

İMAM HUMEYNÎ

ÂDÂB-I SALÂT

Çeviren:
Talip Çetinkaya

ÂDÂBÎ SALÂT

© Önsöz Yayıncılık 2021

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 24887

ISBN 978-605-5030-92-6

1. Baskı: İstanbul, 2021

Kitabın Özgün Adı: Âdâb-ı Salât

Önsöz Yayıncılık: 99
İrfan: 13

Yazar: İmam Humeynî

Çeviren: Talip Çetinkaya

Yayın Yönetmeni: Önder Türkeli

Editör: Erhan Güngör

Sayfa Düzeni: DBY Ajans

Kapak Tasarımı: Sercan Arslan

Baskı / Cilt:

Step Ajans Matbaacılık (Sertifika No: 45522)

Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11

Bağcılar/İstanbul - Tel: +90 212 446 88 46

Kütüphane Bilgi Kartı / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Âdâb-ı Salât

Yazar: İmam Humeynî

Çeviren: Talip Çetinkaya

ISBN 978-605-5030-92-6 Ebat: 12,0 x 19,5 cm, 344 s.

1. Fıkıh 2. İslâm Düşüncesi 3. Namaz 4. Duâ 5. Âdâb

önsöz
YAYINCILIK

Göztepe Mah. 2301. Sokak No: 21/2 Bağcılar / İstanbul

Tel: +90 212 534 30 16 • +90 533 427 94 98

www.onsozyayincilik.com.tr • bilgi@onsozyayincilik.com.tr

İçindekiler

Farsça Yayıncının Takdimi	9
---------------------------------	---

ÂDÂB-I SALÂT

Mukaddime	21
-----------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

Namazın ve Bütün İbâdetlerin Tüm Hallerinde Zarurî Olan Edebler

1. Rabbin İzzetine ve Kulluğun Zilletine Teveccüh Etmek	25
2. Sülûk Ehlinin Makamlarının Mertebeleri	28
3. Huşû	30
4. Tuma'nine	33
5. İbâdeti Şeytanın Tasarrufundan Korumak	35
6. Behcet (Sevinç, Güzellik) ve İstek	38
7. Tefhîm	42
8. Kalb Huzuru	45
Kalb Huzuru Hakkındaki Hadisler	50
Kalb Huzurunu Elde Etmeğe Davet	51
9. Hayalin Kaçıcılığının Tedavisi Hakkında	54

10. Dünya Sevgisinin, Hayalin Karışmasının Sebebi Olduğuna Dair ...57
11. Nefsin Dünyadan Yüz Çevirmesi Konusunun Tamamlanması61

İKİNCİ BÖLÜM

Namazın Mukaddimleri ve Bazı Kalbî Âdabı

Birinci Maksad: Tahâret.....	63
Birinci Fasil: Temizliğin Genel Beyanı.....	63
İkinci Fasil: Temiz ve Temizleyicilerin Mertebelerine İşaret	66
Üçüncü Fasil: Sâlikin Abdest İçin Suya Yöneldiği Andaki Âdabı...	68
Dördüncü Fasil: Tahûr	72
Beşinci Fasil: Bâtin ve Kalb Uyarınca, Abdest Âdabından Bir Kısım..	74
Altıncı Fasil: Gusûl ve Onun Kalbî Âdabı.....	78
Yedinci Fasil: Necâsetin İzale Edilmesinin Bâtınî Âdabının Bir Kısımı ve Pisliklerden Temizlenme Hakkında	80
İkinci Maksad: Elbise Âdabı	87
Birinci Makam: Elbisenin Mutlak Âdabı	87
İkinci Makam: Namaz Kılanın Elbisesinin Âdabından Bir Kısım ...	92
Birinci Bab: Elbisenin Temizliğinin Sırrı.....	92
İkinci Bab: Avreti Örtmenin Kalbî İtibarları Hakkında	96
Üçüncü Maksad: Namaz kılanın mekânının kalbî âdabı hakkında ...	100
Birinci Kısım: Mekânı Tanımak.....	100
İkinci Kısım: Mekânın Mubah Olmasının Âdabından Bazısı	104
Dördüncü Maksad: Vaktin Kalbî Âdabı Hakkında	106
Birinci Kısım: Namaz Vakitlerini Murâkabe.....	106
İkinci Kısım: Vakte Dikkat Etmek ve Önem Vermek.....	108
Beşinci Maksad: Kibleye Yönelme Âdabından Bazıları.....	111
Birinci Kısım: Kibleye Dönmenin Genel Sırrı Hakkında	111
İkinci Kısım: Kibleye Yönelmenin Bazı Kalbî Âdabı Hakkında	112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Namazın Öncesinde Yapılanlar Hakkında

Birinci Bab: Ezan ve Kametin Âdâbından Bazıları	117
Birinci Kısım: Onların Genel Sırrı ve Genel Âdâbı Hakkında.....	117
İkinci Kısım: Ezan ve Kametin Tekbirlerinin Âdâb ve Esrârı	
Hakkında	120
Üçüncü Kısım: Ulûhiyete (Allah'ın Tek İlah Olduğuna)	
Şehâdet Getirme Âdâbından Bazısı ve Onun Ezan ve Namazla	
İlişkisinin Beyanı Hakkında.....	125
İrfânî Uyarı.....	126
Dördüncü Kısım: Risâlete Şehâdet Âdâbının Bazıları Hakkında	
ve Velâyete Şehâdete İşaret	129
İrfânî Nokta	133
Fikhî Bir Ayrıntı, Ama İrfânî Bir Asıl	134
Beşinci Kısım: “Hayye A'lâ”ların Âdâbı Hakkında.....	136
Ek ve Tamamlama.....	138
İkinci Bab: Kıyam.....	139
Birinci Kısım: Genel Olarak Kıyâmın Sırrı.....	139
İkinci Kısım: Kıyâmın Âdâbı	140
Nasihat	144
Üçüncü Bab: Niyetin Sırrı ve Âdâbı	147
Birinci Fasıl: Niyetin İbâdetlerdeki Hakikati.....	147
İkinci Fasıl: İhlâs.....	151
Üçüncü Fasıl: Genel Hatlarıyla İhlâsın Bazı Mertebeleri.....	154
Dördüncü Fasıl: İlimle Amel	156
Beşinci Fasıl: İhlâsın Başka Bazı Dereceleri.....	162
Dördüncü Bab: Kırâat Âdâbı ve Sırlarından Bir Kısım.....	167
Birinci Misbah: Kur'ân-ı Şerif'in Kırâatinin Mutlak Âdâbı.....	167
Faidenin Tamamlanması ve Pak Ehli Beyt'in Kelamıyla	
Teberrük İçin Konuyla İlgili Bazı Hadis-i Şeriflerin Tercümesi ...	194
İkinci Misbah: Namazdaki Kırâat Âdâbından Bazılarının Beyanı.....	197

Beşinci Bab: Rükû'un âdâb ve esrârından bir koku hakkında.....	316
Birinci Kısım: Rükû'dan Önceki Tekbir Hakkında	316
İkinci Kısım: Rükû'da Eğilmenin Âdâbı Hakkında.....	317
Üçüncü Kısım: Rükû'da Tesbîh, Ta'zîm ve Tahmîd Hakkında	319
Dördüncü Kısım: Rükû'da Edeb.....	320
Beşinci Kısım: Rükû'dan Başı Kaldırmak Hakkında.....	321
Altıncı Bab: Secdenin Sırları ve Âdâbına Genel Bir İşaret	322
Birinci Fasıl: Secdenin Cümle Sırrı Hakkında	322
İkinci Fasıl: Secdenin Âdâbı	323
Üçüncü Fasıl: Secdenin Sırları.....	324
Dördüncü Fasıl: Secdede Seyir Dairesi	326
Yedinci Bab: Teşehhüdün Genel Âdâbı Hakkındadır ve İki Kısımdır..	327
Birinci Kısım: Teşehhüdde Şehâdet.....	327
İkinci Kısım: Teşehhüdün Âdâbı.....	328
Sekizinci Bab: Selâmın Âdâbı Hakkında.....	330
Birinci Kısım: Selâmın Âdâbı.....	330
İkinci Kısım: Selâmın Manası	331

KİTABIN SONU

Namazın Dâhilî ve Hâricî Amellerinden Bazısının Âdâbı Hakkında

Birinci Fasıl: Tesbîhât-ı Erbaa'nın sırları ve kalbî âdâbı hakkında	335
İkinci Fasıl: Kunutun Kalbî Âdâbı Hakkında.....	338
Üçüncü Fasıl: Namazın Takibâtı	340
Hatim ve Dua	343

Farsça Yayıncının Takdimi

O'nun Adıyla

*Âdâb-ı Salât*¹ kitabının telifinin bitiş tarihi, hicrî 1361 yılının Rabîüssânî ayının ikisidir.² Bu kitap namazın kalbî âdâbı ve manevî sırlarının tafsîlî bir açıklamasıdır.

İmam Humeynî (r.a.), bu telifinden önce, çok değerli eserlerinden biri olan *Sırr-ı Salât*'ı yazmıştır. Bu eserinde aynı konuları, daha kısa şekilde ve irfan ehlinin havassına yönelik yazmıştır. Fakat İmam, daha çok insanın o kitabın konularından faydalanması için elinizdeki kitabı daha sade bir dille kaleme almıştır. Bu konuda İmam, bu kitabın mukaddimesinde şöyle demiştir:

“Bir süre önce bir risale hazırladım ve onda güç yettiği kadar namazın sırlarından bahsettim. O risale umûmun durumuna münasip olmadığından, bu rûhânî mi'râcın kalbî âdâbı hakkında bir kitap yazmayı düşündüm. Belki bu vesileyle mü'min kardeşlerime bir anımsatma, kendi katı kalbime de bir eser hâsıl olur.”

Kitaba eklenmiş iki mukaddime vardır. Bunları İmam Humeynî, 1985 yılında oğlu Huccetü'l-İslâm ve'l-müslimîn Seyyid Ahmed

¹ Âdâb-ı Salât, namazın edebleri demektir. (Müt.)

² 21 Nisan 1942 milâdî ve 30 Ferverdin 1321 hicrî şemsi,

Humeynî ve gelini Ahmed Humeynî'nin eşi Fâtıma Tabâtabâî'ye hediye etmek amacıyla yazmıştır.

Kitabın dipnotları ve bibliyografya, "İmam Humeynî'nin Eserlerini Düzenleme ve Basım Müessesesi" tarafından uzmanlarca yapılmıştır.

İmam'ın ruhuna selam gönderiyoruz ve Allah'tan bize İslâm dinine hizmette daha çok başarı vermesini niyaz ediyoruz.

İmam Humeynî'nin Eserlerini Düzenleme
ve Basım Müessesesi

Bismillâhirrahmânirrahîm

Âdâb-ı Salât kitabını aziz oğlum Ahmed'e hediye ettim. Ben kendim, bu kitaptan, geçmiş günlerdeki kusur ve taksirimden dolayı kendimi yetiştirmeye, tezkiye etmeye gücüm varken hiçbir istifade edemedim. Yaşlılık zamanının nedamet ve pişmanlığı içinde eli boş, yükü ağır bir şekilde uzun bir yoldayım. Ayağım aksamakta, göçüş çağrısı kulağa gelmekte. Oğlum Ahmed ise gençlik gücüne sahiptir. Şayet Kitâb-ı Kerim, Sünnet-i Şerif ve büyüklerin sözlerinden te'lif edilen muhtevalarından faydalanır, ma'rifet ehlinin hakikî mi'râcına onu yöneltir, rehberlik ederse kalbini karanlıklardan koparıp çıkarır ve insâniyetin aslî maksadına -ki büyük enbiyâ ve değerli evliyâ (a.s.)'ın ve ehlullahın yol buldukları ve başkalarını da ona davet ettikleri mi'râca yol bulmaya- muvaffak olur inşallah.

Oğlum! Allah'ın fitratı üzere yoğurulmuş benliğini bul. Dalâlet girdabından; kendini görme, bencillik, kendini beğenme ağır dalgalarından kurtar. Allah'ın velâyet nuru olan Nüh'un gemisine bin. "Ona binen kurtulur; ona muhalefet eden helâk olur."

Yavrum! Allah'ın yolu olan sırât-ı mustakîmde aksaya aksaya da olsa hareket etmeye çalış. Kalbî ve bedensel hareket ve

sükûnlarını manevîyyet ve ilâhiyyet rengine büründür. Halka hizmeti, Allah'ın halkı olduğu için yapmaya çalış. Büyük enbiyâ ve Allah'ın has evliyâsı başkalarına benzeyen işler yapmalarına rağmen, asla dünyaya dalmış değillerdi. Çünkü onların bu meşguliyetleri “bi'l-Hakk”¹ ve “li'l-Hakk”² idi. Bununla birlikte Resûl-i Hâtemî (s)'den şöyle rivayet edilmiştir: “Kalbime toz konuyor, onun için her gün yetmiş defa istiğfar ediyorum.”³ O (s), Hakk'ı çoklukta görmeği bulanıklık olarak sayıyordu.

Oğlum! Kendini hazırla; benden sonra sana cefalar gelebilir. Benden kaynaklanan endişelerini senin hesabına yazabilirler. Eğer sen hesabını Allah'la temizlersen ve Allah'ın zikrine sığınırsan halktan yana kendine bir korkuya yol verme. Halkın hesabı çabuk geçer; ezeli olan, Hakk'ın önündeki hesaptır.

Evlâdım! Benden sonra sana bir hizmet önerisi gelebilir. Kas- tın İslâm Cumhuriyeti'ne ve aziz İslâm'a hizmet ise, reddetme. Fakat eğer Allah göstermesin, nefsanî hevâ ve hevesler için ve arzularını tatmin etmek için olursa ondan sakın. Dünyevî makamların, kendini onların yolunda heba etmeye geçecek bir değeri yoktur.

Allahım! Ahmed'i, ailesini, etrafını -ki onlar senin kullarındır ve Resûl-i Ekrem'in soyudur-, dünyada ve âhirette saâdetli kıl. Kovulmuş şeytanın elini onlardan kes.

Allahım! Bizler zayıfız, güçsüzüz. Sâlikler kafilesinden geri kalmışız. Sen kendin, bizim elimizden tut. Rabbimiz! Bize fazlınla davran; adaletinle davranma. Ve's-selâmu alâ ibâdillâhi's-sâlihîn.

23 Rebîülevvel 1405 – 25 Azer 1363⁴

Rûhullah el-Musevî el-Humeynî

¹ Hakk ile.

² Hakk için.

³ *Müstedreku'l-Vesâil*, Kitâbu's-Salât, Ebvâbu'z-Zikir, Bab 22, Hadis.1.

⁴ 1985.

Bismihî Teâlâ

*Efsus ki omr der betâlet begzešt
bâ bâr-i guneh bedûne tâet begozešt*

*Ferdâ ki be sahney-i mucâzât revem
guyend ki hengâm-i nedâmet begozešt*

Maalesef ki ömür betalette* geçti
günah yüküyle taatsiz geçti

Yarın karşılık sahnesine gittiğimde
derler; pişmanlık zamanı geçti

Âdâb-ı Salât kitabını aziz kızım Fatî'ye¹ ithaf ediyorum. Rabbi onu namaz kılanlardan karar kılsın. Bu kitabın tamamlanmasının üzerinden kırk yıldan fazla bir zaman geçti. Ondan birkaç yıl önce de *Sırr-ı Salât* kitabı tamamlanmıştır. O yıllardan şimdiye kadar kırk yıldan fazla geçti ve ben, ne namazın sırlarını bulabildim, ne de onun âdâbını yerine getirebildim. Elde etmek, dokunmaktan

* Avarelik, boş söz söylemek

¹ İmam'ın gelini Fâtıma Tabâtabâî, Ahmed Humeynî'nin hanımı.

başkadır. Yapmak, oyalanmaktan ayrılır. Bu kitaplar Mevlâ'dan şu değersiz kulun aleyhine bir huccettir. Şu ayetin kapsamına girmekten Allah Teâlâ'ya sığınyorum: “*Yapmadıklarınızı neden söylüyorsunuz? Yapmadıklarınızı söylemeniz Allah katında gazablandırıcı olarak büyüktür.*”² O'nun geniş rahmetinden başka sığınağım yoktur.

Kızım! Ümit ediyorum ki sen bu büyük ilâhî mi'râcın âdâbını uygulamaya muvaffak olursun. Bu ilâhî burakın rehberliğiyle nefsin karanlık evinden Allah'a hicret edersin. Büyük Allah'a sığınyorum ki bu sayfaları okuman, senin nefsanî alakalarını artırmaması ve seni, yazarı gibi şeytanın oyuncağı yapmasın.

Kızım! Allah'a hamd olsun sende ruhî letafet buldum. Ümit ediyorum, hidâyetullah senin hâline şamil olur, O'nun (celle celâluhu) inayetiyle tabiatın derin kuyusundan kurtulur ve insâniyetin dosdoğru yoluna hidâyet olursun. Lakin şeytanın ve ondan daha tehlikeli nefsin hilesinden gafil olma. Büyük Allah'a sığın. O kullanıma merhametlidir.

Kızım! Eğer bu sayfaların mütaalasını ile Allah göstermesin, kendini göstermekten ve meclislerde öne çıkmaktan başka bir sonuç çıkmayacaksa, onu okumaktan sarfı nazar et; hatta sakın ki teessüf etmeye giriftar olmayasın. Eğer inşaallah, kendini can ile Kitap ve Sünnetten, ismet Ehl-i Beyt'inin hadislerinden ve ma'rifet ehlinin ifadelerinden alınmış olan konulardan istifade etmeye hazırlarsan, Allah'ın vermiş olduğu istidat ve inceliği kullanıp işe koyulmaya hazırsan, bismillah işte bu söz, bu da meydan! Ümit ediyorum ki bu insanî mi'râcda ve rahmânî macunda gayrıdan kalbini arındırır, âb-ı hayatla kalbini yıkarsın ve dört tekbir vurarak kendini kendinlikten sıyırsın; ta ki dosta varasın: “*Kim Allah'a ve Resûlüne hicret etmek için evinden çıkar ve sonra onu ölüm bulursa ecri Allah'a ait olur.*”³

² Saf: 1, 2.

³ Nisâ', 100.

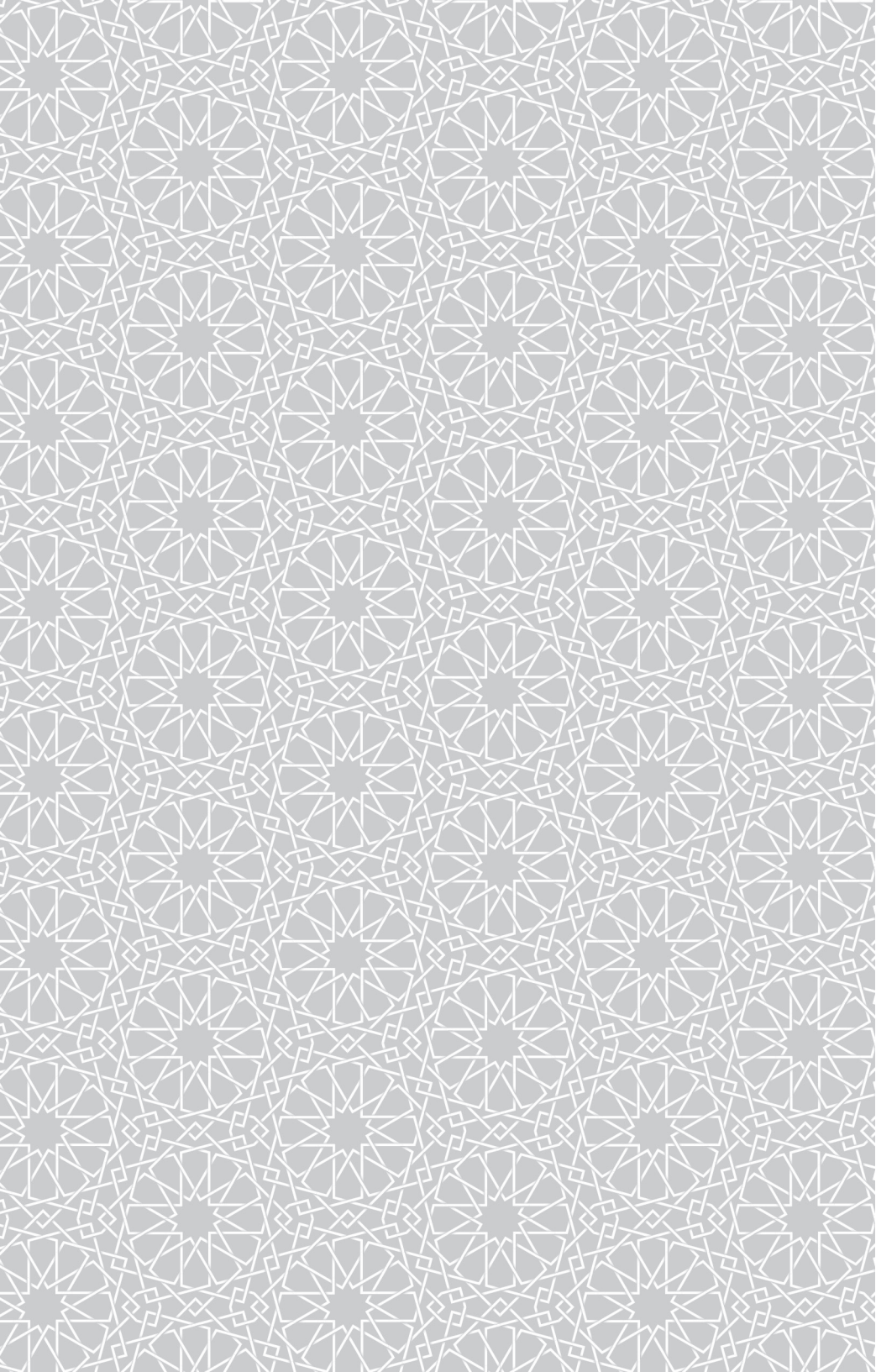
Allahım! Bizi Allah'a ve Resûlüne muhâcir karar kıl ve fenâyâ ulaştır. Fati ve Ahmed'e hizmet tevfikî ver ve onları saâdete ulaştır.

Vesselam

2 Seferu'l-Muzaffer 1405

Rûhullah el-Musevî el-Humeynî

ÂDÂB-I SALÂT

Bismillâhirrahmânirrahîm

Elhamdulillâhi rabbi'l-âlemîn ve sallallâhu alâ Muhammedin ve
âlihi't-tâhirîn ve la'netullâhi alâ a'dâuhüm ecmaîn mine'l-ân ilâ
kıyâmi yevmiddîn

Allahım! Seyrimizin adımı, kudsünün dergâhına ulaşmaktan acizdir. Talep elimiz, ünsünün eteğine yapışmaktan kısadır. Arzu ve gaflet hicâbları basîretimizi senin güzel cemâlinden hicâbda kılmıştır. Dünya sevgisi ve şeytanlığın kalın perdeleri kalblerimizi senin celâlinin izzetine teveccühten uzak etmiştir. Âhiret yolu ince, insâniyet tariki keskindir. Biz bıçarelerin ise güvercinler gibi uzun düşüncelerde şaşkın, ipek böcekleri gibi şehvet ve arzu silsilelerini kendimize dolamış, gayb âlemine ve üns mahfiline gözümüzü kapatmış halde; ilâhî bir yıldırım ile kalb gözümüzü aydınlatmaktan ve gaybî bir cezveyle bizi kendimizden geçirmenden başka ümidimiz yoktur.

“İlâhî! Sana doğru kopuşun kemâlini bağışla bana. Ve kalb gözlerimizi, sana bakma ışıyla aydınlat; ta ki kalb gözleri ılık

hicâblarını yırtsin ve azamet kaynağına ulaşsın, ruhlarımız kud-sünün izzetine asılsın.”¹

Bir süre önce bir risale hazırladım ve onda, gücümün yettiği kadar namazın sırlarından bahsettim. O risale umumun durumuna münasib olmadığından, bu rûhânî mi'râcın kalbî âdâbı hakkında bir kitap yazmayı düşündüm. Belki bu vesileyle mü'min kardeşle-rime bir hatırlatma, kendi katı kalbime de bir eser hâsıl olur. Şey-tanın tasarrufundan ve helâk olmaktan Allah tebâreke ve teâlâya sığınıyorum. Şüphesiz O, dosttur ve güç sahibidir.

Kitabı bir mukaddime, birkaç makale ve bir de sonuç ile sı-ralandırdım.

¹ Mûnâcât-ı Şa'bâniyye'den, *Mefâtihu'l-Cinân*.

Mukaddime

Bil ki namazın, gördüğün şu sûretinden başka bir manası, şu zâhirinin dışında bir bâtını vardır. Namazın, uyulmadığı takdirde bozulmasına veya eksik kalmasına sebep olan birtakım zâhirî âdâbı olduğu gibi; bâtını için de bazı kalbî edebleri vardır. Bu edeblere riayet etmemek, manevî namazı bâtıl eder veya namaz eksik kalır. Riayet edildiğinde ise namaz melekûtî bir ruha sahip olur. Namaz kılan şahıs kalbî edeblere murâkabe ettiği ve ihtimam gösterdiği takdirde, kendisine ma'rifet ehlinin ve kalb ashâbının namazının ilâhî sırrından bir nasip ulaşabilir. Bu namaz, seyr u sülûk ehlinin göz nurudur. Sevgili'nin yakınlığına yükselişin hakikatidir.

Namazın bir bâtınının olduğu ve gaybî, melekûtî sûrete sahip olduğu konusu burhânlarla mutabıktır. Öte yandan sülûk ve riyâzet ehlinin müşâhedelerinin yanı sıra, birçok âyet ve hadis genel ve özel olarak buna delâlet etmektedir. Biz bu âyet ve hadislerden bazılarıyla bu sayfaları bereketlendireceğiz:

Allah-u Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyuruyor: “O gün her can hayır olarak ne yapmışsa hazır olarak bulur ve yaptığı kötü amellerle kendisi arasında uzak bir fasıla olmasını ister.”¹ Âyet-i şerife herkesin yaptığı iyi ve kötü amellerini karşısında hazır bulacağına delâlet etmektedir. Başka bir âyette buyurduğu gibi: “Yaptıklarımı

¹ Âl-i İmrân, 30.

*hazır bulurlar.”*² Başka bir âyette de buyuruyor ki: “*Kim bir zerre hayır yapsa görecektir.*”³ Bu ayetler ruhun, amellerini göreceğine delâlet etmektedir.

Bu konudaki hadis-i şerifler ise bu sayfalara sığmayacak kadar çoktur. Biz burada onlardan bazılarını zikretmekle yetiniyoruz:

Vesâil'de İmam Sâdık (a.s.)'dan nakledilen hadiste, İmam şöyle buyuruyor: “Farz namazlarını vaktinin başında kılan ve sınırlarını koruyan kimsenin namazını beyaz ve pak bir şekilde bir melek göğe yükseltir ve (namaz, o şahısa) der ki: Beni koruduğun gibi Allah da seni korusun. Beni değerli bir meleğe teslim ettin. Bir mazereti olmadığı halde onu geciktiren ve sınırlarını korumayanın namazını ise, bir melek siyah ve karanlık bir halde yükseltir; namaz sahibine beddua eder: Beni zayi ettiğin gibi Allah da seni zayi etsin.”

Bu hadis, gaybî ve melekûtî sûretlere delâlet ettiği gibi, onların bir hayatlarının olduğuna da delâlet etmektedir. Buna burhân da kaim olduğu gibi, âyet ve hadisler de delâlet etmektedir. Hakk Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Muhakkak âhiret evi hakikî hayattır.*”⁴

Yukarıdaki hadisin metnine yakın başka hadisler de mevcuttur; fakat onlara burada yer vermek sözün uzamasına sebep olacaktır.

Hazreti Sâdık (a.s.)'dan şöyle rivayet edilmiştir: “Mü'min kul mezara girdiği zaman, namaz sağ tarafında, zekât sol tarafında, iyiliği onun üzerinde, sabır bir başka köşede durur. İki sorgu meleği geldiğinde sabır; namaz, zekât ve iyiliğe der ki: Dostunuza yardım edin! Eğer siz aciz kalırsanız ben onunlayım.”⁵ Bu hadîs-i şerifi *el-Kâfi* iki tarikle nakletmiştir. Şeyh Sadûk (r.a) da, *Sevâbu'l-A'mâl* kitabında bu hadisi nakletmiştir. Hadis, bahsedilenlerin gaybî berzâh sûretlerine ve onların bir şuuru olduğuna delâlet etmektedir. Kur'ân'ın da melekûtî sûrette temessül ettiği dair hadisler de fazladır.

² Kehf, 49.

³ Zilzâl, 7.

⁴ Ankebût, 64.

⁵ *Usûl-ü Kâfi*, c. 3, s. 143.

Daha önce söylediği gibi, namaz ve diğer ibâdetlerin zâhirî âdâbının dışında kalbî âdâbının da olduğu ve bu âdâbın yoksunluğunda eksik veya tamamen makbul olmadığı konusu bu sayfalar içerisinde zikredilecektir inşallah.

Bilinmelidir ki; namazın zâhirî şekliyle yetinerek bâtınî âdâbından mahrum kalmak çok büyük bir hüsrandır. Namaz, ebedî saâdetin sağlayıcısı, hatta Rabbu'l-İzzet'in yakınlığına varmanın vesilesi; ma'rifet ashâbının ve kalb erbâbının son emeli, onların arzularının sonu, Peygamberlerin Efendisi (s)'in göz nurudur. Bu ibâdetin içsel âdâbını yerine getirmemek büyük bir zarardır ve pişmanlığa sebep olacaktır. Dünyadan ayrıldıktan sonra ilâhî hesap zamanı öyle pişmanlıklara sebep olacaktır ki aklımız bunu idrâkten acizdir. Bizler mülk âleminin hicâbında olduğumuz, tabiatın içinde gark olduğumuz müddetçe, o âlemden bir şey idrâk ederek elimizi ateşten uzaklaştırmamız mümkün değildir. Hangi pişmanlık, ziyan ve hüsrân daha büyüktür ki; insanın kemâl vesilesi, saâdet iksiri, kalbî hastalıklarının devası ve hakikatte insânî kemâlin sûreti olan bir şeyi, insan, kırk elli yıl nice zorluklarla yapıp ondan hiçbir rûhî istifade etmesin. Hatta onunla kalbinin katılaşmasına ve karanlık hicâbların oluşmasına yol açsın! Resûl-i Ekrem (s)'in göz nuru olan amel, bizim basîretimizin zayıflamasına sebep olsun! Ya hasretâ! Eyvahlar olsun ki Allah'a yakınlashmada ne kusurlar gösterdik! ⁶

Öyleyse ey aziz! Himmet kemerini bağla, talep elini aç, her ne zahmetle olursa olsun kendi durumunu düzelt. Ma'rifet ehlinin namazının rûhî şartlarını elde et. Kâmil Muhammedî (s) keşif ile bütün dertlerin dermanı ve canların hastalığının şifası için konulmuş olan bu ilâhî macundan faydalan. Vakit varken kendini bu karanlık pişmanlık menziline, Rab Celle ve A'lâ'nın mukaddes dergâhından uzaklaşmanın derin kuyusundan göç ettir ve kurtar. Visâlin (kavuşmanın) mi'râcına, kemâlin yakınlığına kendini ulaştır. Eğer bu vesileyi yitirirsen başka vesileler de kesilecektir: "Eğer o kabul edilirse

⁶ Zümer, 56.

onun dışındakiler de kabul edilir; eğer o reddedilirse onun dışındakiler de reddedilir.”⁷

Biz bu rûhânî sülûkun bâtinî edeplerini güç yettiği ve gerekli olduğu kadar beyan edeceğiz. Belki bu vesileyle, iman ehlinde birine ondan bir nasip ulaşır da belki bizzat bu saâdet ve insâniyet yolunda yolda kalmış ve tabiat ve enâniyet zindanlarında zincirlenmiş için ilâhî rahmete ve gaybî bir teveccühe vesile olur. Mu-hakkak ki O, lütuf ve inayetin velisidir.

⁷ *Felâhuş-Sâil*, s. 127; *Men Lâ Yehzuruhu'l Fakih*'ten naklen.

BİRİNCİ BÖLÜM

Namazın ve Bütün İbâdetlerin Tüm Hallerinde Zarurî Olan Edebler

Bu makale birkaç bölümdür:

1. Rabbin İzzetine ve Kulluğun Zilletine Teveccüh Etmek

Âhiret yolunun sâlikinin kalbi edeblerinden ve bâtinî vazifelerinden birisi, Rubûbiyetin izzetine, buna mukabil de ubûdiyyetin zilletine teveccüh etmektir. Bu, sâlikin önemli menzillerinden birisidir. Herkesin sülûkunun kuvveti, bu bakışın kuvveti kadardır. Hatta insanın kemâl ya da eksikliği bu konuya bağlıdır. İnsanda benlik, enaniyet, bencillik ruhu galip oldukça, insâniyetin kemâlinden uzak, Rabb'in Rubûbiyet makamından uzaktır, mehcurdur. Bencillik ve benperestlik bütün hicâblardan daha kalın ve karanlıktır. Bu hicâbın yırtılması bütün hicâbların yırtılmasından daha zordur ve diğer hicâbları kaldırabilmenin başlangıcıdır. Gayb ve şehâdet anahtarlarının anahtarı, rûhâniyetin kemâline yükselişin kapılarının kapısı, işte bu hicâbı yırtmaktır. İnsan kendi benliğine, hayal ettiği güzellik ve üstünlüklerine baktığı müddetçe mutlak güzellik ve mutlak üstünlükten hicâbdadır. Allah'a sülûkun ilk şartı,

bu menzilden çıkmaktır. Öyle ki riyâzetin hak mı yoksa bâtil mı olduğunun mizanı budur. Öyleyse her kim enaniyet, bencillik ve benperestlik kademi ile benlik ve bencillik hicâbında sülûk ederse, riyâzeti bâtil ve sülûku Allah'a doğru değildir; bilakis nefesine doğrudur. "Putların anası, nefsinizin putudur!" [Mevlânâ]. Allah-u Teâlâ buyuruyor ki: "*Her kim evinden, Allah'a ve Resûlüne doğru hicret etmek için çıkar, sonra ölüm ona gelirse, onun eciri Allah'a vaki olur.*"¹ Zâhirî hicret, zâhirî beden ile zâhirî evinden Kâ'b'e'ye veya evliyâ (a.s.)'nın huzurlarına doğru göç etmekten ibarettir. Manevî hicret ise nefs evinden ve dünya menzilinden çıkarak Allah'a ve O'nun Resûlüne doğru hicret etmektir. Resûl ve velîye hicret de Allah'a hicrettir. Nefsin kendine alakası olduğu, benliğine teveccüh olduğu müddetçe yolcu değildir. Sâlikin nazarında enâniyetten kalıntılar olduğu, benlik şehrinin duvarları görüldüğü, kendini isteme ezanı susmadığı müddetçe, o, hazır hükmündedir; yolcu ve muhâcir değil!

Misbâhu's-Şerî'a kitabında şöyle yazıyor: "Sâdık aleyhisselam buyurdu ki: Kulluk bir cevherdir ki onun künhü rubûbiyettir; kullukta yoksun olan, rubûbiyette mevcuttur ve rubûbiyette gizli olan ise kullukta hâsıl olur."²

Kulluk kademiyle seyreden zillet dağını sırtında taşıyan kimse, rubûbiyetin izzetine kavuşabilir. Rubûbiyetin hakikatlerine ulaşmanın yolu, ubûdiyet derecelerinde seyretmekten geçer. Kullukta enaniyet ve benlik sınıfından yoksun olduklarını rubûbiyet himayetinin gölgesinde bulur. Öyle bir makama ulaşır ki, iki fırka arasında da meşhur olan hadiste buyrulduğu gibi, Hak Teâlâ onun kulağı, gözü, eli ve ayağı olur. Benliğin tasarrufundan çıkıp varlığı, tamamen Hakk'a teslim olur. Evi ev sahibine bırakır. Rubûbiyetin izzetinde fânî olursa ev sahibi onun işlerinin mutasarrıfı olur. Böylece tasarrufları ilâhî olur. Gözü ilâhî olur, Hakk gözüyle görür. Kulağı ilâhî olur, Hakk kulağıyla duyar. Rabb'in rubûbiyetine teveccüh ne

¹ Nisâ, 100.

² *Misbâhu's-Şerî'a*, 100. Bab.

kadar kâmil olursa ve O'nun büyüklüğü nazarda tutulursa; kulluğun zelilliği de o derece aşağıda olur. Bu ikisi, birbirinin karşısındadır. “Dünya ve âhiret, birbirinin zarar vericileridir. Öyleyse Allah’a doğru giden sâlik, kendinin aşağı zillet makamına ve Rabb’in yüce izzet makamına teveccüh etmeli, bunu derk etmelidir. Daima göz önünde bulundurduğu ana meselesi, kulluğun zilleti, Rabb’in büyüklük ve izzeti olmalıdır. Bu bakış ne kadar güçlenirse ibâdetin ruhu o derece güçlenecektir. Eğer Hakk’ın ve kâmil evliyâ (a.s.)nın inayetiyle kulluğun hakikatine ve künhüne ulaşırsa, ibâdetin sırrından bir parça elde edebilir. Bütün ibâdetlerde, özellikle birleştiricilik vasfı olan ve insan-ı kâmil menzilesinde olan, ism-i a’zam yerinde hatta ism-i a’zâmın kendisi olan namazda, bu iki makam, yani hakikat olan Rabbin izzeti ve ruhânî latife olan kulluğun zilletidir. Sünnet amellerden olan “kunut” ve farz amellerden “secde” buna mahsustur. İnşallah bu konuya daha sonra işaret edeceğim.

Bilinmelidir ki; mutlak kulluk, kemâl mertebelerinin en yüce-lerinden, insâniyet makamlarının en yükseklerindendir. Bu mutlak kulluk mertebesi, asâleten yaratılmışların en kâmil olan Muhammed (s.a.a.)’den, tabîyetle de diğer kâmil velîlerden başkasının, bu makamdan nasipleri yoktur. Diğerlerinin kulluk ayakları sakattır. İbâdet ve kullukları özürdür. Kulluk adınının dışında hiçbir şeyle, hakikî mutlak mi’râca ulaşmak imkânsızdır. Bu yüzden ayet-i şerife şöyle buyuruyor: “Münezzehdir kulunu götürən...”³ ubûdiyet⁴ kademi ve rubûbiyet cazbesidir. O mukaddes zâtı, yakınlık ve kavuşma mi’râcına götürdü. Secdede hâsıl olan mutlak fenâdan dönüş olan namazın teşehhüdünde elçilikten önce kulluğa teveccüh vardır. Burada peygamberlik makamının da kulluğun neticesi olduğuna işaret edilmiş olması mümkündür. Bu konunun çok uzun bir ardı vardır; fakat bunu tartışmak bu sayfaların vazifesinin dışındadır.

³ İsrâ’, 1.

⁴ Kulluk.

2. Sülûk Ehlinin Makamlarının Mertebeleri

Bil ki sülûk ehlinin bu ve diğer makamlarda sayısız mertebeleri ve dereceleri vardır. Biz bu mertebelerden bazılarını genel olarak zikrediyoruz. Fakat onların bütün yönlerini anlatmak ve bütün mertebeleri saymak bu naçizin uhdesinin dışındadır. “Allah’a giden yollar mahlûkâtın nefesleri sayısındadır.” [Peygamber (s.a.a.)’e nisbet edilen bir hadis].

Bu mertebelerden birisi, “bilmek”tir; o da, ilmî sülûk ve felsefî delil ile ubûdiyetin zilletini ve rubûbiyetin izzetini kendinde sabit kılmaktır. Bu tanıyısların özlerinden biridir ki “hikmet-i muteâliye”de açıklığa kavuşmuştur: Tahakkuk diyarının ve varlık dairesinin tamamı, sırf rabt ve taalluk, salt muhtaçlık ve fakrdir. Büyüklük, izzet, mülk ve saltanat, Zât-ı Mukaddes-i Kibriyâ’ya mahsustur. Hiçbir varlığın izzet ve büyüklükten bir nasibi yoktur. Kulluğun ve muhtaçlığın zilleti her birinin alnına yazılmış, hakikatlerinin içinde sabittir. İrfan ve şühûdun hakikati, riyâzet ve sülûkun sonucu; hakikatin yüzünün perdesinin kalkması ve kendinde ve bütün varlıklardaki kulluğun zilletinin, muhtaçlık ve fakrın aslının görülmesidir. Kâinâtın Efendisi (s.a.a.), kendisinden rivayet edilen bir duada şöyle buyuruyor: “Allahım, eşyayı bana nasıllarsa öyle göster.” Bu dua belki de bahsedilen makama işaret ediyor olabilir. Yani rubûbiyetin izzetine tanık olmayı gerektiren ubûdiyetin zilletini istiyor.

Öyleyse hakikat yolunun sâliki ve kulluk tarîkinin yolcusu, bilgi sülûkunun adımıyla ve düşünme seyrinin merkebiyle bu menzili geçerse; bilgi hicâbında vaki olacaktır ve insâniyetin ilk makamına nâil olacaktır. Lakin bu hicâb çok kalın hicâblardandır. “İlim en büyük hicâbdır” demişlerdir. Sâlik bu hicâbda kalmamalıdır ve onu yırtmalıdır. Eğer bu makama kanaat ederse ve kalbini bu zindana mahpus ederse, kendini istidrâcda bulacaktır. Bu makamdaki istidrâc şudur: Sâlik ilmî detaylarla uğraşarak bu maksat için bir sürü burhânlar sunup diğer menzillerden mahrum kalır. Kalbi bu makama ısınır ve fenâ fillâha ulaşmak olan neticeden gaflet eder. Ömrünü delil ve onun detaylarının perdesinde harcar.

Detaylar ne kadar fazla ise perde daha büyük, hakikatten hicâbda olmak o kadar fazla olur. Öyleyse sâlik, bu makamda şeytanın hilesine kapılarak bilgisinin çokluğundan, burhânın sağlamlığından dolayı hak ve hakikatten hicâbda olmamalı, istekteki seyrinden geri kalmamalıdır. Himmet kemerini beline sarmalı, hakikî isteneni istemek ciddiyetinden gaflet etmemeli, kendini ikinci makama ulaştırmalıdır.

İkinci makam ise; aklın burhân ve ilmî sülûk ile idrâk ettiğini; akıl kalemiyle kalb sayfasına yazmak, ubûdiyetin zilletini ve rubûbiyetin izzetini kalbe ulaştırmak, bilgi hicâblarından ve bağlarından kurtulmaktır. Biz bu makama az ileride işaret edeceğiz inşallah. İkinci makamın neticesi, hakikatlere imanın hâsıl olmasıdır.

Üçüncü makam, nefsin itminan ve huzur makamıdır. Hakikatte bu, imanın kâmil mertebesidir. Allah Teâlâ, Halîline şöyle buyurdu: *“İman etmedin mi? O dedi ki ‘Tabii ki ettim; fakat kalbimin mutmain olmasını istiyorum’”*⁵. Bu mertebeye de işaret etmemiz ileride mümkündür.

Dördüncü makam, müşâhede makamıdır. Bu ise bir ilâhî nurdur; rahmânî bir tecellidir. İsimler ve sıfatların tecellilerinin sonucu olan bu nur ve tecellî, sâlikin derûnunda ortaya çıkar. Baştan aşağı şühûdî bir nur ile kaplanır. Bu makamda birçok derece vardır ki onları anlatmak bu sayfaların kapasitesi dışındadır. Bu makamda nafilelerin yakınlığından bir numune canlanır, sâlik kendini sonsuz bir denizde gark olmuş görür. Ondan sonrası derin bir deryadır ki “kadîr”in sırlarından bir kısım sırlar keşfedilir.

Bu makamların her birinin kendine özgü bir düşüşü vardır. Sâlikin bu düşüşlerde büyük helâketleri vardır. Sâlik bütün makamlarda kendini benlik ve enâniyetten arındırmalıdır. Bencil ve kendini seven olmamalıdır. Bütün fesatların kaynağı aslında budur; özellikle de sâlik için! Daha sonra bu konuya işaret edeceğiz inşallah.

⁵ Bakara 260.

3. Huşû

Sâlik için bütün ibâdetlerde, özellikle bütün ibâdetlerin başı olan ve câmilîği olan namazda zorunlu olan şeylerden biri de “huşû” ’dur. Huşû, sevgi ya da korkuyla karışık tam bir huzû’dur. Huşû, cemâl ve celâlin azamet, büyüklük ve heybetinin idrâk edilmesiyle hâsıl olur.

Bu genel sözün geniş açıklaması şöyledir: Sülûk ehlinin kalbleri fitrat yönünden farklı farklıdır.

Kalblerin bir kısmı, aşka dönük kalblerdir. Cemâlin zuhûrudur. Fıtratı gereği sevgilinin güzelliğine teveccüh etmişlerdir. Sülûk sırasında güzelin gölgesini veya güzelliğin kendisini müşâhade ettiği zaman gizli azamet onların cemâlinin sırrını mahveder ve kendinden geçirir. Her cemâlde bir celâl gizli, her celâlde bir cemâl saklıdır. Ariflerin mevlâsı, mü’minlerin ve sâliklerin emîri Hz. Ali (a.s.) şöyle buyuruyor: “Azabı şiddetli olduğu halde rahmetini evliyâsına yayan; rahmeti geniş olduğu halde düşmanlarına azabını şiddetlendiren o Allah münezzehdir.”⁶

Cemâlin heybet, azamet ve büyüklüğü onları sarmıştır. Sevgilinin cemâlinin karşısında huşû’ hâli onlarda oluşur. Bu hâl başlangıçta kalbin dalgalanması ve ızdıraba sebep olur, fakat sağlamlaştıktan sonra üns hâli doğar. Azamet ve büyüklük karşısında oluşan vahşet ve ızdırab, üns ve sükûnete dönüşür; mutmainlik hâli oluşur. Halîlurrahmân (a.s.)’ın kalbinin hâli bu şekildedir.

Bir kısım kalbler ise korkan, celâlin mazharı olan kalblerdir. Onlar her zaman azamet, büyüklük ve celâlin idrâkindedirler. Huşû’ları korkudandır. Kahrî ve celâlî isimlerin tecellileri onların kalbine hâkimdir. Hz. Yahyâ (a.s.) böyleydi.

Demek ki huşû’ bazen sevgiyle, bazen de korkuyla ortaya çıkmaktadır. Gerçi her sevgide bir korku, her korkuda da bir sevgi saklıdır.

⁶ *Nehcû’l-Belâğa*, 89. Hutbe.

Huşû'un mertebeleri azamet ve celâl; güzellik ve cemâlin idrâkinin boyutuyla doğru orantılıdır. Bizim gibiler şu durumumuzla müşâhede nurundan mahrum olduğumuzdan dolayı, nâcâr ilim ya da iman yoluyla huşû 'u kazanmaya çalışmamız gerekmektedir. O buyuruyor ki: "*Mü'minler kurtulmuşlardır; onlar namazlarında huşû' içindedirler.*" (Mü'minûn, 1-2). Allah namazdaki huşû'u imanın alametlerinden saymıştır. Öyleyse her kim namazda huşû' içinde olmazsa Zât-ı Mukaddes-i Hakk'ın buyurduğuna göre, iman ehli zümresinden çıkmıştır. Bizim namazlarımızın huşû'dan yoksun olması, imanın eksikliğinden veya yokluğundan kaynaklanmaktadır. Çünkü inanmak, bilmekten başka bir şeydir. İman, ilimden farklıdır. Hakk, O'nun isim ve sıfatları ve diğer ilâhî konular hakkında edindiğimiz bilgiler, iman demek değildir. Şeytan Zât-ı Mukaddes-i Hakk'ın tanıklığıyla yaratılış ve âhireti biliyor olduğu halde kâfirdir. "*Beni ateşten yarattın, onu ise balçıktan.*" (A'râf, 12) Demek ki şeytan, Hakk Teâlâ ve O'nun yaratıcılığını ikrar ediyor. "*Yeniden dirilecekleri güne kadar bana mühlet ver.*" (A'râf, 14). Buradan da anlaşılıyor ki âhireti biliyordu. Kitapları, peygamberleri ve melekleri de biliyordu. Fakat buna rağmen, Allah ona kâfir diye hitap etmiş ve onu mü'minler zümresinden çıkarmıştır.

Demek ki bilmek ve iman etmek birbirinden ayrıdır. Her bilen mü'mindir denilemez.

Öyleyse sâlik, ilim sülûkundan sonra kendini mü'minler sınıfına dâhil etmelidir. Hakk cellet azametuhu'nun azamet ve celâlini, güzellik ve cemâlini kalbine ulaştırmalıdır. Böylece kalb huşû'ya ulaşacaktır. Aksi takdirde sadece bilmek huşû' getirmez. Kendinizde de gördüğünüz gibi yaratılışa, âhirete, Hakk'ın büyüklüğüne, azametine ve celâline itikad ettiğiniz halde kalbinizde huşû' yoktur.

Oysa Allah Teâlâ'nın, "*Mü'minlerin Allah'ı anmaktan ve haktan inanlardan dolayı, kalblerinin huşû' duymalarının vakti gelmedi mi?*" (Hadîd, 16) sözünden ise sûretsel iman ve Nebî (s.a.a.)'in getirdiğine itikad etme kastedilmiş olabilir. Çünkü hakikî iman, huşû'dan bir mertebeyi zorunlu olarak gerektirir. Veyahut da ayet-i şerifedeki huşû', kâmil mertebedeki huşû' olabilir; upkî, bazen alim derken,

ilim haddini aşmış ve imana ulaşmış kimsenin kastedilmesi gibi. “Allah’tan sadece bilen kulları korkar” (Fâtır, 28) ayetinde onları işaret etmiş olması muhtemeldir. Kitap ve Sünnet’in lisanında ilim, iman ve İslâm çeşitli mertebelere ıtlâk edilmiştir ki bunları burada anlatmak bu sayfaların vazifesinin haricindedir.

Özetle, âhiret yolunun yolcusuna, özellikle namaz mi’râcının adımıyla giden yolcusuna, kalbini ilim ve iman nuruyla huşû‘ sahibi yapması zorunludur. Bu ilâhî rakıkayı ve bu rahmânî bârikayı mümkün olduğunca sağlamlaştırmalı, hatta namazın tamamında bu hali koruyabilmelidir. Bizim gibilerin, işin başında sağlam ve istikrarlı bir hal bulması zordur; fakat bir miktar devamlılık ve çalışmayla oldukça mümkün bir iştir.

Azizim! Kemâlin ve âhiret azığının elde edilmesi, talep ve ciddiyet ister. İstenen ne kadar büyükse bu yolda ciddiyet de o derece uygundur. Tabii ki Allah’a yakınlığın mi’râcı ve Rabbu’l-izzе’nin civarına takarrüb, bu tembellik, boş vermişlik ve ciddiyetsizlikle elde edilemez. Mertçe kıyam edilmelidir ki istenilene ulaşılsın. Siz ki, saâdet tarafı olsun azap tarafı olsun, âhirete inanıyorsunuz ve o dünyayla bu dünyayı kıyas bile etmiyorsunuz. O dünya ebedidir, onda ölüm ve fenâ söz konusu değildir. Orada mutluluk, ebedî rahatlık, izzet ve nimet iç içedir. O rahatlığın bu âlemde benzeri yoktur. İzzet ve saltanatının bu dünyada eşi yoktur. O nimetleri kimse hayâlinde bile canlandıramaz. Mukabilinde, azabının da bu âlemde benzeri yoktur.

Mutluluğa ulaşmanın yolu, izzet Rabbine itaattir. İtaat ve ibâdetler arasında hiçbir, câmi-i ilâhî bir ibâdet olan, insanın saâdetinin garantisi olan namaza ulaşamaz. Namazın kabul edilmesi, diğer bütün amellerin kabul edilmesine sebep olacaktır. Öyleyse onu talep etmede tam bir ciddiyet gösterin! Çabadan geri durmayın! Onun yolunda meşakkatlere tahammül edin ki onun bir meşakkati de yoktur. Aksine ne kadar dikkat ederseniz, kalben üns bulursanız, bu âlemde Hakk ile münâcâtta öyle lezzetler alırsınız ki dünyanın hiçbir lezzetiyle kıyaslanamaz. Münâcât ehlinin durumu mütâlaa edildiğinde açıkça görülebilir.

Bu bölümdeki müzâkeremizin özeti şudur: insan Hakk'ın azamet, celâl ve cemâlini burhân veya peygamberler (a.s.)'ın beyanıyla anladıktan sonra, kalbini buna mütezekkir etmelidir. Yavaş yavaş kalben yapılan bu yönelme ve Hakk'ın azamet ve celâlini anmayı sürdürmekle kalbine huşûyu yerleştirmelidir. Sonuçta istenilen hâsıl olacaktır. Her durumda sâlik bulunduğu makama kanaat etmemelidir. Bizim gibilerin elde edeceği makamların, ma'rifet ehlinin pazarında bir sinek kadar bile değeri yoktur; kalb ashâbının çarşısında bir hardalla bile değişmezler. Sâlik her hâlinde kendi eksiklik ve hatalarının üzerinde durmalıdır. Belki bu vesileyle saâdete bir yol açılır.

4. Tuma'nine

İbâdetlerin; özellikle zikrî ibâdetlerin önemli âdâbından biri de tuma'ninedir.* Burada bahsedilen tuma'nine, fakihler (r.a.)'in namaz konusunda anlattıkları değildir.

Tuma'nine, sâlikin ibâdetini kalbin sükûneti ve zihnin itminasıyla yerine getirmesi demektir. Zira, eğer ibâdeti kalb ızdırab ve tezelzül içerisindeyken yaparsa, kalb o ibâdetten etkilenmez, ibâdetin eserleri onun kalbinde yer etmez ve ibâdetin hakikati kalbin bâtınî süreti olmaz. İbâdetlerin tekrar edilmesinde, zikir ve virdlerin çok yapılmasındaki hikmetlerden birisi, kalbin onlardan etkilenmesini sağlamak, bir infial meydana getirmek; böylece ibâdetin sâlikin zâtının bâtınını oluşturmaya ve kalbinin, ibâdetin ruhuyla birleşmesidir. Kalb itmi'nân, sükûnet, huzur, tuma'nine ve vakar içerisinde olmadığı sürece zikir ve ibâdetler ona bir tesirde bulunmaz; beden zâhirinden ve mülkünden, nefsin melekûtuna ve bâtınına sirâyet etmez. İbâdetin hakikatinde kalbî bir haz duyulmaz. Bu çok açık bir konudur. İzaha gerek yoktur. Biraz düşünmekle anlaşılabacaktır.

* Tuma'nine veya itmi'nân, tam sükûn, tam oturaklaşma ve kalbî hayat adına gelgitlerin tamamen sona ermesi şeklinde tarif edilmiştir ki, o da itmi'nânın sekine üstü bir hâl olduğunu göstermektedir. Sekine, nazari bilgilerden kurtulup, gerçeğe uyanma mevzuunda bir başlangıç ise, tuma'nine bir nihâi nokta ve bir son duraktır.

Eğer kalbin ibâdetten hiçbir haberi yoksa, insanın bātınında ondan hiçbir eser yoksa; bu diğer âlemlerde saklı kalmaz, mülk boyutunda melekût boyutuna yükselmez. Mümkündür ki ölüm döşeğindeki korkunç anlarda ve ölümden sonraki korkunç durumlarda, Allah göstermesin, tamamen kalb sayfasında silinip yok olabilir. İnsan, eli boş halde Hakk'ın mukaddes dergâhına çıkabilir. Mesela birisi “Lâ ilâhe illallah Muhammedun resûlullah (s)” zikr-i şerifini kalbin sükûneti ve gönlün huzuru ile söylese, bu zikr-i şerifle kalbi eğitirse yavaş yavaş kalbin dili açılmaya başlar, ağız dili kalbin diline tabi olur. Önce kalb anar, ondan sonra dil. Bu manaya *Misbâhuş-Şerî'a* kitabındaki rivayete göre İmam Sâdık (as)'ın sözü işaret ediyor: “Kalbini dilinin kiblesi kıl; kalbin işareti, aklın muvâfakatı, imanın rızâyeti olmadan onu hareket ettirme.”

Başlangıçta kalbin dili konuşmadan önce, âhîret yolunun sâlikî onu eğitmelidir. Tuma'nîne ve sükûnetle, zikri ona ilkâ etmelidir. Kalbin dili açılır açılmaz, kalb dilin ve diğer organların kiblesi olacaktır. Onun zikriyle insan bütün varlığıyla zikreden zâkîr olur. Fakat bu zikr-i şerifi kalbin sükûneti ve huzuru olmadan, acele, ızdırab ve zihin karışıklığı ile söylese ondan kalbe hiçbir tesir ulaşmaz. Hayvanî dil ve kulaktan, insânî bātın ve kulağa bir şey gitmez. Hakikati, kalbin bātınında yer almaz. Yok olması mümkün olmayan kalbin kemâlî sûreti haline gelmez. Zorluklar baş gösterdiğinde, özellikle ölüm döşeğindeyken can verme sırasında, o zikri tamamen unutturur; kalb sayfasından tamamen silinir. Hatta Hakk Teâlâ'yı, Resûl-i hatmi (s), şerefli İslâm dinini, Allah'ın mukaddes kitabını, hidâyet İmamları (a.s.)nı ve diğer İslâmî ma'ârifî unutulabilir ve kabir sorgusu sırasında cevap veremeyebilir. Telkinin de ona bir faydası olmaz; çünkü kendinde rubûbiyetin, risâletin ve diğer inançların hakikatinden hiçbir eser görmemektedir. Diliyle söylemiş olduğu, kalbine yerleşmemiş olan sözler aklıdan silinmiştir. Rubûbiyete, risâlete ve diğer inançlara şehâdet etmek ona nasip olmayacaktır.

Hadiste geçiyor: Resûl-i Ekrem (s)'in ümmetinden bir taifeyi cehenneme atarlar. Onlar cehennemin Malik adlı cehennem

meleğinin heybetinden Peygamber'in ismini unuturlar. Oysa aynı hadiste de söylendiği üzere, onlar iman ehlidirler. Kalbleri ve yüzleri iman nurundan parlamaktadır. Azımuşşan muhaddis Meclisî (r.a.), *Mir'âtu'l-Ukûl* kitabında "onun kulağı ve gözü olurum..." hadis-i şerifinin şerhinde şöyle buyuruyor: "Gözünü, kulağını ve diğer azasını Hakk Teâlâ'ye itaatte kullanmayan kimse, rûhânî göz ve kulağa sahip olmaz. Cismanî göz ve kulak, o aleme gitmeyecektir. Kabir ve kıyamet aleminde kulaksız ve gözsüz olacaktır. Kabir sorgu sualinin muhatabı o rûhânî azalardır."

Tuma'nîne ve onun eserleriyle ilgili bunun gibi hadisler çoktur. Kur'ân-ı şerif, Kur'ân'ı tertille okumayı emretmiştir. Hadis-i şeriflerde şöyle geçer: "Kur'ân'dan bir sûreyi unutan kimseye, o sûre cennette o şahıs için canlanır. Onun kadar güzel yüzlü kimse yoktur (*der sûreti ki ve an hubi sûreti nist*). Onu gördüğünde 'Sen kimsin? Ne kadar güzelsin? Keşke benim olsaydın!' der. Cevap verir: 'Sen beni tanı mıyor musun? Ben şu sûreyim; eğer beni unutmasaydın, seni bu yüksek dereceye ulaştırırdım' der".

Hadiste, "Kur'ân'ı gençliğinde okuyan kimsenin, Kur'ân onun etiyle, kanıyla karışır." buyrulmaktadır. Hikmeti şudur ki, gençlikte kalbin meşguliyeti ve katılığı azdır. Bundan dolayı kalb ondan daha çok ve daha hızlı etkilenir, etkisi daha çok kalır. Bu babda birçok hadis mevcuttur. Biz, kırâat bâbında onları hatırlayacağız inşallah. Bir başka hadis-i şerifte de şöyle buyruluyor: "Hiçbir şey Allah'a, az olsa dahi sürekli yapılan amelden daha sevimli değildir". Buradaki büyük hikmet, söylendiği gibi amelin, kalbin bâtunî sûreti olması olabilir.

5. İbâdeti Şeytanın Tasarrufundan Korumak

Namazın ve sair ibâdetlerin önemli kalbî âdâbından biri de, ibâdeti şeytanın tahakküm ve tasarrufundan korumaktır. Bu iş kalbî âdâbın esaslarından, işlerin büyüklüklerinden ve inceliklerin en zorlarından. Ayet-i şerifenin mü'minlerin vasfında buyurduğu; "Onlar namazlarını korurlar" ifadesi korumanın bütün boyutlarına

işaret olabilir ki bunlardan biri ve en önemlisi, onu şeytanın tasarrufundan korumaktır.

Bu genelin tafsîlâtı şudur: Ma'rîfet ashâbına ve kalb erbâbına göre, bedenlerin beslenmesi ve fizikî gelişme için nasıl uygun besinler tüketilmesi gerekiyorsa, kalbler ve ruhlar için de kendi neş'etine ve durumuna uygun besinler vardır. Kalbler ve ruhlar onlarla terbiye edilip beslenirler, manevî gelişme sağlarlar ve bâtinî ilerleme elde ederler. Ruhların durumuna uygun besin, varlığın başlangıcından varlık nizamının nihayetine kadar ilâhî ma'âriflerdir. Felsefenin tarifini, bu ilmin üstatları şöyle yapmışlardır: "İnsanın aklı alemde, aynî âlem için, sûret ve kemâlinde yolculuk etmesidir." Bu, bahsedilen manevî beslenmeye işaret ediyor. Kalblerin beslenmesi, nefsânî faziletlerden ve ilâhî ibâdetlerdendir.

Bilinmelidir ki; bu besinlerden her biri eğer şeytanın tasarrufundan arındırılmışsa ve Resûl-i Hatmi ve Veliyullah-i A'zam (Allah'ın salâtı ikisine ve onların âl'ine olsun)'ın vilâyet çeşmesinden sağlanmışsa ruhu ve kalbi onunla beslenmiş, insâniyetin lâyük kemâline ve Allah'a yakınlık mi'râcına nâil olmuşlardır. İhlâsın mukaddimesi olan şeytanın tasarrufundan kurtulma; sâlik Allah'ı isteyen olmadıkça, bütün kötülüklerin kaynağı ve kalb hastalıklarının anası olan kendini beğenme ve bencilliği ayakları altına almadıkça elde edilemez. Bu arınma, İnsan-ı Kâmil ve O'nun ardından arınmış Evliyâ (a.s.)'ın dışındakiler için kolay değildir. Buna rağmen sâlik, Hakk'ın bâtinî lûtuflarından ümidini kesmemelidir. Zira Allah'ın rahmetinden ümit kesmek, bütün soğumaların ve gevşemelerin kaynağıdır ve en büyük günahlardandır. Tâbîler sınıfından olanlar için mümkün olan da, ma'rîfet ehlinin göz nurudur.

Âhîret yolunun sâlikî, tam bir ciddiyet ve kararlılıkla inanç ve ibâdetlerini şeytanın ve nefs-i emmârenin tasarrufundan mutlak arındırmalıdır. Tam bir dikkat ve teftiş ile kendinin hareketlerini, duruşlarını, talep ve matlubunu incelemelidir. Seyrinin, tahsilinin, bâtinî hareketlerinin ve ruhunun ihtiyaç duyduğu gıdaların son noktasını ve son amacını bulmalıdır. Nefsin ve şeytanın hilelerinden gâflet etmemelidir. Nefs-i emmâre ve İblis'in tuzaklarından

gafil olmamalıdır. Bütün hareket ve fiillerinde kendine tam bir sûizanda bulunmalıdır. Hiçbir zaman onu kendi başına bırakmamalıdır; mümkündür ki ufak bir müsamaha bile insanı mağlup edip yere serebilir, helâk olmaya doğru sürükleyebilir. Zira rûhî gıdalar şeytanın tasarrufundan arınmış olmazsa ve bu gıdaların hazırlanmasında eli varsa, ruhlar ve kalbler onlarla terbiye edilmemekle ve kendine lâıyk kemâle ulaşmamakla kalmaz, fahiş bir noksanlık da meydana gelir. Belki de sahibini şeytanlar veya vahşi ve yırtıcı hayvanlar sınıfına dahil eder. Saâdetin mayası, insâniyet kemâlinin ve yüksek derecelere ulaşmanın sermayesi olacak şey, ters etki yapar. İnsanı şekâvet karanlığının derinliklerine sürükler. Bazı irfanla uğraşanları gördük ki bu istilâhlar ve onlara boğulmak onları sapıklığa sürüklemiş, onların kalbinde ters etki yapmış, içlerini karartmış, marifetlerle oturup kalkmak onların enâniyet ve bencilliklerini çoğaltmış, onlardan uygun olmayan iddialar, davranışlar ve sözler çıkmıştır. Riyâzet ve sülûk erbâbından insanlar var ki riyâzet ve nefis tezkiyesiyle uğraşmak onların kalblerini iyice kirlletmiş, katılaştırmış ve içlerini karartmıştır. Bunların sebebi onların manevî seyirlerini ve Allah'a hicretlerini korumamış olmaları, ilmî ve riyazî sülûklarının şeytanın ve nefsin tasarrufuyla şeytana ve nefse doğru dönmüş olmasındandır. Aynı şekilde şer'î ve naklî ilim talebelerinden de bazı şahısları gördük ki; ilim onlarda ters etki yapmış, onların ahlâkî kötülüklerini artırmış; felâh ve kurtuluş vesilesi olması gereken ilim, onların helâk olmasına sebep olmuş; onları cehle, başkaları üzerine faziletlilik dâvasında bulunmaya çekmiş. Aynı şekilde ibâdet edip, âdâb ve sünnetlere dikkat eden kimseler arasında da öyle şahıslar vardır ki; nefslerin ıslâh aracı olan ibâdetler onların kalbini katı ve karanlık kılmış; onları ucb, böbürlenme, kibir, kendini beğenmişlik, geçinmezlik ve Allah'ın kullarına sûizanna sürüklemiş. Bunlar da bu ilâhî cevherleri korumamaktan dolayıdır.

Tabii ki habîs şeytanın eliyle ve azgın nefsin tasarrufuyla hazırlanmış bir macun, şeytanî bir ahlâktan başka bir şey doğurmaz. Kalb her zaman onlarla beslendiğinden, onlar nefsin bâtunî sûreti

olurlar. İnsan bir müddet böyle devam ettiğinde, şeytanın eliyle yetiştirdiği çocuklarından biri oluverir. Mülkî (dünyevî) göz kapanıp melekûtî (manevî/uhrevî) göz açıldığında, kendinin şeytanlardan biri oluverdiğini görür. O durumda hüsrandan başka bir şeyi yoktur; pişmanlığın ona bir faydası olmaz.

Öyleyse âhîret yolunun yolcusu, her ne dinî alanda olursa olsun, her ne ilâhî tarikte olursa olsun; ilk önce tam bir dikkat ve murâkabe ile merhametli bir doktor, şefkatli bir hemşire gibi kendi halini kontrol altına almalı, seyr ve sülûkunun yanlışlarını teftiş ve muayene etmelidir. İkinci olarak, bunu yaparken halvetlerde zavallılık ile Hakk'ın mukaddes Zâtına (celle ve alâ) sığınmaktan gaflet etmemelidir.

Allahım! Sen bizim zayıf halimizden ve çaresizliğimizden haberdarsın. Biliyorsun ki biz senin mukaddes Zâtının yardımı olmadan, büyük kâmil peygamberlere ve yüce makamlı evliyâya bile tamah etmiş bu kadar güçlü bir düşmandan kaçışımız mümkün değildir. Eğer senin lütuf ve rahmet kıvılcımın olmazsa şu pençeleri kuvvetli düşman bizi helâket toprağına atacak, karanlık ve şekâvete düçar edecektir. Dergâhının hasları ve mahremleri hakkına, dalâlet vadilerindeki biz şaşkınlara, sapma çölüne düşmüş biz zavallıların elini tut! Kalblerimizi zincirlerden, kirlerden, şirk ve şüpheden temizle! Muhakkak ki sen hidâyet velîsisin!

6. Behcet (Sevinç, Güzellik) ve İstek

Behcet ve istek, namaz ve diğer ibâdetlerin kalbî edeblerinden bir diğeridir. Çok iyi neticeler sağlayan, hatta ibâdetin sır kapılarından bazılarını açan, esrârından bazı keşifler yapılmasını sağlayan bir edebdir. Bu edeb, sâlikin ibâdetini neşe, istek, kalb ve zihin rahatlığı içerisinde yerine getirmesi; kesinlikle kesâlet (tembellik, uyuşukluk) ve isteksizlikle yapmamasıdır. Sâlik, ibâdet için ruhunun istekli, neşeli ve dinç olduğu hali; yorgun ve arzusuz olmadığı zamana seçmelidir. Çünkü eğer nefsî isteksizlik ve yorgunluk halindeyken ibâdete kalkışrsa, mümkündür ki kötü eserler ardı

sıra gelebilir. Bunlardan birisi insanın ibâdetten sıkılması, ibâdetin kendisine ağır gelmesi ve yavaş yavaş ibâdete nefret duymaya başlamasıdır. Bu, insanı Hakk'ın zikrinden tamamen koparabileceği ve ruhu bütün mutlulukların kaynağı olan kulluk makamından küstürebileceği gibi, böyle bir ibâdetten kalbî bir nurâniyet elde edilmesi, nefsin bâtının ondan etkilenmesi kulluk sûretinin bâtının sûreti olması olanaksızdır. Daha önce de söylendiği gibi ibâdetde istenilen, nefsin bâtının kulluk sûreti almasıdır.

Şimdi şunu diyoruz: ibâdet ve riyâzetlerin sırlarının ve neticelerinin biri şudur ki nefsin iradesi beden mülkünde etkili olsun; varlık tamamen ruhun yüceliğinin saltanatı altına girsin; beden mülkündeki yayılmış kuvvetler ve ordular isyan, enâniyet ve başıboşluktan geri dursunlar ve kalbin bâtının melekûtuna teslim olsunlar. Böylece yavaş yavaş bütün kuvvetler melekûtta fânî olurlar; mülkte, melekûtun emri geçerli ve etkin olur; ruhun iradesi kuvvetlenir, memleketin iradesini şeytanın ve nefs-i emmârenin elinden alır. Ruhun orduları imandan teslim, teslimden rızaya, rızadan fenâyâ doğru ilerler. O durumda ruh, ibâdetin sırlarından bir miktarı bulur. Fiilî tecellîlerden birazı hâsıl olur. Zikredilen şeyler neşe, istek ve behcet ile ibâdetleri yapmadan elde edilemez. Zorlama, sıkılma, gevşeklikten tamamen kaçınılmalıdır ki Hakk'ın zikrine ve kulluk makamına sevgi ve alaka meydana gelsin; üns ve sağlamlık hâsıl olsun. Hakk'a üns ve O'nun zikri en çok öneme sahip konulardandır. Ma'rifet ehlinin ona şiddetle inayetleri vardır. Seyr u sülûk ashâbı onunla nefes alırlar. Hekimler, bir yemeğin zevk ve neşeyle yenildiğinde daha çabuk sindirildiği görüşündedirler. Aynı şekilde ruhî tıbda da, eğer insan ruhî gıdalarını neşe, arzu ve iştîyak ile alırsa; isteksizlik ve zorlamadan kaçınılması alırsa kalbdeki tesirleri daha çabuk vaki olur ve kalbin özü onunla daha çabuk arıtılıp temizlenir.

Bu edebe Allah'ın değerli kitabı, Rabb'in sağlam sayfası işaret etmiştir. Kâfirleri ve münafıkları tekzîb ederken şöyle buyuruyor: *“Namaza ancak gevşeklikle (kesâletle) gelirler ve ancak istemeden*

infak ederler.” (Tevbe, 54). “*Namaza sarhoş iken yaklaşmayın*” (Nisâ, 43) ayetindeki sarhoşluk, gevşeklikle tefsir edilmiştir.

Hadislerde bu edebe işaret buyurmuşlardır. Biz onlardan bir kaçını zikrederek bu sayfaları onurlandırıyoruz:

Muhammed ibn Ya’kûb, kendi senediyle Ebû Abdullah (a.s.)’dan şöyle rivayet ediyor: Dedi ki: “İbâdeti kendi nefsinize kötületmeyin”

Yine Ebû Abdullah (a.s.)’dan şöyle rivayet edilmektedir: “Resûlullah (Allah’ın salâtı O’na ve Âl’ine olsun) dedi ki: ‘Ya Ali bu din metindir; onunla dostlukla geçin. Rabbinin ibâdetini nef-sine gazablandırma.’”

Hız. İmam Hasan Askerî (a.s.)’den gelen bir hadiste şöyle buyruluyor: “Kalbleriniz neşeli olduğu zaman kalbi onlara bırakın; nefret ettiği zaman onu (kalbi) serbest bırakın. Bu genel bir düsturdur. Buyuruyor ki: Kalbin neşe ve sevinci sırasında kalbi onlara bırakın, açın; nefret ve kaçış anında ise onu (kalbi) rahat bırakın. Ma’ârif ve ilim tahsilinde de bu edebe riayet edilmelidir. Kalbi zorla ve nefretle tahsile mecbur etmemelidir.

Bu ve diğer hadislerden başka bir edeb daha istifade edilmektedir ki o da riyâzet bâbının önemli unsurlarındandır. Bu edeb “murâ’ât”tır. Murâ’ât* şu demektir: Sâlik, ilmî çabalarında olsun, nefsi ve amelî çabalarında olsun; kendi haline murâ’at etmelidir. Nefsiyle anlaşıma ve mudâraa içinde olmalı, onunla iyi geçinmelidir. Takatinden, kaldırabileceğinden fazlasını ona yüklememelidir. Özellikle gençler ve yeni işe başlayanlar için bu çok önemlidir. Eğer gençler nefsiyle refakat ve uzlaşma içinde olmazlarsa, doğalarının gerektirdiği zevklerden ihtiyaçları olan şeyleri helâl yollardan almazlarsa çok büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalabilirler ki telafisi imkânsız olabilir. Bu tehlike şudur: Bazen nefis aşırı sıkıştırılmadan dolayı ipleri kopararak dizginleri ele alabilir. Tabiatının gerekleri yerine getirilmediği, şehvet ateşi aşırı baskı altına alındığı zaman nâçar alevlenebilir ve bütün memleketi yakabilir. Eğer, Allah göstermesin, bir sâlik dizginleri elinden düşürürse veya

* Riâyette mübâlağa ve karşılıklı riayet

bir zâhid ihtiyarsız kalırsa öyle bir uçurumdan düşer ki necât yolunu bir daha bulamaz, saâdet ve kurtuluş yoluna asla dönemez.

Öyleyse sâlik, bir tabib gibi sülûk günleri boyunca kendi nabzını tutmalıdır. Sülûk zamanının ve hallerinin gerektirdiği şekilde nefsiyle geçinmelidir. Gençliğin geçici ateşlerinden olan şehvet ateşi tutuştuğu zaman doğasını tamamen bu hazzardan mahrum etmemelidir. Meşru yollardan şehvet ateşini söndürmelidir. Allah'ın emrettiği şekilde şehveti söndürmek, hak yolunun yolculuğuna tam bir yardım sağlamaktadır. Öyleyse evlenmelidir. Evlenmek büyük ilâhî sünnetlerdendir; insan türünün devamını sağlamanın yanı sıra âhiret yolunun sülûkunda önemli bir payı vardır. Bu cihetten Resûlullah (s) buyurmuştur ki: “Evlenen kimse dininin yarısını korumuştur.” Başka bir hadiste ise şöyle buyruluyor: “Her kim Allah'la pak olarak buluşmak istiyorsa O'nunla, zevcesiyle birlikte buluşsun”. Ayrıca nakledilmiştir ki: “Ateş ehlinin çoğu bekârlardandır.” Bir hadiste de Hz. Emîru'l-Mü'minîn (a.s.) şöyle buyuruyor: “Ashabdan bir grup, kendilerine kadınları, gündüzleri iftarı, geceleri uykuyu haram kıldılar. Ümmü Seleme, Resûlullah (s)'a haber verdi. Resûlullah onların yanına geldi ve şöyle buyurdu: ‘Siz kadınlardan uzak mı duruyorsunuz? Oysa ben kadınların yanına gidiyorum. Gündüz yemek yiyorum. Geceleri yatıyorum. Her kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.’ Ve Allah Teâlâ nâzil etti: *‘Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı nimetlerin hoşlarını kendinize haram kılmayın, aşırı da gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.’*” (Mâide: 87, 88)

Kısacası âhiret yolunun yolcusu, ruhun yönelip yüz çevirdiği durumları murâ'at etmelidir. Dünyevî hazzardan tamamen kendini mahrum etmemelidir. Böyle yaparsa büyük bozukluklara yol açabilir. Sülûk boyunca ibâdet ve ameli riyâzetlerde, özellikle gençlik günlerinde ve sülûkun başlarında nefsinin çok sıkıkmamalıdır ki bu nefrete sebep olabilir; hatta bazen insan Hakk'ın zikrin-den yüz çevirebilir.

Hadis-i şeriflerde bu noktaya çokça işaret edilmiştir; *Kâfi-i Şerifte* bulunan hadiste buyrulduğu gibi. Hz. Sâdık (a.s.) buyurdular:

“Ben gençliğimde ibâdette çabaladım. Babam bana ‘Oğlum bundan daha az amel et! Zira Allah azze ve celle bir kulu sevdiği zaman ondan aza razı olur.’” Bu ibarelere yakın başka hadisler de vardır. Ayrıca *Kâfî*’de İmam Bâkır (a.s.)’dan nakledildiğine göre Resûlullah (s.a.a.) şöyle buyurdu: “Muhakkak ki bu din sağlamdır. Ona rıfk ve iyi geçinme ile girin; Allah’ın ibâdetini O’nun kullarına nefret ettirmeyin. Öyle uyumlu bir binici gibi olun ki ne yolculuğunu bitirir, ne de merkebinin arkasında bırakır.” Başka bir hadiste de şöyle geçiyor: “Allah’a ibâdetle nefsinizi öfkeliendirtmeyin.” Özetle “iyi geçinme” bâbında ölçü, insanın kendi nefsinin halini dikkate alması ve onunla kuvvet ve zaafî oranınca ilerlemesidir. Eğer nefis ibâdet ve riyâzetlerde kuvvetli ise ve mukâvemet gücü varsa ibâdetle çaba ve ciddiyet göstermelidir. Gençlik dönemini geçmiş, şehvet ateşinin bir miktar kadar azaldığı kimseler mertçe sülûk ve riyâzete dâhil olsunlar. Nefsi riyâzete ne kadar alıştırlırlarsa önlerine başka bir kapı açılacaktır. Böylece yavaş yavaş ruh, tabiat güçlerine karşı güçlenecek ve bu güçleri hâkimiyeti altına alacaktır. Hadis-i şeriflerde geçen “İbâdetle çaba harcayın, çok ibâdet yapın” gibi sözler, ibâdet ve riyâzetlerde çaba gösterenlerin övülmesi ve Hidâyet İmamları (a.s.)’nın ibâdet ve riyâzetleri hakkında nakledilenlerle ibâdetle iktisatlı davranmayı öngören hadisler arasındaki farklılık, sülûk ehlinin farklı olmalarından ve nefslerin derece ve hallerinin farklılık arz etmesinden dolayıdır. Genel ölçü, nefsin neşe ve kuvvetiyle isteksizlik ve zaafıdır.

7. Tefhîm

İbâdetlerin, özellikle zikrî ibâdetlerin kalbî âdâbından birisi de “tefhîm”dir. Tefhîm, insanın kalbini başlangıçta henüz konuşamayan bir bebek gibi farz edip, büyük bir dikkat ve çabayla onu eğitmesidir.

Sâlik, ibâdetin zikir, vird, hakikat ve sırlarından her birini tam bir dikkat ve çaba ile kalbe öğretmelidir. Tekâmülün hangi mertebesinde olursa olsun, idrâk ettiği hakikati onun anlamasını sağlamalıdır. Eğer Kur’ân ve zikirlerin manalarını anlamıyorsa,

genel manaları, yani ibâdetlerin sırlarından nasipsiz ise Kur'ân'ın Allah'ın sözü ve zikirlerin Hakk'ı anma, ibâdetlerin Rabbe itaat olduğunu kalbe öğretmelidir. Bu genel manaları kalbe anlatmalıdır. Eğer Kur'ân'ın ve zikirlerin zâhirî manalarını anlayabiliyorsa vaad edilen ödül ve cezalar, emir ve nehiy, yaratılış ve âhiret ile ilgili anladığı manaları kalbe öğretmelidir. Eğer hakikatlerden bir hakikat, sırlardan bir sır onun için açılmışsa onu tam bir çaba ile kalbe öğretmeli ve onu anlatmalıdır. Bu tefhîmin, anlatmanın neticesinde bir müddet sonra kalbin dili açılacak; kalb, anan ve hatırlatan olacaktır. Başlangıçta kalb dile tabiydi; kalbin dilinin açılmasından sonra durum tersine döner. Kalb hatırlar, zikreder; dil de onun zikriyle zikreder, ona tâbi olarak hareket eder. Hatta bazen insan uykuda bile kalbin zikriyle dilde zikreder. Çünkü kalbî zikir uyanıklık haline mahsus değildir. Eğer kalb hatırlarsa onun tâbisi olan dil de zikreder. Anma kalbin melekûtundan zâhire sirâyet eder: *“De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar. Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir.”* (İsrâ 84). Özetle, başlangıçta insan bu âdâbı yani tefhîmi yapmalıdır; ta ki gerçek istenilen olan kalb dilinin açılmasını sağlasın. Kalbin dilinin açıldığının alameti, zikrin zahmet ve yorgunluğunun yok olması, neşe ve ferahlık gelmesi, bıkkınlık ve sıkılmanın ortadan kaybolmasıdır. Nasıl ki insan bir bebeğe konuşmayı öğretirken öğretmek istediği kelimeyi çocuk söylediğinde yorgunluğu kaybolur ve bu sefer kelimeyi çocuktan sonra bıkmadan söyler; kalb de başlangıçta bebek gibidir. Henüz konuşmaya başlamamıştır; ona öğretilmesi gerekmektedir. İnsan zikir ve virdleri, onun diline koymalıdır. Dili açıldıktan sonra insan ona tâbi olacaktır. Taliminin zorluğu, zahmeti ve yorgunluğu kaybolacaktır. Bu âdâb işin başında olanlar için zarurîdir.

Bilinmelidir ki; zikirlerin ve duaların tekrarının, zikir ve ibâdetlerin devamlı olmasının hikmetlerinden birisi, kalbin dilinin açılması ve kalbin zikreden, dua eden ve ibâdet eden olmasıdır. Bu âdâb yerine getirilmeden kalbin dili açılmaz.

Hadis-i şeriflerde bu manaya işaret edilmiştir. *Kâfi-i Şerifte* Hz. Sâdık (a.s.), Hz. Emîru'l-Mü'minîn (a.s.)'dan naklediyor. Kırâat âdâbından bazılarını beyan ederken buyurdu ki: “Katı kalblerinizi onunla sarsın; çabanız bir an önce sûrenin sonuna ulaşmak olmasın.” Yine el-*Kâfi*'deki bir hadiste Hz. Sâdık (a.s.) Ebû Üsâme'ye şöyle buyurdu: “Ey Ebû Üsâme! Kalbinizi Allah'ın zikrine çağırın, gereksiz düşüncelerden sakının!” Hatta Kâmil Evliyâ (a.s.) da bu âdâba riayet ediyorlardı. Hadiste şöyle geçiyor: “Hz. Sâdık (a.s.)'a namazda bir hal oldu; düştü bayıldı. Kendine geldiğinde, bunun sebebi soruldu. İmam şöyle buyurdu: ‘Bu ayeti kalbime o kadar tekrar ettim ki söyleyenden onu işittim ve cismim onun kudretini görmeğe dayanamadı.’”

Hz. Ebû Zer (r.a.)'dan nakledilmiştir ki: “Resûlullah (s.a.a) kalktı, şu ayeti tekrar ediyordu: *‘Eğer onları azablandırırsan, şüphesiz onlar Senin kullarıdır; eğer onları bağışlarsan, şüphesiz aziz olan, hakim olan Sen’sin Sen.’*” (Mâide, 118) Zikrin ve anmanın gerçeği, kalbî zikir ve anmadır. Kalb zikri olmadan dil zikri özden yoksundur, hiçbir itibarı yoktur. Buna hadis-i şeriflerde çokça işaret edilmiştir. Resûlullah (s.a.a.) Ebû Zer'e şöyle buyurdu: “Ey Ebû Zer! Tefekkürle kılınan iki rekat namaz, kalb boş olduğu halde bir gece kıyam ederek ibâdet etmekten daha hayırlıdır.” Resûl-i Ekrem (s.a.a.)'den şöyle nakledilmiştir: “Allah-u Teâlâ sizin yüzlerinize bakmaz; bilakis sizin kalblerinize bakar.” Kalb huzuru bâbındaki hadislerde geçiyor: Namaz, kalb huzuru olduğu kadarıyla kabul edilir. Kalb ne kadar gafil olursa o derece namaz kabul edilmez. Bahsettiğimiz âdâba riayet edilmediği müddetçe kalbî zikir elde edilemez ve kalb gaflet ve yanlıştan çıkamaz.

Hadiste Hz. Sâdık (as) şöyle buyuruyor: “Kalbini dilinin kiblesi kıl; onu kalbin işareti olmadan hareket ettirme.” Kalbin kible olması, lisanın ve diğer organların onun tabisi olması, bu âdâba riayet edilmemesi halinde mümkün değildir. Eğer bu âdâb uygulanmadan bahsedilen makamlar hâsıl olursa bu çok nadir olan işlerdendir ve insan bununla gurura kapılmamalıdır.

8. Kalb Huzuru

Kalbî âdâbın en önemlilerinden biri de kalb huzurudur. Birçok âdâb onun için mukaddime konumundadır; onsuz ibâdet ruhtan yoksundur; kemallerin kilidinin anahtarı, saâdet kapılarının kapısıdır. Hadis-i şeriflerde çok az bab vardır ki onun kadar bahsedilsin; çok az âdâb vardır ki bu kadar ehemmiyet verilsin. Biz gerçi *Sırr-ı Salât* risalesinde ve *Kırk Hadis Şerhi* kitabında buna değinmiş, onun derece ve mertebelerini beyan etmiştik. Lakin burada da faydanın tamamlanması ve havale etmekten kaçınmak için bu konudan bahsedeceğiz.

Daha önce de zikredildiği gibi ibâdetler, zikirler, virdler ancak kalbin bâtınî sûreti ve insanın zâtının bâtınının onunla yoğunlaşması, insanın kalbinin kulluk sûretini alması ve başıboşluk ve isyankârlıktan çıkmasıyla kâmil bir sonuç verir. Ayrıca denildi ki; ibâdetlerin sır ve faydalarından biri, ruhun iradesinin kuvvetlenmesi, ruhun doğaya hakim olması, tabiat güçlerinin nefsin kudret ve saltanatının altına girmesi, melekûtî nefsin iradesinin beden mülkünde hakim olmasıdır. Öyle ki kuvvetler, Allah'ın meleklerinin Allah karşısındaki durumu gibi olmalıdır: “*Onlar bir an olsun O'na isyan etmezler. Onlara emredilene yaparlar.*” (Tahrîm Sûresi, 6) Şimdi diyoruz ki, hepsi birer mukaddime olan ibâdetlerin sırlarından ve önemli faydalarından biri de bütün bâtın ve zâhir memleketinin hepsi Allah'ın iradesinin altında musahhar olması ve Allah'ın hareketlendirmesiyle hareket etmesi, nefsin melekûtî ve mülkî güçlerinin Allah'ın ordularından olması, hepsinin Hakk Teâlâ karşısında Allah'ın melekleri gibi olmasıdır. Bu olayın kendisi, kuvvet ve iradelerin Hakk'ın iradesinde fenâsının düşük bir mertebesidir ve yavaş yavaş büyük neticeler ardından gelir. Tabii insan ilâhî olur; nefs Allah'a ibâdete yönelir; İblis'in orduları tamamen yenilip darmadağın olur; kalb ve onun kuvvetleri Hakk'a teslim olur. Bazı bâtınî mertebelerle onda İslâm ortaya çıkar. Bu, Hakk'a teslimiye-
tin âhiret diyarındaki neticesi, Hakk Teâlâ'nın gayb âlemlerinde o insanın iradesini nüfuz sahibi yapması ve onu kendisinin en yüksek meseli karar kılmasıdır. Hatta O Mukaddes Zât, her neyin

olmasını istiyorsa onu sadece irade etmesinin ve istemesinin yeterli olduğu gibi bu kulu da böyle yapar. Bazı ma'rifet ehli, Resûlullah (s.a.a.)'den cennet ehli hakkında rivayet etmişlerdir:

Bir melek giriş izni istedikten sonra onların yanlarına gelir. Allah'ın tarafından onlara bir mektup verir. Allah-u Teâlâ'nın onlara selamını ilettikten sonra, o mektupta her insana şöyle hitap edilir: "Ölmeyen Hayy ve Kayyûm'dan, ölmeyen Hayy ve Kayyûm'a! Ben bir şeye ol derim oluverir; seni de böyle yaptım, bir şeye ol dersin oluverir." Sonra Resûlullah buyurdu ki: "Cennet ehlinde hiç kimse yoktur ki bir şeye ol desin, o da olmasın." Bu, kendi iradesini terk ettiği, nefsi arzularının saltanatından çıktığı, İblis ve ordusuna itaat etmediği için kula verilen ilâhî bir saltanattır. Bu sonuçlardan hiçbirinin tam bir kalb huzuru olmadan elde edilmesi olanaksızdır. Eğer ibâdet sırasında kalb gafil ve sehv içinde olursa, ibâdeti hakikat bulmaz; oyuna benzer. Tabii ki böyle bir ibâdetten nefste hiçbir eser oluşmaz. İbâdet, sûret ve zâhirden bâtın ve melekûta yükselmez –bu noktaya hadisler işaret etmektedir. Nefsin kuvvetleri böyle bir ibâdetle nefse teslim olmaz; nefsin saltanatı onlara aşikâr olmaz. Çok açıktır ki zâhirî ve bâtınî kuvvetler Allah'ın iradesine de teslim olmazlar. Memleket, Hakk'ın büyüklüğünün karşısında boyun eğmez. Bu sebepten görüyorsunuz ki kırk-elli yıl ibâdetten sonra bu ibâdetin bize hiçbir tesiri olmuyor. Aksine gün be gün kalbin ve nefsin kuvvetlerinin karanlığı çoğalıyor. Tabiata/ dünyaya olan iştiağımız, nefsi arzulara itaatımız ve üzerimizdeki şeytanın vesveseleri iyice artmaktadır. Bu, bizim ibâdetlerimizin özden, bâtınî şartlardan ve kalbî âdâbdan yoksun olmasından dolayıdır. Yoksa Allah'ın kitabının mübarek ayetinin nassıyla, "*namaz, fahşâ ve kötülüklerden alıkoyar.*" Tabii ki bu fizikî bir engelleme ve alıkoyma değildir. Yürekte bir ışık yanmalı, bâtında bir nur aydınlanmalıdır ki böylece sahibini gayb âlemine hidâyet etsin, yönlendirsinsin, insanı isyan ve itaatsizlikten alıkoyusun.

Biz kendimizi namaz kılanlar zümresinden sayıyoruz. Yıllarca bu büyük ibâdetle meşgul oluyoruz. Fakat kendimizde böyle bir nur görmedik. Bâtınımızda böyle bir alıkoyucu ve engelleyici

bulamadık. Öyleyse amellerimizin süretini ve fiillerimizin sayfalarmını elimize verecekleri, kendini kendin hesaba çek diyecekleri gün vay halimize! Gör bak, acaba böyle ameller O'nun dergâhının kabulüne mazhar mıdır? Acaba böyle bir namaz, şu karanlık süretiyle Hazreti Hakk'ın yakınlığına varabilir mi? Bu büyük ilâhî emanet olan, enbiyâ ve vasîlerin vasiyeti olan namaz ile böyle mi yolculuk yapılır? Allah'ın düşmanı taşlanmış şeytanın hain eline mi verilir? Mü'minin mi'râcı, muttakîlerin yakınlığı neden sizi mukaddes dergâhtan uzaklaştırıyor, O'nun yakınlığından mahrum ediyor?

O gün pişmanlık, çaresizlik, bedbahtlık ve utançtan başka bir nasibimiz olacak mı? O pişmanlığın bu alemde bir benzeri yoktur. Oradaki utancın benzeri tasavvur edilemez? Bu alemdeki pişmanlıklar ne olursun, bin türlü ümit ile beraberdir. Burasının utançları çabuk kaybolur; oysa orası pişmanlık günüdür. Hakk buyuruyor: *“İşin yerine geldiği (iz kudiye'l-emr) pişmanlık gününden onları korkut.”* (Meryem Sûresi, 39). Geçmiş işi telafi etmek mümkün değildir. Telef olmuş ömür geri dönderilemez. *“(O günden sakının ki günahkâr) nefs şöyle diyecektir: ‘Allah’ın yanında yaptığım kusurlardan dolayı yazık bana! Doğrusu ben alay edenlerdendim.”* (Zümer 56)

Ey aziz! Bugün mühlet ve amel günüdür. Peygamberler geldiler; kitaplar getirdiler, davet ettiler. Bu kadar teşrifâtın arasında, bizi gaflet uykusundan uyandırmak ve tabiat sarhoşluğundan ayıltmak için bütün zorluklara ve zahmetlere tahammül ettiler. Onlar bizleri nur, huzur, neşe âlemine ulaştırmak; ebedî hayata, ebedî nimetlere, bitmeyen lezzet ve hazlara ulaştırmak; helâkten, şekâvetten, ateşten, karanlıktan, pişmanlıktan kurtarmak istediler. Bütün bunların hepsi bizim içindir. Onlar için hiçbir netice getirmez. O mukaddes zâtların bizim iman ve amellerimize hiçbir ihtiyaçları yoktur. Buna rağmen bizde hiçbir sûrette bir eser bahşetmedi. Şeytan kalbimizin kulaklarını öyle kapatmış, bâtın zâhirimize öyle bir saltanat kurmuş ki o zâtların nasihatlarının hiçbirisi bize tesir etmiyor; ayet ve hadislerden hiçbirisi bizim kulağımıza gitmiyor; hayvanî kulluktan öteye geçmiyor.

Muhterem okuyucu! Yazar gibi bütün nurlardan yoksun olma! Bütün sâlih amellerden eli boş kalma! Nefsî hevâ heveslerin tutsağı olma! Kendine acı. Kendi ömründen bir netice elde et. Peygamberlerin ve kâmil velîlerin durumuna dikkatlice bak. Yalan iştahlara ve şeytanın vaadlerine tekmeyi vur. Şeytanın hilesine aldanma; nefs-i emmârenin oyununa gelme. Bunları ayırt etmek çok incedir. Her bâtil işi hak sûretinde insana gösterip onu kandırabilirler. Bazen ömrün sonunda tevbe ümidiyle insanı azaba sürüklerler. Oysa ömrün sonunda günahların birikmiş siyahlıkları, kullara yapılan zulümlerin çokluğu ile tevbe çok zor ve müşküldür. İnsanın iradesinin kuvveti olduğu gençlik gücü varken, günah ağacı inceyken, şeytanın saltanatı sağlam değilken, nefs melekût ile kısa bir süre önce ahdetmişken, Allah'ın fitratına yakın bir ufuktayken; tevbenin yapılabilmesi ve kabul edilmesi kolay olduğu halde insanın tevbe etmesine izin vermiyorlar. Bu sağlam olmayan ağacı kökten koparttırmıyorlar. Bağımsızlaşmamış saltanatı yıktırtmıyorlar. Yaşlılık günlerini vaad ediyorlar. Oysa yaşlılıkta irade ve kuvvet zayıftır. Günah ağacı düğümlemiş, kartlaşmıştır. İblisin saltanatı zâhir ve bâtında bağımsız olmuş, iyice sağlamlaşmıştır. Tabiata olan sevgi şiddetlenmiş, melekûtta uzaklık artmıştır. Fitrat ışığı sönmüştür. Tövbe şartları çok zorlaşmıştır.

Bazen de şefâat edeceklerin şefâati vaadiyle insanı o şefâatçilerin mukaddes dergâhından uzaklaştırır, şefâatlerinden mahrum ederler. Zira günahlar içinde yüzmek, yavaş yavaş kalbi siyahlaştırıp katılaştırır; insanı kötü sona götürür. Şeytanın insandan tamahı onun imanını çalmaktır. Günahlara girmeyi bu planın mukaddimesi yapar ki istediği sonuca ulaşsın. İnsan eğer şefâat istiyorsa bu âlemde çaba harcamalı, kendisiyle şefâatçileri arasındaki irtibatı korumalıdır. Biraz o mahşer şefâatçilerinin yaşantısını, onların ibâdetlerinin nereye varmış olduğunu düşünmelidir. Bu dünyadan imanla gittiğinizi farz edin; fakat eğer günahlarınızın ve zulümlerinizin yükü ağır ise berzâh ve kabrin çeşitli azaplarında size şefâat edilmeyebilir. Hz. Sâdık (a.s.)'dan nakledilmiştir ki; “Berzâhınız size aittir.” Berzâhın azapları buranın azaplarıyla mukayese edilecek gibi

değildir. Berzâhın süresini Allah'tan başka kimse bilmemektedir. Belki de milyarlarca yıl çekebilir. Hadislerde de işaret edildiği gibi, kıyamette de uzun müddetler ve çok çeşitli azaplardan sonra bize şefâat nasip olabilir. Öyleyse şeytanın hilesi insanı sâlih amelden alıkoymamalı; onun hileleri imansız veya çok ağır yüklerle dünyadan götürebilir ve şekâvete düçar edebilir. Bazen de Erhamurrâhimîn'in geniş rahmetinin vaadiyle insanın elini rahmet eteğinden koparır. Oysaki bu kadar peygamberin gönderilmesi, kitapların nüzûlü, meleklerin indirilmesi, peygamberlere vahiy ve ilham edilmesi, hak yoluna rehberlik etmeleri Erhamurrâhimîn'in rahmetindenidir. Alemi, Hakk'ın geniş rahmeti sarmıştır. Biz ise pınarın kıyısında susuzluktan helâk oluyoruz.

Allah'ın büyük bir rahmeti, Kur'ân'dır. Sen eğer merhametlilerin en merhametlisinin rahmetini istiyorsan, sonsuz rahmeti arzuluyorsan, bu büyük rahmetten faydalan. Saâdete ulaşmanın yolunu açmış, yoldaki kuyuyu göstermiştir. Sen kendi ayağınla gidip kuyuya düşüyorsun. Yoldan kendin sapıyorsun. Rahmetten ne eksik var ki? İyilik ve saâdet yolunu göstermek başka bir yolla mümkün olsaydı, rahmetin sonsuzluğundan dolayı gösterilirdi. Eğer zorla insanları saâdete götürmek mümkün olsaydı götürülürdü. Lâkin heyhat ki âhiret yolu özgürlük ve ihtiyar/seçme adımıdan başka bir yolla katedilemez. Saâdet zorla hâsıl olmaz. Seçme olmadan, fazilet ve sâlih amel olamaz. “*Dinde zorlama yoktur.*” ayet-i şerifinin manası da bu olabilir.

Evet, zorlama ve icbâr, Allah'ın dininin sûretinde yapılabilir, onun hakikatinde değil. Peygamberler (a.s.), alemin ilâhî adalet sûreti alması için dinin sûretini mümkün olduğu kadar insanları tahmil etmekle ve onları bâtına yöneltmekle mükelleftiler. Böylece insanlar kendi iradeleriyle onu katedecekler ve saâdete ulaşabilirler.

Özetle bu da şeytanın hilelerindendir ki insanı rahmete ümit ile rahmetten uzaklaştırmaktadır.

Kalb Huzuru Hakkındaki Hadisler

Burada bazı rivayetlerin tercümesiyle yetiniyoruz:

Hz. Resûlullah (s.a.a.)’dan rivayet edilmiştir ki; “Allah’a, O’nu görüyormuşçasına ibâdet et! Eğer sen onu görmüyorsan O seni görüyor.” Bu hadis-i şeriften kalb huzuru mertebelerinden iki mer-tebe anlaşılıyor:

Birincisinde sâlik, güzelin güzelliğini görüyor; sevgilinin tecellilerinde gark olmuş durumdadır. Kalbinin kulakları bütün varlıklara kapalıdır. Basîret gözü Allah-u Zülcelâl’in pak cemâline açılmıştır. Ondan başka hiçbir şeyi müşâhede etmez. Hazır ile meşguldür; huzur ve huzur mahallinden gafildir.

Daha düşük bir mertebe olan ikincisinde ise, sâlik kendini Allah’ın huzurunda hazır görür. Huzurun ve huzur mahallinin edebini gözetir. Resûl-i Ekrem buyuruyor ki, “Eğer yapabiliyorsan birinci makamın ehli ol; Allah’a o şekilde ibâdet et. Eğer bunu yapamıyorsan, Rabbinin huzurunda olduğundan gafil olma! Hakk’ın huzurunda bulunmanın bir âdâbı vardır. Bundan gafil olmak kulluk makamından uzaktır.” Buna işaret etmiştir. Bir hadiste Ebû Hamza Sumalî (r.a.) şöyle naklediyor: “Ali bin Hüseyin (a.s.)’ı namaz kı-larken abasının omuzundan düştüğünü gördüm. Onu düzeltmedi. Namazı bitirdikten sonra sebebini sordum. Buyurdu ki, ‘Vay olsun sana! Kimin huzuruna çıkmış olduğumu biliyor musun?’” Yine Hz. Resûl (s.a.a.)’den şöyle nakledilmiştir: “Ümmetimden iki kişi namaza dururlar. Rükû ve secdeleri aynıdır. Fakat namazları arasında yerle gök kadar fark vardır.” Ve buyurdular: “Namazda yüzünü çeviren kimsenin yüzü eşeğin yüzü gibidir. Acaba bundan korkmuyor musunuz?” Yine buyurdular ki: “İki rekat namaz kı-larken dünyadan bir şeye teveccüh etmezse Allah Teâlâ onun günahlarını bağışlar.” Yine buyurdular: “Bazı namazların yarısı veya üçte biri, bazılarının dörtte biri ya da beşte biri, onda birine kadar kabul edilir. Bazı namazlar ise eski bir elbise gibi buruşturulup sahibinin yüzüne atılır. Namazdan kalbinin yöneldiği kadarının dışındaki senin değildir.”

Hız. Bâkır (a.s.) buyurdular: “Resûlullah buyurdu: ‘Mü’min kul namaza durduğu zaman Allah Teâlâ ona bakar (veya ‘ona yönelir’ buyurdular). Namazı bitirene kadar, rahmet başının üstünden ona gölge salar; melekler göğün ufkuna kadar onun etrafına inerler. Allah Teâlâ bir meleği onun başının üstünde durması için ve ona ‘Ey namaz kılan! Sana kimin baktığını ve kiminle münâcât ettiğini bilseydin hiçbir yerle ilgilenmezdin ve asla yerinden ayrılmazdın!’ demesi için görevlendirir.”

Hız. Sâdık (a.s.)’dan şöyle nakledilmiştir: “İştîyak ve korkunun kalbinde birleştiği kişiye cennet farz olur. Öyleyse namaz kılarken kalbinle Allah’a doğru yönel. Zira namaz ve duada kalbiyle Allahu Teâlâ’ya yönelen mü’min kişiye, Allahu Teâlâ mü’minlerin kalbini yöneltilir ve onların sevgisiyle onu destekleyerek onu cennete götürür.

Hız. Bâkır (a.s.)’dan nakledilmiştir: “Namazdan kalbinin yöneldiği kadarının dışındaki senin değildir. Eğer onu yanlış kılsa veya onun âdâbından gaffet ederse buruşturulup sahibinin yüzüne çarpılır.” Hız. Bâkırü’l-Ulûm (a.s.)’dan yine naklediliyor ki: “Kulun namazından yarısı veya dörtte biri ya da beşte biri yukarı çıkar. Kalbiyle yöneldiğinin dışındakiler yukarı çıkmaz. Ve bizler nafilelerle görevlendirildik ki farzların eksikliğini tamamlayalım.”

Hız. Sâdık (a.s.)’dan rivayet edilmiştir ki: “Namazda ihram bağlayınca ona yönel; zira yöneldiğin zaman Allah sana yönelecektir. Eğer yüz çevirirsen Allah senden yüz çevirecektir. Bazen namazdan üçte biri, dörtte biri veya altıda biri kadar; namaza yöneldiği kadarı yukarı yükselir. Allah gafile hiçbir şey vermez.” Allah Resûlu (s.a.a.)’den nakledilmiştir ki: “Düşünceyle kılınmış iki rekât namaz, kalbin gafil halde kıyamda durmasından daha iyidir.” Bu konudaki hadisler çok fazladır. İbret alanlar ve uyanık kalbler için bu kadar yeterlidir.

Kalb Huzurunu Elde Etmeğe Davet

Şimdi kalb huzurunun faziletini aklen ve naklen bildin. Onu terk etmenin zararlarını anladın. Fakat sadece bilmek yetmez,

hücceti tamamla; himmeti kuşan; bildiğini tahsil etmeğe uğraş! Bilgini amele dök ki ondan istifade edesin. Birazcık tefekkür et. Vahyin madeni olan, buyrukları ve ilimleri ilâhî vahiyden ve Muhammedî keşiften olan İsmet Ehl-i Bey'ti (a.s.)'ın hadislerine göre namazın kabul edilmesi diğer ibâdetlerin kabul şartıdır. Eğer namaz kabul edilmezse diğer amellere asla bakılmaz. Namazın kabulü ise kalb ile yönelmeyle mümkündür. Eğer kalbî yönelme olmazsa itibardan sâkıttır. Hazreti Hakk'ın huzuruna lâıyk olmadığı gibi, kabule şâyân da değildir. Bu, yukarıdaki hadislerden malumdur. Demek ki amellerin hazinesi ve bütün saâdetlerin kapılarının kapısı kalb huzurudur. Onunla saâdet kapısı insana açılır. O olmaksızın da diğer ibâdetlere itibar edilmez.

Şimdi biraz ibret nazarıyla düşün. Bahsedilenin ehemmiyet ve büyüklüğü üzerinde basiretle tefekkür et. Tam bir ciddiyet ile işe koyul, kıyam et. Saadet kapısının ve cennet kapılarının anahtarı ile şekâvet kapısı ve cehennem kapılarının anahtarı bu dünyada senin kendi cebindedir. Cennet ve saâdet kapılarını kendi yüzüne açabilirsin; ya da bunun tam tersi. İkisi de senin elindedir. Allah-u Tebâreke ve Teâlâ hücceti tamamlamış, saâdet ve şekâvet yollarını göstermiş, zâhirî ve bâtunî tevfikler ihsan etmiştir. Ondan ve evliyâsından taraf olanlar tamamdır. Şimdi bizim adım atmamızın zamanıdır. Onlar yol göstericilerdir. Bizler ise yolcuyuz. Onlar işlerini en iyi şekilde yapmışlar, hiçbir mazerete yer bırakmamışlar, en küçük bir eksiklikle bulunmamışlardır. Sen de gaflet uykusundan uyan. Kendi saâdetinin yolunu kendin katet. Ömründen ve gücünden faydalan; vakit geçip de ömrünü, gençliğini, gücünü ve kuvvetini yitirirsen telafisi olmayacaktır. Eğer genç isen, bırakma ihtiyarlık gelsin. İhtiyarlıkta öyle belalar vardır ki yaşlılar bilirler. İhtiyarlıkta ve zaaf yaşlarında kendini ıslâh etmek çok zor işlerdendir. Eğer yaşlı isen, bırakma ömrünün kalan kısmı da elinden uçup gitsin! Ne olursa olsun, bu alemde olduğun müddetçe saâdete bir yolun vardır. Saâdetten bir kapı yüzüne açıktır. Allah göstermesin, eğer bu kapı kapanırsa, bu yol bağlanırsa o zaman seçme şansı elinden alınacaktır. Geçmişinden, pişmanlıktan başka bir nasibin kalmayacaktır.

Öyleyse ey aziz! Eğer peygamberlerin (a.s.) sözleri olan zikrettiğimiz mevzulara imanın varsa ve kendini saâdet tahsili ve âhiret seferi için hazırladıysan, saâdet hazinesi olan kalb huzurunu elde etmeği zorunlu bildiysen, onu elde etmenin yolu şudur: İlk önce kalb huzurunun engellerini ortadan kaldırman, sülûk yolundaki dikenleri temizlemen; sonra kalb huzurunu elde etmeye koyulman gerekir. İbâdetlerde kalb huzuruna engel olan şeyler zihnin karışıklığı, kalbin kalabalık olması ve çeşitli şeylere duyduğu sevgidir. Bu bazen dış unsurlardan, duyu organlarıyla ulaşır. Mesela insanın ibâdet esnasında bir şey duyması ve dikkatinin o şeye yönelmesi gibi. Zihnin onunla ilgilenmesi, bâtinî tefekkür ve tahayyüle egemen olması, daldan dala konması veya insanın gözünün bir şeyi görüp zihni dağıtması veyahut da insanın diğer duyularının bir şeyi hissetmesiyle ondan zihnî ve hayalî intikaller gerçekleşebilir.

Bunların ilacı, bu sebeplerin ortadan kaldırılmasıdır; mesela karanlık bir odada veya sakin bir yerde durup namaz ânında gözünü kapatması ve dikkatinin dağıldığı yerde namaz kılması gibi. Merhum Şehid Saîd (r.a.) bazı âbidlerin karanlık bir odada, ancak namaz kılacak kadar büyüklükte bir yerde namaz kıldıklarını aktarıyor. Fakat malumdur ki bu, manileri ortadan kaldırmaz, işi kökten halletmez. Zira önemli olan hayalin tasarrufudur ki işini çok ince ve ayrıntılı bir şekilde yapmaktadır. Hatta bazen karanlık ve küçük bir odada tek başına iken vehim ve hayalin daha fazla olması ve başka yönlere çekilmesi de mümkündür. Öyleyse kökten kazımanın yolu, hayal ve vehmin ıslâh edilmesinde yatmaktadır. Biz bu konuya daha sonra işaret edeceğiz. Evet, bu tip bir tedavi bazı neflerde etkisiz değildir. Fakat biz kesin tedavinin, hakikî sebebin arındayız. O ise bununla elde edilemez.

Bazen zihin karışıklığı ve kalb huzurunun engellenmesi bâtinî işlerdendir. Bunun genel olarak iki büyük kaynağı vardır ki hemen hemen bütün sebepler bu iki kaynağa dönmektedir: Birincisi, hayal kuşunun yabanî ve firar edici olmasıdır. Hayal, çok kaçıcı bir kuvvedir. Sürekli bir daldan başka bir dala konar. Bir mekândan başka bir mekâna uçar. Bu, dünya sevgisiyle alakalı; alçak işlere, dünya

malına teveccühle ilgili değildir. Bilakis hayalin çok kaçıcı olması bizzat büyük bir beladır ki dünyayı terk eden dahi ona mübteladır. Zihnin sükûneti, ruhun rahatlığı ve itminan hâli, hayalin tutulması çok önemli işlerdendir. Onu ıslâh etmekle kesin ilaç hâsıl olmuş olur. Bu konuya sonra değineceğiz.

İkincisi, dünya sevgisi ve zihnin dünyevî şeylere ona alaka-sıdır. Bu bütün hataların başı, bâtınî hastalıkların anasıdır. Sülûk ehlinin yolunun dikenidir. Bütün belaların kaynağıdır. Kalb dünya ile alakadar olduğu, onun sevgisi içerisinde olduğu müddetçe kalbin ıslâh ve düzelme yolu kapalıdır. Saâdet cümlesinin kapısı insanın yüzüne kapalıdır. Biz iki fasılda, bu iki büyük menşein yok edilmesi ve bu iki güçlü engelin kökünün kazınması konusuna değineceğiz inşallah.

9. Hayalin Kaçıcılığının Tedavisi Hakkında

Hayalin boş yere gezinmesinin ve kaçıcılığının tedavisi kalb huzurunun elde edilmesini de sağlar.

Bil ki nefsin zâhir ve bâtın kuvveleri kendine özgü riyâzetler ile eğitim ve terbiyeye müsaittir. Mesela, insanın gözü belli bir noktaya veya güneş gibi şiddetli ışığı olan bir cisme uzun bir süre gözlerini kırpmadan bakamaz. Fakat eğer insan gözünü eğitirse –ki bunu bazı bâtıl riyâzetçiler birtakım amaçlarla yapmaktadırlar–, saatlerce güneşe gözünü kırpmadan ve yorulmadan bakmak mümkündür. Aynı şekilde, bir noktaya hareket etmeden birkaç saat gözünü dikmesi, hatta nefesini tutması da mümkündür. Söylendiğine göre, bâtıl riyâzet ehlinden öyle bazı kimseler vardır ki nefeslerini normalden çok fazla bir süre tutabilmektedirler.

Eğitilebilecek kuvvelerden biri de hayal ve vehim kuvvesidir. Bu kuvve, eğitilmesinden önce çokça firar eden bir kuş gibidir, aşırı hareketlidir. Bir daldan başka bir dala konar durur. Bir şeyden başka bir şeye döner. Öyle ki insan eğer onların hesabını bir dakika tutsa görecektir ki çok zayıf alakalarla birçok yere intikal etmiştir. Hatta birçok insan, hayalin kontrol edilmesinin ve boyun eğdirilmesinin

imkânsız olduğu kanısındadırlar. Fakat bu doğru değildir. Riyâzet, terbiye ve vakit sarfetmekle hayal kuşuna boyun eğdirmek ve elde tutmak mümkündür. Böylece ihtiyar ve irade altında hareket eder. İnsan ne zaman bir maksat veya konuya odaklandırmak ve o konuda hapsedmek istiyorsa saatlerce bunu yapabilir.

Ona boyun eğdirmenin genel yolu, zıddına davranmaktır. Bu, insanın namaz esnasında kendini, hayalini kontrol etmeye hazırlaması, onu amelde hapsedmesi ve insanın pençesinden kurtulmaya yeltendiği anda hemen geri döndürülmesiyle gerçekleşir. Namazın hareket, duruş, zikir ve amellerinin her birinde ona dikkat etmeli, teftiş etmeli ve kendi haline bırakmamalıdır. Bu, başlangıçta zor bir iş gibi gözükür; fakat bir süre amel, dikkat ve tedaviden sonra mutlaka eğitilecek ve ehilleşecektir. Siz daha başlangıçta bütün namaz boyunca hayal kuşunu muhafaza etmeyi bekleme-
yin. Bu elbette imkânsız bir şeydir; ve hayalin kontrol edilmesinin imkânsızlığına inananlar belki de böyle bir beklenti içerisindeydi-
ler. Lâkin bu iş tam bir tedricîlik, sabır ve güç ile yapılmalıdır. Baş-
larda namazın onda birinde veya daha az bölümünde hayal hapse-
dilebilir ve bununla kalb huzuru hâsıl olur. Yavaş yavaş insan eğer düşünürse, kendini ona muhtaç görürse daha çok sonuç alır. Git-
tikçe vehim şeytanına ve hayal kuşuna galip olmaya başlar. Nama-
zın büyük bölümünde onların ihtiyarını eline alır. Tabii ki hiçbir zaman ümitsizliğe düşülmemelidir. Ümitsizlik bütün gevşeklikle-
rin ve güçsüzlüklerin kaynağıdır. Ümit kıvılcımı ise insanı kendi mutluluk kemâline ulaştırır.

Fakat bu babda aslolan ihtiyaç hissidir ki o bizlerde pek az bu-
lunur. Kalblerimiz, namazın âhîret âleminin mutluluğunun serma-
yesi, sonsuz hayatın vesilesi olduğu gerçeğine inanmamıştır. Bizler namazı kendi hayatımızın yükü sayıyoruz. Tahmil ve görev bili-
yoruz. Bir şeyi sevmek, o şeyin sonuçlarını anlamak ve idrâk et-
mekle hâsıl olur. Bizler dünyayı seviyoruz, çünkü onun sonucunu elde etmişiz ve kalbimiz ona inanmış. Bundan dolayı onu kazan-
mak için davete ve vaaza ihtiyaç duymuyoruz. Bazıları son pey-
gamber Hâşimî Resûl (s.a.a.)'in davetinin iki taraflı yani dünyevî ve

uhrevî olduğunu sanmışlardır. Bunu da şeriat sahibinin üstünlüğü ve nübüvvetin kâmilliği olarak düşünmüşlerdir. Oysa bunlar din-den habersiz, davetten ve peygamberliğin maksadından tamamen uzaktadırlar. Dünyaya davet, azametli peygamberlerin maksadının tamamen dışındadır. Şehvet, gazab, bân ve zâhir, şeytanı dünyaya davet için kâfidir; peygamberlerin gönderilmesine muhtaç değildir. Şehveti ve gazabı idare etmek, Kur'ân ve peygamber istemez. Aksine peygamberler, insanları dünyadan alıkoymakta; şehvet ve gazabın mutlaklığına kayıt getirmekte; faydalı ölçülerde sınırlama getirmektedirler. Gafil ise onların dünyaya çağırıldığını sanmaktadır. Onlar buyururlar ki, malı her yoldan kazanma! Şehvetini nikâh olmaksızın her yoldan söndürme! Ticaret, sanaat, ziraat olmalıdır. Şehvet ve gazabın kanununda ise mutlâkiyet vardır. Dolayısıyla onlar bu mutlâkiyetin önleyicisidirler; dünya davetçisi değil! Ticarete çağırmanın hedefi, insanların bâtil yoldan kazanmasını önlemektir. Evliliğe davetin özü; insan doğasının sınırlandırılması, kötülüklerin önünün alınması ve şehvet kuvvesinin mutlâkiyetinin kayda alınmasıdır. Evet, onlar mutlak manada bunların muhalifi değildirlere. Çünkü bu muhalefet, külli düzene muhalefet olur.

Bilcümle biz dünyaya ihtiyaç duyduğumuzdan, onu hayatın sermayesi lezzetlerin kaynağı bulduğumuzdan dolayı ona yönelmeye hazırız ve onu elde etmek için çabalayıp duruyoruz. Eğer âhîret hayatına iman bulursak, oradaki hayata ihtiyaç hissi duyarsak, ibâdetleri özellikle de namazı o âlemin geçim kaynağı ve oradaki mutluluğun sermayesi bilirse, elbette ki onun tahsilinde çaba gösteririz. Bu çabada zahmet, dert ve sıkıntı kendimizde hissetmeyiz. Aksine tam bir iştiyak ve şevk ile onu elde etmenin ardından gideriz. Onun husûl ve kabul edilme şartlarını cân u gönülden elde etmeğe çalışırız.

Şu halde bizdeki bu soğukluk ve gevşeklik, imanın ışığının soğukluğundan, temelinin gevşekliğinden kaynaklanmaktadır; yoksa peygamberler (a.s.) ve veliler (a.s.)ın bunca hadisi, hakimler ve büyüklerin (r.a.)in onca burhânı bizde ihtimal hissi doğururdu. Bundan daha iyi bir kıyam ve çaba göstermeliydik; lâkin binlerce

vah ki şeytan bizim bâtınımıza saltanatını kurmuş, kalbimizi ve bâtınımızın kulaklarını ele geçirmiş; Hakk'ın ve O'nun resûllerinin buyurdukları, alimlerin sözleri, ilâhî kitapların nasihatları kulaklarımıza ulaşmıyor. Şimdi kulağımız dünyevî, hayvanî kulaktır. Hakk vaazlar zâhirden öteye, hayvanî kulağımızdan bâtınımıza varmamaktadır: *“Şüphesiz ki, bu söylenende kalbi olan ve şuurla kulak tutan kimse için uyandıracak bir ihtar vardır.”* (Kaf Sûresi, 37) Allah'a yolcu olanın ve Allah yolunun mücahidinin büyük vazifelerinden biri odur ki çaba ve sülûk esnasında nefesine güven ve itimat-tan tamamen uzak olmalı, yaratılış gereği sebeplerin müsebbibine teveccüh halinde olmalı, fitratıyla yaratılanların yaratıcısına alaka duymalı, O mukaddes varlıktan ismet ve korunma talep etmelidir. O akdes zâta güvenmeli, halvetlerde hazretine yakarmalı, halinin ıslâhını tam bir ciddiyet ile istemelidir ki Zât-ı Mukaddes'ten başka bir sığınak yoktur. Velhamdulillah!

10. Dünya Sevgisinin, Hayalin Karışmasının Sebebi Olduğuna Dair

Dünya sevgisinin zihni karıştırdığına, kalb huzurunun engeli olduğuna ve bunun ilacının beyanı hakkında:

Bilinmelidir ki fitrat ve yaratılış gereği kalb neye alaka ve sevgi duyuyorsa teveccühünün kıblesi sevdiği unsurdur. Eğer sevgilisini ve onun güzelliğini düşünmesini engelleyecek bir meşguliyet içerisindeyse bu meşguliyet azaldığı anda ve o engel ortadan kalktığı anda kalb hemen sevgilisine doğru uçuverir, ona alaka duymaya başlar. Ma'rifet ehli ve ilâhî cezbe sahipleri eğer kalb gücüne sahiplerse ve cezbe ve aşka sağlam olurlarsa, her aynada sevgilinin cemâlini ve her varlıkta talep edilenin kemâlini müşâhede ederler; “Hiçbir şey görmedim ki onda ve onunla Allah'ı görmemiş olayım” derler. Onların efendisi (s.a.a) “Kalbime sıkıntı geliyor (*leyuğânu*) ve ben her gün yetmiş defa Allah'a istiğfar ediyorum” buyurur. Bu şundan dolayıdır ki sevgilinin cemâlini aynada özellikle Ebû Cehil gibi çirkin aynalarda görmek kâmiller için sıkıntıdır. Eğer onların kalbi kuvvetli olmazsa çokluklarla uğraş onların

kalb huzurlarını engeller; bu uğraş azalır azalmaz onların kalbleri kendi kudsi yuvalarına doğru uçuverir, cemîlin cemâline asılıp kalır. Hakk'tan gayrisini talep edenlerse –ki ma'rifet ehlinin nazarında hepsi dünya talibidirler– aynı şekilde istedikleri neyse ona yönelirler ve alaka duyarlar. Onlar da eğer kendi matlublarında ifratta iseler, dünya sevgisi kalblerini sarmışsa, hiçbir zaman ondan teveccühden geri durmazlar; her durumda ve her şeyde sevgililerinin güzelliğiyle yaşarlar. Eğer sevgileri daha azsa ferâgat anında kalbleri sevgililerine döner. Mal, önderlik, makam sevgisi kalblerinde olanlar uykuda bile isteklerini görürler. Uyanıklık halinde de sevdiğini düşünerek günlerini akşam ederler. Dünya ile meşgul oldukları müddetçe sevgililerinin kucağındadırlar. Namaz vakti olunca da kalb ferâgat halinde olduğundan, hemen sevdiği şeye yönelir. Sanki iftitah tekbiri onun dükkânının anahtarı olur verir veya kendisiyle sevgilisinin arasındaki perdeleri kaldırır. Bir zaman kendine gelir ki namazın selamını vermiş, oysa namazının hiç farkında olmamış, tamamını dünyayla sarmaş dolaş bir halde geçirmiştir. Bunda dolayıcıdır ki kırk-elli yıl kıldığımız namaz bizim kalbimizde karanlık ve bulanıklıktan başka bir eser bırakmıyor. Hazreti Hakk'ın yakınlığına mi'râc, o mukaddes makama ünsün mayası olması gereken şey bizi yakınlık dergâhından ayırmış, üns makamından fersahlarca uzaklaştırmıştır. Eğer namazımız ubûdiyetten bir nesîme sahip olsaydı, semeresi alçakgönüllülük ve tevazu olurdu; ucb, kendini bir şey sanma, kibir ve kendiyle iftihar etme olmazdı. Bunların her biri helâk olmak, mahvolmak için müstakil bir sebep, münferid bir nedendir.

Bilcümle bizim kalbimiz dünya sevgisiyle yoğrulduğundan; onu bayındır etmekten başka bir maksadımız ve maksudumuz olmadığundan bu sevgi kalbin ferâgatına engel olmakta, kuds mahzarında huzur bulmasına mani olmaktadır.

Bu helâk edici hastalığın ve ev yakan fesadın dermanı ilim ve amelle olacaktır. Bu hastalığa faydalı olacak ilim; onun semere ve neticeleri üzerinde tefekkür etmek, bunlarla ondan hâsıl zarar ve helâkler arasında mukayesede bulunmaktır. *Kırk Hadis Şerhi*'nde

bu konuda bir şerh yapmış, mümkün olduğunca ayrıntılı olarak anlatmışım. Burada da Ehl-i Bey'ten gelen bazı hadislerin şerhiyle yetiniyoruz:

Kâfî'de Ebû Abdullah (a.s.)'dan "Bütün günahların başı dünya sevgisidir." diye bir rivayet gelmektedir. Başka birçok rivayet de buna yakın ibarelerle nakledilmiştir. Uyanık insan için bu hadis-i şerif yeterlidir. Bu helâk edici günah bütün günahların kaynağı, bütün fesadların köküdür. Birazcık düşünmeyle anlaşılacaktır ki hemen hemen bütün ahlâkî ve fiilî kötülükler bu habîs ağacın meyvelerindendir. Âlemde hiçbir bâtil din ve mezheb kurulmamış, dünyada hiçbir fesad olmamıştır ki bu büyük kötülük kaynağı ona vasıta olmasın. Öldürme, yağma, zulüm, aşırılık bu günahın neticeleridir. Fücûr, fuhuş, hırsızlık ve diğer facialar bu fesad canavarının çocuğudur. Bu sevgiye sahip olan insan bütün manevî faziletlerden uzaktır. Şecâat, iffet, cömertlik, bütün nefsanî faziletlerin kaynağı olan adalet, dünya sevgisiyle bir araya gelmez. İlâhî ma'rifetler, isimlerde, sıfatlarda, fiillerde ve zâtta tevhid, hakkı aramak, hakkı görmek dünya sevgisiyle ters düşerler. Nefsin tuma'ninesi, zihnin sükûneti, kalbin rahatlığı -ki iki dünyanın mutluluğunun ruhudur-, dünya sevgisiyle bir arada olmaz. Kalbin zenginliği, izzet-i nefis, hürriyet dünyaya itinasızlığın gereğidir. Fakirlik, alçaklık, tamah, hırs, kölelik ve dalkavukluk dünya sevgisinin gerekliliklerindendir. Şefkat, rahmet, iyilik, sevgi, muhabbet dünya sevgisiyle muhaliftirler. Buğz, kin, zulüm, sıla-i rahîmi kesmek, nifak ve diğer kötü ahlâklar bu hastalıkların anasının çocuklarındandır.

Misbâhu's-Şerîa'da İmam Sâdık (a.s.) şöyle buyuruyor: "Dünya sûret menzilesindedir: başı kibir, gözü hırs, kulağı tamah, dili riya, eli şehvet, ayağı ucb, kalbi gaflet, kevnî yokluk (fenâ), ürünü ise zevaldir. Kim onu severse kendisine kibri miras bırakır. Kim onu iyi sayarsa ona hırsı miras bırakır. Kim onu talep ederse onu tamaha düşürür. Kim onu överse ona riyayı giydirir. Kim onu isterse onu ucba yöneltir. Kim ona mutmain olursa ona gaflet verir. Kim

onun metainâ şaşırırsa onu yok eder. Kim onu toplarsa ve ona cimri olursa onu karar yerine gönderir; orası ise ateştir.”⁷

Deylemî, *İrşâdu'l-Kulûb*'da Hz. Emîru'l-Mü'minîn'den rivayet ediyor ki Resûl-i Ekrem (s.a.a.) buyurdu: “Mi'râc gecesinde Allahu Teâlâ buyurdu ki: 'Ey Ahmed! Bir kul, göğün ve yerin ehlinin namazını kılsa, göğün ve yerin ehlinin orucunu tutsa, melekler gibi yemek yemese, âbidlerin elbisesini giyse; bundan sonra onun kalbinde dünya sevgisinden, beğenilme arzusu, riyası veya şöhret sevgisi ve zinet sevgisinden zerre kadar varsa benim menzilimin civarında bulunamaz. Böyle bir kimsenin kalbinden sevgimi çıkarırım, onun kalbini karanlık kılarım, ta ki beni unutsun. Böylece kendi sevgimden ona tattırmam.” Çok açıktır ki dünya sevgisi Allah'ın sevgisiyle bir araya gelmez. Bu babdaki hadisler bu evraka sığacak kadardan fazladır.

Dünya sevgisinin bütün kötülüklerin kaynağı olduğu anlaşılınca, kendi mutluluğunu isteyen akıl sahibi insan bu ağacın kökünü kalbden kazımalıdır. Dünya sevgisi hastalığının pratik tedavisi, onun tersine hareket etmektir. Eğer mala düşkünlüğü varsa eli açıklıkla vâcib ve müstehab sadakalarla kalbden onun kökünü kazımalıdır. Sadakaların hikmetlerinden birisi, dünyaya olan alakanın azaltılmasıdır. Bunun için insanın sevdiği şeyi sadaka olarak vermesi müstehabdır. Kitâb-ı Kerim-i İlâhî'de buyrulduğu gibi “sevdiğinizden infak etmedikçe iyiliğe nâil olamazsınız”. (Âl-i İmrân Sûresi, 92).

Eğer övünmeye, liderlik ve üstünlük taslamaya düşkünse onun zıddına amel etmeli ve nefs-i emmârenin burnunu yere sürtmelidir ki ıslâh olsun.

İnsan bilmelidir ki insan ne kadar fazla dünyayı takip eder ve onu elde etmek için çaba sarfederse ona olan alakası artacak; onun yoksunluğuna üzülmeye ise daha da fazlalaşacaktır. Sanki insan, elinde olmayacak bir şeyin talibidir. Dünyadan talep ettiği miktarı elde edemediği sürece onu takip eder. Bunu elde etmek için

⁷ *Misbâhü's-Şerî'a*, 32. Bab.

meşakkat çeker ve kendini tehlikelere atar. Dünyadan bu miktarı elde eder etmez bu onun için doğal bir durum olur; aşk ve alakası daha yüksek bir şeye yönelir. Kendini bu kez bunun için zahmete ve meşakkate atar. Hiçbir zaman bu aşkı dinmez. Aksine her an artar, zahmet ve çabası çoğalır. Bu fitratın asla duracağı yoktur. Ma'rifet ehli bu fitrat ile ma'ârifî ispat ederler. Fakat onlar bu sayfaların konusunun dışındadır. Bu konulardan bazılarına hadis-i şeriflerde işaret edilmiştir. *El-Kâfi-i Şerifte* Hz. Bâkır'u'l-Ulûm (a.s.)'dan rivayet edildiği gibi: "Dünyaya düşkün (hırslı) olan kimse ipekböceğine benzer; her ne kadar onu etrafına sararsa o kadar kurtulmaktan uzaklaşır. Ta ki gamdan ölüverir." Yine Hz. Sâdık (a.s.)'dan şöyle rivayet edilmiştir: "Dünya denizin suyu gibidir; susuz insan ondan içtikçe daha çok susar, sonunda onu öldürür."

11. Nefsin Dünyadan Yüz Çevirmesi Konusunun Tamamlanması

Öyleyse ey tâlib-i hak ve sâlik-i ilallah! Hayal kuşunu boyun eğdirdikten ve vehm şeytanını zincire vurduktan; eş, çocuk ve diğer dünya unsurlarına sevgi naleynini çıkardıktan; fitratullah aşkının ateşiyle ünsiyet kıldıktan; "*Bir ateş (anestu) gördüm*" (Kasas Sûresi, 29) dedikten; kendini seyrin engellerinden arı gördükten ve sefer araçlarını hazırladıktan sonra yerinden kalk ve bu karanlık tabiat evinden ve dar ve karanlık dünya geçidinden hicret et! Zamanın zincirlerini ve silsilelerini kır; kendini şu zindandan kurtar! Kuds kuşunu üns mahfiline uçur!

*To ra ez kongre-i erş mizenend sefir
Nedamet ki der in damgeh çe oftadest*

Seni arş kongresine sefir çağırmaktalar
Ama eyvahlar olsun ki bu (dünya) tuzağına ne diye düşmekteisin.

Azmini güçlü kıl, iradeni sağlam tut. Sülûkun ilk şartı azimdir. Onsuz bir yol katedilemez. Bir kemâle ulaşamaz. Değerli Şeyh

Şahâbâdî (canım ona feda olsun), azmin insâniyetin özü olduğunu söylerdi. Denilebilir ki nefsî arzulardan sakınmanın, nefsanî hevâ ve hevesleri terk etmenin, şer'î riyâzetlerin ve ilâhî ibâdetlerin büyük hikmetlerinden biri azmi güçlendirmek ve mülkî kuvvetleri nefsin melekûtunun hakimiyeti altına almaktır. Bu daha önce zikredilmişti.

Şimdi bu makaleyi Zât-ı Mukaddes-i Kibriyâ (celle ve alâ)'ya hamd ve tesbîh, Seyyid-i Mustafâ ve Nebiyy-i Müctebâ'nın ve temiz Âl-i Beytinin senâsı ve övgüsüyle bitiriyor; bu rûhânî sefer ve imanî mi'râc için o mukaddes zâtların rûhâniyetlerinden istimdâd ediyoruz.

İKİNCİ BÖLÜM

Namazın Mukaddimeleri ve Bazı Kalbî Âdâbı

Bunda birkaç maksat vardır:

Birinci Maksad: Tahâret

Bunun da birkaç faslı vardır:

Birinci Fasl: Temizliğin Genel Beyanı

Önceden işaret edildiği gibi namazın şu sûretinin ötesinde bir hakikati; şu zâhîrinin ötesinde bir bâtını vardır. Sûreti nasıl bazı âdâb ve sûrî (biçimsel) şartları ihtiva ediyorsa, bâtını da sâlikin riayet etmesi gereken âdâb ve şartlar ihtiva etmektedir. Öyleyse temizlik için de sûret ve biçimsel âdâb söz konusudur ki bunların beyanı bu sayfaların vazifesinin dışındadır. Caferî fakihleri (Allah onların kelimesini yüceltsin, makamlarını yükseltsin) onları açıklamışlardır. Bâtunî âdâbı ve bâtunî temizliği genel olarak beyan ediyoruz:

Bilinmelidir ki namazın hakikati, Hakk (celle ve alâ)'nın yakınlık makamına yükseliş ve O'nun huzur makamına vuslattır. Bu büyük maksada ve son gayeye ulaşmak için zâhîrin ötesinde bazı tahâretler, temizlikler gereklidir. Bu yolun dikenleri ve bu yükselişin engelleri, bazı pisliklerdir. Bu pisliklerden birinin sâlike muttasıf

olması durumunda mi'râca yükselmesi mümkün değildir. Bu pislikler kabilinden olan şeyler, namazın engeli ve şeytanın aletleridir. Sâlikin seyrindeki yardımcısı ve huzurun âdâbından olan ise bu hakikatin şartlarındandır. Allah yolcusu, işin başında engelleri ortadan kaldırarak pisliklerden kurtulmalı; böylece temizliğe mutasıf olan nur aleminden temizliğin hâsıl olması ona kolay olmalıdır. Zâhirî, bâtinî, alenî ve gizli pislikler temizlenmeden, sâlikin mahzar ve huzurdan bir haz nasibi yoktur.

Pisliklerin ilk mertebesi nefsin zâhirî alet ve kuvvelerinin günahlara ve Hazreti Nimetlerin Velisine isyana bulaşmadan doğan pislikleridir. Bu, İblis'in zâhirî ve görünür tuzağıdır. İnsan bu tuzağın içinde olduğu müddetçe Allah'ın mahzarının feyzinden ve yakınlık makamından mahrumdur. Kimse insâniyet memleketinin zâhirini temizlemeden insâniyetin hakikat makamına ulaşacağını veya kalbinin bâtınını temizleyeceğini zannetmesin. Bu, şeytanî bir aldatmacadır; İblis'in büyük hilelerinden biridir. Zira tabiatın rûhâniyete galebesi olan günahlarla kalbin karanlığı artar. Sâlik zâhir memleketini fethetmediği müddetçe büyük maksat olan bâtinî fetihlerden tamamen mahrumdur ve saâdete doğru bir yol onun yüzüne açılmaz. Dolayısıyla bu sülûkun en büyük engellerinden birisi günah pislikleridir ki nasuh tevbenin pak ve pakize suyuyla yıkanması gerekir.

Bilinmelidir ki Hakk Teâlâ'nın bize bağışladığı, gayb aleminden indirdiği bütün zâhirî ve bâtinî kuvveler bizlere verilmiş ilâhî emanetlerdir. Onlar bütün pisliklerden arı, pak ve tertemiz idiler. Hatta fitratullah nuruyla nurlandırılmış idiler. İblis'in tasarrufunun karanlığından uzak idiler. Tabiat aleminin karanlığına inmeleri, vehm şeytanının tasarrufuna maruz kalmaları ve İblis'in hıyanet elinin onlara uzanması sonrası aslî tahâretten ve ilk fitrattan dışarı çıkıp her türlü şeytanî kir ve pisliklere bulaşmışlardır. Eğer sâlik-i ilâlah Allah'ın velisinin inayet eteğine yapışarak şeytanın tasarruf elini uzak tuttuysa ve zâhir memleketini tâhir/temiz kıldıysa, ilâhî emanetleri aldığı gibi teslim ettiyse, emanete ihanet etmediyse veya edip de bağışlanma ve üstü örtülmeye müşerref olduysa, dolayısıyla zâhir

cihetinden rahat ise bâtunını ahlâkî pisliklerden temizlemeye ve tahliye etmeye kıyam etmelidir. Bu pislikler ikinci mertebedeki pisliklerdir. Fesadı daha çok, tedavisi daha zordur. Riyâzet ashâbının nazarında ehemmiyeti daha fazladır. Çünkü nefsin bâtunî ahlâkî bozuk ise, manevî kirler onu sarmışsa kuds makamına ve üns halvetine lâıyk olamaz. Nefsin zâhiri memleketinin kötülüklerinin kaynağı bozuk ahlâk ve onun kötü melekeleridir. Sâlik kötü melekeleri iyi melekelerle çevirmedikçe, kötü amellerinden muhafaza içerisinde değildir. Eğer tevbeyle başardıysa bile, daha önemlisi olan onda istikamet etmek o kadar kolay olmaz. Demek ki zâhiri temizlemek de bâtunın temizlenmesine bağlıdır. Ayrıca bâtunî pisliklerin bizzat kendileri saâdetten mahrûmiyetin sebebi ve ahlâk cehenneminin kaynağıdır ki ma'rifet ehlinin dediğine göre ameller cehenneminden daha şiddetli ve yakıcıdır. Bu anlama işaret, ismet Ehl-i Beyt'inin hadislerinde çokça mevcuttur.

Sâlik-i ilallah bu tahâret de zorunludur. Kötü bâtunî ahlâkların kirini, faydalı ilmin ve şer'î ve sâlih riyâzetin tertemiz tâhir suyuyla nefis levhasından yıkadıktan sonra kalbi temizlemeye koyulmalıdır. Kalb merkezdir. Onun sâlih olmasıyla bütün memleket sâlih, onun bozuk olmasıyla hepsi bozuk olacaktır. Kalb aleminin pislîği bütün pisliklerin kaynağıdır. Bu pislik ise Hakk'tan gayrısına taalluk ve kendine ve âleme teveccühtür. Bunun kaynağı da hataların en büyüğü olan dünya sevgisi ve bütün hastalıkların anası olan nefsin (kendini) sevmektir. Sâlikin kalbinde bu sevgi olduğu müddetçe Allah sevgisinden onda bir eser olmaz. Maksada ve maksûda ulaşacak bir yolu bulunmaz. Sâlikin kalbinde bu sevgiden kalıntılar olduğu sürece, onun seyri Allah'a doğru değil; nefse doğru, dünyaya doğru, şeytana doğrudur. Öyleyse nefis ve dünya sevgisinden temizlenmek, hakikatta Allah'a doğru olan sülûkun ilk aşamasıdır. Çünkü bu temizlikten önce sülûk, Allah'a doğru değildir. Müsamaha ile sâlik ve sülûk addedilmektedir.

Bu merhaleden sonra merhaleler vardır ki Attâr'ın yedi aşk şehrinde! Ondan sonra bir numune hâsıdır. O ise der ki; sâlik kendini bir yolda görmüş, biz ise surların ardında, kalın hicâbların

arkasında durmuşuz. O şehirleri ve şehriyarları uydurmalar sanmaktayız. Benim Şeyh Attâr veya Meysem et-Temmâr ile işim yok; fakat makamların aslını inkâr etmiyorum. Onların sahibini can u gönülden arzuluyorum. Bu sevgide bir kurtuluş ümidim vardır. Sen nasıl olmak istiyorsan ol, kime bağlanmak istiyorsan bağlan!

*Muddei hast ki âyed be temaşâgeh-i dust
Dest-i gayb âmed u ber sine-i nâmeahrem zed*

İddiacı, dostu seyretmek için gelmek istedi
Gayb eli geldi ve namahremin göğsüne vurdu.

Fakat iman kardeşliğinde ve rûhânî sevgi ve sadakatta irfanî dostlara ihanet etmem ve mü'minlerin birbirleri üzerindeki hakkı olan nasihatten sakınmam.

Temizlenmesinin yedi denizin suyuyla mümkün olmadığı, büyük peygamberler (a.s.)'i aciz eden en büyük manevî necâset, cehl-i mürekkebdir. Bu, Allah ehlinin ve ma'rifet erbâbının makamlarını inkârın kaynağı, kalb ashâbına su-i zannın sebebidir. İnsan bu necâsete bulaşmış halde bulunduğu müddetçe ma'rifetlere doğru bir adım atamaz. Hatta bu bulanıklık hidâyet çırısı olan fitrat ışığını söndürebilir; makamlara yükselişin burakı olan aşk ateşini söndürebilir ve insanı tabiata çivileyebilir. Öyleyse insan, peygamberler (a.s.) ve kâmil evliyâ (a.s.)'ın hali üzerinde düşünmeli, onların makamlarını anmalı ve bu necâseti kalbin bâtınından yıkamalıdır. Hangi merhalede olursa olsun, ona kanaat göstermemelidir. Bu durum ve ma'rifetlerden kanaat etmek, İblis'in ve nefs-i emmârenin büyük hilelerindendir. Bu ikisinden Allah'a sığınırız. Bu risale avamın zevkine göre yazıldığından, evliyânın üç temizliğinin beyanına yer vermiyoruz. Velhamdulillah.

İkinci Fasil:

Temiz ve Temizleyicilerin Mertebelerine İşaret

Bil ki insan tabiat aleminde olduğu, madde menzilgâhında bulunduğu sürece ilâhî orduların ve iblisî orduların tasarrufu altındadır. İlâhî ordular; rahmet, selâmet, saâdet, nur, temizlik ve kemâle

ordulandır. İblis'in orduları ise bunların karşısındadırlar. Rubûbî kuvvetler İblis kuvvetlerine galip olduklarından fitratın başlangıcında insanın nûrâniyeti, selâmeti ve mutluluğu vardır. Bu ilâhî fitrattır. Hadis-i şeriflerde açıkça ve Kitâb-ı Şerif-i İlâhî'de işaretle bu beyan edilmiştir. İnsan bu alemde olduğu süre içerisinde kendi ihtiyarı ile bu iki ordudan birisinin hakimiyeti altına girebilir.

Eğer fitratın başından sonuna kadar İblis'in onda bir tasarrufu olmamışsa, o ilâhî ve lâhûtî bir insandır ki baştan ayağa nur, paklık ve saâdetler; kalbi, Hakk'ın nurudur. Hakk'tan başkasına teveccüh etmez. Zâhirî ve bâtınî kuvveleri, nûrânî ve paktır. Onda Hakk'tan başkası tasarruf edemez. İblis ona yaklaşamaz. Orduları ona tasarrufta bulunamaz. Şerif bir varlık, mutlak temiz, hâlis nurdur. Geçmiş ve gelecek günahları bağışlanmıştır. Mutlak fethin sahibidir. Asaleten büyük ismetin sahibidir. Diğer masumlar, o mukaddes zâta tabîî olmakla o makama sahiptirler. O Hazret hatemiyet makamına sahiptir. Bu ise mutlak kemâldir. Onun vasîleri de onun tıynetinden munfasıl ve onun fitratıyla muttasıl olduklarından, O'nun tabiiyetiyle mutlak ismete sahiptirler. Onlar kâmil bir tabiiyet içerisindeyler. Fakat peygamberler (a.s.) ve evliyâ (a.s.)'dan bazı masumlar mutlak ismete sahip değildirlar. Şeytanın tasarrufundan arı değildirlar. Âdem (a.s.)'ın ağaca teveccühü, iblislerin iblisi olan büyük İblis'in tasarruflarından biridir. Ağaç ilâhî cennet ağacı olmasına rağmen isimlerin çokluğu sıfatına sahip idi ki bu kâmil insanlık, Âdemlik makamıyla uyuşmuyordu. Bu, nehyedilen ağacın manalarından veya mertebelerinden birisidir.

Eğer fitrat nuru sûrî/biçimsel ve manevî necasetlere bulaşırsa, bulaşma miktarınca yakınlık makamından ve üns hazretinden uzaktır. Bu, fitrat nurunun tamamen sönmesine, memleketin tamamen şeytanî memleket olup çıkmasına, zâhirin ve bâtının, sırrın ve açığın şeytanın tasarrufuna girmesine kadar gider. Böylelikle şeytan onun kalbi, kulağı, gözü, eli, ayağı olur. Bütün azaları şeytanîleşir. Eğer birisi –Allah'a sığınırız– bu hale düşmüşse mutlak azgın olur ve saâdetin yüzünü asla göremez. Bu iki mertebe arasında makamlar ve mertebeler vardır ki Hakk Teâlâ'dan başka

kimse onu sayamaz. Her kim nübüvvetin ufkuna yakınsa “ashâb-ı yemîn”dendir (sağ taraf ehkindendir). Her kim de şeytanlık ufkuna yakınsa “ashâb-ı yesâr”dandır (sol taraf ehkindendir).

Bilinmelidir ki fitratın kirlenmesinden sonra temizlenmesi mümkündür. İnsan, bu alemde olduğu müddetçe şeytanın tasarrufundan çıkması kendisi için güç yetirilebilir mümkün bir durumdur ve müyesserdir. Rahmânî, ilâhî olan Allah'ın meleklerinin hizbine katılmak müyesserdir. Hz. Resûlullah (s.a.a.)'in, din düşmanlarıyla savaşmaktan daha üstün tuttuğu nefse cihadın hakikati de, bahsedilen İblis'in ordularının tasarrufundan çıkıp Allah'ın ordularının tasarrufu altına girmektir.

Tahâretin, temizlenmenin birinci mertebesi olan ilâhî sünnetlere uymak, Hakk'ın emirlerine uymaktır. İkinci mertebesi ise ahlâkî faziletlere ve güzel melekelerle sahip olmak, kendini onlarla süslemektir.

Üçüncü mertebe ise kalben temizliktir. Kalben temizlik, kalbi Hakk'a teslim etmektir. Bu teslimden sonra kalb nûrânî olur. Hatta kendisi nur aleminden ve ilâhî nurun derecelerinden biri oluverir. Kalbin nûrâniyeti de diğer azalara ve bâtinî kuvvelere sirâyet eder. Bütün varlığı nur ve nûrun alâ nur olur. Öyle bir yere ulaşır ki kalb ilâhî ve lâhûtî olur. Hazreti Lâhût, onun bütün bâtin ve zâhirinde tecellî eder. Bu halde ubûdiyet tamamen fânî olur ve gizlenir; rubûbiyet zâhir ve aşikâr olur. Bu halde sâlikin kalbini mutmainlik, huzur ve üns kaplar. Bütün alemleri sever. İlâhî cezveler ona ulaşmaya başlar. Hatalar gözünde bağışlanır. Aşk tecellîlerinin gölgesiyle örtülür. Vilâyetin başlangıçları onun için hâsıl olmaya başlar. Üns mahzarına girişe liyakat bulur. Bundan sonra da menziller vardır ki onların zikri bu sayfalara münasip değildir.

Üçüncü Fasıl:

Sâlikin Abdest İçin Suya Yöneldiği Andaki Âdabı

Bu babda *Misbâhu's-Şerîa*'daki hadis-i şerifi zikrediyor ve tercüme ediyoruz. Böylelikle iman ehlinin saf kalblerine bir nûrâniyet gelsin.

Misbâhu's-Şeria''da, İmam Ca'fer Sâdık (a.s.) şöyle buyuruyor: "Tahâret ve abdest almak istediğin zaman suya öyle yönel ki yönelişin Allah'ın rahmetine olsun. Allahu Teâlâ, suyu, yakınlığının ve münâcâtının anahtarı, hizmetinin düzenine öncül kılmıştır. Nasıl Allah'ın rahmeti kulların günahlarını temizlerse, zâhirî necasetleri de su temizler, başka bir şey değil. Allahu Teâlâ buyurdu: 'Rûzgârları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen ve gökten tertemiz bir su indiren O'dur.' (Furkan Sûresi, 48). Ve Allah Teâlâ buyurdu: 'O kâfir olanlar, görmediler mi ki, göklerle yer bitişik bir halde iken biz onları ayırdık. Hayatı olan her şeyi sudan yarattık. Hâlâ inanmıyorlar mı?' (Enbiyâ Sûresi, 30). Nasıl ki onunla dünya nimetlerinden her şeyi yaşıyorsa, aynı şekilde rahmeti ve fazlıyla kalbleri de ibâdetlerle yaşıtır. Suyun sıfatları üzerinde düşün; onun saflığını, temizliğini, bereketini, her şeye karışımındaki latifliğini. Onu, Allah'ın sana temizlenmesini emrettiği azaları temizlemede kullan. Onun farzlarında ve sünnetlerinde âdâbını yerine getir. Onların her birinde birçok fayda vardır. Eğer onları hürmet için kullandıysan senin için sana yakın olan fayda pınarları fışkırır. Sonra Allah'ın mahlûkâtı suyun şeylere karıştığı gibi birbiriyle kaynaşır. Her şey onun hakkını eda eder, manasını değiştirmez. Resûlullah (s.a.a.)'in sözü itibariyle, 'İhlaslı mü'min suya benzer.' Allahu Teâlâ'ya olan bütün ibâdetlerinde sıfatın, gökten inen ve O'nun temiz olarak adlandırdığı suyun sıfatı gibi olsun. Ve vücut azalarını su ile temizlerken kalbini takvâ ve yakîn ile temizle!"

Bu hadis-i şerifte ma'rifet ehlinin kalbine hayat veren, kalb ashâbının saf ruhlarına hayat bahşeden incelikler, işaretler ve hakikatler vardır.

Bu hadiste suyu Hakk'ın rahmetine benzetmesi, hatta te'vîl etmesindeki hikmetlerden birisi şudur: Su, Hakk'ın rahmetinin büyük göstergelerinden biridir. Tabiat âlemine onu indirmiş, mevcûdâtın hayat kaynağı kılmıştır. Hatta arifler, isim ve sıfatların derecesi yüksek katından indiğini ve "ayân"ın belirlenme yerlerinin onunla hayat bulduğunu ifade etmişlerdir. Allah'ın geniş rahmetini, ma'rifet ehli "su" olarak ifadelendirmişlerdir. Suda Allah'ın geniş rahmetinin

zâhirî mülkî cilvesi diğer dünyevî mevcûdâtтан daha fazla olduğu için, Hakk Teâlâ onu sûrî/biçimsel/maddî pislikler için temizleyici karar kılmış ve kendi yakınlık ve münâcâtının anahtarı yapmış, kendi hizmetinin dergâhının kılavuzu –ki bu bâtunî rahmetlerinin kapılarının kapısıdır– karar kılmıştır. Hakk’ın rahmet suyu, varlığın boyutlarının hangi boyutunda, gaybın ve şühûdun meşhedlerinin hangi meşhedinde nüzûl ve şühûd ederse etsin, o boyutla uyum ve o âlemle münasebet içerisinde Allah’ın kullarının günahlarını temizler. “Ehadiyyet” isimlerinden nâzil olan geniş rahmet suyu, varlığın mertebelerinin her mertebesinde o mertebeye mutabık olarak hâricî yokluk ve düşüklük günahlarını yıkar. İnsanîyet neş’etlerinin mertebelerinde de rahmet suyunun muhtelif zuhûrları vardır; Hazreti Zât’ın huzurundan cem’î ve berzâhî taa’yyünlere inen suyla, varlığın iç yüzünün (sırrının) günahlarının temizlendiği gibi. “Varlığın bir günahıdır ki hiçbir günah onunla kıyaslanamaz.” İsimlerin, sıfatların huzurundan ve fiilî tecellînin huzurundan inen suyla, sıfatın ve fiilin görüntüsü temizlenir. Hüküm ve adalet hazretinin dergâhından inen suyla bâtunî ahlâkî kirliler temizlenir. Gaffâriyet (bağışlayıcılık) dergâhından inen suyla kulların günahları temizlenir. Melekûtтан nazil olan suyla sûrî pislikler temizlenir.

Anlaşıldı ki; Hakk Teâlâ suyu kendi yakınlığının anahtarı, rahmetinin genişliğinin rehberi karar kılmıştır.

Hadis-i şerif başka bir düstûr daha veriyor ve sülûk ve murâkabe ehli için başka bir yol açarak buyuruyor ki: “Tefekkür et suyun saflığında, rikkatinde, temizliğinde ve bereketinde ve her şeyle karışmasındaki letâfeti! Allah’ın temizlemeni emrettiği azaların tathîrinde onu kullan! İlâhî farızalar ve sünnetlerin edasında onların âdâbını eda et! Zira onların her birinin altında birçok faydalar vardır ki onları ihtiram ile kullanırsan –yakınında– onların fayda pınarları senin için fışkırır.”

Bu hadis-i şerifte temizliğin mertebelerine genel olarak işaret edilmiştir. Dört genel mertebeyi beyan buyurmuştur. Mertebelerinden birisi, hadisın buraya kadar zikredilen kısmıdır. Bu mertebe

uzuvların temizlenmesidir. Şuna işaret buyuruyor: Murâkabe ve sülûk-u ilallah ehli, eşyanın sûret ve zâhîrinde kalmamalıdır. Zâhiri bâtının aynası yapmalı, sûretlerden hakikatleri keşfetmelidirler. Sûrî temizlikle yetinmemelidirler ki bu İblisin tuzağıdır. Öyleyse suyun saflığından uzuvların temizlenmesine varmalı ve saf kılmalıdırlar. Onların saflığı ve rikkatiyle uzuvları saflaştırmalı ve günah bulanıklıklarından çıkarmalıdırlar. Temizlik ve bereketi bütün uzuvlara yaymalıdırlar. Suyun eşya ile karışımındaki zarıflıktan, ilâhî melekûfî kuvvelerin tabiat alemiyle karışımını idrâk etmeli ve tabiatın kirlerinin onlara tesir etmesini engellemelidir. Uzuvlarını ilâhî sünnet ve farızalar ve onların âdâbıyla giydirdiği zaman bâtınî faideler yavaş yavaş ortaya çıkar, ilâhî sırların pınarları kaynar, ibâdet ve tahâretin esrârından bir kısmı onun için açılır.

Tahâretin birinci mertebesinden ve onun düstûrundan ferâgat hâsıl olunca ikinci düstûra başlıyor ve buyuruyor:

“Ondan sonra Allah’ın yarattığı kullarla tıpkı suyun her şeyle olan karışımı gibi muâşeret et. Su eşyayla karışınca kendi anlamını yitirmez. Allah’ın Resûlû’nün sözünü düşün: Hâlis mü’min su gibidir.”

Birinci düstûr, sâlik insanın dahilî kuvveleriyle ve kendi uzuvlarıyla olan ilişkisiyle ilgiliydi. İkinci düstûr ise hadisin bu fıkrasında geçiyor. Bu düstûr, insanın Allah’ın mahlûkâtıyla olan davranışıyla ilgilidir. Sâlikin mahlûkât ile yapacağı muâşeretin niteliğini genel bir düstûrla beyan ediyor. Aynı zamanda halvetin (yalnızlığın) hakikati de ondan istifade ediliyor. O da şudur ki sâlik, insanların hangi grubuyla olursan olsun iyilikle muâşeret ettiği, haklarını eda ettiği, onların her birine hallerine münasib olarak muamele ettiği durumda Allah’ın hukukunu çiğnememeli; ubûdiyet ve Hakk’a teveccüh olan kendi manasını yitirmemelidir. Çoklukta vaki olduğu halde halvet içinde olmalıdır. Kalbi, mahbûbunun evidir. O’ndan başkasından arı, her nakış ve çizgiden ayrı olmalıdır.

Sonra üçüncü düstûru buyuruyor. O da sâlikin Allah ile olacak davranışının niteliğini beyan ediyor. Buyuruyor ki: “Allah ile

olan bütün ibâdetlerinde saflığın, gökten indirdiği ve onu temiz olarak isimlendirdiği suyun saflığı gibi olsun.”

Yani Allah yolcusu, tabiatın tasarrufundan halis olmalıdır. Onun bulanıklığını ve karanlığını kalbine sokmamalıdır. Bütün ibâdetleri zâhirî ve bâtinî şirklerden temiz olmalıdır. Tıpkı gökten yağdığı zaman tertemiz olan su gibi henüz ona kirler bulaşmamıştır. Sâlik, melekûtun gaybından pak ve tahir olarak nazil olmuş olan kalbinin, şeytanın ve tabiatın tasarrufuna girip kirlenmesine izin vermemelidir.

Bu düstûrdan sonra riyâzet ve sülûk ehli için son düstûru veriyor: “Uzuvlarını suyla temizlerken, kalbini takvâ ve yakîn ile temizle!”

Burada ma’rifet ehlinin iki yüce makamına işaret ediyor. Birisi en üst noktası Hakk’tan gayrısını terk etmek olan takvâ; diğeri ise, en üst noktası mahbûbun huzurunun müşâhedesini olan yakîndir.

Dördüncü Fasil: Tahûr

Tahûr (hem temiz hem temizleyici olan) ya sudur ya da topraktır. Bunlardan aslanan topraktır.

Bil ki sâlikin önünde yüce maksada ve Rabb’e yakınlık makamına giden küllî iki yol mevcuttur. Birisi, evvelik ve asıllık niteliği olan mutlak rahmete, özellikle her varlığı kendine lâıyk kemâline ulaştıran Rahîmiyyet rahmetine teveccüh ederek Allah’a doğru seyirdir. Rahîmiyyetin rahmetinin mazharlarından biri, nebîler ve resuller göndermesidir. Onlar yolların rehberleri, yolda kalmışların elini tutanlardır. Ma’rifet ehli ve kalb ashâbının nazarında tahakkuk alemi Allah’ın rahmetinin sûretidir. Mahlûkât daima hakkın rahmet deryasına gark olmuş haldedir, fakat bundan faydalanmamaktadır. Rabbin yakınlığından ve ilâhî gaybdan nazil olmuş; biz uzakların faydalanması ve tabiat zindanındaki tutsakların, heva, heves ve arzuların sara sarpa zincirleriyle prangaya vurulmuşların kurtuluşu olması için kelam sûretine getirilmiş olan Allah’ın bu büyük kitabı, Allah’ın mutlak rahmetinin en büyük mazharlarından.

Biz körler ve sağırлар ise ondan hiç faydalanmadık ve faydalanmıyoruz. O son peygamber mutlak velî, Rabbin kuds huzurundan ve Allah'ın yakınlık ve üns mahfilinden, bu gurbet ve vahşet toprağına meşakkat adımı attı; Ebû Cehillerle ve ondan da kötülerle muâşeret etmek zorunda kaldı. Onun “*le yuğânî alâ kalbî*” (kalbime daralma geliyor) feryadı, ma'rifet ve velâyet ehlinin yüreğini püryan etmiş ve etmektedir. Allah'ın geniş rahmeti ve mutlak cömertliği, Resûlullah'ın bu boyuta gelmesi, en aşağı âlemin sakinlerine rahmet olsun diyedir. O, onları bu vahşet diyarından ve gurbet elinden çıkarmak için bir güvercin gibi çırpındı ki dostları bela tuzağına düşmesin.

Allah yolcusu, rahmet suyuyla temizlenmeyi, Allah'ın inmiş rahmetinden istifade etmenin süreti karar kılmalıdır. Rahmetten faydalanması mümkün olduğu kadar kıyam etmelidir. Zâtî kusurdan dolayı veya taksirden dolayı yapamaz ve rahmet suyundan yoksun kalırsa zillet, meskenet, fakr ve muhtaçlıktan başka çare yoktur. Kulluğun zilletini kendisine ilke edinirse ve kendi muhtaçlığının, imkân-ı zâtînin farkında olursa; büyüklük taslamaktan, gurur ve bencillikten dışarı çıkarsa; rahmetten bir kapı onun yüzüne açılacaktır. Tabiat, yeryüzü, onun için rahmetin ak yeryüzüne dönerek temizlerden birinin toprağı olacak, Hakkın merhamet ve lûtfuna nâil olacaktır. Bu bakış, yani kendi zilletinin farkında olmak insanda güçlenirse daha çok rahmetin kapsamında olacaktır. Kendine ve kendi ameline güvenerek bu yolu sürdürmeye yeltenirse helâk olacaktır. Cesaretlenerek kendi kendine yürümeye çalışan, bununla mağrurlaşan ve kendi kuvvetine güvenen bir çocuğun babasının, çocuğuna inayeti olmaz. Onu kendi haline bırakır. Çocuk ızdırab ve aczini babasına bildirdiğinde, kendine ve kendi gücüne güvenmekten vazgeçtiğinde babası onun elini tutar. Hatta onu kucağına alır ve kendi adımlarıyla onu götürür. Öyleyse en iyisi odur ki sâlik-i ilallah, kendi sülûkunun ayağını kırmalı, kendine, kendi riyâzet ve ameline güvenmekten tamamen berî durmalıdır. Kendinden, kendi kuvvet ve kudretinden fânî olmalıdır. Kendi fâniliğini ve muhtaçlığını her zaman nazarında tutmalıdır.

Böylece inayete şâmil olur ve yüz yıllık yolu Rabbin bir cezbesiyle bir gecede kateder. Bâtın diliyle Rabb'in kudsî huzurunda acziyet ile “Yoksa darda kalana, kendine yalvardığı zaman karşılık veren!” diye feryat etmelidir.

Beşinci Fasıl:

Bâtın ve Kalb Uyarınca, Abdest Âdâbından Bir Kısım

Bu konuda İmam Rıza (a.s.)’dan şöyle nakledilmiştir: “Abdest onun için emrolunmuştur ki kul Cabbâr’ın karşısına çıkınca ve onunla münâcât etme sırasında temiz olsun, O’nun emrettiği şeye mutî’ olsun, pisliklerden ve necâsetten arınmış (nakî’) olsun. Bunun yanında onda başka faydalar da vardır ki tembelliğin giderilmesi, uyuklamanın atılması, Cabbâr’ın karşısında durmak için kalbin temizlenmesi bu kabildendir. Yüz, kollar, baş ve ayakların farz kılınmasının sebebi şudur: Kul, Cebbâr’ın karşısında durduğu zaman, azalarından ve abdestin farz olduğu azalardan kulluk zâhir olur. Yüzüyle secde eder ve huzû gösterir, eliyle ister ve râğbet eder, korkar, tebettül eder (kendini Allah’a verir); başıyla rûkû’ ve sücûdunda istikbal eder; ayağıyla kıyam eder ve oturur...”

“Kabilindendir” kısmına kadar abdestin asıl hikmetini buyuruyor. Ma’rifet ehli ve sülûk ashâbını uyarıyor, uyandırıyor ki Hakk Celle Celâluhu’nun mukaddes huzurunda durmanın ve hâcetleri yerine getiren ile münâcât edip sırlaşmanın uyulması gereken bir takım âdâbı vardır. Hatta yüzeysel kirler ve zâhirî necisler varken ve zâhirî göz yorgunken dahi o huzura gidilmemesi gerekli olduğu halde, kalb nasıl pisliklerle doldurulur ve manevî kirlere mübtelâ edilir? Oysa bu manevî kirler, tüm kirlerin aslıdır. Rivalette “Allah-u Teâlâ sizin sûretlerinize bakmaz; sizin kalblerinize bakar” buyurmasıyla birlikte; insanın Hak Teâlâ’ya yöneldiği, yaratılmış âlemler içerisinde azamet ve yüceliğin kibriyasına bakmaya lâayık olan varlık kalb olmasıyla birlikte; sâir organların bundan herhangi bir nasibi ve hazzı olmasıyla birlikte dışsal tahâret ve zâhirî temizlik ihmal edilmemiştir. Temizlenmenin sûreti insanın sûreti için karar kılınmış, bâtını ise onun bâtını için. Bu hadis-i

şerifte kalbin temizlenmesini abdestin faydalarından saymasından, abdestin, insanın bâtınını temizleyecek bir bätünü olduğu anlaşılıyor. Zâhir ve bätün, şehâdet ile gayb arasında bir ilişki olduğu görülmüyor. Ayrıca zâhirî temizleyici ve sûrî abdestin Rabb'e ibâdet ve itaat olduğu anlaşılıyor. Bu sebepten dolayı zâhirin temizleyicisi bätünün temizlenmesine de vesile olur. Sûretin temizliğinden yüreğin temizliği hâsıl olur. Bilcümle Allah yolcusu, abdest sırasında Allah'ın mukaddes huzuruna çıkacağını farkında olmalıdır. Kalblerin, bu haliyle huzura çıkmaya liyâkatleri yoktur. Hatta belki de Rabbin dergâhından kovulmuştur. Öyleyse himmet kemerini kuşanıp zâhirî temizliği bätüne sirayet ettirmeli ve Hakk'ın nazar yeri olan, hatta Hazreti Kuds'un menzilgâhı olan kalbini Hak'tan gayrısından arındırmalıdır. Kirlerin kaynağının kaynağı olan benlik ve bencilliği özünden atmalıdır. Bu sûrette mukaddes huzura çıkmaya lâyık olur.

Hazret (a.s.), daha sonra abdestte yıkanacak uzuvların neden bunlar olduğunu beyan buyuruyor. İmam'ın sözlerinin hâsılı şudur ki bu uzuvların Hakk'a kullukta dahilidir. Bu uzuvlar ile kulluk açığa çıkartılır. Bu nedenle onların temizlenmesi şarttır.

Sonra onlardan zâhir olan şeyleri buyurup onlardan faydalanma yollarını ehli için açıyor. Ma'rifet ehlini birtakım sırlarla tanıstırıyor. Şöyle ki, kulluğun zuhûrunun mahallinin Hakk'ın mübarek huzurunda temiz olması, pak olması gerekir. Haricî organlar hakikatlerden eksik bir hazza sahip olabilmelerine rağmen, temizlenmeden huzura çıkmaya layık olmazlar. Oysaki huzû', hakikatte yüzün bir sıfatı değildir. Dilemek, yönelmek, korkmak, yalvarmak, huzura dönmek; bunların hiçbirisi zâhirî organların bir fiili değildir. Fakat bu organlar bu sıfatların dışı yansımaları sağladığından onların temizlenmesi gereklidir. Öyleyse kulluğun gerçek mahalli ve bu hakikatlerin gerçek merkezi olan kalbin temizlenmesi daha gereklidir. Kalb temizlenmeden haricî uzuvlar yedi denizin suyuyla da yıkansa temizlenme elde edilemez ve huzura çıkma makamına liyâkat bulunamaz. Aksine, şeytan kalbde tasarruf eder ve Hakk'ın dergâhından tardedilir.

El-İlel kitabındaki hadiste şöyle buyruluyor: “Yahudilerden bir adam Resûlullah (Allah’ın salâtı ona ve soyuna olsun)’ın huzuruna geldi ve bazı konuları sordu. Sorduklarından biri şuydu: ‘Söyle bize ey Muhammed! Ne sebeple abdest alırken bu dört uzvu temizliyorsunuz? Oysaki onlar bedeninin en temiz yerleridir?’ Nebî (sallallahu aleyhi ve âlihi) şöyle cevap verdi: ‘Şeytan Âdem’e vesvese verip ağaca yaklaştığı zaman, ağaca bakınca yüzünün suyu döküldü. Sonra kalktı ona doğru yürüdü. İşte bu günaha giden ilk adımdı. Sonra onu eliyle derip yedi ve bedenindeki süsler ve elbiseler uçtu. Bunun üzerine Âdem elini başının üzerine koydu ve ağladı. Allah onun tevbesini kabul edince ona ve onun soyuna bu dört uzvun temizlenmesini emretti. Böylece Allah, ağaca bakınca yüzü yıkamayı emretti. İki eliyle derip yediği zaman elleri dirseklerle kadar yıkamayı emretti. Elini başının üzerine koyunca başı meshetmeyi emretti. Günaha doğru yürüdüğü zaman iki ayağını meshetmeyi emretti.”

Orucun farz olması hususunda da hadis-i şerifte geçmektedir ki Yahudiler, “Allah Senin ümmetine neden otuz gün orucu farz kıldı” diye sordular. Şöyle buyurdu: “Âdem (aleyhisselam) o ağaçtan yedikten sonra yedikleri otuz gün karnında kaldı. Bundan dolayı Allah, Âdem’e ve zürriyetine otuz gün açlık ve susuzluğu farz kıldı. Fakat geceleri yemelerine izin vermekle bağışta bulundu.”

Bu hadis-i şeriflerde işaret ehli, kalb ashâbı için birtakım anlamlar söz konusudur. Şöyle ki Âdem (aleyhisselam)’ın günahı diğer insanların günahları kabilinden olmamasıyla birlikte belki tabîî bir günah veya tabiat ağacı olan çokluğa (kesrete) teveccüh etme günahıydı. Veyahutta zâtî fenânın cazibesinden sonra isimlere ait çokluğa teveccüh idi; fakat Âdem (aleyhisselam) gibi Allah’ın seçtiği, kendi yakınlığına ve zâtî fenâyı mahsus kıldığı biri için bu beklenemezdi. Bu yüzden Zât-ı Mukaddes-i Hakk’ın sevgisel gayreti gereğince onun isyanını ve yoldan çıkmasını bütün âlemlerde ve bütün peygamberler (aleyhimusselam)’ın dilinde ilan etti ve şöyle buyurdu: “*Ve Âdem Rabbine asi oldu ve ayağı kaydı.*” (Taha, 121). Bu vasıf ile kendisi için ve sulbünde bulunan ve bu günaha ortak

olan hatta sulbünden çıkıktan sonra da ortak olan soyu için tüm bu temizlenme ve tenzîh gereklidir.

Âdem ve âdemoğullarının günahının mertebe ve zuhûrları vardır. Bunun ilk mertebesi esmâî (isimsel) çokluklara teveccüh etmek, son zuhûru ise men edilen ağaçtan yemektir ki bu ağacın melekûtî sûreti kendisinde her türlü ürünlerin ve meyvelerin bulunduğu bir ağaçtır. Onun mülkî sûreti tabiat ve tabiatın unsurlarıdır. Şu anda bu zürriyette bulunan dünya ve nefis sevgisi, işte o ağaca meyletme ve ondan yemenin bir unsurudur. Aynı şekilde onların temizlenmesi, tenzîh edilmesi, namazı ve orucunun da; asıl babanın günahından çıkış için günahın mertebelerine karşılık gelen birçok mertebeleri vardır. Bu beyandan anlaşıldı ki Âdemoğlunun kalıpsal günahlarının tüm çeşitleri yasak ağaçtan yemenin şuûnundandır ve temizlenmesi bir türdür. Kalbî günahlarının tümü de o ağacın şuûnundandır ve temizlenmesi de bir türdür. Bütün rûhî günahların da her türlüşü yine ondandır ve temizlenmesi de bir türdür.

Zâhirî uzuvların temizlenmesi kâmiller için kalbî ve rûhî temizliğin gölgesidir. Sülûk ehli için ise onların destûr ve vesilesidir. İnsan uzuvların belirlenme ve temizlenme hicâbında olduğu müddetçe ve bu halde durgun durumda olduğu müddetçe sülûk ehli değildir; günahla kalakalmıştır. Fakat zâhirî ve bâtinî temizlik mertebeleriyle iştigal ederse, zâhirî kalıpsal temizliği manevî özel temizliğe vesile kılar, bütün ibâdetlerde onların kalbî hazlarını da almaya dikkat ederek onlardan faydalanırsa, hatta bâtinî cihete daha da önem vererek asıl amacın bâtin olduğunu bilirse; insâniyet yolunun sülûk kapısından girmiş olur. *Misbâhu's-Şerîa* kitabındaki hadis-i şerifte bu hususa işaret edilmiştir. Şöyle buyruluyor: “Uzuvlarını suyla temizlerken kalbini takvâ ve yakîn ile temizle!”

Öyleyse sâlik insan için ilk gerekli olan, ilmî sülûktur. Zikir ehlinin (Allah'ın selamı onlara olsun) sayesinde ibâdetlerin mertebelerini tanıyıp ibâdetlerin zâhirinin, kalbî ve rûhî ibâdetlerin düşük mertebeleri olduğunu bilmelidir. Ondaki sonra amelî sülûka başlamalıdır ki sülûkun hakikatı budur. Bu sülûkun gayesi nefsi Hak'tan gayrısından boşaltıp, esmâî ve zâtî tecellilere açmaktır. Sâlik bu makama

varırsa sülûku sona erer ve kemâlî seyrinin gayesi kendisi için hâsıl olmuş olur. Böylece ibâdetlerin, menâsıkların sırlarına ve sülûkun latifliklerine ulaşır. Celâlî tecellilerdir ki temizliğin esrândır. Cemâlî tecellilerdir ki ibâdetlerin gayesidir. Bunun tafsilâtı bu sayfaların uhdesinin dışındadır.

Altıncı Fasıl:

Gusûl ve Onun Kalbî Âdâbı

Ma'rifet ehli der ki cünüblük, kulluk vatanından çıkış, gurbete giriştir. Rablik izhârında bulunmak, benlik davası gütmek, Mevlâ'nın hududuna girmek ve efendilik vasfını kendine vermektir. Meşâyıhtan bazıları, gusûl sırasında sâlikin, on fasılda zikrettikleri yüz elli halden temizlenmesi gerektiğini söylemişlerdir. Bunların çoğunluğu veya hepsi nefsin büyükenmesi, böbürlenmesi, bencilik ve benliğe dönmektedir. Yazar der ki: Cenâbet; tabiatıta boğulmak, rûhâniyetten gaflete düşmek, hayvanlık saltanatının en üst noktasına çıkmak ve aşağıların en aşağısına girmektir. Gusûl ise tabiatıta boğulmuş ve şeytanın hilesine mübtelâ olmuş nefs memleketinin her tarafını yıkayıp bu günahıtan temizlenmek, böylece tabiatın hükmünden dönüp rahmâniyyetin saltanatına, ilâhiyyetin tasarrufuna girmektir.

Gusûlın kalbî âdâbı ise şöyledir: Sâlik gusûl sırasında zâhirini temizlemek ve bedenini yıkamakla yetinmemelidir. Zira bu en düşük boyutu ve dünya hazzıdır. Kalbinin bătınının ve ruhunun sırrının cenâbetine dikkat etmeli, bundan gusûl almayı, yıkanmayı daha zorunlu bilmelidir. Hayvanî nefsin ve hayvanî boyutun insânî nefse ve rahmânî şu'na galip gelmesinden kendisini sakındırmalıdır. Şeytanın kendisini kaydırmasından ve onun hilesine aldanmaktan tövbe etmelidir. İlâhî nefha olan, Rahmân'ın nefesi ile kendisine üfürölmüş olan ruhunun bătınını; men edilmiş ağacın aslı olan gayrıya teveccüh olan şeytanî hazlardan temizlemelidir. Ancak böylelikle babası Âdem (aleyhisselam)'ın cennetine lâıyk olabilir. Bilmelidir ki bu tabiat ağacından yemek ve dünyaya yönelmek, çokluğa teveccüh etmek cenâbetin aslının

aslıdır. Bu cenâbetten temizlenme, Rahmân'ın arşından akan Hak-
kın rahmet suyuyla temizlenme, şeytanın tasarrufundan hâlis kı-
lınması gerçekleşmediği müddetçe yakınlık mi'râcının hakikati
olan namaza layık olmayacaktır. Çünkü "temizlenme olmadan
namaz olmaz". Bahsedilen hususa Şeyh Saduk (r.a.)'un *Vesâil*'inde
mevcut olan hadis-i şerifte işaret buyurulmaktadır: "Yahudilerden
bir grup, Resûlullah'ın (Allah'ın salâtı ona ve âl'ine olsun) huzu-
runa geldi. Onların en bilgilisi birtakım sorular sordu. Sordukla-
rının arasında şu soru vardı: 'Allah-u Teâlâ neden cenâbetten do-
layı gusûl yapmayı emretti, fakat dışkı ve idrardan dolayı gusûl
emretmedi?' Resûlullah (Allah'ın salâtı ona ve âl'ine olsun) şöyle
buyurdu: 'Âdem ağaçtan yediğinde bu, damarlarına, derisine ve
kıllarına nüfuz etti. İnsan eşikle birleşince su bedeninin bütün da-
marlarından ve kıllarından dışarı çıkar. Bundan dolayı Allah azze
ve celle, onun soyuna kıyamet gününe kadar cenâbetten gusûl
yapmayı/yıkınmayı farz kıldı.'"

Başka bir hadiste İmam Rıza (aleyhisselam)'dan şöyle nakle-
diliyor: "Daha pis ve daha necis olmasına rağmen helâdan dolayı
gusûl emrolunmayıp, cenâbetten dolayı gusûl ile emredilmelerinin
sebebi şudur ki cenâbet insanın nefsindendir. Ve o öyle bir şeydir
ki bütün vücudundan çıkar. Helâ ise insanın nefsinden değildir. O
sadece bir yemektir ki bir kapıdan girer bir kapıdan çıkar." Gerçi bu
hadislerin manası zâhir ehlinin nazarında, nutfenin bütün beden-
den çıktığından dolayı bütün beden için gusûl gerekli olduğudur.
Bu husus bir kısım tabiblerin görüşüyle de uyumludur. Fakat onu
ilk hadise göre, ağacın meyvesinden yemeye bağlamak; ikinci ha-
dise göre, cenâbeti nefse nisbet ettirmek ma'rifet ve işaret ehli için
ma'âriften bir yol açar. Ağaç konusu ve Âdem (aleyhisselam)'ın on-
dan yemesi, Kur'ân ve Ehli Beyt (aleyhimusselam)'ın sırlarındandır ki
onda birçok ma'ârif saklıdır. Bu yüzden hadis-i şeriflerde ibâdetlerin
birçoğunun teşriinin sebebi olarak Âdem'in ağaçtan yemesi ola-
yını beyan etmişlerdir. Abdest, namaz, gusûl, ramazan ayı orucu-
nun otuz gün olması ve haccın amellerinin çoğu bu cümledendir.
Müellif yıllardır bu hususta bir risale tanzim etmeyi düşünmekte,

fakat başka meşguliyetler buna engel olmaktadır. Allah'tan bu iş için muvaffak olmayı ve saâdeti diliyorum.

Sen ey Âdemoğlu! Sen O'nunla buluşmanın tohumusun, O'nu tanımak için yaratılmışsın ve seni kendisi için seçmiş, bizzat kendi cemâl ve celâl eliyle yoğurmuş, melekleri secde ettirmiş, İblis'i hased ettirecek biçimde yaratmış. Senin aslın olan babanın cenâbetinden çıkmak istiyorsan ve Hazreti Mahbûb'un likasına lââyık olmak istiyorsan, üns makamına ve kuds dergâhına vuslat bulmayı istiyorsan; muhakkak Hakk'ın rahmet suyuyla yüreğinin bâtınını gusletmelisin. Men edilmiş ağacın mazharlarından olan dünyaya yönelmekten tövbe etmeli, Güzel'in cenâbının ve Yüce'nin güzelliğinin mahfili olan kalbini dünya sevgisinden ve onun habis özelliklerinden yıkamalısın. Çünkü Hakk'ın lika cenneti, pakların yeridir. "Cennete ancak temiz olan girer." "Yıkan, ondan sonra harabâta gir."

Yedinci Fasl:

Necâsetin İzale Edilmesinin Bâtını Âdâbının Bir Kısımı ve Pisliklerden Temizlenme Hakkında

Bil ki hadesin izalesi yukarıda anlatıldığı gibi benlikten, bencilikten çıkış ve nefsi yok ediştir; nefis evinden tamamen çıkıştır. Kulda kendinden kalıntılar bulunduğunu müddetçe büyük hadese bulaşmış durumdadır. Onda ibâdet eden de ibâdet edilen de şeytan ve nefstir. Tarikat ve sülûk ehli, menzillerin seyrini eğer birtakım makamlara ulaşmak, birtakım yükselişleri ve dereceleri elde etmek için yapıyorsa bu, nefsin ve şeytanın tasarrufunun dışında değildir; seyr u sülûku illetlidir, hastadır. Öyleyse onun sülûku nefsin menzillerindedir, seyri evin içindedir. Böyle bir sâlik hakikatte yolcu değildir. Allah'a ve Resûlü'ne muhâcîr değildir. Kulun bizzat kendisi/benliği büyük hadesten temizlenmemiştir. Fakat eğer bu hadesten tamamıyla temizlenirse ibâdet eden ve ibâdet edilen Hak olur. Nafîle yakınlığı olan "onun kulağı ve gözü olurum" hakikati kendisi için ortaya çıkar. Bu nedenle hadesten tahâret için bütün bedenini yıkanması gerekmektedir. Zira kulun kendisi herhangi bir sûret ve şekilde bâkî kaldığı müddetçe hades ortadan

kalkmamıştır. “Bütün kıllarının altında cenâbet vardır!” Öyleyse hadesten temizlenmek, hudûstan temizlenmektir; kıdem deryasında yok olmaktır. Bunun kemâli de, ağacın bätünü olan isimlerin çokluğundan çıkmaktır. Bu çıkışla Âdem’in soyundan süregelen günahından çıkmış olur.

Manevî pisliklerden temizlenme de (hadesten tahâret) gaybî bätünü işlerdendir. Bu temizlenme nurdur. Lâkin abdest sınırlı nurken, gusûl mutlak nurdur. “Hangi abdest gusûlden daha temizleyicidir.” Zâhirî necasetleri temizlemenin ise böyle bir rütbesi yoktur. Zira bu temizlenme zâhirî ve yüzeyseldir. Kalbî âdâbı ise şudur ki Hakk’ın huzuruna çıkmayı isteyen sâlik kul bilmelidir ki habis şeytanın riczi ve ricsi ile Hakk’ın huzuruna çıkmaya yol bulamaz. İnsaniyetin medîne-i fâzılâsının fesad kaynağı ve zâhirî ve bätünü günahların menşei olan temel ahlâkî sıfatlardan çıkmadığı sürece maksada varamaz, maksuda giden bir yol bulamaz.

Şeytan, kuds alemine mücâvir idi. Kerrûbîn sınıfından sayılıyordu. Fakat sonunda habis melekeleri nedeniyle yakınların makamından uzaklaştırıldı ve “Öyle ise çık oradan! Artık kovuldun.” (Hicr, 34) nidasıyla kovuldu. Hal bu iken, gayb aleminin kervanından geride kalmış olan bizler, tabiatın derin kuyusuna girmiş olan bizler, aşağıların en aşağısına indirilmiş olan bizler, nasıl habis şeytanî melekelerle sahip olduğumuz halde kuds mahzarına lâyık olabiliriz; nasıl rûhânîlere komşu, yakınlaştırılmışlara arkadaş olabiliriz? Şeytan bencillik etti. Kendinin ateşten olduğunu gördü ve “Ben ondan daha üstünüm” dedi. İşte bu ucb, bencillik ve tekebbür oldu ve Âdem (aleyhisselam)’ı küçümseyip onu tahkir etti; “Onu çamurdan yarattın” dedi. Yanlış ve bâtıl bir kıyas yaptı. Âdem’in iyiliğini ve onun rûhâniyetinin yetkinliğini görmedi. Âdem’in zâhirini, çamurluk, topraklık boyutunu görürken; kendisinde de ateş olma özelliğini gördü. Kendisindeki bencillik ve kendini beğenme şirkinin farkında değildi. Kendini sevmesi, kendindeki noksanlığı görmesini engelledi. İşte bu kendini beğenmişlik, bencillik; kendini üstün görmesine, tekebbüre, riyaya, kendi görüşüne göre hareket

etmeye ve isyana sebep oldu. Kuds yüksekliğinden tabiatın zifiri karanlığına kovuldu.

Allah yolcusunun, dışsal kirlerin temizliği sırasında içindeki şeytanî kirleri ve ana ahlâkî rezillikleri temizlemesi gereklidir. Hakkın rahmet suyuyla ve şer'î riyâzet ile medîne-i fâzılayı yıkamalı ve Hakkın tecellîğâhı olan kalbini tasfiye etmelidir. Makam sevgisi nalinini ayağından çıkarmalı, böylece mukaddes eminlik vadisine girerek Rabbin tecellisine müsait olmalıdır. Habis kirlerden temizlik gerçekleşmedikçe hadeslerden temizlenmek mümkün olmaz. Zira zâhiri temizlemek bâtını temizlemenin öncülüdür. Ter-temiz şeriat düstûruna uygun tam bir dünyevî mülkî takvâ olmadan kalbî takvâ açığa çıkmaz. Kalbî takvâ elde edilmeden hakikî özsel rûhî takvâ bulunamaz. Takvânın bütün mertebeleri Hak'tan gayrısının terki olan bu mertebenin mukaddimesidir.

Sâlikte enâniyetten kalıntılar bulunduğu müddetçe, onun özüne/sırrına Hak tecellisi vaki olmaz. Evet, bazen rahmetin öncü olmasının gereği ve cömertlik tarafının galebesinden dolayı sâlike gaybî yardım ulaşarak elinden tutulur, ilâhî cezve ile benliğin kalıntıları yanıp yok olur. Ve belki Hakk'ın dağa tecellî edip onu paramparça etmesi ve Hz. Mûsâ'nın düşüp bayılması olayında bahsettiğimiz hususa işaret etmiş olabilir. Sâlik-i meczûb ile meczûb-u sâlik arasındaki fark da budur. Hakikat ehli mezkûr husustan, çok önemli ve bilinmesi gereken, bilinmemesi süretinde birçok sapmanın, kaymanın, hak yoldan geri kalmanın kaçınılmaz olacağı; Hakk'ın bütün taliplerinin bilmesi zorunlu olan ve kandisinden gafil olması caiz olmayan bir noktaya varmaktadırlar. O da şudur ki; Hakkın talibi sâlik, tasavvuf ehlinin bazı cahillerinin ve zâhir ehlinin bazı gafillerinin ifrat ve tefritinden mutlaka uzak durmalı, kendini bu hususta korumalıdır ki öylece Allah'a doğru seyir onun için mümkün olsun. Tasavvuf taifesinden bazıları şu inançtadırlar: "Zâhirî ve biçimsel ilim ve amel, kabuktur; cahiller ve avam içindir. Fakat sır ve hakikat ehlinin, kalb ehlinin, iyilikte öncülerin bu amellere ihtiyaçları yoktur. Biçimsel ameller kalbî hakikatleri elde etmek ve maksada varmak içindir. Sâlik maksadına ulaşınca

mukaddimelerle uğraşmak uzaklaştırmacıdır. Çokluklarla uğraşmak hicâbdır.”

İkinci taife ise bunun tam karşısında durup tefrite düşmüşlerdir. Bütün manevî makamları, ilâhî sırları tamamen inkâr etmişlerdir. Sırf zâhirden, sûretten, kabuktan başka bütün olguları inkâr etmişler ve bunları hayâl ve vehimler olarak addetmişlerdir. Bu iki taife arasında sürekli bir çekişme, cidal ve husûmet olagelmiş; biri diğerini şeriatın dışına çıkmış olarak görmüştür. Hak şudur ki; iki taife de sınırı bir miktar aşmışlar, ifrat ve tefrite düçar olmuşlardır. Biz *Sırr-ı Salât* risalesinde bu konuya değinmiştik. Burada da doğru yol olan itidal yolunu göstereceğiz:

Bilinmelidir ki zâhiri menâsıklar ve biçimsel ibâdetler sadece kâmil rûhânî melekeleri ve kalbî hakikatleri elde etmek için değildir. Bilakis onun semerelerinden biridir. Lakin ma'rifet ehli ve kalb ashâbı nazarında bütün ibâdetler; ilâhî tanıyışları içten dışa, bâtından zâhire, saklıdan açığa yaymak, sirâyet ettirmektir. Nasıl ki rahmet-i rahmâniyye belki rahîmiyye, insanın kalbî ve biçimsel tüm boyutlarına yayılmıştır ve her bir mertebenin Allah'ın tüm nimetlerinden bir hakkı vardır. Her birinin, Hakk'ı sena etme ve Vâcib-i Mutlak'ın rahmânî ve rahîmî nimetinin şükründen haz ve nasibi vardır. Ta ki nefsin dünyevî, sûrî boyutunun bir hakkı vardır. Mülkî hayatının bir nasibi vardır ki kesret tamamen ortadan kalkmasın ve tabiat hazları reddedilmemiş olsun. Sâlik-i ilallah, kalbi Hak'tan başkasıyla meşgul etmediği gibi sadrı, hayalî ve tabiat mülkünü de Hak'tan gayrısında sarf etmemelidir.

Ehlullah'ın seyrinin gayesi bedeninin tabiat ve mülkünü Allah'ın rengiyle boyamaktır. Hadis-i şerifte buyurmaktadır ki: “Ben Allâhım ve ben Rahmânım. Rahmi (akrabalığı) ben yarattım ve ona isiminden bir isim koydum. Öyleyse her kim akrabalık bağını kurarsa onunla bağımı kurarım; her kim onu keserse onunla bağımı keserim.”¹ Bu hadisin bâtınî mertebelerinden biri şudur: İhtimalen tüm ruhların anası olan “tabiat”tan kopmak demek, “aslı vatandan

¹ *Bihâru'l-Envâr*, c. 71, s. 95.

kopuş”; bağ kurmak ise onda yaşamak olabilir. Bu vatan, kulluk/ubûdiyet vatanıdır. İmam Sâdık (a.s.)’dan nakledilen: “Babanızın kız kardeşi olan hurma ağacına iyilikle davranın; çünkü o Âdem’in tuynetinden yaratılmıştır.”² hadis-i şerifinde de bu akrabalık bağına filcümle işaret edilmiştir.

Özetlersek; zâhir memleketini kulluk vatanından çıkarmak ve onu kendi başına bırakmak, ma’rifet ehlinin makamları hakkındaki bilgisizlik ve cehâletin son haddidir. Her topluluğu değişik bir yolla Hak Teâlâ’dan engellemek kovulmuş şeytanın aldatmalarındandır. Tıpkı irfanî makamları inkâr etmek ve Allah’ın evliyâsının (a.s.) göz nuru olan ma’ârif yolunun önüne set çekerek ilâhî şariatları dünya hazzı, nefsin mülk boyutu ve hayvâniyet makamı olan zâhirle sınırlandırmak; sırrın temizlenmesi, kalbin imarı ve bâtının terakkisi olan ibâdetlerin bâtınî sırlarından ve âdâbından gafil olmak cehâletin ve gafletin son haddidir. Bu iki tafe de saâdet yolundan ve insâniyetin sırât-ı müstakîminden uzak ve ma’ârif ehlinin makamlarından uzak düşmüştür. Allah’a arif olan ve makamları bilen kimse, tüm zâhirî ve bâtınî hakların hepsini korumalı ve bu haklara riayet etmelidir. Her bir hak sahibini kendi hakkına ve hazzına ulaştırmalıdır. Aşırıya gitmekten ve eksik bırakmaktan, ifrattan ve tefritten kendini temizlemelidir. Gerçekte sınırlama olan şariatın sûretini inkâr etme kirlerinden ve takyid olan şariatının bâtınını inkâr etme pisliklerinden kendini arındırmalıdır ki bunların ikisi de şeytanî vesveselerden ve o mel’unun pisliklerindendir. Böylece Allah’a seyir ve manevî makamlara varmak kendisi için kolay olsun.

Pisliğin giderilmesinin mertebelerinden birisi de bozuk düşünce pisliklerinin giderilmesidir. Bunlar mü’minlerin Allah’a yakınlaşması ve mi’râcının önünde engel teşkil etmektedir. Nübüvvetin hatminin (son bulmasının), toplayıcı (câmi’) olmasının anlamlarından ve hatemiyetin delillerinden biri şudur ki; tüm nefsi makamlarda şariatın tüm boyutlarındaki hakları ve hazlarını faydalandırmıştır.

² Bihâru’l-Envâr, c. 66, s. 129.

Aynı zamanda de Rubûbiyyetin şûnunun ma'rifetinde Hakk'ı en yücesinden en aşağısına kadar câmiyyet makamıyla tanıtmıştır. Şöyle buyurmuştur: “O evveldir; âhirdir; zâhirdir; bâtındır.”³ “Allah göklerin ve yerin nurudur.”⁴ “En aşağı yerlere bir iple sallandırılırsanız dahi Allah'a düşersiniz.”⁵ “Nereye dönerseniz dönün Allah'a dönmüş olursunuz”⁶. Ve bunlar gibi diğerleri ki, ilâhî ma'ârifeye ârif ve rahmânî cezelere meczûb kişi bunlardan melekûtî zevk ve lahûtî bir vecd alır. Aynı şekilde kalbi, amelî tevhdî de tabiat ve mülk âleminin ufuklarının en son mertebesine sirâyet ettirerek hiçbir varlığı Allah'ı tanıma hazzından mahrum etmez.

Tasavvuf ehli İsâ'nın hikmetinden, zâhir ehli Müsevî hikmetten anlamadıkları halde dem vuruyorlar. Muhammedîler ise bunların her ikisinden de takyîd yoluyla bunlardan beridirler. Bunun açıklaması bu makamın dışındadır ve bu sayfalar yeri değildir.

Misbâhu's-Şeria kitabından İmam Sâdık (a.s.)'dan şöyle nakledilmiştir: İmam Sâdık (a.s.) şöyle buyurdu: “Müsterahın, müsterah (rahatlama yeri) olarak adlandırılması şunun içindir ki canlar necâsetlerin ağırlığından rahatlar ve kirliliklerden ve pislikten kurtulur. Mü'min ise oradayken ibret alır: Dünya metanın temiz şeyleri sonunda böyle bir hale dönüşüyor. Böylece dünyadan yüz çevirmek ve terk etmekle ondan rahata kavuşur. Nefsini ve kalbini onun meşguliyetinden arındırır. Onu toplamaktan ve almaktan uzak durur; tıpkı necasetten, dışkıdan ve pislikten uzak durduğu gibi. Değerli canının nasıl aşağılık bir duruma düştüğünü de düşünür. Bilir ki kanaat ve takvâya yapışmak ona iki evin (dünya ve âhiret) rahatlığını doğurur. Rahatlık dünyanın hafifliğinde, ondan yararlanmaktan fâriğ olmada ve haram ve şüphe olan necaseti ortadan kaldırmadadır. Böylece dünyayı tanıdıktan sonra kibir kapısını kendine kapatır ve günahlardan kaçır. Tevazu, pişmanlık ve hayâ kapısını açar. O'nun emirlerini yerine getirmek ve nehyettiklerinden

³ Hadid, 3.

⁴ Nûr, 35.

⁵ Hadis: İlmu'l-Yakîn, c.1, s. 54.

⁶ Bakara, 115.

kaçınmakta çalışıp çabalar. İyi sonu arzu ettiğinden ve temizce yakınlaşmayı istediğinden dolayı nefsinin korku ve sabırla şehvetlerden kendini alkoymaya hapseder. Ta ki karar yurdunda Allah'ın emniyetine varır, O'nun rızasının tadını alır. Güvenilecek şey, işte budur. Bunun dışındaki, hiçbir şey değildir.”⁷

Bu değerli kelimada ma'rifet ve sülûk ehli için kapsayıcı bir düstûr verilmektedir: âhîret yurduna giden uyanık sâlik her durumda rûhânî hazzlardan faydalanmalıdır. Hiçbir durumda merce ve mealinden gafil olmamalıdır. Bu nedenle hakimler şöyle buyurmuşlardır: “Tabibin bedeninin hizmetçisi olduğu gibi peygamber kaza'nın (kaderin) hizmetçisidir.” Enbiyây-ı İzam ve Evliyây-ı Kirâmın (Allah'ın selamı hepsinin üzerine olsun) Allah'ın kazası ve efendiliği yönünden başka bir bakış açıları yoktur. İlâhî kaza'nın melekûtu, onların kalbine hükümet etmektedir. Tüm işlerin Allah'ın orduları olan meleklerinin eliyle cereyan ettiğini bilirler ve görürler. Tabii tabib ise, bu merhaleden uzak olduğundan ve bu vadiden uzak olduğundan dolayı tabiî olayların cereyanını tabiî kuvvelere nisbet vermektedir.

Öyleyse sâlik insan, tüm durumlarda ve her işten kendi sülûkî hazlarını istifade etmelidir. Öyleyse dünya metânı ve mülk âleminin lezzetlerini yok olmaya, değişmeye doğru ve onların işinin sonunun bozulmaya ve yok olmaya doğru gittiğini görmekte olduğundan dolayı kalbini rahatlıkla onlardan döndürmeli; onlarla meşgul olma ve onları toplama gayretinden kalbini fâriğ edip arındırmalıdır. Necâset pisliklerinden iğrenip uzak durduğu gibi onlardan da iğrenip uzak durmalıdır. Tabiat âleminin batını pisliktir. Bir tür mükâşefe olan rüyada necâset ve pislik görmek de dünya ve mal olarak tabir edilir. Ali (a.s.)'ın mükâşefesinde de dünya murdar ve leştir.⁸ Öyleyse mü'min kendi tabiatının ağırlıklarından ve fazlalıklarından kurtulduğu ve tabiat şehrini onların eziyetinden rahata erdirdiği gibi, kalbini de o pislik ve necâsetlere bağıllık ve onlarla meşguliyetten rahatlatmalı; dünya ve makam sevgisi ağırlığını

⁷ Misbâhu's-Şerîa, 9. Bab.

⁸ Nehcû'l-Belâğa, 108. hutbe.

kalbinden kaldırarak rûhânî medîne-i fâzılasını ondan arındırmalı ve rahatlatmalıdır. Sonra tefekkür etmelidir ki dünya meşguliyeti değerli olan nefs-i şerifi birkaç saat sonra nasıl zelil ve aşağılık bir duruma getiriyor ve onu en kötü ve rezil bir hale mecbur ediyor. Bundan anlamalıdır ki kalbin tabiatla meşguliyeti, mülk perdesi kalktıktan sonra, tabiat hicâbı kalktıktan sonra insanı zelil ve aşağılık yapmaktadır ve hesap ve cezaya düçar ettirmektedir. Bilmelidir ki, takvâya ve kanaate sarılmak iki dünyanın rahatlığıdır. Rahatlık şuradadır ki dünyayı aşağı ve naçiz görür, ondan lezzet almaz, yararlanmaz. Sûrî necasetleri temizlediği gibi haram ve şüphe necasetlerinden de temizler. Kendini tanıdığı zaman, kendi zilletini fark ettiği zaman da kibir ve büyüklenme kapısını kendine kapatır; isyandan ve günahattan kaçır. Kendi yüzüne alçak gönüllülüğün, tevazunun, pişmanlığın ve utanmanın kapısını açar. Çalışma ve çabasını Hakk'a itaatte ve O'nun yasakladıklarından uzak durmada sarf etmelidir. Böylece iyilik ona yönelir ve nefsin temizliği ve sefasıyla kuds makamına yakınlaşır. Kendisi, nefsin korku, sabır ve nefsanî arzularından korunma zindanında hapsedilmelidir ki Allah'ın azab zindanından emanda olsun; Hakk'ın karar yurdunda O'nun mukaddes zâtının sığınağına varsın; bu halde Hakk'ın rızasının tadını alsın. İşte bu sülûk ehlinin arzularının gayesidir ve ondan gayesinin bir değeri yoktur.

İkinci Maksad: Elbise Âdâbı

Bunda iki makam vardır.

Birinci Makam: Elbisenin Mutlak Âdâbı

Bil ki insanın nefs-i nâtıkasının, vahdetiyle ve tam basitliğiyle birlikte çeşitli boyutlara sahip olduğu bir hakikattir. Genel bakış açısıyla üç ana boyut söz konusudur. Bunların birincisi zâhirî, dünyevî mülk boyutudur. Zuhûr ettiği ve ortaya çıktığı yer, zâhirî duyulardır. En yakın kabuğu mülki bedendir.

İkincisi; orta berzâh boyutudur. Zâhir olduğu yer bâtinî duyular, berzâh bedeni ve misalî kalıptır.

Üçüncüsü, bâtinî gaybî boyuttur. Zâhir olduğu yer ise kalbtir.

Bu mertebelerden her birinin bir diğerine zâhiriyyet ve bâtuniyyet, cilde ve mütecellî nisbeti vardır. Bu yüzden her bir mertebedeki özellikler, eserler ve fiiller diğer mertebeye sirâyet etmekte ve onu etkilemektedir. Mesela, görme duyusu bir şeyi idrâk ettiğinde, ondan bir eser berzâhî görme duyusunda onun kendi boyutuna uygun şekilde gerçekleşir. Ondan da kalbî bâtinî göz üzerinde o boyuta uygun bir eser gerçekleşir. Aynı şekilde kalbî eserler, diğer iki boyutta zâhir olur. Bu konu sağlam ve güçlü delille mutabık olduğu gibi vicdanla da mutabıktır. Bu sebepten dolayı tüm şerî sûrî (biçimsel) edeblerin bâtında eseri, hatta eserleri vardır. Nefsin berzâhiyyet makamının hazlarından olan güzel ahlâkların her birinin de zâhir ve bâtında eserleri vardır. Örneğin, şuna iman etmek birçok nefsanî kemâllere ve güzel insânî ahlâklara sebep olacaktır: Varlık mülkünde ve gayb ve şuhûd âlemlerinde yegâne tasarruf sahibi Hak Teâlâ'dır; diğer varlıkların herhangi bir tasarrufu söz konusu değildir. Ancak izin verilmiş ve gölge misali bir tasarruf olabilir. Buna tevekkül, Hakk'a güvenmek ve mahlûka tamahı kesmek, bu kemâllerin anasıdır; birçok sâlih amelin, güzel fiillerin yapılmasının ve birçok kötülüğün terk edilmesine sebep olmaktadır. Aynı şekilde diğer marifetler de böyle tesirler bırakmaktadır ki onları burada saymak ve eserlerini sıralamak bu sayfaların kapasitesinin ve yazarın kırık kaleminin üstündedir. Ma'rifet ehli güçlü bir kaleminden veya hal ehli sıcak bir nefesten çıkacak kalın bir kitap ancak bunu anlatabilir. "Bizim elimiz kısa, hurma da hurma ağacının tepesinde."⁹

Bunun gibi mesela, insanın kemâl ahlâklarından birisi olan rıza huyunun nefsin saflaştırılmasında ve temizlenmesinde önemli etkileri vardır. Kalbi, has ilâhî tecellilere mazhar kılar. İmanı kâmil imana, kâmil imanı tuma'nineye, tuma'nineyi onun kemâline, onun

⁹ Hâfız'ın *Divan*'ından.

kemâlini müşâhadeye, onu müşâhadenin kemâline, onun kemâlini aşka, aşkı onun kemâline, onun kemâlini istemeye, istemeyi onun kemâline; onun kemâlini kavuşmaya, kavuşmayı onun kemâline ve benim ve senin hayâline dahi gelmeyecek bir yüceliğe terakki ettirip yükseltir. Aynı zamanda dalı yaprağı olan beden mülkünde, sûrî eserlerde ve fiillerde acaib etkileri vardır. Duymayı, görmeyi ve diğer kuvve ve azaları ilâhileştirir. “Onun kulağı ve gözü olurum”u bir nebze zâhir eder. O mertebelerin zâhirde tesiri, belki tesirleri vardır. Zâhirî şekil ve tüm normal ve normal olmayan hareketler ve duruşların; tüm terk edişlerin ve fiillerin onlarda da müthiş tesirleri vardır. Öyle ki bazen Allah'ın kullarından birine aşağılayarak bakmak, sâlikî yüce doruklardan aşağıların aşağısına fırlatır da telafisini uzun yıllar boyunca yapamaz.

Bizim biçâre kalblerimiz zayıf ve güçsüz olduğundan ve en küçük bir rüzgârdan dolayı sarsılıp sükûnet halini yitirdiğinden; normal işlerde dahi –mesela elbise giymek gibi– kalbî halleri korumamız gerekmektedir. Nefs ve şeytanın güçlü tuzakları ve inceden aldatmaları olduğundan ve bunları bizim kuşatmamız zor olduğundan, gücümüz yettiği kadar onların karşısında kıyam etmeli ve Hak Teâlâ'dan her durumda başarı, tevfik ve yardım dilemeliyiz.

Özetle diyoruz ki, bânının zâhirde, zâhirin de bânında etkisi olduğundan dolayı Hakk'ı talep eden ve rûhânî yükselişi isteyen insan, elbisesinin maddesinin ve şeklinin seçiminde ruha kötü tesiri olan ve kalbi istikametten çıkaran, Hak'tan gafil eden, ruhun çehresini dünyalık edeninden kaçınmalıdır. Şeytanın aldatmasını ve nefs-i emmârenin kandırmasını sadece süslü elbiselerde zannetmemek gerekir. Bazen aynı şeytan ve nefis, insanı eski ve değersiz elbiselerle itibar derecesinden düşürür. Bu sebepten dolayı insan gösteriş elbisesinden, hatta normal dışı hareketlerden sakınmalıdır. Üstünlük taslanacak, maddesi pahalı, şekli ve kesimi dikkat çekici olan ve parmakla gösterilen şekilde olmasından sakınılmalıdır. Çünkü bizlerin kalbi oldukça zayıf, çokça sebatsızdır. En küçük bir imtiyazla ve göz önüne geçmekle kayar ve itidalden çıkar. Nice zaman vardır ki şeref, insâniyet, izzet-i nefis ve onurdan

yoksun biçare zayıf bir insan, ipekten veya yünden iki-üç parça ku-
maştan yabancıları taklit ederek kesilip dikilmiş elbiseyle veya bir
sürü aşağılığa katlanarak veya şerefini satarak elde ettiği kıyafetle
Allah'ın kullarına tepeden ve onları aşağılayarak, kibir ve gururla
bakar, hiçbir varlığı bir şey saymaz. Oysa bu, nefsin ileri derece za-
yıflığından, kapasitesinin küçüklüğünden başka bir şey değildir.
İpek kurdunun dışkısını ve koyun postunu gurur, itibar ve kendi
şerefi zannetmektedir.

Ey zavallı insan! Ne kadar zayıf, mayasız bir mahlûksun.
Sen imkân âleminin övüncü, kevn u mekânın özü olmalısın. Sen
Âdemoğlusun; Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının öğretmeni olmalı-
sın. Sen halife çocuğusun; ayetlerle dolu olmalısın. “Seni arşın kong-
resinden sefir yapıyorlar.”¹⁰ Bedbaht hayırsız halef! Zavallı birkaç
hayvanın dışkısını ve elbisesini gasb ederek millete çalım mı satı-
yorsun? Bu iftihar ipek böceğine, koyuna, deveye, sincaba ve til-
kiye aittir. Neden başkalarının giysisiyle çalım satıyorsun, başka-
larının iftiharıyla kibirleniyorsun?

Tüm elbiselerin cinsi ve maddesinin pahalı ve süslü ol-
masının nefisler üzerinde etkisi olduğu gibi –ki bu hususta Hz.
Emir (a.s.)’dan Kutb-u Ravendî (r.a.) naklediyor: “Pahalı elbise
giyen için tekebbür kaçınılmazdır. Tekebbür eden için de ateş
kaçınılmazdır.”¹¹–; şeklinin, kesilme ve dikilme şeklinin de eser-
leri vardır. Bazen elbisesini yabancılar benzettiğinden dolayı
onlara karşı cahilâne bir asabiyet ve bağnazlık kazanabilir. Böy-
lelikle Allah'ın ve Peygamber'in dostlarına karşı içinde bir rahat-
sızlık ve nefret oluşturabilir ve onların düşmanlarına karşı sevgi
besleyebilir. Bundan dolayı Hz. Sâdık (a.s.)’dan nakledilen riva-
yete göre Allah-u Teâlâ peygamberlerinden birine şöyle vahyetti:
“Mü'minlere söyle; benim düşmanlarımın elbiselerini giymeyin,
benim düşmanlarım gibi yemeyin, düşmanlarımın yürüyüşü gibi

¹⁰ “Seni arşın kongresinden sefir yapıyorlar /Bilmiyorum bu tuzağa neden
düşmüşün.” - Hâfız

¹¹ *Müstedrekü'l-Vesâil*, Kitâbu's-Salât, Ebvâb-ı Ahkâm el-Melâbis, Bab.16, Ha-
dis 5, Kutb-u Ravendî'nin *Lübbü'l-Lübâb* eserinden naklen.

yürümeyin; yoksa onların bana düşman olduğu gibi benim düşmanım olursunuz.”¹²

Öte yandan fazla gösterişli ve pahalı elbisenin nefslerde tesiri olduğu gibi, madde ve cinsi yönünden ya da şekli cihetinden dolayı çok aşağı kalite elbiselerin de nefslerde tesiri vardır. Hatta bunun fesadı kibir elbiselerinden daha yukarıdadır. Çünkü nefsin çok ince hileleri vardır. Kendini özel biri olarak gördüğünde; kendisi sert ve eski püskü elbise giyiyor, başkaları yumuşak elbiseler giyiyorlar diye kendini ayrıcalıklı gördüğünde, kendini beğenmişliğinden dolayı ayıp ve eksikliklerinden gafil olur. Bu kendisine ait olmayan işi, kendisinin övünç ve üstünlük vesilesi sayar. Hatta mümkündür ki kendisiyle övünür ve Allah'ın kullarına tekebbür eder. Kendisinden başkalarını Hakk'ın dergâhından uzakta görürken, kendisini de Allah'ın hâlis kullarından sayar. Riyaya ve diğer büyük kötü sıfatlara mübtelâ olur. Zavallı; ma'rifet, takvâ ve nefsânî kemâllerin tüm mertebelerinden kaba saba ve yırtık giymeye kanaat edip kendisinin binlerce ayıp ve eksikliğinden –ki onların en büyüklerinden olan bu elbisenin kendi üzerindeki kötü eserin den– gafil olarak, şeytanın dostlarından olduğu halde kendini eh-lullahtan saymakta, Allah'ın kullarına bir hiç gözüyle bakıp onları değersiz bilmektedir.

Aynı şekilde, elbisenin şekli ve tarzı, insanı ahlâkî mefsedelere mübtelâ edebilir. Zühd ve mukaddeslikle ünlenmek için buna uygun bir elbise giyebilir.

Kısacası gösteriş elbisesi, gerek ifrat yönünden gerekse tefrit yönünden olsun, zayıf kalbleri sarsan ve ahlâkî güzelliklerden uzaklaştıran, ucb, riya, kibir, gurura sebep olan unsurlardan biridir. Bu hastalıklardan her biri nefsânî rezilliklerin analarındandır. Bunlar insanın dünyaya aşırı bağlanmasına ve dünyayı sevmesine sebep olur. Dünya sevgisi de tüm günahların başı, tüm kötülüklerin kaynağıdır. Hadislerde de bahsedilen konuların çoğuna işaret edilmiştir. Örnek olarak şu hadisler verilebilir: Değerli *el-Kâfî* kitabında

¹² *El-Cevâhiru's-Seniyye*, Bâb-ı Ebû Abdullah Ca'fer ibn Muhammed es-Sâdık, Hadis 60.

H. Sâdık (a.s.)’dan şöyle naklediliyor: “Allahu Teâlâ gösteriş elbisesine gazaplanır.”¹³ Yine aynı kitapta o hazretten şöyle naklediliyor: “Gösteriş, iyisi olsun kötüsü olsun, ateştedir.”¹⁴

Yine o hazretten nakledilmiştir ki: “Allah iki gösterişe öfkelemektedir: elbisede gösteriş ve namazda gösteriş.”¹⁵

Allah Resûlü (s.a.)’den rivayet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: “Allah, dünyada gösteriş elbisesi giyene âhirette zillet elbisesi giydirir.”¹⁶

İkinci Makam:

Namaz Kılanın Elbisesinin Âdâbından Bir Kısım

Bunun da babları vardır:

Birinci Bab:

Elbisenin Temizliğinin Sırrı

Bil ki namaz yakınlık makamına yükseliş ve üns mahzarında huzura durmaktır. Sâlik, padişahlar padişahının mukaddes mahzarında huzura durmanın âdâbına riayet etmeye zorunludur. Kabuğun kabuğu olup mülkî ve sûrî beden olan nefsin zuhûr merhale ve mertebelerinin en aşağısından, özlerin özü ve kalbin sırrı makamı olan en yüce makamlar ve hakikatlere kadar Hakk’ın mukaddes mahzarında hazır olduğundan sâlik de tüm güçlerini huzura çağırmalıdır. Sırrın ve alenî memleketlerin tüm bâtın ve zâhir ordularını Hakk (celle ve a’lâ)’nın huzuruna sunmalıdır. O’nun mukaddes zâtının tam bir temizlik, safâ ve hiçbir varlığın tasarrufu olmadan cemâl ve celâl kudret eliyle ona bağışladığı emaneti, O’nun mukaddes mahzarına takdim etmelidir. Kendisine lütfedilen emanetleri aynı şekilde iade etmelidir.

Öyleyse huzurun edebinde önemli noktalar vardır ki sâlik onlardan bir an olsun gaflet etmemelidir. Kabuk olan, hatta kabuğun

¹³ *Vesâilü’ş-Şî’a*, c. 3, s. 354, Hadis 1.

¹⁴ A.g.e. Hadis 3.

¹⁵ *Müstedrekü’l-Vesâil*, Kitâbus-Salât, Ebvâb-ı Ahkâm el-Ehâdis, Bab.8, Hadis 2.

¹⁶ A.g.e. Hadis 1.

kabuğu olan elbisenin temizliğini, bâtinî elbiselerin temizliğinin vesilesi yapmalıdır. Bilmelidir ki bu sûrî elbise mülkî bedenın elbisesi ve örtüsü olduğu gibi, bedenın kendisi de berzâh bedenının örtüsüdür. Berzâh bedeni şu anda mevcuttur, fakat dünyevî bedenın örtüsü ve hicâbı altındadır. Bu beden onun örtüsüdür. Berzâh bedeni nefsin örtüsü, elbisesi, hicâbıdır. O, kalbin örtüsüdür. Kalb, ruhın örtüsüdür. Ruh, sırrın örtüsüdür. O da latife-i hafiyenin (gizli inceğin) örtüsüdür. Ve ta diğerk mertebelere kadar bu durum devam eder. Her aşığı meretebe, üstteki mertebenin örtüsüdür. Bu mertebelerin tümü Allah ehlinin hâlislerinde bulunmaktadır ve ondan başkaları bundan mahrumdurlar; ama o mertebelerden bazıları herkeste olduğundan dolayı onlara işaret edilecektir.

Bilinmelidir ki namazın sûreti, elbisenin ve bedenın temizliği olmadan gerçekleşmediğı gibi, şeytanın pislığı olan ve Rahmân'ın huzurundan uzaklaştıracı olan necâset, huzura girmenin engellerindendir. Namaz kılan, şeytanın pislığıne bulaşmış elbise ve bedenle kutsî makamdan uzaklaştırılır ve üns makamına yaklaşmasına izin verilmez. Günah ve Hakk'a isyan pislikleri –ki bunlar şeytanın tasarruflarındandır ve o iğrenç mahlûkun pisliliklerinden ve necâsetlerindendir– huzura girmenin engellerindendir. Öyleyse günahları giyinmiş olan kiş i berzâh bedenini necis etmiştir ve bu necisle Hakk'ın huzuruna dahil olamaz. Bu elbisenin temizlenmesi, bâtinî namazın tahakkuk ve sıhhat şartlarındandır. İnsan dünya hicâbında olduğu müddetçe gaybî bedenın varlığından, onun elbisesinin temizlik ve kirliliğinden ve onun temizliğinin şart oluşundan, ondaki necâsetin engelleyici olduğundan haberi olmaz. Bu hicâbdan çıktığı gün, bâtinın sultasının gerçekleştiğı toplanma günü ve zâhir tefrikasının defterini dürdüğü gün hakikat güneş i dünyevî karanlık hicâbların ardından doğduğu zaman; aynı zamanda melekûtî bâtinın gözü açılıp mülkî hayvanî gözü kapandığında basîret gözüyle sonuna kadar namazın temizliğinin olmadığını ve her birinin tek başına Hakk'ın mukaddes huzurundan uzaklaştırılmak için birer sebep olan binlerce engelle dâcâr olduğunu görecektir. Binlerce kez ne yazık ki o gün insanın bunları telafi etmek veya

hile yapmak için bir yolu yoktur. İnsana kalan, sadece pişmanlıklardır. Öyle pişmanlıklar ki sonu yoktur: “İşin hükme bağlanacağı zamanki pişmanlık gününden onları korkut.”¹⁷

Bâtunî bedeninin elbisesi temizlendiğinde melekûtî bedeninin kendisinin de şeytanın pislighinden temizlenmesi gerekir. Bu ise kötü ahlâkların kirlerinden temizlenmekle gerçekleşir. Bu kötü ahlâkların her biri bâtunî kirleterek insanı huzurdan ve Hakk'ın yakınlık alanından uzak tutar. Tüm kötülüklerin kaynağı ve esası bencillik, sadece kendini görmek, kendini sevmek, kendini satmak, kendini göstermek, kendi reyini savunmaktır. Bunlardan her biri birçok ahlâkî kötülüklerin kaynağı ve günahların çoğunun başıdır.

Sâlik bu temizliği yaptıktan ve takvâ elbisesini tevbe-i nasuh suyuyla ve şer'î riyâzet ile temizledikten sonra kalbi temizlemeye koyulmalıdır. Asıl örtü kalbtir ve şeytanın tasarrufu onun üzerinde daha fazladır. Onda olan kirler ve pislikler diğer giysilere ve örtülere akmaktadır. O temizlenmeden diğerlerinin temizlenmesi kolay olmaz. Kalbin temizlenmesinin mertebeleri vardır. Bu mertebelerden bazısına bu sayfalarda işaret edilecektir:

Bunlardan biri, kalbi dünya sevgisinden temizlemektir. Dünya sevgisi tüm günahların ve kötülüklerin başı, tüm bozuklukların ve fesatların kaynağıdır. İnsanın kalbinde bu sevgi olduğu müddetçe Hakk'ın huzuruna girmesi kolay değildir. Temizliklerin başı olan Allah sevgisi, böyle bir pislik kalbde oldukça kendisinde tahakkuk bulmaz. Allah'ın kitabında, enbiyâ ve evliyânın vasiyetlerinde, özellikle Hz. Emîru'l-Mü'minin (a.s.)'ın sözlerinde takvânın hakikatleri olan dünyayı terk ve zühde, ondan kaçınmaya verilen önem kadar başka bir şeye çok az önem verilmiştir. Temizliğin bu mertebesi faydalı ilim, güçlü kalbî riyâzetler, yaratılış ve meadî tefekkürde yoğun çaba sarf etmek; kalbi, dünyanın yok olup yıkılması, harap olması, aynı zamanda gaybî âlemlerin mutluluğu, yüceliği ve saâdeti üzerinde düşünmeyle meşgul etmekle ancak hâsil

¹⁷ Meryem, 39.

olur: “Allah rahmet etsin nereden geldiğini, nerede olduğunu ve nereye gideceğini bilene!”¹⁸

Bir diğeri, gizli şirk olan hatta ma'rifet ehlinin yanında açık şirk olan, yaratılmışlara güvenmekten temizlenmektir. Bilinmelidir ki sadece burhânî ilim ve düşünsel adımların fiilî tevhîd için istenen sonuçları yoktur. Bilakis bazen burhânî ilimlerle aşırı uğraşmak kalbin kararmasına ve katılaşmasına sebep olur ve insanı yüce maksadından alıkoyar. Bu konuda “İlim en büyük hicâbdır” demişlerdir. Yazarın inancına göre tüm ilimler amelidir, hatta tevhîd ilmi bile. Belki “tevhîd (birklemek)” kelimesinden onun amelî olduğu anlaşılabilir. Tef'îl bâbından olduğu için tevhîd, çokluktan birliğe doğru gitmek ve çokluk cihetlerini cem'in aynında yok edip eritmektir. İşte bu anlam burhânla elde edilmez. Kalbî riyâzetler ile, kalblerin sahibine fitrî yönelişle, kalbi burhânın ifade ettiğine bilinçlendirmek gerekmektedir ki tevhîd hâsıl olsun. Evet, burhân bize “Varlıkta Allah'tan başka müessir (tesir eden) yoktur” diyor ve bu “Lâ ilâhe illallah”ın manalarından biridir. Bu burhân sayesinde varlıkların tasarruf elini varlığın büyük dergâhından kesiyor, âlemlerin melekût ve mülkünü sahibine döndürmüş oluyoruz. “Sadece O'na aittir göklerde ve yerde ne varsa!”¹⁹, “Her şeyin melekûtu O'nun elindedir.”²⁰, “O gökte de ilahtır, yerde de ilahtır”²¹ hakikatini izhâr etmiş oluyoruz. Fakat bu burhânî anlam kalbe ulaşmadığı ve kalbin bâtınî sûreti olmadığı sürece biz, bilgi haddinden iman haddine geçmemişiz, bâtın ve zâhir memleketini nurlandıran iman nurundan bir nasip almamışız demektir. Bu nedenle bu yüce ilâhî konuda burhâna sahip olmamıza rağmen çoklukta bulunmaktayız ve ehlullahın göz nuru olan tevhîdden habersiziz. “Varlıkta Allah'tan başka tesir eden yoktur”dan dem vuruyoruz, ama tamah gözümüzü her önümüze gelene dikmekte, talep elimizi her önümüze gelene uzatmaktayız:

¹⁸ *Mefâtihu'l-Ğayb*, Molla Sadra, Tashih-i Hâcevî, s. 50.

¹⁹ Nahl, 52.

²⁰ Yasin, 83.

²¹ Zuhuruf, 84.

Pây-e istidlâliyân çubin boved
Pây-e çubin seht bi temkîn boved

“İstidlâlcilerin ayağı tahtadandır
 Tahtadan ayak ise oldukça zayıftır.”²²

Bu temizlenme sâliklerin büyük makamlarındandır. Bu makamdan sonra başka makamlar vardır ki bizim haddimizin dışındadır. Belki bu sayfaların arasında münasebetle onlardan bahse-deriz inşallah.

İkinci Bab:

Avreti Örtmenin Kalbî İtibarları Hakkında

Sâlik-i ilallah kendini Hakk'ın (celle ve a'lâ) mukaddes huzurunda görür; hatta kendi bâtınını, zâhirini, sırrını ve alenî olanını huzurun kendisi olarak bulur. Nitekim *el-Kâfî* ve *et-Tevhîd* kitaplarında İmam Ca'fer-i Sâdık (a.s.) şöyle buyurmuştur: “Mü'minin ruhu Allah'ın ruhuna, güneşin ışınlarının güneşe bağlı olduğundan daha şiddetle bağlıdır.”²³ Yüksek ilimlerde güçlü delil ve burhânla sabittir ki varlık dairesinin tümü en yüksek gaybî mertebelerden en düşük açık menzillere kadar Mutlak Kayyûm'a (cellet azametuhu) bağlılık; rabt, irtibat, mutlak ihtiyaç ve sırf fakrın bizzat kendisidir. Şu ayet-i mübarekin buna işaret etmiş olması mümkündür: “Ey insanlar! Sizler Allah'a muhtaçsınız, Allah ise ganî (mutlak ihtiyaçsız) ve övülendir.”²⁴ Eğer varlıklardan bir varlık, durumlardan bir durumda, anlardan bir anda, şekillerden bir şekilde Rabb'in mukaddes izzetine bağlı olmazsa zâtî imkândan ve muhtaçlıktan çıkarak zâtî vücûbun harimine ve ihtiyaçsızlığa dahil olur. Allah ârifi ve Allah yolcusu, bu hak burhânı, bu ilâhî irfânî latifeyi kalbî riyâzetler vasıtasıyla akıl ve burhân haddinden kalb levhasına yazarak irfan haddine ulaştırmalıdır. Böylece

²² Mevlânâ'nın bir şiirinden alıntı.

²³ *Usûl-ü Kâfî*, c. 3, s. 242.

²⁴ Fâtır , 15.

imanın hakikati ve nuru kalbinde tecellî eder. Kalb ashâbı ve Allah ehli ise iman haddinden keşif ve şuhûd menziline adım atarlar. Bu ise şiddetli cihad, mücadele ve çabayla, Allah'la halvet ve Allah'a aşk ile hâsıl olur. Bu konuda *Misbâhu's-Şerîa*'da Hz. Sâdık (a.s.)'dan şöyle aktarılıyor: “Arifin bedeni halkla, kalbi Allah'ladır. Bir göz açıp kapama kadar Allah'tan kalbi gafil olsa O'na iştiyaktan ölür. Arif, Allah'ın emanetlerinin emindir; sırlarının hazinesidir; nurunun madenidir; O'nun rahmetinin halka yönlendircisidir; ilimlerinin taşıyıcısıdır; fazlının ve adaletinin mizanıdır. Mahlûkata isteği ve dünyaya ihtiyacı kalmamıştır. Allah'tan başka yakın arkadaşı yoktur. Sadece ve sadece Allah sayesinde, Allah için, Allah'tan ve Allah'la birlikte konuşur, işaret eder ve nefes alır.”²⁵

Kısaca, sâlik kendini her boyutunda huzurun aynı gördüğünde, huzuru ve huzurun edebini korumak için tüm zâhirî ve bâtinî avretlerini örter. Hakk'ın huzurunda bâtinî avretlerin açılmasının çirkinliği ve rezilliği, zâhirî avretlerin açılmasının çirkinliği ve rezilliğinden daha fazladır. Hadis-i şerifte şöyle buyuruyor: “Allah sizin sûretlerinize bakmaz, kalblerinize bakar.” Bâtinî avretler, ahlâkî kötülükler ve kötü huyların alışkanlıkları ve halleridir. Bunlar insanı huzura varmanın liyakatinden ve huzurun edebinden düşürür. Bu, örtüyü yırtmanın ve avretlerin açılmasının ilk mertebesidir.

Bilinmelidir ki Hakk'ın (celle ve a'lâ) örtücülüğü ve bağışlayıcılığının perdesiyle insan kendisini örtmezse ve “Settâr (çokça örten)” ve “Gaffâr (çok bağışlayan)” isimlerinin altında gaffârlığı ve settârlığı talep etme durumunda olmazsa, mümkündür ki mülk perdesi kaldırıldığı zaman, dünya hicâbı atıldığı zaman mukarreb (yakın) meleklerin ve peygamberlerin huzurunda örtülerin kalkmasıyla o bâtinî avretler açılınca kötülüğü, rezilliği, pis kokusu ne kadardır, Allah bilir.

Ey aziz! Âhîret âleminin durumlarını bu alemle kıyaslama. Bu âlem, o âlemin nimetlerinin veya azablarının bir tanesinin bile zâhir olmasını taşıyacak kapasiteye sahip değildir. Bu âlem, göklerin ve

²⁵ *Misbâhu's-Şerîa*, 95. Bab.

çeşitli âlemlerinin tüm genişliğine rağmen, en aşağı melekûtun perdelerinden bir tanesinin dahi –ki kabir âlemi de ondandır– açığa çıkmasını kaldıramaz. Nerede kaldı yüce melekûtu –ki kıyamet âlemi onun bir örneğidir– kaldırsın? Şehid-i Sâni (r.a.) *Munyetu'l-Murîd*’de, Hz. Sıddıkay-ı Tâhire Fâtumatü’z-Zehrâ (a.s.)’dan uzun bir hadis naklediyor. Orada Hz. Fâtuma (a.s.) şöyle buyuruyor: “Resûlullah (s.a.) buyurdu: ‘Muhakkak ki bizim şiamızın âlimleri, ilimlerinin çokluğu ve Allah’ın kullarını irşad etmedeki ciddiyetleri kadar onlara keramet elbiseleri giydirilir halde haşrolurlar. Hatta bazılarına milyon nurdan elbise verilir. Öyle ki o elbiselerin bir sırası, güneşin üzerine doğduğundan milyon kere daha üstündür.”²⁶ Bu, nimeti hakkındaydı. Azabı hakkında ise Feyz-i Kâşânî (r.a.) *İlmu’l-Yakîn* kitabında merhum Saduk’tan kendi senediyle Hz. Sâdık (a.s.)’dan naklediyor ki: “Cebrâil, Resûlullah’a (s.a.) dedi ki: Eğer uzunluğu yetmiş zira olan o silsileden dünyaya bir halka bırakılsa, muhakkak dünya onun sıcağından erir. Eğer onun zakkum ve irininden bir damla dünya ehlinin sularına damlasa tüm dünya ehli onun pis kokusundan ölürlər.”²⁷ Allah’a sığınırız Rahmân’ın gazabından!

Öyleyse sâlik-i ilallah, kendisinin pis sıfatlarını, kötü huy ve ahlâklarını kâmil güzel sıfatlara dönüştürmeli, Hakk’ın kemâlî sıfatlarının sonsuz denizinde fânî ettirmelidir. Karanlık şeytanî tabiatının yeryüzünü, parlayan bembeyaz yeryüzüne dönüştürmelidir: “Yeryüzü onun Rabbinin nuruyla aydınlanır”²⁸ı kendinde bulmalıdır. Zât-ı Mukaddes’in cemâl ve celâl isimlerinin makamını kendi varlık memleketinde tahakkuk ettirmelidir. Bu makamda cemâl ve celâl örtüsünde yer alır ve Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanır. Nefsî taayyünlerin ve vehmî karanlıkların kötülükleri tamamen örtülmüş olur. Eğer bu makama varırsa Hak (celle celâluhu)’nun özel inayetlerine mazhar olur ve O’nun kendi özel gizli lütfuyla bu kulu-
nun elinden tutarak kendi büyüklüğünün perdesi altında onu örter ki kendisinden başkası onu tanımaz; o da Hakk’tan başkasını

²⁶ *Munyetu’l-Murîd*, s. 24.

²⁷ *İlmu’l-Yakîn*, c. 2, s. 1023.

²⁸ Zümer, 69.

tanımaz: “Benim evliyâm benim cübbemin altındadır, onları ben-den başkası tanımaz.”²⁹ Kitâb-ı Mukaddes-i İlâhî’de ehli için bu konuda çok işaretler vardır. Mesela buyuruyor ki: “Allah iman edenlerin velisidir (dostudur); onları karanlıklardan ışığa çıkarır.”³⁰ Ma’rifet ehli bilirler ki tüm taayyünât-ı hulkiyye ve keserât-ı ayniyye karanlıklardır ve mutlak nur da, fazlalıkların düşmesi ve sâlikin yolunun putları olan taayyünlerin kırılmasıyla ancak ortaya çıkar ve hâsil olur. Fiilî ve sıfatsal çokluk karanlıkları toplamın aynında yok olduğu zaman tüm avretler örtülmüş olur ve mutlak huzur ve tam kavuşma tahakkuk bulur. Böylece namaz kılan bu makamda Hak tarafından örtülmüş olduğundan dolayı Hakk’ın namazını kılmaktır. Hatm-i Rusul’ün (s.a.) mi’râc namazı bazı makamlarda ve derecelerde böyleydi, Allahu a’lem.

Misbâhu’ş-Şerî’a kitabında İmam Ca’fer-i Sâdık (a.s.)’dan şöyle naklediliyor: İmam Sâdık (a.s.) şöyle buyurdu: “Mü’minler için en süslü ve güzel elbise takvâ elbisesidir; en nimetlisi de imandır. Allah (azze ve celle) diyor ki ‘Takvâ elbisesi, işte o daha hayırlıdır.’³¹ Ama zâhir elbisesi Allah’tan bir nimettir. Âdemoğulları’nın avretini örter. Ve bu bir keramettir ki Allah onunla Âdem (a.s.)’ın zürriyeti olan kullarına ikram etmiştir; onlardan başkasına değil. Fakat müminler de bu nimeti ilahi farzların edasında sarf etmelidirler. Senin en güzel elbisen odur ki seni Allah’ın yâdından gafil etmesin ve O’ndan başkasıyla meşgul etmesin. Şükrüyle, zikriyle ve ibâdetiyle seni Allah’a yaklaştırsın. Öyleyse elbisenin madde ve şeklini öyle seçmelisin ki Hakk’ın kudsünün mahallinden seni gafil kılıp uzaklaştırmasın. Şunu bilmelisin ki elbiselerde belki tüm normal işlerde insanı Hakk’tan gafil eden ve dünyaya meşgul eden unsurlar vardır. Zayıf kalbler üzerinde etki eder. Seni kendini beğenme, riya, süslenme, üstünlük taslama, kibir gibi dinin afetlerine ve kalbin katılaşmasına sürükler.

²⁹ *İhyâ’ Ulûmid-Dîn*, c. 4, s. 256.

³⁰ Bakara, 257

³¹ A’raf, 26.

Elbiseni giydiğin zaman, Allah'ın rahmetiyle senin günahlarını nasıl örttüğünü hatırla. Zâhirini elbisenle giydirdiğin gibi bâtınını da doğrulukla giydir. Bâtının korku örtüsünde, zâhirin ibâdet örtüsünde olsun. Allah (azze ve celle)'nin fazlından ibret al; zâhirî avretlerini örtmen için giyinme vesileleri yaratarak tövbe ve O'na dönme kapılarını açmıştır ki onların vesilesiyle bâtın avretlerini günahlara ve kötü sıfatlara örtesin. Allah senin daha büyük ayıplarını gizleyip örttüğü halde kimseyi rezil etme. Kendinin ayıbıyla meşgul ol. Durumu ve işi seni ilgilendirmeyen kimsenin ayıbını geç. Ömrünü başkasının işi için geçirerek tüketmekten ve sermayeni başkasına harcayp kendini helak etmekten sakın. Günahları unutmak Allah-u Teâlâ'nın dünyadaki en büyük azabıdır; âhiretteki azabın da en büyük sebeplerindendir. Kul, Allah-u Teâlâ'ya itaat ve ibâdetle, kendi nefsinin ayıplarını tanımayla, Allah'ın dininde yasaklanmış olan şeyleri terk etmekle meşgul olduğu sürece, o afetlerden kenarda, Allah azze ve celle'nin rahmet denizinde yüzer; hikmet ve beyanın fayda hazineleriyle feyizlenir. Günahlarını unuttuğu, ayıplarına cahil olduğu, kendi gücüne ve kuvvetine güvendiği sürece asla kurtuluş bulamaz.”³²

Üçüncü Maksad:

Namaz kılanın mekânının kalbî âdâbı hakkında

Namaz kılanın mekânının kalbî âdâbı hakkındadır ve o iki kısımdır.

Birinci Kısım:

Mekâni Tanımak

Bil ki sâlik-i ilallahın yani Allah'a giden yolcunun varlıksal boyutlara göre mekânları vardır. Bunların her birinin kendine has âdâbı vardır. Sâlik bu âdâbı tahakkuk ettirmedikçe ma'rifet ve sülûk ehlinin namazına nâil olamaz.

³² *Misbâhu's-Serî'a*, 7. Bab, Fi'l-Libas.

Birincisi; tabiat boyutu, yani dünyevî zâhîrî mertebedir. Bu boyutun mekânı, tabiatın yeri, yeryüzüdür. Resûlullah (s.a.v) buyurmuştur ki: “Yeryüzü benim için secde yeri ve temiz kılınmıştır.”³³ Sâlikin bu mertebede edinmesi gereken edebi, kalbine şunu derk ettirmesidir: Kendisinin gaybî boyuttan inmesi, nefsinin en yüksek mahalden en aşağı tabiat yeryüzüne inmesi, en güzel durumdan aşağıların en aşağısına düşürülmesi; Allah’a ihtiyarî sülûk, fenâ’ fil-laha ve Rabb’in cenâbına yakınlık ve vusûl mi’râcına ulaşmak içindir. Bu makama varmak ehlullahın yaratılış gayesi ve nihai maksadıdır. “Nereden geldiğini, nerede olduğunu ve nereye gittiğini bilen kişiye Allah rahmet etsin.”³⁴

Sâlik bilmelidir ki Allah’ın kerimlik yurdundan gelmiş, Allah’ın ibâdet yurduna yerleşmiş ve Allah’ın mükâfat ve karşılık yurduna dönecektir. Arif der ki: “*Minallâh ve fillâh ve ilallâh* (Allah’tan, Allah’ta, Allah’a doğru!)” Öyleyse sâlik kendine şunu anlatmalı ve ruhuna tattırmalıdır ki tabiat yurdu Hakk’a ibâdet secdegâhıdır, mescidir ve o bu maksat için bu boyuta gelmiştir. Çünkü azameti yüce olan Hakk Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.*”³⁵ Tabiat yurdunu ibâdet mescidi olarak derk ettiği ve bulduğu; kendisini de onda itikâfa giren olarak bildiği zaman, artık onun âdâbına uygun hareket etmeye kıyam etmeli ve Hakk’ı anmaktan başkasına oruç olmalıdır. Kulluk mescidinden dışarı zarûret dışında çıkmamalıdır. İhtiyacını giderdikten sonra geri dönmelidir. Hakk’tan başkasıyla üns bulmamalıdır, gayrısına gönlünü bağlamamalıdır. Eğer bunları yaparsa Allah’ın kapısında itikâfa girmenin âdâbının zıddını yapmış olur. Allah’ı tanıyanın bu makamda birtakım halleri vardır ki yazıya doğru dürüst aktarılamaz. Müellif de insâniyet fıtratından hariç olduğundan, tabiatın karanlık denizlerinde boğulmuş olduğundan, sâliklerin ve ariflerin tüm makamlarının hak ve hakikatinden uzak olduğundan; bundan daha fazla kendini kudreti yüce

³³ *Vesâilu’ş-Şî’a*, c.3, s. 593.

³⁴ Dipnot 143.

³⁵ Zâriyât, 56.

olan Hakk'ın ve O'nun has kullarının huzurunda rezil etmesin ve bu konudan geçerek nefs-i emmâreyi Celâl Sahibinin mukaddes dergâhına şikâyet etsin. Belki O'nun kapsayıcı rahmeti onun elini tutar da ömrünün geri kalanı geçmişini telafi eder. “Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize rahmetinle muamele etmezsen muhakkak ziyana uğrayacaklardan oluruz!”³⁶

İkinci makam, zâhirî ve bâtinî kuvvetler mertebesidir. Bunlar nefsin mülk ve melekût ordularıdır. Mahalleri insanın tabiat yeryüzüdür. O da şu bünye ve vücuttur. Sâlikin bu makamdaki edebi şudur: Kalbe anlatmalıdır ki kendindeki tabiat yeryüzü Rabb'in mescidi, Rahmân'ın ordularının secdegâhıdır. Öyleyse mescidi İblis'in pislikleriyle pisletmemelidir. İlâhî orduları İblis'in tasarrufu altına sokmamalıdır. Mescidi bu pisliklerden temizleyip koruyunca, tabiatının yeryüzü Rabb'in nurunun ışınlarıyla aydınlanır. Karanlık ve bulanıklık, Rabb'in mescidinden çıkar.

Demek ki mülkî ve melekûtî kuvvelerini beden mescidinde itikâfa girmiş bilmelidir. Bu makamda sâlikin sorumluluğu daha fazladır. Çünkü mescidin temizlenmesi kendi görevi olduğu gibi, bu mescidde itikâfa girenlerin âdâbını da kendisi üstlenmiştir.

Üçüncü makam, sâlikin kalbî ve gaybî boyutudur. Onun mahalli, nefsin gaybî berzâhî bedenidir. Nefsin kendisi onu ortaya çıkarmıştır. Sâlikin bu makamdaki edebi şudur: Kendisine bu makamın diğer makamlardan oldukça farklı olduğunu hissettirmelidir. Bu makamı korumak, sülûkun en önemli işlerindendir. Çünkü kalb, dergâhın itikâfçılarının imamıdır. Onun bozulmasıyla onların hepsi bozulacaktır: “Alim bozulunca âlem bozulur.” Âlimin kalbi küçük alemdir. Alim, büyük alemin kalbidir. Bu makamda sâlikin sorumluluğu önceki iki makamdan daha da çoğalır. Zira mescidin bina edilmesi de kendisine yüklenmiştir. Allah etmesin, dırar mescidi; küfür ve müslümanların arasında tefrika çıkarma mescidi olabilir. Böyle bir mescidde Hakk'ın ibâdeti caiz değildir ve yıkılması gerekmektedir. Sâlik, ilâhî melekûtî mescidi, rahmânî

³⁶ A'râf, 23.

tasarruf ve velâyetmeablık eliyle tesis ettikten sonra bizzat kendisi o mescidi şeytanın tasarrufunun tüm kirlerinden ve pisliklerinden arındırıp temizleyip orada itikafa girdikten sonra cihad etmeli, çabalamalıdır ki kendini mescidde itikaftan çıkarıp, mescidin sahibinin fenâ'nının itikafına girmelidir. Kendini alakadan temizledikten ve kendi varlığının kaydından çıktıktan sonra bizzat kendisi Hakk'ın menzilgâhı, belki de rubûbiyetin mescidi olur. Hakk önce fiilî, sonra esmâî, sonra da zâtî tecellîlerle o mescidde kendini sena edip över. Bu sena, Rabb'in namazıdır. "O der: *Subbûhun Kuddûs Rabbu'l-melâiketu ve'r-rûh!* (Çok münezzehtir, çok mukaddestir meleklerin ve ruhun Rabbi)".³⁷

Sâlik-i ilallahın, sülûkun tüm makamlarında dikkat etmesi gereken, gaflet etmesi asla reva olmayan, hatta sülûkun gayesi ve özünün özü olan önemli bir husus da şudur ki; tüm hal ve durumlarda ve makamlarda Hakk'ın zikrinden gafil olmamalı, tüm ibâdetlerde Allah'ı tanımayı (ma'rifetullah) talep etmelidir. Tüm zâhirlerde Allah'ı aramalıdır. O'nun nimet ve kerameti (cömertliği), O'nunla konuşmaktan ve O'nunla halvet etmekten alıkoymamalıdır. Eğer alıkoyarsa bu bir tür istidrâc, yani yavaş yavaş sapma ve azaba yaklaşma demektir.

Bilcümle ibâdet ve menâsıkların ruhunu ve bâtınını, Allah'ı tanıyış bilmelidir. Onlarda Mahbûb'u aramalıdır. Belki böylelikle kalbindeki sevmeye ve sevilme bağı sağlamlaşır ve gizli inayetlerle sırrî arzulara uğrar. *Misbâhu's-Şerî'a* kitabında şöyle naklediliyor: İmam Ca'fer-i Sâdık (a.s.) şöyle buyurdu: "Mescidin kapısına vardığın zaman bil ki sen büyük bir padişahın kapısına gelmişsin. O'nun huzuruna temizlenmiş olanlardan başkası giremez. O'nunla oturmaya siddıklardan başkasına izin verilmez. Öyleyse padişahın hizmet huzuruna korkarak adımlarını at. Çünkü eğer gafil olursan büyük bir tehlikedesin. Bil ki o adalet veya fazlı ile sana davranmaya istediği gibi kadirdir. Sana rahmeti ve fazlıyla merhamet ederse senden ibâdetin azını kabul eder ve ona karşılık çokça sevap

³⁷ ... "Rabbin namaz kılar... der: subbûhun kuddûs rabbu'l-melâiketü ve'r-rûh": *Usûl-ü Kâfî*, c. 2, s. 329.

vererek mükâfatlandırır. Ama eğer doğruluk ve ihlâsın hakkını senden adaletle isteyecek olursa seni hicâbda kılar, ibâdetini çok dahi olsa reddeder. O istediğini yapandır.

Sen O'nun önünde kendi aczini, kusurunu, düşkünlüğünü ve muhtaçlığını itiraf et. Çünkü sen ibâdet için ve O'nunla yakın dostluk için yönelmişsin. Sırlarını O'na söyle. Kesin bil ki mahlûkâtının tüm sırları ve açıkları O'na gizli değildir. O'nun karşısında kullarının en fakiri (muhtacı) ol. Kalbini seninle Rabbinin arasına perde çekecek her türlü meşguliyetten boşalt. O en temiz ve en hâlis olandan başkasını kabul etmez. Bak hangi divanda ismin çıkacak. Eğer O'nun münâcâtının tatlılığını ve onunla konuşup hitap etmenin lezzetini tadarsan, O'nun rahmet kâsesinden içersen, –sana güzel şekilde yönelmesiyle ve icâbet etmesiyle– o zaman O'na hizmetin sâlih olmuştur. O zaman gir! Sana izin ve eman vardır. Yoksa dur; ondan ümidi kesilenin durması gibi, emeli gerçekleşmeyen kimse- nin durması gibi ve ecelinin kararlaştırıldığı kişi gibi. Öyleyse Allah (azze ve celle), kalbinden doğruca bir sığınma bilirse sana şefkat, rahmet ve lütuf gözüyle bakar ve seni sevdiği ve razı olduğu şeye muvaffak kılar. Çünkü o cömerttir, cömertliği sever; kapısına rızasını talep etmek için gelenler ve ona muhtar (çaresiz, mecbur) olan kulları için. O buyuruyor ki: “Dua ettiği zaman muhtarları cevaplandırır ve kötülüğü gideren kimdir?”³⁸

Bu değerli kelim, ma'rifet ashâbı ve Allah'a sülûk ehli için toparlayıcı bir düstûrdur. Hadisi tamamıyla naklettik ki onu tedebür etmekle bir hâl hâsıl olsun.

İkinci Kısım:

Mekânın Mubah Olmasının Âdâbından Bazısı

Sâlik-i ilallah, mekânın mertebelerini makamları ve kendi varlıksal boyutlarıyla anladıktan sonra onun mubah olmasının kalbî âdâbını yerine getirmek için çabalamalıdır: namazı, necis İblis'in gasıbcı tasarruflarından çıkarmalıdır. Öyleyse ilk aşamada kulluğun

³⁸ *Misbâhu's-Şerî'a*, 12. Bab, Mescide girme hakkında.

sûrî/biçimsel âdâbını yerine getirmeli, daha önce zer âleminde misak günündeki vermiş olduğu sözlerine vefa göstermelidir. İblis'in tasarrufunu kendi tabiat mülkünden uzaklaştırmalıdır. Böylece evin sahibiyle hoşbeş etmeli, birbirini sevmelidir. Tabiat alemindeki tasarrufları gasıbcı olmamalıdır. Bazı ehl-i zevk, “*Ey iman edenler, akitleri yerine getirin. İhramlı iken avlanmayı helâl saymaksızın ve size okunacaklar dışta tutulmak üzere, hayvanlar size helâl kılındı.*”³⁹ ayetinin manasını bâtin hasebiyle şöyle yorumluyorlar: Hayvanların helâl edilmesi, velâyet ahdine vefa edilmesine bağlıdır. Hadis-i şeriflerde buyurulmuştur ki, yeryüzünün hepsi İmam'ındır ve taraftarlarından başkası gasıbdırlar.⁴⁰ Ma'rifet ehli, Veliyy-i Emr'i, tüm varlık memleketlerinin ve gayb ve şuhûd derecelerinin sahibi bilirler. İmamın izni olmadan kimsenin onda tasarruf etmesini uygun görmezler.

Yazar der ki: Mel'un İblis, Allah'ın düşmanıdır. Onun tabiat alemindeki her türlü tasarrufu ve her türlü şeytanî tasarrufu zalimce ve gasıbcadır. Öyleyse sâlik-i ilallah, eğer kendini o pislik mahlûkun tasarrufundan dışarı çıkarırsa tasarrufu rahmânî olur; mekânı, elbisesi, yemeği, nikâhı mubah ve temiz olur. İblisin tasarrufunun altına girmiş olduğu oranda helâllikten düşer ve şeytanın şirki ona ulaşır. Öyleyse insanın eğer zâhirî uzuvları İblis'in tasarrufuna girmişse onlar İblis'in uzuvları olur ve Hakk'ın memleketi de gasb edilmiş sayılır. Aynı şekilde, melekûtî kuvvelerin beden mescidinde itikafa girmesi durumunda da mubah ve adilce olur ki o kuvveler rahmânî ordulardan olsunlar. Yoksa İblis'in ordularının insanın beden memleketinde tasarruf hakkı yoktur. Çünkü beden Hakk'ın mülküdür. Şeytanın tasarrufunu Hakk'ın özel menzili olan kalbden uzak tuttuysa ve kalbini Hakk'ın tecellileri için hâlis kıldıysa, Hakk'tan gayrısının ona girmesine izin vermediyse, zâhir ve bâtin mescidleri, mülkî ve melekûtî mekânları onun için

³⁹ Mâide, 1.

⁴⁰ *Usûl-ü Kâfî*, c. 2, s. 266, Hüccet kitabı, Yeryüzünün tümü İmama aittir bâbı.

mubah olduysa, namazı ma'rifet ehlinin namazı olur. Böylece aynı şekilde mescidin temizliği de anlaşılmış olur.

Dördüncü Maksad: Vaktin Kalbî Âdâbı Hakkında

Bu maksat iki kısımdır:

Birinci Kısım:

Namaz Vakitlerini Murâkabe

Bil ki; ma'rifet ehli ve murâkabe ashâbı, Rabb'in mukaddes rubûbiyetinin mukaddes makamını tanımalarının gücü ve Allah-u Teâlâ ile münâcâta olan iştiyak dereceleri ölçüsünce, Hakk'la münâcât zamanı ve buluşma mikatı olan namaz vakitlerini murâkabe ederler ve korurlar.

Onlar Güzel'in güzelliğine meczub, Ezel'in güzelliğine âşık, ona gönlünü vermiş, O'nun sevgisinin kadehinden mest, elest kâsesinden içerek kendilerinden geçmiş olanlardır. İki cihandan geçmişler, varlık iklimlerine gözlerini yumarak Allah'ın cemâlinin kutsî izzetine bağlanmışlardır. Onlar için huzurun devamlılığı vardır. Bir an olsun zikir, fikir, tefekkür, müşâhede ve murâkabeden ayrı değildirlir.

Ma'ârif ashâbı, faziletlerin efendileri, nefsleri şerif olanlar, tıynetleri kerim olanlar, Hakk'la münâcâtı hiçbir şeye değişmezler. Hakk'a münâcâtlarında ve O'nunla halvetlerinde bizzat O'nun kendisini talep ederler. İzzet, şeref, fazilet ve ma'rifetin hepsini O'nun zikrinde ve O'nunla münâcâtta bilirler. Bunlar eğer aleme teveccüh etseler, iki cihana baksalar, bakışları ârifânedir. Âlemde Hakk'ı arayıp Hakk'ı talep ederler. Tüm varlıkları, Hakk'ın tecellîsi, Güzel'in güzelliği bilirler. "Tüm alemi seviyorum, çünkü tüm âlem O'ndandır."⁴¹ Bunlar namaz vakitlerine canlarıyla, yürekleriyle dikkat ederler. Hak ile münâcât vaktini sabırsızlıkla beklerler. Kendilerini Hak ile

⁴¹ Sa'dî-i Şîrâzî.

buluşma vaktine hazırlarlar. Kulluğu, mutlak kâmil ile yakın dostluk, onunla oturup kalkmakta bilirler. Onların ibâdete olan iştîyakları bu babdandır.

Gayba ve âhiret âleminde iman edenler, Hazreti Hakk'ın (celle celâluhu) kerâmetlerine tutulmuş olanlar, cennetin ebedî nimetlerini, ebediliğin devamlı lezzetlerini ve mutluluklarını, aşağılık dünyevî hazlara, geçici, eksik bulanık zevk ve lezzetlere değişmezler. İşte onlar uhrevî nimetlerin tohumu olan ibâdet vaktinde kalblerini hazır ederler ve büyük bir iştîyak ve arzuyla emri yerine getirmek için kıyam ederler. Neticelerin alınması ve hazinelerin elde edilmesi zamanı olan namaz vakitlerini iştîyakla beklerler. Hiçbir şeyi ebedî nimetlere tercih etmezler. Bunlar da kalbleri gaybden haberdar olduğu için; sonsuza kadar sürecek nimetlere, âhiret âleminin daimî lezzetlerine kalbden iman ettikleri için zamanlarını ganimet sayarlar ve vakitlerini zayi etmezler. Onlar cennet ehlidirler ve nimet sahibidirler; orada ebedî kalıcıdırlar.

Bu zikredilen taifeler ve zikredilmeyen başka taifeler için ibâdetlerin bizzat kendisi, mertebeleri ve ma'rifetleri ölçüsünce zevktir. Onlar için ibâdetler asla bir yük ve külfet değildir. Ama biz arzulara, emellere duçar olmuş heva ve heves zincirlerine bağlı zavallılar, tabiat âleminin karanlık denizlerine batmışız. Ne sevgiden ve aşktan bir koku ruhumuza ulaşmış, ne de irfan ve faziletten bir zevk ve lezzet kalbimizin damağına ulaşmıştır. Ne irfanı bilen ve görebilenlerdeniz, ne de iman ve itmi'nan sahibiyiz. İlâhî ibâdetleri yük, görev ve külfet bilmekteyiz. Hacetleri Veren'e münâcâtı yük ve külfet saymaktayız. Hayvanların otlak yeri olan dünyadan başka rahatlayacağımızı düşündüğümüz bir rûknümüz yoktur. Zalimlerin itikaf yeri olan tabiat yurdundan başka bir şeyle alakamız yoktur. Kalbimizin basîret gözü Cemîl'in cemâline kör, ruhumuz O'nu tanıma ve irfan tadından mahrumdur.

Evet, ma'rifet ehlinin halkasının başı, muhabbet ve hakikat ashâbının özü "Rabbimin indinde gecelerim; o beni yedirir ve

içirir”⁴² der. Allahım nedir bu gecelemek ki, üns dâr-ı halvetinde Muhammed (s) seninle geçirmekte? Bu ne yeme ve içmedir ki bu şerif varlığa kendi elinle tattırdın ve onu tüm âlemlerden ayırdın. Efendimizden naklediliyor ki şöyle buyurdu: “Benim Allah’la bir vaktim vardır ki hiçbir yakın melek ve gönderilmiş peygamber ona yol bulamaz.”⁴³ Acaba bu vakit, dünya veya âhiret vakitlerinden bir vakit midir? Yoksa “kabe kavseyn” (iki yay ucu arası) halvetgâhının ve “tarhu’l-kevineyn” (iki cihanın sunumu) vakti midir? Mûsây-ı Kelîm (a.s.) kırk gün Mûsâ orucunu tuttu ve Hakk’ın mikatına vuslata nâil oldu. Allah buyurdu: “Rabbinin mikatı kırk güne tamamlandı.”⁴⁴ Bu vasıfla Muhammedi mikate varamamıştır. Ahmedî vakitle münasebet bulamamıştır. Mûsâ (a.s.)’a buluşma yerinde “*nalınlarını*”⁴⁵ çıkar” denmiştir ve bu, ailesine sevgi diye tefsir edilmiştir; Resûlullah’a ise Ali’ye sevgi emredilmiştir. Kalpte bu sırdan bir cezve vardır ki ondan dem vurmayayım. Sen kendin bu mücmelden mufassal hadîsi oku!

İkinci Kısım:

Vakte Dikkat Etmek ve Önem Vermek

Ey aziz! Sen de mümkün olduğu kadar bu münâcât vaktini ganimet say ve onun kalbî âdâbını uygula. Kalbine şunu derk ettir ki ebedî uhrevî hayatın mayası ve nefsin faziletlerinin kaynağı, sonsuz bağışların sermayesi Hak Teâlâ ile dostluk etme, O’na münâcât etme ve özellikle de namazdır. Namaz, Hakk’ın cemâl ve celâl eliyle yaptığı rûhânî bir macundur. Tüm ibâdetlerden daha câmi’ (kapsamlı) ve kâmilidir. Öyleyse onun vakitlerini mümkün olduğu kadar koru. Fazilet vakitlerinde yerine getir. Bu vakitlerde bir nurâniyet vardır ki başka vakitlerde yoktur. Kalbî meşguliyetlerini bu vakitlerde azalt, hatta kes. Bu ise ancak zamanını namaz

⁴² *Vesâilu’ş-Şî’a*, c.7, s. 388.

⁴³ *Evâli’l-Leâli*, c.4, s.7, h.7; *Bihâru’l-Envâr*, c. 18, s. 360, *Târihu’n-Nebi* kitabı, *İsbâtu’l-Mi’râc* babı.

⁴⁴ *A’râf*, 142.

⁴⁵ *Taha*, 12.

için muvazzaf kılman ve belirlemenle kolay olur. Bu namaz senin ebedî hayatının kefilidir. Ona özel bir zaman ayır ki başka işlerinle çakışmasın. Ayırdığın vakitte başka işin olmasın, kalbin başka şeylerle meşgul olmasın. Namazı başka işlerle çakıştırmak ki böylece kalbini rahat ettiresin ve hazır edesin.

Şimdi Masumların (Allah'ın selamı onların üzerine olsun) halleri hakkında gelen hadisleri iktizâ ettiği ölçüde zikrediyorum. O büyüklerin halleri üzerinde tedebbür etmekle bir uyarma ve uyanma hâsıl olur inşallah. Eğer durulan yerin büyüklüğünü ve önemini kalb idrâk ederse, gaflet uykusundan uyanır.

Resûlullah (s)'in hanımlarından şöyle nakledilmiştir: “Resûlullah (s) bizimle sohbet ediyordu ve biz de onunla sohbet ediyorduk. Namaz vakti olunca ise o bizi sanki tanıımıyordu, biz de onu tanıımıyorduk. Çünkü o, namaz esnasında her şeyden yüz çevirerek Allah'la meşgul oluyordu.”⁴⁶ Hazreti Emîr (a.s.)'dan nakledilmiştir ki, namaz vakti olunca kıvranıyor ve titriyordu. Ona, “Ey Mü'minlerin Emîri! Neden bu haldesin?” dediklerinde şöyle buyururdu: ‘Allahu Teâlâ'nın göklere ve yerlere sunduğu emanetin vakti geldi ki, onlar bu yükü almaktan sakındılar ve bundan korktular.’”⁴⁷ Seyyid ibn Tâvûs (k.s.) *Felâhuş-Sâil* kitabında naklediyor ki, Hz. İmam Hüseyin (a.s.) abdest aldığı anda rengi değişir, dizleri titrerdi. Bunun sebebi kendisine sorulduğunda şöyle buyururdu: “Arşın Sahibi'nin karşısında duran kişinin renginin sararması ve dizlerinin titremesi uygundur.” Hz. İmam Hasan (a.s.) hakkında da aynı şekilde nakledilmiştir. Yine nakledilmiştir ki, Hz. İmam Seccâd (a.s.) abdest aldığı zaman rengi sararırdı. Kendisine, “Neden bu haldesin?” denildiğinde, “Kimin karşısında durduğumu bilmiyor musunuz?” buyururdu.⁴⁸

Biz de biraz düşünssek ve namaz vakitlerinin, Hazreti Zülcelâl'in mukaddes dergâhının huzuruna çıkma vakitleri olduğuna kalbimize idrâk ettirsek! Mâlikü'l-Mülk mutlak Azîm Hak Teâlâ, zayıf

⁴⁶ *Müstedrekü'l-Vesâil*, Salat kitabı, Namazın fiilleri babları, Bab. 2, H. 17.

⁴⁷ A.g.e Hadis 5 ve 14.

⁴⁸ *Müstedrekü'l-Vesâil*, Salat kitabı, Namazın fiilleri babları, 2. bab, h.35.

ve naçiz kulunu kendi münâcâtına davet buyurmuş, kendi cömertlik evine giriş izni vermiştir ki ebedî saâdetlere, daimî mutluluklara, sevinçlere ve zevklere ulaşsınlar. Eğer bunları anlarsak namaz vaktinin girmesinden kendi ma'rifetimiz ölçüsünce mutluluk ve sevinç duyarız. Kalb eğer bulunulan durum ve makamın büyüklüğünü ve tehlikesini anlamaya çalışırsa büyüklüğü anladığı miktarda korku ve haşyet hâsıl olacaktır. Çünkü Allah dostlarının kalbleri ve onların halleri değişik değişiktir. Bu, lütuf veya kahır tecellilerine göre, azamet ve rahmeti derk etmesine göre değişmektedir. Bazen buluşmaya iştiaf ve rahmet ve cemâli arzulamak onları sevince ve mutluluğa yöneltir ve “Bizi rahatlat ya Bilâl” derler. Bazen de azamet, kahır ve saltanat onları kendinden geçirir, korkarlar ve onları adeta yıldırım çarpar.

Kısacası ey zayıf kişi! Kalbî vakitlerin kalbî âdâbı, kendini dünya ve âhiretin sahibinin huzuruna varmaya, Hazreti Hakk'la konuşmaya hazırlamandır. Öyleyse kendi zayıflığına, çaresizliğine, zilletine, düşkünlüğüne teveccüh nazarıyla bak; sonra Zât-ı Mukaddes'in (cellet azametuhu) azamet, büyüklük, celâl ve kibriyâsına bak. Mürsel peygamberler, mukarrebûn (yakın) melekler O'nun azametinin karşısında kendilerinden geçerler ve kendi acziyetlerini, düşkünlüklerini ve zilletlerini itiraf ederler. Bu bakışla baktıysan ve kalbe anlattıysan kalbin korkuyu/haşyeti hisseder ve kendini ve ibâdetlerini naçiz sayar. Allah'ın rahmetinin genişliğine, şefkatinin kemâline ve rahmâniyetinin kapsayıcılığına teveccüh nazarıyla bak; zayıf bir kulunun mukaddes dergâhına tüm günahlarına ve çaresizliğine rağmen gelmesine izin vermiş, onu melekler ve peygamberler göndererek, semâvî kitaplar indirerek kendi üns meclisine davet etmiştir. Bunu, şu çaresiz mümkün varlığın en küçük bir istidadı ve hak edişi olmamasına rağmen yapmıştır. Üstelik bu davetinde ve huzuruna kabulde, kendisi veya peygamberlerinin en küçük bir menfaati olmadan davetini yapmıştır. Tabii böyle bir teveccühle kalbe bir üns gelir, ümit duyar. Öyleyse korku ve ümit; rağbet ve sakınma adımıyla kendini huzura hazırla, huzurun gerekliklerini yerine getir. Mahcub bir kalble, korkan bir yürekle; düşkünlük, zayıflık ve çaresizliğini hissederek huzura var. Kendini

asla huzura lâıyk görme; kendini ona ibâdet etmeye, kulluk etmeye lâıyk görme. İbâdet ve kullukta giriş iznini sadece Hazreti Ehadiyet'in rahmetinin genişliğinden ve lütfunun kapsayıcılığından bil. Öyle ki, eğer O'nun karşısında kendi aşağı durumunu ve zilletini göz önünde tutarsan, cân u gönülden Hakk'ın mukaddes zâtı karşısında tevazu edersen, kendini ve kulluğunu naçiz ve değersiz sayarsan, Hakk Teâlâ sana lütuf ve şefkatiyle davranır ve seni yükselterek kendi bağışlarına ve ikramlarına nâil kılar.

Beşinci Maksad:

Kibleye Yönelme Âdâbından Bazıları

Bu bölüm iki kısımdır:

Birinci Kısım:

Kibleye Dönmenin Genel Sırrı Hakkında

Bil ki kibleye yönelmenin zâhiri iki unsurdan oluşmaktadır:

Birisi önceldir. Bu, zâhir yüzü tüm dağınık yönlerden çevirmektir.

Diğeri ise aslıdır. Bu ise yüzün Ümmü'l-Kurâ ve yeryüzünün merkezi olan Kâ'be'ye doğru döndürölmesidir.

Bu sûretin bir bätını vardır. Bätının da bir sırrı hatta sırları vardır. Gaybî sırlara sahip olanlar, ruhun bätınını, gaybın ve şehâdetin çokluklarının dağınık yönlerinden çevirirler. Ruhun sırrının yüzünü sadece bir şeye taalluk ettirip onunla ilgilenirler. Tüm çoklukları (kesreti) birliğin sırrında fânî ederek onda toplarlar. İşte bu ruhî sır kalbe tenezzül ettiğı zaman Hak, ism-i a'zamıyla kalbde zuhûr eder; isimsel çokluklar ism-i a'zamda fânî olur. Kalbin yüzü bu makamda ism-i a'zama yönelir. Bu yönelme, kalbin bätınında gayrıyı fânî etme, mülk âleminin batısı ve doğusundan çekilip gitmektir. Cem'in huzuruna teveccüh etmek, yeryüzünün yayılmasının merkezine teveccühtür ki bu, Allah'ın yerdeki elidir.

Sâliki ilallah, zâhirden bätına seyreder, alenîden sırta terakki eder. Onun için yüzeysel teveccühünü yersel bereketlerin merkezine

yönlendirmeyi ve dağınık farklı farklı yönleri terk etmeyi kalbî halleri için vesile yapmalı ve anlamsız sûretle yetinmemelidir. Hazreti Hakk'ın yönelme merkezi olan kalbi, dağınık farklı yönlerden yani hakikî putlardan yüz çevirtirerek hakikat kıblesine yöneltmelidir. Göklerin ve yerin bereketlerinin asıllarının aslı bu kible-dir. Gayrının ve gayrılığın adetini, yolunu, ortadan kaldırmalıdır. Böylece “*yüzümü döndürdüm gökleri ve yeri yaratana doğru*”⁴⁹’nın sırrına bir nebze varır. İsimlerin gayb âleminin tecellilerinden kalbinden bir numûne hâsıl olabilir. Dağınık yönler, farklı çokluklar ilâhî bârika/şimşek ile yakılır. Hak Teâlâ onun elini tutar. Kalbin bâtınından küçük ve büyük putlar vilâyet eliyle dökülür. Bu hikâyenin sonu yoktur. Bırakayım, geçeyim.

İkinci Kısım:

Kibleye Yönelmenin Bazı Kalbî Âdâbı Hakkında

Ey sâlik-i ilallah (Allah’a giden yolcu)! Bil ki zâhirinin yüzünü tabiat âleminin dağınık ve değişik yönlerinden döndürüp tek bir noktaya yönlendirdiysen, ilâhî fitratlardan iki fitratı canlandırmışsın demektir. Bu iki fitrat, gaybın eliyle senin zâtının hamurunda gizlidir. Hak Teâlâ celâl ve cemâl eliyle seni bu iki fitratla yoğurmuştur. Sen bu yönelişi yapmakla bu iki fitrî hali dünyalık zâhir sûretinde zâhir ve görünür ettin demektir. Zâhirini gayrıdan çevirerek Allah’ın elinin ve Allah’ın kudretinin zuhûr mahalli olan kibleye yönelmenle nurdan hicâbda kalmamak için o iki fitrat-ı ilâhîyi açığa çıkardın.

Bu iki ilâhî fitrat, biri eksikten ve eksiklikten nefret; diğeri de kemâle (tam olmaya) ve kâmile (tam olana) aşktır. Bu iki fitratın biri aslî zâtîdir; diğeri ise tâbî olan gölgeseldir. Bu iki fitrat tüm beşer ailesinin istisnasız hepsinin sahip olduğu ve onunla yoğrulduğu fitratlardandır. Beşer silsilesinin tümünde; inançlar, ahlâklar, tabiatlar, mizaçlar, mekânlar, adetlerin farklılığıyla birlikte bedevî olsun şehirli olsun, vahşi olsun medenî olsun, alim olsun cahil olsun,

⁴⁹ En’am 79.

Allah'a inanan olsun ateist olsun bu iki fitrat vardır. Gerçi kendileri bu iki fitrattan hicâbda olsalar; kemâlin ve eksikliğin, kâmilin ve eksiğin teşhisinde farklı olsalar dahi durum aynıdır. Kan içici vahşi canî, halkın canına ve ırzına tasallut etmeyi kemâl bilmektedir. Kan dökmeyi, adam öldürmeyi kemâl olarak düşünmekte, ömrünü bununla geçirmektedir. Öteki dünyayı isteyen, makam ve malı seven, kemâlî mal ve makam bilir, bunlara âşıktır. Kısacası her maksadın sahibi, kendi maksadını kemâl ve ona sahip olanı kâmil bilmektedir. Onu sevmekte, ondan başkasından nefret etmektedir. Peygamberler (a.s.), alimler, ma'rifet ashâbı insanları perdelerden dışarı çıkarmak için gelmişlerdir; fitrat ışığını cehâlet karanlığından kurtarsınlar ve onlara kemâlin ve kâmilin ne olduğunu anlatsınlar diye. Öyleyse kemâl ve kâmilin teşhisinden sonra ona teveccüh etmek ve ondan gayrısını terk etmek davete muhtaç değildir. Fitrat nuru en büyük ilâhî rehberdir ki beşer neslinin tümünde mevcuttur.

Bu ma'cûn-u ilâhîde yani Allah'a yakınlık mi'râcî olan namazda kibleye yönelmek ve merkez noktaya teveccüh etmek, farklı yönlerden el çekmek ve yüz çevirmek fitratın uyandırılması davasıdır; fitrat nurunun hicâblardan çıkmasıdır. Bunun kâmil insanlar ve ma'rifet ashâbı için hakikati vardır. Hicâb ehli olan bizim gibiler için ise edeb kalbe anlatmaktır ki tüm tahakkuk yurdunda Mutlak Kâmil'in mukaddes zâtından başka kemâl ve kâmil yoktur. O Zât-ı Mukaddes, eksikliği olmayan kemâldir. Herhangi bir çirkinliği olmayan güzeldir. Karışımı olmayan bir fiiliyettir. Hiçbir şerle karışmayan bir kuvve ve hayırdır. Karanlığı olmayan bir nurdur. Tüm varlık aleminde ne kemâl, güzellik, hayır, güç, büyüklük, nûrâniyet, fiiliyet, saâdet bulunursa, O Mukaddes Zât'ın cemâlinin nûrundandır. Hiç kimse ve hiçbir şey zâtî kemâlde O Mukaddes Zât'la ortak değildir. O Mukaddes Zât'ın cemâl, kemâl, nur ve bahası sayesinde olmadan hiçbir varlık herhangi bir cemâl, kemâl, nur veya bahaya sahip olamaz. O'nun mukaddes cemâlinin nurunun tecellisi âleme ışık vermektedir. Hayat, ilim ve kudret

bağışlamıştır. Yoksa tüm tahakkuk evreni yokluk karanlığında, butlân içinde olurlardı.

Oysa ma'rifet nuruyla kalbi aydınlanan kimse, Cemil'in cemâlinin nurundan başka her şeyi ezelden ebede bâtlı, hiç ve yok bilir. Hadiste vardır ki Resûlullah (s) Lebid'in şu şiirini dinleyince:

“Bil ki Allah'tan başka ne varsa bâtıldır
Ve her nimet mutlaka yok olacaktır”

şöyle buyurdu: “Arab'ın söylediği en doğru şiir budur.”⁵⁰

Kalbine tahakkuk evrinin tümünün butlânını ve Zât-ı Mukaddes'in kemâlini kalbine derk ettirdikten sonra, kalbin hakikî kıbleye teveccühünde ve Mutlak Güzel'in güzelliğine aşkıta ve tüm tahakkuk yurdundan nefret etmede Zât-ı Mukaddes'in tecellisinden başka hiçbir amele muhtaçlık yoktur. Çünkü insandaki Allah'ın fitratının kendisi fitrî cibilliyet ile onu davet edecektir ve “*Yüzümü çevirdim gökleri ve yeri yaratana taraf*” ayetinin hakikati, insanın zâtının, kalbinin, halinin dili olur; “*Ben batanları sevmem*” sözü insanın fitrî lisanı olur.

Öyleyse ey fakir! Bil ki âlem, başkalık çehresiyle zâildir, yok olucudur, fânîdir, bâtıldır. Varlıklardan hiçbirinin kendisinden bir şeyi yoktur. Kendi zâtlarında herhangi bir güzellik, baha, aydınlık, ışık, nur yoktur. Güzellik, aydınlık Hakk'ın zâtına mahsustur. O Mukaddes Zât, ulûhiyette ve varlığın vücûbunda tek olduğundan dolayı, cemâl, baha, kemâlde hatta varlıkta tektir. Diğerlerinin alnında zâtî yokluk ve butlân zilletinin mührü vardır. Öyleyse Allah'ın fitratının nûrunun merkezi olan kalbini başka başka bâtlı yönlerden, yokluklardan, eksikliklerden çevirerek cemâl ve kemâl merkezine yönelt. Saf içindeki fitratının dili Şiraz arifinin dediği gibi olsun:

*Der zemîr-i ma nemi gonced be ğayr ez dust kes
Her du âlem ra be doşmen deh ki mârâ dust bes*

⁵⁰ İlmu'l-Yâkin, c. 1, s. 106.

Bizim içimizde Dost'tan başkası yer almaz
İki âlemi de düşmana ver ki bize dost yeter.

İmam Ca'fer-i Sâdık (a.s.)'dan şöyle nakledilmiştir: “Kibleye yöneldiğin zaman dünyadan ve ondaki her şeyden ümidini kes. Kalbini, Allah-u Teâlâ'dan alıkoyan her türlü meşguliyetten ayrı kıl. Sırrınla Allah Teâlâ'nın azametini gör. *'Her nefsin geçmişte yaptıklarının açığa çıkacağı ve Hak olan mevlâsı Allah'a dönecekleri'*”⁵¹ günde, O'nun karşısında durmanı yâd et. Korku ve ümit adımıyla dur.”⁵²

Bu değerli düstûr bizim gibi hicâbdakiler içindir. Çünkü biz kalbî hallerimizi daimî olarak koruyamıyoruz ve birlikte çokluğu bir arada cem edemiyoruz. Hakk'a ve halka teveccühü bir araya getiremiyoruz. Öyleyse bu sûrette Hakk'a teveccüh ederken ve kibleye yönelirken, dünyadan ve dünyada ne varsa her şeyden ümidimizi kesmeliyiz. Halktan ve onun şu'ûnundan tamahımızı kesmeliyiz. Kalbî ve rûhî meşguliyetlerimizi canımızdan, gönlümüzden dışarı çıkarmalıyız, ta ki Hazreti Hakk'ın huzuruna lâyıf olalım. Azamet-in tecellîlerinden bir tecellî ruhumuzun derinliğinde tecellî etsin. Azamet nurunu kendi kapasitemiz nisbetinde aldıysak, Hakk'a döneceğimizi, O'nun mukaddes huzuruna *“Her nefsin geçmişte yaptıklarının açığa çıkacağı ve Hak olan mevlâsı Allah'a dönecekleri”* günde çıkacağımızı zikredelim, analım ve tüm nefsanî hevâ ve heveslere, bâtil mabudlara butlân çizgisi çekelim.

O zaman böyle bir Azîmüştân'ın –ki tüm kâinat O'nun fiil tecellîlerinden bir tecellîdir– karşısında, senin ve benim gibi bir miskin ve fakir korkuyla ümit arasında gidip gelerek durmalıyız. Kendi zayıflığımızı, çaresizliğimizi, fakirliğimizi, muhtaçlığımızı ve zilletimizi; o Mukaddes Zât'ın da azamet, haşmet, celâl ve büyüklüğünü gördüğümüzde, karşılaştığımız durumun tehlikesinden korkalım. O'nun sonsuz rahmetini, şefkatini, lütfunu ve cömertliğini bulduğumuzda da ümitli olalım.

⁵¹ Yûnus, 189.

⁵² *Misbâhu's- Şerî'a*, 13. bab; *Müstedreku'l-Vesâil*, Kitâbu's-Salat, Namazın fiilleri babları, 2. Bab, 9. Hadis.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Namazın Öncesinde Yapılanlar Hakkında

Bu bölüm birkaç babdan oluşmaktadır.

Birinci Bab

Ezan ve Kametin Âdâbından Bazıları

Bu bab birkaç kısımdır:

Birinci Kısım:

Onların Genel Sırrı ve Genel Âdâbı Hakkında

Bil ki sâlik-i ilallah, ezanda kalbî ve mülk ve melekût yönlerinde yayılmış olan diğer orduları huzura çağırmalıdır. Huzur ve buluşma zamanı yaklaştığında onları hazırlamalıdır; ta ki eğer müştaklardan ve âşıklardan ise ani bir cilveyle eteğe yapışmalıdır. Yok, eğer hicâbdakilerden ise sebepleri hazırlamadan ve âdâbı yerine getirmeden huzur-u mukaddese girmemelidir.

Demek ki ezanın genel sırrı, melekûtî ve mülkî kuvvetleri; ilâhî orduları huzur için çağırarak, toplama ilanını yapmaktır. Genel edebi ise, huzuruna çıkılan makamın büyüklüğünün, huzur yerinin ve huzuruna durulan Zâtın azametinin farkına varıp dikkat

etmek; emre uyma ve huzura çıkmada mümkünün zilletinin, fakirinin, muhtaçlığının, eksikliğinin ve çaresizliğinin farkında olmaktır. Eğer Hakk celle ve a'lâ'nın lütfu ve rahmeti insanın elini tutmasa ve eksikliği tamamlamasa, emre uymak ve huzura çıkmak mümkün değildir.

Kâmetin sırrı ise melekûti ve mülkî kuvvetleri huzura getirmek ve huzurda hazır etmektir. Edebi de korku, haşyet, hayâ, utanma ve sonsuz rahmete sağlam bir ümittir.

Sâlik ezan ve ikamenin tüm cümlelerinde kalbe huzur makamının, huzurun ve huzurunda durulan zâtın azametini kalbe derk ettirmelidir. Kendi aşağılığı, çaresizliği, acziyetini ve kusurunu göz önünde tutmalıdır ki korku ve haşyet hâsıl olsun. Diğer taraftan da O'nun geniş rahmetini ve cömertçe lütuflarını kalbe anlatmalıdır ki ümit ve şevk hâsıl olsun.

Âşık kalblere şevk ve cezbe galip gelir. Onlar sevgi ve aşk adımıyla üns mahzarına ayak basarlar. Onların kalbleri o gaybî cezbeye namazın sonuna kadar huzur yerinin ve Hazır'ın aşkıyla Hakk'ın zikri ve fikriyle aşk yaparlar, kucaklaşırlar. Bu konuyla ilgili bir hadiste Hz. Ali (a.s.)'dan şöyle naklediliyor: “İnsanların en üstünü ibâdete âşık olan, onunla kucaklaşan, onu kalbiyle seven, bedeniyle ona dokunan ve onun için başka şeyden kendini ayırandır. Onun derdi, dünyada kolaylıkla mı zorlukla mı yaşadığı değildir.”¹

Korkan kalblere ise Sultan'ın azameti tecellî eder. Kahrhâriyet (mutlak kahredici güç) cezbese onlarda hakimdir. Bu cezbe onları kendinden geçirir. Korku, haşyet, onların kalblerini eritir. Kendi zâtî kusurları, kendi zilletleri, çaresizlikleri ve acziyetleri onları her şeyden alıkoyar. Bu konuyla ilgili bir hadiste İmam Mûsâ bin Ca'fer (a.s.)'dan şöyle naklediliyor: “Emîru'l-Mü'minîn (as) buyurdu ki; Allah'ın öyle kulları vardır ki O'nun korkusu kalblerini kırar, dillerini konuşmaktan alıkoyar...”²

Hakk'ın kâmil evliyası için ise bazen lütufsal tecellî ile tecellî eder. Aşk ve sevgisel cezbe onları çeker. Hadiste anlatılıyor ki

¹ *Vesâilu'sh -Şî'a*, c. 1, s. 61.

² *Bihâru'l Envâr*, c. 75, s. 309.

Resûlullah (s) namaz vaktini iple çekiyordu. Aşkı ve iştıyakı artıyordu. Bilal'e "Rahatlat bizi ey Bilal!" buyuruyordu. Bazen de azamet ve saltanat tecellisiyle tecellî eder. Onlarda korku ve haşyet ortaya çıkar. Resûlullah (s)'den ve Hidâyet İmamları (a.s.)'ndan korku halleri nakledilmiştir. Bazen de birlikte tek olarak tecellî eder. Bu tecellî kalblerin takati ve kapasitesinin büyüklüğü kadar gerçekleşir. Biz hicâbdakiler; dünya ile meşgul olanlar, tabiat zindanında mahpus kalanlar, şehvet ve uzun arzu zincirlerinde esir olanlar, aklı ilâhî saâdetlerden mahrumlar, tabiat sarhoşluğu bizi ezel sabahına kadar kendimize getirmez ve bizi ağır uykumuzdan uyandırmaz. Bizler bu sınıflandırmanın dışındayız, bu sözlerle muhâtab değiliz. Öyleyse bizim için huzur âdâbı başka, kalbî vazifeleri yerine getirmek başka bir şekildedir. Ama her şeyden önce gelen husus şudur ki; Allah'ın merhamet ve rahmetinden ümidi kesmeyi, kalbden dışarı çıkarmalıyız. Çünkü Allah'ın rahmetinden ümit kesmek İblis'in büyük ordularının, insandan ve cinden şeytanların telkinlerindendir. Zannetmeyelim ki bu makamlar özel şahısların endamına göre biçilmiştir, biz o makamları arzulayamayız, beşerin seyir ayağı ondan yana sakattır. Öyleyse sakın el ayak çekmeyelim. Soğuklukla, gevşeklikle tabiata, yeryüzüne batıp kalmayalım. Hayır, böyle düşünüldüğü gibi değildir. Evet, ben de diyorum ki, Allah ehlinin kâmillerinin özel makamına hiç kimsenin ulaşması kolay değildir; fakat manevî makamlar ve ilâhî ma'ârifler için sonsuz dereceler vardır. Bu makamlardan, ma'âriften, hallerden, derecelerden birçoğuna ulaşmak beşer için mümkündür; ama kendi soğuklukları, tembellikleri engel olmaktadır. Cehâlet ve inat ehlinin de inadı ve taassubu Allah'ın kullarının kalbinden elini çekse ve şeytan onların yolunu tutmasa bu derecelere ulaşmaları mümkündür.

Demek ki bizim için huzurun edebi şöyle olmalıdır: Öncelikle duyulardan ve zâhirden öteye geçemediğimiz için; dünyalık büyüklüklerden başka bir şey gözümüzde olmadığı için; ilâhî gaybî azamet ve büyüklüklerden habersiz olduğumuz için Hakk'ın huzurunu şamı yüce bir padişahın huzurunda gibi hissetmemiz gerekmektedir. Çünkü kalb böyle bir azameti algılamaktadır. Kalbimize idrâk

ettirmeliyiz ki tüm azametler, celâller ve büyüklükler melekût âleminin azametinden bir cilvedir; bu âleme indirgenmiştir. Melekût âleminin de, gaybî âlemlerin yanında fazla bir hissedilen miktarı yoktur. Öyleyse kalbe, âlemin Hakk'ın mahzar-ı mukaddesi olduğunu hatırlatmalıyız. Hak Teâlâ tüm mekânlarda hazırdır. Özellikle namaz huzur için özel bir izindir; özel buluşma yeridir; Allah'la karşılıklı birbirini istemedir. Öyleyse Padişahların Padişahıyla, Sultanların Sultanıyla muamele etmenin şekilsel âdâbını yerine getirdikten ve zâhirî huzurun edeblerini uyguladıktan sonra kalbde de tesiri ortaya çıkacaktır. Kalb, azameti hissedecektir. Yavaş yavaş istenen sonuçları verecektir. Aynı şekilde sevgi ve aşkın eserleri de edinmekle ve alıştırmayla hâsıl olacaktır.

Demek ki önce Hak Teâlâ'nın sûrî (biçimsel) rahmetleri ve dışta algılanan lütuflarını kalbe göstermek, fark ettirmek gerekmektedir. Rahmânlık, Rahîmlik, nimet vericilik makamlarını kalbe ulaştırmak gerekmektedir. Böylelikle kalb yavaş yavaş üns bulur, alışır. Zâhir bâtını etkiler. Bâtının varlığı, güzelliğin eserleriyle aydınlanır. Tedricen istenen sonuçlar hâsıl olur. İnsan eğer kıyam eder, işe koyulur ve Allah yolunda cihad ederse Hak Teâlâ ona yardım edecektir. Onu tabiat âleminin karanlıklarından gaybî eliyle kurtaracaktır. Onun kalbinin karanlığını, kendi cemâlinin nuruyla aydınlatacaktır. *“Kim bir iyilik yaparsa onun iyiliğini artırırız. Muhakkak Allah çok bağışlayan ve çok teşekkür edendir.”*³

İkinci Kısım:

Ezan ve Kametin Tekbirlerinin Âdâb ve Esrânı Hakkında

Bil ki ezan, nefsin zâhirî ve bâtınî kuvvetlerini Rabb'in huzurunda O'nun mukaddes zâtını tüm isimleri, sıfatları ve ayetleriyle senâ etmek için huzura çağırmaaktır. Çünkü namaz, daha önce anlatıldığı gibi, toplam bir senâdır (övgüdür). İsm-i azamla tecelli etmesinden dolayı bu senâ Zât-ı Mukaddes'e yapılmaktadır. İsm-i azam, ehadiyet makamının vâhidiyet huzurunda toplanma makamıdır.

³ Şûrâ 23.

Öyleyse sâlik önce bu camî' (cem eden, toplayan) makamı hasebiyle Zât-ı Mukaddes'in büyüklüğüne teveccüh etmelidir. O halde birinci olarak, varlığının melekûtî ve mülkî kuvvetlerine O'nun azametini ve büyüklüğünü ilan eder. İkinci olarak, nefis memleketine yayılmış olan kuvvetlerin melekûtunda görevli Allah meleklerine ilan eder. Üçüncü olarak, gayb ve şehâdet alemlerinin varlıklarına ilan eder. Dördüncü olarak, göklerin ve yerlerin melekûtuna görevli Allah meleklerine ilan eder. Dört tekbir ile ism-i a'zâmın büyüklüğünü gayb ve şehâdet aleminin dahili ve hâricî memleketlerinin tüm sakinlerine ilan eder. Bunun kendisi, Zât-ı Mukaddes'in senâsını yerine getirmekten aciz olduğunu ilan etmektir. Namazı ikame etmekten kusurda olduğunu ilan etmektir. Bunun kendisi, seyr u sülûkun kapsayıcı işlerinden ve senâ ile ibâdetin kapsayıcı âdâbındandır. Namazın tüm hallerinde sâlik buna dikkat etmeli, göz önünde tutmalıdır. Bundan dolayı ezan ve kamette tekrar tekrar zikredilmekte, namazda sürekli tekrar edilmektedir. Bir durumdan başka bir duruma geçerken tekrar edilmektedir. Böylelikle sâlikin kalbinde kendi zâtî acziyetini ve eksikliğini, aynı zamanda Allah'ın mukaddes zâtının azametini ve büyüklüğünü bulur.

Buradan onun edebi de belli oluyor. Şöyle ki, sâlik her tekbirde kalbine ve kuvvetlerine kendi aczini ve Hakk'ın büyüklüğünü hatırlatmalıdır.

Başka bir yönüyle ezanın bu ilk tekbirlerinin her birinin bir makama işaret etmesi mümkündür. Birincisi, Zâtî olarak vasfetmekten tekbir (büyüklemek); ikincisi, sıfatî olarak vasfetmekten tekbir; üçüncüsü, ismî olarak vasfetmekten tekbir; dördüncüsü, fiilî olarak vasfetmekten tekbir. O halde sanki sâlik şöyle der: "Allahu ekber: Allah, zâtının veya zâtî tecellîlerinin, sıfatlarının, isimlerinin ve fiillerinin veya onların tecellîlerinin vafedilmesinden daha büyüktür!"

Hz. Emîru'l-Mü'minîn (a.s.)'dan nakledilen uzun bir hadiste şöyle buyuruyor: "Allahu ekber'in başka bir vechi, onda keyfiyeti nefyetmektir. Sanki şöyle der: Allah, sahip olduğu vasfının kadrini vafedenlerin derk etmesinden daha büyüktür. Vafedenler ancak

kendi miktarlarınca vafederler; O'nun azameti ve celâli kadar değil. Allah, vasfını vafedenlerin derk etmesinden yücedir; büyük bir yücelikle.”⁴

Tekbirlerin önemli âdâbından birisi şudur: sâlik çalışıp çabalamalı ve kalbî alıştırmalarla kalbini Hak celle celâluhu'nun büyüklüğünün mahalli karar kılmalıdır. Şanın yüceliğini, azameti, saltanatı ve celâli Allah'a has kılmalı, diğer varlıklardan büyüklüğü almalıdır. Eğer yüreğinde başkasının büyüklüğünden bir eser varsa ve bunu Hakk'ın büyüklüğünün ışıması görmezse ve bilmezse kalbi hastadır, şeytanın tasarrufu altındadır. Hatta şeytanî tasarruflar, kalbde Hak'tan gayrısını Hak'tan daha büyük bir saltanata sahip edebilir. Kalb onu Hak'tan daha büyük tanıyabilir. Bu durumda insan münafıklar zümresinden sayılır. Bu helâk edici hastalığın göstergesi, insanın yaratılmışın rızasını Hakk'ın rızasının önüne geçirmesi, mahlûku hoşnut etmek için Yaratıcıyı gazablandırmasıdır.

Hadis-i şerifte İmam Ca'fer-i Sâdık (a.s.) şöyle buyuruyor: “Tekbir getirdiğin zaman, O'nun büyüklüğünün dışında, gökle yer arasında ne varsa küçük gör. Çünkü Allah, tekbir getirdiği halde tekbirinin hakikatinde bir arıza olan kulunun kalbinden haberdar olduğunda, ‘Ey yalancı, beni mi kadırıyorsun? İzzetime ve celâlime and olsun ki zikrimin tatlılığını tatmayı sana haram edeceğim. Seni yakınlığımdan ve münâcâtımın mutluluğundan uzak tutacağım.”⁵

Ey aziz! Bizim zavallı kalblerimiz Hakk'ın zikrinin tatlılığından mahrumdur. O Mukaddes Zât'ın münâcâtının lezzeti ruhumuzun damağında tadılmamıştır. Dergâha yakınlaşmaktan hicâbdayız. Cemâl ve celâl tecellilerinden mahrumuz. Çünkü kalbimiz hastadır. Dünyaya yönelişimiz, yere/dünyaya batmış olmamız, tabiatın karanlık hicâblarının ardında oluşumuz bizi Hakk'ın büyüklüğünü bilmekten, cemâl ve celâl nurlarından uzak etmiş, hicâbların

⁴ *Bihâru'l-Envâr*, c. 81, s. 131.

⁵ *Misbâhu's-Şerîa*, 13. Bab; *Müstedrekü'l-Vesâil*, Kitâbu's-Salât, Namazın fiilleri babları, 2. Bab, 9. Hadis.

ardında bırakmıştır. Bizim varlıklara bakışımız iblisinki gibi müstakil bakış oldukça vuslat şarabından tadamayacağız. Münâcâtın lezzetine varamayacağız. Varlık aleminde birisi için izzet, büyüklük, azamet, yücelik, celâl görüyorsak ve yaratılmışların taayyünât putlarının hicâbları altında olduğumuz sürece, Hak celle celâluhunun büyüklük sultanlığı bizim kalblerimizde tecellî etmez.

O halde tekbirin âdâbından şudur ki: Sâlik tekbirin sûretinde kalmamalıdır. Sadece sözle ve dili oynatmayla yetinmemelidir. Önce burhân (delil) gücüyle ve ilâhî ilimlerin ışııyla kalbini Hakk'ın büyüklüğünden, azametini, yüceliğinin O'nun mukaddes zâtına mahsus olduğundan; aynı zamanda tüm mümkün varlıkların, cismî olsun rûhî olsun tüm varlıkların O'na tamamen muhtaç olduğundan, O'nun karşısındaki zillet ve fakirliklerinden haberdar etmelidir. Ondandır riyâzet kuvvetiyle ve çok tekrarlar, tam bir ünsle kalbi bu ilâhî latifeye uyandırmalıdır. Akli ve rûhânî bir saâdet ve hayat bahşetmelidir. Mümkünün fakrı ve zilleti, Hakk'ın da azamet ve büyüklüğü sâlikin her zaman gözünün önünde olursa, tefekkür ve zikri yeterli dereceye ulaşırsa, kalbinde sükûnet ve üns hâsıl olursa; işte o zaman tüm varlıklarda, her şeyde Hakk'ın büyüklüğünü ve celâlini basîret gözüyle müşâhede eder, görür. Kalbî hastalıklar iyileşir. Sonra münâcâtın lezzetini, zikrullahın tadını bulur ve alır. Kalbi, Hak celle celâluhunun büyüklüğünün, sultanlığının yerleşkesi olur. Varlığının zâhir ve bâtınında kibriyânın (Allah'ın büyüklüğünün) eserleri ortaya çıkar. Kalbi, dili, içi, dışı, sırrı, alenî olanı birbiriyle muvafakate varır, uyuşur. Sonra tüm bâtın ve zâhir, mülk ve melekût kuvvetleri tekbir getirir. Böylece kalın hicâblardan birisi ortadan kaldırılmış olur ve yakınlık mi'râcî olan namazın hakikatine bir merhale yaklaşılmış olur.

Bu zikredilen konulara *İlelu's-Serâi* kitabında nakledilen bir hadis işaret etmektedir. Bu uzun hadiste Hz. Sâdık (a.s.), mi'râcî anlatıyor:

“Aziz ve Cebbâr olan Allah, ona (Peygamberimize) nurdan bir taşıyıcı indirdi. Onda arşın; Allah'ın arşının etrafını aydınlatan

kırk çeşit nur vardı ki bakanların gözlerini kamaştırır. Onlardan birisi sarıydı; onun için sapsarı oldu. Birisi kırmızıydı; onun için kıpkırmızı oldu. Ta ki şöyle dedi: Sonra ona oturdu. Sonra onunla en aşağı göğe yükseldi. Melekler göğün etrafına kaçıştılar, sonra secdeye düştüler. Dediler ki; ‘Çok münezzehdir, çok mukaddestir meleklerin ve Ruh’un Rabbi! Bu nur Rabbimizin nuruna ne kadar da benzemektedir!’ Bunun üzerine Cebrâil, ‘Allahu ekber! Allahu ekber!’ dedi. Melekler sustular. Ve gök açıldı. Melekler toplandı. Sonra grup grup geldiler ve Peygamber (s)’e selam verdiler...”⁶

Bu hadis-i şerifte büyük sırlar saklıdır ki bizim arzu elimiz onlardan kısadır. Burada zikredilebilir olan, ama bizim maksadımız olmayan konular vardır. Örneğin: nurdan taşıyıcının inmesi, nurların çokluğu, nurların çeşitlerinin çokluğu, kırk sayısının sırrı, Allah’ın onu indirmesinin sırrı, o nurların arşın etrafını sarması, bu makamda arşın hakikati, onların vasıtasıyla sarının sarılaşmasının ve kırmızının kırmızılaşmasının sırrı, meleklerin kaçışmasının sırrı ve onların secdeye düşmeleri ve tesbîh ve takdis etmeleri, o nuru Rabbin nuruna benzetmeleri ve diğer konuları beyan etmek, her birinin uzun açıklamaları vardır. Burada konuyla ilgili olan ve bizim konumuza tanıklık eden kısım şurasıdır: Allah’ın melekleri, Cebrâil’in tekbiriyle sustular ve mutmain oldular. Mutlak Velî’nin ışığının etrafına toplandılar. Tekbir vasıtasıyla ilk gök açıldı ve Allah’a yükselişin yolundaki hicâblardan biri derilmiş oldu. Bilinmelidir ki ezanda derilen ve kaldırılan hicâblar, namazın başlangıç tekbirlerinden başkadırlar. Daha sonra buna işaret edilecektir inşallah.

Kâmette iki tekbir olmasındaki sır belki şunun içindir: Sâlik kendi kuvvelerini huzurda ikame ettirip çokluktan bir miktar birliğe doğru gitmiş, zât, esmâ veya sıfatlar tekbiri yapmış olur. Belki de zât ve esmâ tekbirinde sıfatlar ve fiiller tekbiri dâhil olabilir.

⁶ *İlelu’s-Şerâi*, c. 2, s. 312.

Üçüncü Kısım:

Ulûhiyete (Allah'ın Tek İlah Olduğuna) Şehâdet Getirme Âdâbından Bazısı ve Onun Ezan ve Namazla İlişkisinin Beyanı Hakkında

Bil ki ulûhiyetin makamları vardır ki iki makamla tabir edilir: birisi zâtî ulûhiyet makamı, diğeri fiilî ulûhiyet makamı. Eğer şehâdetten maksat ulûhiyetin Hak'ta zâtî ulûhiyet olması ise, onun hakikati tekbirle birbirine yaklaşır. Eğer “*elihe fi'ş şey*” yani “onda hayrete düşmek, hayran olmak” manası alınırsa veya “*lâhe*” yani “yükselmek” manasında alınırsa veya “*lâhe yeluhu*” yani “örtüde” anlamı alınırsa, bu sûrette onun ezan ve namazla irtibatı tekbir bâbına dönmekle belli olur; edebi de belli olur. Tekrar edilmesi bazı faydalardan uzak değildir gerçi, fakat sözü kısa tutmak istememizle çelişir.

Eğer “*elihe*” yani “ibâdet etmek” kökünden alınmış olursa ve ma'bûd yani ibâdet edilen anlamı murad edilirse sâlik, ma'bûdiyeti Hak Teâlâ'ya münhasır etmenin sûri (biçimsel) şehâdetini, kalbî/bâtunî şehâdetle uyumlu hale getirmelidir. Ve bilmelidir ki, eğer kalbde başka bir ma'bûd olursa bu şehâdetinde münâfıktır.

O halde, azamî riyâzetle ulûhiyete şehâdeti kalbe ulaştırmalıdır. Yürek kâ'besinden, şeytanın ve kötülükleri emreden nefsin eliyle yontulmuş büyük ve küçük putları kırıp yere dökmelidir ki Hazreti Kuds'ün huzuruna layık olsun. Dünya sevgisi putları, dünyevî özellikteki putlar yürek kâ'besinde olduğu müddetçe sâlik maksadına ulaşamaz; ulaşmaya yol bulamaz. O halde Allah'ın tek ilahlığına şehâdet etmek, mülkî ve melekûtî kuvvetlere, O'na yakınlık mi'râcına yükselmeleri için bâtıl mabudları, bâtıl maksudları ayaklarının altına almalarını ilan etmek demektir.

Ulûhiyetin Allah'a münhasır kılınmasından maksad, fiilî ulûhiyet; bir başka ifadeyle tasarruf, tedbir ve tesir olursa şehâdetin manası şöyle olur: Şehâdet ediyorum ki tahakkuk dairesinde Hak (celle ve a'lâ)'dan başka hiçbir tasarruf edici; gayb ve şehâdetde hiçbir bir müessir (etki edici) yoktur. Eğer sâlikin kalbinde varlıklardan

herhangi bir varlığa bir güven ve itminan varsa kalbi hastadır. Şehâdeti zoraki ve yapmacıktır.

Öyleyse sâlik, “Varlıkta Allah’tan başka müessir yoktur” hakikatini önce hikemî burhânla sağlamlaştırmalıdır. Peygamberlerin gönderiliş gayesi olan ilâhî ma’âriften kaçmamalıdır. Hakk’ı anmaktan, O’nun sıfatlarını anmaktan yüz çevirmemelidir. Çünkü tüm mutlulukların ve saâdetlerin kaynağı Hakk’ı zikretmek, anmaktır: “*Kim de benim zikrimden yüz çevirirse, artık onun için sıkıntılı bir geçim vardır.*”⁷ İlâhî ma’ârifin kaynağı ve gaybî hakikatlerin kapılarının kapısı olan bu ilâhî latifenin hakikatine tefekkür ve burhânla ulaştıktan sonra zikir ve riyâzet adımıyla kalbi bu marifetlere alıştırmalıdır ki kalb ona iman etsin. Bu, sözünün doğruluğunun ilk mertebesidir. Alameti ise Hakk’a doğru kopuş ve tüm varlıklardan tamah ve ümit gözünü kapatmaktır. Sonucu ise fiili tevhîddir. Fiili tevhîd makamı ma’rifet ehlinin büyük makamlarındandır. Sâlik-i ilallah tüm etki ve tesirleri Hakk’a münhasır ettikten ve tamah gözünü O’nun mukaddes zâtından başka tüm varlıklara kapattıktan sonra O’nun mukaddes huzuruna çıkmaya layık olur. Hatta kalbi, fitraten ve zaten o huzura yönelir. Şehâdetin tekrar edilmesi de belki sağlamlaştırmak ve şehâdetten maksad, iki şehâdetten birisi olabilir. Belki de tekrar olmayabilir. Birisi zâtî ulûhiyete, diğeri de fiili ulûhiyete işaret olabilir. Bu durumda, sonra tekrar edilmesi sağlamlaştırmak için edebilir. Bu yüzden de şehâdet kelimeleri orada zikredilmemiş olabilir.

İrfânî Uyarı

Bil ki şehâdetin mertebeleri vardır. Biz, bu sayfalara münasip olması için onun bazı mertebelerine değinmekle yetiniyoruz.

Birincisi, sözle şehâdet getirmektir; o da bilinmektedir. Eğer bu sözlü şehâdet kalbî şehâdetle birlikte olmazsa şehâdetin en küçük mertebelerinden dahi sayılmaz; aldatma ve nifaktır. Tekbir bâbında Hz. Sâdık (a.s.)’dan nakledilen hadiste buna işaret edilmişti.

⁷ Taha 124.

İkincisi; fiilî şehâdetdir. Bu ise, insanın organlarıyla yerine getirdiği amelleriyle şehâdet vermesidir. Mesela, yaptıklarının şekil ve tarzında, fiillerinin cereyanında “Varlıkta Allah’tan başka müessir yoktur” hakikatini yerleştirir. Yapacağı işlerinin ve amellerinin planlamasını da aynı şekilde planlar. O halde ihtiyaç elini Hak celle ve a’lâ’nın huzurundan başkasına açmaz. Varlıklardan hiçbir varlığa ümit gözünü açmaz. Zayıf kullar karşısında zenginliğini izhâr eder, kimseye muhtaç olmadığını dile getirir. Yaratılmışlar karşısında zayıflık, aşıklık ve acizlikten uzak olur. Bu konu hadis-i şeriflerde çokça gelmiştir. Örnek olarak, değerli *el-Kâfi* kitabında rivayet edilmiştir: “Mü’minin izzeti, insanlardan ihtiyaçsızlığını izhâr etmesidir.”⁸ Nimet ve zenginlik izhâr etmenin kendisi şer’î müste-hablardandır. İnsanlardan hacetini istemek mekruhtur. Kısacası insan, “Varlıkta Allah’tan başka müessir yoktur” ilâhî latifesini zâhîr memleketinde icra etmelidir.

Üçüncüsü, kalbî şehâdetdir. Bu şehâdet fiilî ve şifâhî şehâdetlerin kaynağıdır. O olmadan bu şehâdetler tahakkuk bulmaz ve hakikate varmaz. Kalbî şehâdet şu şekildedir: Hakk’ın fiilî tevhîdi kalbde tecelli eder. Kalb bâtunı sırrıyla bu latifenin hakikatine varır ve diğer varlıklardan kopar ve ayrılır. İsmet Ehlibeyt’inden menkul, insanların elindekine tamah etmeyi terk etmek, kullardan ümidi kesmek ve Allah’a güvenmekle ilgili hadislerin geneli bu konuyla ilgilidir.

El-Kâfi’de, Ali bin Hüseyin Zeynelâbidîn (a.s.)’dan şöyle naklediliyor: “Hayrın tümünü, insanların elindekinden ümidi kesmekte gördüm. Hiçbir şeyde insanlardan ümit beslemeyerek tüm işlerinde işini Allah’a döndüren (Allah’a tevekkül edip O’ndan bekleyen) kişiye Allahu Teâlâ her şeyde icabet eder.”⁹ Buna benzer hadisler oldukça çoktur.

Dördüncüsü, zâtî şehâdetdir. Kastedilen vücûdî (varlıksal) şehâdetdir. Bu şehâdet, evliyânın kâmillerinde tahakkuk eder.

⁸ *Usûl-ü Kâfi*, c. 3, s. 218, İman ve Küfür Kitabı, İnsanlardan ihtiyaçsızlığını izhâr etmek babı, H.1.

⁹ *Usûl-ü Kâfi*, c. 3, s. 218, İman ve Küfür Kitabı, İnsanlardan ihtiyaçsızlığını izhâr etmek babı, H. 3.

Aslında bu şehâdet, bir anlamda tüm varlıklarda vardır. Belki, “*Allah, gerçekten kendisinden başka ilah olmadığına şahitlik etti; melekler ve ilim sahipleri de O’ndan başka ilah olmadığına adaletle şahitlik ettiler*”¹⁰ âyet-i kerîmesi kendi zâtî şehâdetine işaret etmiş olabilir. Çünkü Hak Teâlâ, cem’in ehadiyeti makamında kendisinin vahdâniyetine zâtî şehâdet verir. Zira varlığın özü, zâtî ehadiyeti vardır. Kıyamet gününün doğmasında tam vahdâniyete zuhûr eder. Bu ehadiyet önce cem (toplam) aynasında, sonra ayrıntılar aynasında zuhûr eder. Bu yüzden buyurmuştur: “*Ve melekler ve ilim sahipleri*”. Burada ma’âriften bazı konular vardır ki bu sayfaların uhdesinin dışındadır.

Muhammed bin Mes’ûd el-Ayyâşî, tefsirinde Abdussamed bin Beşîr’den naklediyor: Ebû Abdullah’ın (İmam Ca’fer-i Sâdık (a.s.)) yanında ezanın başlangıcı zikredilirken, o şöyle buyurdu: “Resûlullah (s.a.) Kâ’be’nin gölgesinde uyuyordu. O sırada Cebrâil ona geldi. Kendisiyle birlikte bir tas vardı. İçinde cennetten bir su vardı. Onu uyandırdı. Bu suyla gusletmesini emretti. Sonra nurdan, bir milyon rengi olan bir taşıyıcıya bindirildi. Sonra onunla göğün kapılarına kadar yükseltildi. Melekler onu gördüklerinde göğün kapılarından kenara kaçıştılar ve dediler ki ‘İki ilah var! Birisi yerde, birisi gökte!’ Bunun üzerine Allah, Cebrâil’e emretti. Cebrâil, ‘Alahu ekber! Allahu ekber!’ dedi. Melekler göğün kapılarına doğru geri döndüler. Kapı açıldı, içeri girdi. İkinci göğün sonuna kadar gitti. Melekler göğün kapılarından kaçıştılar. Bunun üzerine dedi: ‘Eşhedu en lâ ilâhe illallah, eşhedu en lâ ilâhe illallah!’ Melekler geri döndüler. Anladılar ki o bir mahlûktur. Sonra kapı açıldı ve içeri girdi...”¹¹

İl el kitabındaki hadiste de buna yakın ifadelerde nakledilmiştir. Bu hadislerden anlaşılıyor ki ulûhiyete şehâdet getirmek, göklerin kapılarının açılmasına sebep oluyor, hicâbın derilmesini sağlıyor ve meleklerin toplanmasına sebep oluyor. Ulûhiyete şehâdet etmek ve ulûhiyeti Allah’ın zât-ı mukaddesine münhasır etmekle

¹⁰ Âl-i İmrân 18.

¹¹ *Tefsîr-i Ayyâşî*, c.1, s. 157, Bakara Süresi’nin tefsiri, 530. Rivayet.

derilen bu hicâb kalın ve karanlık hicâblardandır ki sâlik bu hicâbın altında olduğu müddetçe huzura varmasının bir yolu yoktur. Bu kapı ona açılmadığı müddetçe sülûkunda ilerlemeye bir yolu olmayacaktır. Bu hicâb, fiilî çokluk hicâbıdır. Bu hicâbda kalmak, çoklaştırma perdesinde olmaktır. Sonucu ise, varlıkları yapıcılar, failer ve müessirler olarak görmektir. Bunun sonucu da onları yapıcı olmakta bağımsız görmektir. Tefvîz¹², imkânsızdır ve büyük şirktir. Ulûhiyetin ve onun Hak Teâlâ'ya özgü kalınmasının fiili, tevhiddir. Bu, çoklukları Hakk'ın fiilinde yok etmek, O'ndan gayrisından müessirliği ve failliği kaldırmak, Hak'tan gayrisından bağımsızlığı reddetmektir. Bu nedenle melekûtiler, bu şehâdet vasıtasıyla “gökte bir ilah, yerde bir ilah” çokluk hicâbından dışarı çıktılar. Dağılmaktan, üns ve toplanmaya geri döndüler. Göğün kapıları açıldı.

O halde sâlik de bu şehâdetle kendi karanlık hicâbını yırtmalı, göğün kapısını kendi üzerine açmalıdır. Kurb (yakınlık) mi'râcına yükselmeye yaklaşmak için müstakillik (bağımsızlık) hicâbından kurtulmalıdır. Bu hakikat sadece dili oynatmayla, söz zikriyle elde edilemez. Bu nedenle bizim ibâdetlerimiz sûret ve dünya haddinden geçmemekte, yüzümüze kapı açılmamakta, hicâb kalkmamaktadır.

Dördüncü Kısım:

Risâlete Şehâdet Âdâbının Bazıları Hakkında ve Velâyete Şehâdete İşaret

Bil ki bu rûhânî sefer ve imânî mi'râc yolculuğunu böyle kırık bir ayak, kopmuş dizginlerle, kör bir göz ve ışıksız bir kalble kat etmek mümkün değildir: “Allah kime nur vermemişse, artık onun için nur yoktur.”¹³ O halde bu rûhânî yolun sülûkunda ve bu irfânî mi'râcın yükselişinde ma'rifet yolunun hidâyet edicilerinin rûhânî makamlarına, hidâyet yolunun nurlarına yapışmak mutlaka lazımdır ve gereklidir. Onlar Allah'a vâsıl olmuşlar ve Allah'a âkiflerdir

¹² Allah'ın, kulun tüm işlerini kuluna bırakması ve tam serbestliğe sahip olması inancı.

¹³ Nûr 40.

(Allah'ta sebat eden, ona ibâdet edenlerdir). Eğer birisi enâniyet adımıyla onların velâyetine sarılmadan bu yolu kat etmeye çalışırsa, onun sülûku şeytana ve cehenneme doğrudur. İlmî açıklamasıyla, hâdis* ile kadim**; değişkenle sabit arasındaki ilişki için bir vâsita ve râbîta gerekmektedir. Bu vâsitanın sebat ve değişkenlik; kıdem ve sebat yönü olması gerekir. Eğer bu vâsita olmazsa ilâhî sünnet gereği sabit olan kadîmin feyzi değişken olan hâdis geçmez. Kevnî (varoluşsal) râbîta gerçekleşmez. Bu ikisi arasındaki ilişki/râbîta hakkında burhânî ilimler ehlinin bakış açıları farklıdır. İrfânî zevk ise başka bir bakış açısıdır. Detaylı incelemek bu sayfaların uhdesinin dışındadır. Genel olarak râbît hakkındaki irfânî zevk şöyledir. Râbît, mukaddes feyz ve münbasit*** varlıktır. Büyük berzâhlık, büyük aracılık makamına sahiptir. Ve bu makam aynıyla Hatm-i Rusul'ün rûhâniyeti ve velâyeti makamıdır. Bu makam Ali'nin mutlak velâyet makamıyla ittihad içindedir. Bu konu, detaylı olarak yazarın *Misbâhu'l-Hidâye* risalesinde açıklanmıştır.

Nüzûlî (inişsel) kevnî râbîtanın tersi olan, başka bir ifadeyle varlığın kabzı ve başlangıcına dönmek olan yükselişin rûhânî râbîtasında da vâsitaya ihtiyaç vardır. Bu vâsita olmadan rûhânî yükseliş ilişkisi gerçekleşmez. Eksik, kısıtlı kalblerin ve sınırlı düşük ruhların; Tamın Üstünde Tam, Her Yönden Mutlak olana, rûhânî vâsitalar olmadan, gaybî râbîtalar olmadan irtibatı tahakkuk bulmaz.

Eğer birisi zannetse ki Hak Teâlâ her varlıkla kayyümdür, tüm varoluşları kapsayıcıdır, vasıtalar olmadan vasitasız olarak; “O’nun, *alnından yakalayıp-denetlemediği hiçbir canlı yoktur*”¹⁴ ayeti buna işarettir. Bu konuyu ele alarak makamları birbirine karıştırabilir, kollarını karıştırabilir. Varlığın mertebelerinin çokluklarını taayyünâtın¹⁵ fenâsıyla birbirine karıştırabilir. Bu konunun bu risaleyle fazla bir ilişkisi yoktur. Bu kadarı da kalemin isyanından kaynaklandı.

* Sonradan yaratılan, fânî

** Varlığının başlangıcı olmayan, ezeli

*** Yayılan, açılan, genişleyen.

¹⁴ Hüd 56.

¹⁵ Meydana çıkan oluşumlar, belirmeler.

Kısacası; velilere sarılmak, seyr-i ilallahın (Allah'a yolculuğun) gerekliliklerindendir. Onlar yükselişlerin yükselme yolunu bulmuşlar, seyr-i ilallahı tamamlamışlardır. Nitekim hadis-i şeriflerde bu hususa çokça işaret edilmiştir. *Vesâilu's-Şîa*'da bir bab, İmamların velâyeti olmadan ve onların imâmetine inanmadan ibâdetin bâtlı olduğuna dairdir. *El-Kâfi-i Şerif*'te, kendi senediyle Muhammed bin Müslim'den şu hadis rivayet ediliyor: "İşittim, Hazreti Muhammed Bâkır (a.s.) şöyle buyuruyordu: 'Ey Muhammed, bil ki zulüm imamları ve onların tabileri Allah'ın dininden azledilmişlerdir, sapmışlardır ve saptırmaktadırlar. Onların yaptıkları ameller, tufanlı bir günde hızlı bir rüzgâr estiğinde dağılıp giden küller misalidir.'" ¹⁶

Başka bir rivayette yine İmam Muhammed Bâkır (a.s.) şöyle buyuruyor: "Birisi geceleri ibâdet etse, gündüzleri oruç tutsa, tüm malını sadaka verse, ömrünün tamamında hac yapsa; ama Allah'ın velisinin velâyetini tanımasa, ta ki tüm amelleri onun yol göstermesiyle olması için onun velâyetine tabi olmazsa; onun için Allah'ın katunda hiçbir sevap yoktur ve o iman ehlinde değildir." ¹⁷

Şeyh Sadûk, kendi senediyle Ebû Hamza Sumalî'den şöyle naklediyor: "Ali bin Hüseyin (İmam Zeynelâbidin) (a.s.) bize şöyle buyurdu: 'Mübarek toprak parçalarından hangisi bizim için en faziletlidir?' Biz, 'Allah, Resûlü ve Resûlünün oğlu daha iyi bilir' dedik. Şöyle buyurdu: 'Bizim için en faziletli toprak parçası rûkûnle makam arasındır. Eğer birisi Nuh'un kavmi arasında yaşadığı bin yıldan elli yıl az kadar ömür yaşasa ve gündüzleri oruç tutup geceleri o mekânda ibâdet etse, sonra Allah'a bizim velâyetimiz olmadan gitse, o yaptıklarında hiçbir şey ona fayda sağlamaz.'" ¹⁸

Bu konuda hadisler bu kısa risaleimize sığmayacak kadar çoktur.

Risâlete (Peygamberimizin Allah'ın elçisi olduğuna) şehâdet getirilenin âdâbı şudur: Hz. Muhammed (s.a.)'in Hakk'ın elçisi

¹⁶ *Vesâilu's-Şîa*, c. 1, s. 90; *Usûl-ü Kâfi*, c.1, H.259, Kitabu'l Hüccet, Bab-ı marifetül imam ver-Reddi ileyhi, Hadis. 8.

¹⁷ *Usûl-ü Kâfi*, c.3, s. 30, Kitab-ı iman ve küfür.

¹⁸ *İkâbu'l-A'mâl*, Men Cehile Hakk-ı Ehle'l-Beyt aleyhimusselam babı, hadis.2; *Vesâilu's-Şîa*, c. 1, s. 93.

olduğuna şehâdeti kalbe ulaştırmalıdır. Risâlet makamının büyüklüğünü, özellikle Son Peygamber (s.a.)’in risâletinin azametini kalbe ulaştırmalıdır. Varlık dairesinin tümü; gayb olsun şuhûd olsun tekvinde, şeriat ve hidâyette Efendimizin dergâhının nime-tinden beslenmektedir. O Efendimiz (s.a.), Hakk’ın feyz aracıdır; Hak ile yaratılmış arasındaki râbitadır. Eğer O’nun mutlak velâyet ve rûhâniyetinin makamı olmasaydı, varlıklardan hiçbirinin gayb makamından faydalanmaya liyakati olmazdı. Hakk’ın feyzi hiçbir varlığa geçmezdi. Hidâyet nuru zâhir veya bâtın hiçbir âlemde yanmazdı. O bir nurdur ki “Allah, göklerin ve yerin nûrudur”¹⁹ aye-tindeki nurdandır.

Dinin teşfî’ edicisi ve Alemlerin Rabbi’nin azameti insanın kalbine girdiği zaman, onun ahkâmı, hükümleri ve sünnetlerinin önemi ve büyüklüğü de kalbe girer. Kalb onun azametini idrâk ettiği zaman, diğer mülkî ve melekûtî kuvvetler de ona karşı te-vazuya düşerler. Mukaddes şeriat, insanın tüm varlığına ve varlık boyutlarına nüfuz eder. Şehâdet getirmenin doğruluğunun alameti, tüm gaybî ve zâhirî kuvvetlerde onun eserlerinin açığa çıkması ve bu kuvvetlerin ona muhalefet etmemeleridir.

Şimdiye kadar zikredilenlerden, risâlete şehâdetin ezan, kamet ve namazla irtibatı anlaşıldı. Sâlik bu rûhânî yolda o mukaddes varlığa sarılmaya, temessük etmeye ve yapışmaya muhtaçtır; ta ki O’nun dostluğu ve yardımı vesilesiyle bu rûhânî yükselişi yapabilsin.

Diğer bir veçhile; bu şehâdette mülkî ve melekûtî kuvvetlere şu ilan ediliyor: Mü’minlerin mi’râc hakikati olan, irfan ve yakîn ehlinin ma’ârifinin kaynağı olan namaz, keşf-i tamm-ı Muhammedî (s.a.)’nin neticesidir. O, bizzat rûhânî sülûkla, ilâhî cezveler ve rahmânî cezveler ile, “İki yay ucu kadar kaldı araları, yahut daha da yakın”²⁰ makamına varmakla; zâtî, esmâî, sıfatî tecellileri ve insânî ilhamlara tabiiyetle; namazın hakikatini tek olan Allah’ın gaybî huzurunda keşfetmiştir. Hakikatte bu, manevî ve rûhânî seferinin

¹⁹ Nûr 35.

²⁰ Necm 9.

dönüşünde ümmetlerin en hayırlısı olan kendi ümmetine getirdiği bir hediyedir. Bu hediyeyle onlara çok büyük bir iyilik etmiş ve nimete boğmuştur. Bu akide kalbe yerleşirse ve sağlamlaşırsa, tabii ki sâlik, makamın azametini, yerin büyüklüğünü idrâk eder. Korku ve ümid adımıyla bu merhaleyi kat eder. Ümit edilir ki inşallah gücü yettiği kadar kıyam ederse, işe koyulursa, Efendimiz onun elinden tutacaktır ve aslî maksad, fitrî maksud olan Hazreti Ehadiyet'in yakınlığına onu ulaştıracaktır. İlähî ilimlerde ispata ulaşmıştır ki; tüm varlıkların meadî (dönüşü), kâmil insanın vasıtasıyla tahakkuk bulacaktır: “İlkin sizi yarattığı gibi O’na döneceksiniz.”²¹, “Sizin vesilenizle Allah açar ve sizin vesilenizle Allah hatmeder ve mahlûkâtın dönüşü sizedir.”²²

İrfânî Nokta

İlelu’ş-Şerâi kitabındaki mi’râc namazı ile ilgili hadisin devamında şöyle anlatılıyor: “Resûlullah (s.a.), Allah tarafından inen bu nurlu binekle Cebrâil’le birlikte yükseldikten sonra üçüncü göğe vardığında melekler kaçıştılar; secde ettiler; tesbîh ettiler. Cebrâil şöyle dedi: ‘Eşhedü enne Muhammeden resûlullah, eşhedü enne Muhammeden resûlullah!’ Bunun üzerine melekler toplandılar. Resûlullah’a selam verdiler. Hz. Emîru’l-Mü’minîn’i sordular. Sonra göğün kapısı açıldı. Hazret dördüncü göğe yükseldi. Orada melekler bir şey söylemediler. Sonra göğün kapıları açıldı. Melekler toplandı. Cebrâil kâmetin geri kalanını okudu...”²³

Tefsîr-i Ayyâsî’den de buna yakın ifadelerle nakledilmiştir. Bu hadisten anlaşılıyor ki göğün hiçbir meleğinin Ahmed’in cemâlini müşâhede etmeye takati yoktur. O mukaddes nuru görür görmez dağılıyorlar ve secdeye kapanıyorlar. Hakk’ın mutlak nuruna benzetiyorlar. Ezan ve kâmet cümleleriyle ünse dönüyorlar. Göklerin kapıları açılıyor ve hicâblar kalkıyor.

²¹ A’râf 29.

²² *Uyûn-u Ahbârü’r-Rızâ*, c. 2, s. 272, Ziyaret-i Câmîe-i Kebîre.

²³ *İlelu’ş-Şerâi*, c. 2, s. 312.

O halde sâlik, bu şehâdetler vasıtasıyla hicâblardan dışarı çıkmalıdır. Risâlete şehâdet özelinde ise yaratılışsal taayyün hicâbından tamamen dışarı çıkmalıdır. Çünkü risâlet makamını mahlûkâtın en üstünü için sabit kıldıktan sonra, mutlak fenâ makamını ve Rabb'den bağımsız olmama makamının tam halinin onda olduğuna şehadet etmiş olur. Zira son peygamberlik risâleti, Allah'ın büyük berzâhî halifeligidir. Bu hilâfet, zuhûr, tecellî, tekvîn ve teşrîde hilâfettir. Halifenin hiçbir sûrette kendi başına bir bağımsızlığı ve taayyünü olmaz. Yoksa hilâfet, asıl olmaya döner, bu da varlıkların hiçbirisi için mümkün değildir.

Öyleyse Allah'a giden sâlik, hilâfet-i kübrây-ı Ahmediyye'yi (Hz. Ahmed (as)'ın büyük hilâfetini) kalbinin ve ruhunun bâtınına ulaştırmalıdır. Bunun vasıtasıyla hicâbları açmalı, perdeleri dermelidir. Yaratılmışlık türünden olan taayyün hicâblarından tamamen çıkmalıdır. Böylece tüm göklerin kapıları onun için açılır. Maksadına perdesiz olarak nâil olur.

Fıkî Bir Ayrıntı, Ama İrfânî Bir Asıl

Bazı muteber olmayan rivayetlerde gelmiştir ki, “Ezanda risâlete şehâdetten sonra iki kere ‘Eşhedü enne Aliyyen veli-yullah’ deyin”. Bazı rivayetlerde “Eşhedü enne Aliyyen Emîre'l-Mü'minîne hakka” (Şehâdet ediyorum ki Ali mü'minlerin emîridir hakkıyla), başka bazılarında da “Muhammedün ve Âl-u Muhammedün hayru'l-beriyye” (Muhammed ve Muhammed'in ehlibeyti yaratılmışların en hayırlılarıdır) şeklinde rivayet edilmiştir. Şeyh Sadûk (r.a.) bu rivayetleri uydurma saymış ve onları tekzip etmiştir. Ulema (r.a.) arasında meşhur olan, bu rivayetlere güvenilmesidir. Muhaddislerden bazıları sünnetlerin delillerinde müsamaha gösterme bâbından bunu müstehab saymışlardır. Bu görüş, doğruluktan pek uzak değildir. Gerçi mutlak olarak kurbet (yakınlık) kastıyla söylemek daha evlâ ve ihtiyata daha uygundur. Çünkü Resûlullah (s.a.)'ın peygamberliğine şehâdet getirdikten sonra Hz. Ali (a.s.)'ın velâyetine ve mü'minlerin emîri olduğuna şehâdet getirmek müstehabdır. Nitekim *İhticâc* kitabında, Kâsım

bin Muâviye'den şöyle nakledilmiştir: “İmam Ca’fer-i Sâdık (a.s.)’a dedim ki: Ehl-i Sünnet mi’râcla ilgili bir hadis naklediyor. Diyorlar ki, Resûlullah (s.a.) mi’râca çıktığı zaman, arşta şöyle yazıyor: ‘Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Resûlullah, Ebû Bekir Sıddık’. İmam (as) şöyle buyurdu: ‘Sübhânallah! Onlar her şeyi, hatta bunu da mı değiştirdiler?’ ‘Evet’ dedim. O şöyle buyurdu: ‘Allah azze ve celle, arşı yarattıktan sonra onun üzerine şöyle yazdı: Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Resûlullah, Aliyyün Emîru’l-Mü’minîn. Sonra bu kelimeler suya, Kürsî’ye, Levh’e, İsrâfil’in alnına, Cebrâil’in iki kanadına, göklerin ve yerlerin kenarlarına, dağların başına, güneşe ve aya yazıldı.’ Sonra şöyle buyurdu: ‘Sizden biri Lâ ilâhe illallah, Muhammeden Resûlullah dediğinde, Aliyyün Emîru’l-Mü’minîn (Ali mü’minlerin emîridir) desin.’”²⁴

Bu zikr-i şerif, Hz. Muhammed (s.a.)’in peygamberliğine şehâdet getirdikten sonra müstehabdır. Ezanın içinde ise müstehab olması uzak bir ihtimal değildir. Gerçi büyük ulemanın bu rivayetleri tekzîbinden dolayı; ihtiyaten mutlak kurbet kastıyla, ezanın özelliği olmadan okumayı gerektiriyor.

Ama, yüce Arştan, yerlerin sonuna kadar tüm varlıklara yazılmasındaki irfânî nükteye gelince; hilâfet ve velâyetin hakikati Allah’ın tecellîsidir. O da varlığın aslı ve kemâlidir. Varlıktan nasibi olan her varlığın ulûhiyetten ve onun tecellîsinden –ki bu hilâfet ve velâyetdir– bir hazzı vardır. Her varlığın altında bu ilâhî latife yazılıdır. O ilâhî latife, “Münbasit varlık”²⁵ “Rahmân’ın nefesi” “Hakkun mahlûkun bihi” hakikatidir. Bu,

²⁴ *El-İhticâc*, c. 1, s. 230.

²⁵ Yayılan, genişleyen varlık. Onun, aklî mâhiyetler ya da küllî tabiatların kapsamasından farklı olan kapsam ve yayılması, bireysel somut varlıkların heyâkilini ve mâhiyetleri kapsar. Arifler, bu varlığa, “nefesü’r-rahmân” ismini vermişlerdir. O, mümkün varlıklar içinde ilk illet ve ilk sâdır olanıdır. Ona verilen bir diğer isim, “el-hakku’l-mahluk bihi”dir. Molla Sadra, *Meşâir*’de münbasit varlıkla ilgili şöyle der: “Bu varlık, evrenin varlığının, onun canlılığının, gökler ve iki dünyaya yayılan nurunun ilkesi ve kaynağıdır. Ve o, her şeyde o şeye göre bulunur. Akılda akıldır, nefiste nefis ve tabiatta tabiat, cisimde cisim, cevherde cevherdir, yerde yerdir. Onun

aynıyla Son Peygamber'in halifelîği ve Ali'nin mutlak velâyetidir. Bu sebepten dolayı arif Şeyh Şahâbâdî (sayesi eksik olmasın), “Velâyetle şehâdet, risâlete şehâdetin içinde saklıdır. Çünkü velâyet, risâletin bâtınıdır” buyurmuştur.

Yazar diyor ki: Ulûhiyete şehâdetin içerisinde iki şehâdet birlikte saklıdır. Risâlete şehâdette diğer iki şehâdet saklıdır. Aynı şekilde velâyetle şehâdette de diğer iki şehâdet saklıdır.

Elhamdulillah. O Evvel'dir, Âhir'dir.

Beşinci Kısım:

“Hayye A'lâ”ların Âdâbı Hakkında

Sâlik-i ilallah, tekbirlerle Hak Teâlâ'nın vasfedilmekten büyüklüğünü ilan ettikten sonra; O'nun ilahlığına ve ilahlığın O'na mahsus olduğuna, O'ndan başka ilah olmadığına, hatta her tesirin Allah'a münhasır olduğuna şehâdet getirdikten ve kendinin emre kıyam etmeye layık olmaktan aciz olduğunu itiraf ettikten sonra; risâlete ve velâyetle şehâdet getirerek (arkadaşını bul sonra yolculuk yap²⁶) dostunu seçtikten, hilâfet ve velâyet makamına yapıştıktan ve temessük ettikten sonra; açık bir dille “*Hayye ala's-salâh* / *Haydi namaza*” diyerek mülkî ve melekûtî kuvvetleri namaz için, huzur için hazır ol ilanında bulunmalıdır. Tekrarı da uyarıyı tamamlamak ve tam olarak uyandırmak içindir. Veyahutta birisi iç kuvvetlere diğeri de dış kuvvetlere uyandır. Çünkü bunlar da insanla birlikte yolcudurlar, sâliktirler.

Bu kısımda sâlikin edebi şu şekildedir: Kalbine ve kuvvelerine, kalbin bâtınına huzurun yaklaştığını anlatmalıdır. Kendini huzura hazırlamalı; biçimsel ve manevî âdâbı tamamen murâkabe etmelidir. Ondan sonra namazın sırrını ve onun neticesini genel olarak ilan etmelidir: “*Hayye ale'l-felâh* (Haydi kurtuluşa)” ve “*Hayye alâ*

İlâhî zâta nisbeti, duyulur ışığın ve ışınların gökler ve yer üzerinde ışımasının güneşe nisbeti gibidir.

²⁶ *Vesâillu's-Şia*, c. 8, s. 299; Kitâbu'l-Hac, Ebvâb-ı Âdâbi's-Sefer, Bab. 30, Hadis 11.

hayri'l-amel (Haydi amelin en hayırlısına).” Ta ki fitratını uyanırsın. Çünkü felâh (kurtuluş), mutlak saâdetdir. Kesinlikle mutlak mutluluktur. Beşerin hepsi mutlak saâdete aşıktır. Çünkü fitrat, kemâl yani tamamlık, en üstünlük ister; rahatını talep eder. Saâdetin hakikati ise mutlak kemâl ve mutlak rahattır. Bu da namazda elde edilir. Namaz; kalben olsun, biçimsel olarak olsun, zâhiriyle bâtınıyla amellerin en hayırlısıdır. Bu mutlak saâdetin namazda hâsıl olmasının sebebi şudur: Namaz zâhiri ve şekli itibarıyla büyük ve câmi‘ (toplayan) zikirdir. İsm-i azama senâdır. İsm-i azam da Allah’ın tüm sıfatlarını toplayandır. Bu cihetten dolayı ezan ve kâmet “Allah”la başlamaktadır ve O’nunla bitmektedir. “Allahu ekber” zikri namazın tüm hallerinde ve bir durumdan başka bir duruma geçerken tekrar edilir. Evliyânın göz nuru olan üç tevhid namazda hâsıl olur. Mutlak fenânın ve tam dönüşün süreti onda karışmıştır. Bâtın ve hakikat hasebiyle ise Hakk’a yakınlaşma mi’râcıdır. Cemil’in cemâline varma hakikatidir. O Zât-ı Mukaddes’te fânî değildir. İşte fitratın âşık olduğu, O’dur. Mutlak huzur ve tuma’nine, mutlak rahattır, tam aklî mutluluk ve saâdet onunla hâsıl olur: “*Bilin ki kalbler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.*”²⁷

Demek ki mutlak kemâl namazda ortaya çıkar ve elde edilir. Mutlak kemâl, Allah’ta fânî olmaya varmak; Vâcibu’l-Vucûd’un sonsuz denizine ulaşmak; ezelin güzelliğini şühûd etmek ve mutlak nur deryasında boğulmaktır. Mutlak rahattır, tam istirahat, kâmil huzur da yine onda bulunur ve elde edilir. Böylece saâdetin iki rûknü elde edilmiş olur. O halde namaz mutlak kurtuluştur. Amellerin en hayırlısıdır. Sâlik bu ilâhî latifeyi/güzelliği, tekrarlar ve tam bir anma ile kalbe idrâk ettirmelidir ve fitratı uyandırmalıdır. Kalbe girdikten sonra kemâl isteyen ve mutluluğu arayan fitratına önem vermeli ve onu koruyup murâkabe etmelidir. “Hayye alâ” zikirlerinin tekrar edilmesindeki nükte de daha önce izah edildiği gibidir.

Sâlik bu makama ulaşınca huzur ilanı verir: “*Kad kâmeti’s-salât* (Namaz ikame edilmektedir!)” O zaman kendini varlık alemlerinin padişahlarının Padişahı’nın, sultanların Sultani’nin, Mutlak

²⁷ Ra’d 28.

Büyük'ün huzurunda görmelidir. Huzurun tehlikelerini –ki bu tehlikelerin hepsi kendi mümkün kusurlarına ve eksikliklerine dönmektedir– kalbine idrâk ettirmelidir. Emre uymaya kudretinin yetmeyeceğini bildiren tam bir utanmayla ve korku ve ümitle huzura girmelidir. Kerîm'in huzuruna girmelidir. Kendini azık sahibi görmemelidir. Kalbini selâmetten boş görmeli, amelini iyilerden bilmemeli, sineğin kanadı kadar dahi saymamalıdır. Eğer bu hal kalbinde sağlamlaşırsa ümit edilir ki kendisine inayet edilir: “*Emmen yucibu'l-muztarra izâ deâhu ve yekşifu's-sû*” (Zorda kalana dua ettiği zaman icabet eden ve kötülüğü gideren kimdir).”

Ek ve Tamamlama

Muhammed bin Ya'kûb isnadıyla İmam Ca'fer-i Sâdık (a.s.)'dan şöyle naklediliyor: İmam şöyle buyurdu: “Ezan ve kâmet okuduğun zaman meleklerden iki saf arkanda namaz kılar. Tek kâmet okuduğun zaman meleklerden bir saf arkanda namaz kılar.”²⁸ Bu anlamda hadis çoktur. Bazı hadislerde, safın doğudan batıya kadar uzandığı buyuruluyor.²⁹

Sevâbu'l-A'mâl kitabında şöyle nakledilmektedir: İmam Ca'fer-i Sâdık (a.s.) şöyle buyurdu: “Ezan ve kâmet okuyarak namazını kılan kimsenin arkasında meleklerden iki sıra namaz kılar. Ezan okumayıp kâmet okuyarak namaz kılan kişinin arkasında meleklerden bir saf namaz kılar.” Ravi, “Her bir safın uzunluğu ne kadardır?” diye sorunca, İmam cevabında şöyle buyurdu: “En azı doğuyla batı arası kadar; en çoğu göklerle yer arası kadar!”³⁰ Bazı hadislerde buyuruyor ki; “Eğer tek kâmet okursa sağ tarafında bir melek, sol tarafında da bir melek durur.”³¹ Bu konuda başka hadisler mevcuttur. Hadislerdeki farklılıkların sebebi ihtimalen na-

²⁸ *Furû-u Kâfi*, c. 3, s. 303, Kitâbu's-Salât, Bâb-ı Bed'î'l-Ezan ve İkâme, Hadis 8.

²⁹ *Sevâbu'l-A'mâl*, s. 54, Ezan ve kâmet ile namaz kılanın bölümü, Hadis 2.

³⁰ *Sevâbu'l-A'mâl*, s. 54, Ezan ve kâmet ile namaz kılanın bölümü, Hadis 2.

³¹ *Vesâilu's-Şia*, c. 4, s. 610, Kitâbu's-Salât, Ezan ve kâmet babları, Bab 4, Hadis 4.

maz kılanın ma'rifeti ve ihlâsının farklılığından dolayı olabilir. Nitekim bazı hadislerden bu anlaşılıyor. Mesela, çölde ezan ve kâmetle kılınan namazla ilgili gelen hadis gibi.³²

Sâlik kendini Allah'ın meleklerinin imamı olarak gördüğünde, kendini mülkî ve melekûtî kuvvetlerinin önderi gördüğünde ve onları ezan ve kâmetle topladığında kalbini imam olarak karar kılmalıdır. Çünkü kalb, zâhir ve bâtın kuvvelerinin en üstünüdür ve diğer kuvvelerin şefaatçisidir. Kalb, cemâatin kırâatinin kefil olduğundan ve diğerlerinin vebali kendisinin üzerine olduğundan tam bir koruma ve güzel bir murâkabe ile onu kontrol etmelidir ki O'nun huzurunu koruyabilsin; mukaddes makamın edebine uysun. Bu mukaddes topluluğu da ganimet saymalı, Allah'ın meleklerinin teveccühünü ve teyidini büyük saymalıdır. Bunu hakikî velînimetin nimetlerinden görmelidir. Bu büyük nimetten dolayı şükürden aciz ve noksan olduğunu mukaddes makama sunmalıdır. "Muhakkak ki O nimetlerin velîsidir."

İkinci Bab Kıyam

Bu bab iki kısımdır:

Birinci Kısım:

Genel Olarak Kıyâmın Sırrı

Bil ki ma'rifet ehli, kıyâmı fiillerin tevhîdine işaret olarak bilirler. Nitekim rükûyu sıfatlarda tevhîde, secdeyi ise zâtın tevhîdine işaret bilirler. Bu ikisinin açıklamasını ileride yeri geldiğinde yapacağız. Ama kıyâmın fiilî tevhîde işaret olmasının açıklaması şudur ki; kıyâmda durum olarak, kırâatte de söz olarak fiilî tevhîde işaret vardır.

Kıyâmın durum olarak fiilî tevhîde işaret etmesinin açıklaması şöyledir: Kıyâmda kulun Hakk'ın sayesinde ayakta durmasına

³² A.g.e. Hadis. 9.

ve Hakk'ın Kayyûmluk* makamına işaret vardır. Bu, mukaddes feyiz ile tecellî ve fiilî tecellîdir. Bu tecellîde Hakk'ın fâillik makamı zâhir olur. Tüm varlıklar fiilî tecellîde, O'nun büyüklüğünün zuhûru karşısında yok olurlar. Sâlikin irfânî edebî bu makamda şudur: Bu ilâhî latifeyi kalbe hatırlatmalıdır. Nefsî taayyünleri yapabildiği kadar terk etmelidir. Mukaddes feyzin hakikatini kalbe anımsatmalıdır. Hakk'ın kayyûmluğunu, tüm mahlûkâtın Hakk'ın ayakta tutmasıyla ayakta durduğunu kalbin bâtınına ulaştırmalıdır. Bu hakikat sâlikin kalbinde sağlamlaştığı zaman, onun kırâatı Hakk'ın diliyle olacaktır. Zikreden de zikredilen de Hakk'ın kendisi olacaktır. Kadir'in sırlarından bazısı arifin kalbine açılır. "Sen kendini senâ ettiğin gibisin"³³, "Senden sana sığınırım!"³⁴ hakikatleri bazı mertebeleriyle ona keşf olur ve namazın esrârından bazısını arif kalbinde bulur. Secde edeceği yere yani aslı olan toprağa bakmak ve bu şekilde boynunu bükme, başını öne eğmek; zillet, imkânî muhtaçlığa ve Kibriyâ'nın saltanatının ve izzetinin altında yok olmaya işaretidir. "Ey insanlar sizler Allah'a muhtaçsınız. Allah ise ganîdir, övülmüştür."

Kırâatin lafız olarak fiilî tevhîd makamına işaret etmesi ise Hamd sûre-i mübarekesinde açıklanacaktır inşallah.

İkinci Kısım: Kıyâmın Âdâbı

Kıyâmın âdâbı şudur: Sâlik kendini Hakk'ın huzurunda duruyor görmelidir. Alemleri Rabb'in huzur yeri bilmeli, kendini de hazırların meclisinden ve Allah'ın önünde huzura duranlardan saymalıdır. Huzurunda durulanın ve huzur yerinin azametini kalbe ulaştırmalıdır. Hak Teâlâ ile münâcâtın ehemmiyetini kalbe anlatmalıdır. Tefekkür ve tedebbürle namaza girmeden önce kalbi hazır etmeli ve ona konunun büyüklüğünü idrâk ettirmelidir. Onu tevazu,

* Allah'ın daimî mevcûdiyeti ve her şeyi her an ayakta tutması, kâinatı yönetmesi.

³³ Resûlullah (s)' in secdeedeki dualarından, *Furû-u Kâfî*, c. 3, s. 324.

³⁴ Resûlullah (s)' in secdeedeki dualarından, *Furû-u Kâfî*, c. 3, s. 324.

huşû‘, tuma‘nine, haşyet, korku, ümit, zillet, aşağılık ve muhtaçlığa yönlendirmelidir. Namazın başından sonuna kadar bunu yapmalıdır. Bunları murâkabe ve muhâfaza etmesi için kalble şartlaşmalıdır. Dinin büyüklerinin, hidâyet yolunun hâdîlerinin halleri üzerinde tefekkür ve tedebbür etmelidir. Onları hangi haller bürüyordu? Mâlikü'l-Mülûk ile nasıl muâmele ediyorlardı? Hidâyet İmamları'nın hallerini kendine örnek almalı, onlara tabi olmalıdır. Masum İmamlar (a.s.)'ın sadece vefat, doğum günleri veya kaç sene yaşadıkları vs. gibi konularla yetinmemelidir. Bunların öyle fazla da bir faydası yoktur. Asıl önemli olan, onların imânî ve irfânî seyr u sülûklarında seyretmektir. Sâlikin asıl seyri, Masum İmamları bu yönüyle takip etmek olmalıdır. Onların kullukta nasıl davrandığını, Allah'a yolculukta hangi yoldan gittiklerini, onların irfânî makamlarının –ki bu makamlar onların mucizevî sözlerinden anlaşılacaktır– ne derecede olduğunu öğrenmeli ve onlara tabi olmalıdır.

Maalesef biz gaflet ehli ve tabiat sarhoşları, mayası az aldandımızlar, her işte pis şeytanın uşaklarıyız. Hiçbir zaman ağır gaflet uykusundan, sonsuz unutkanlıktan dışarı çıkmıyoruz. İmamlar (a.s.)'ın makamlarından ve ma'ârifinden istifademiz ve faydalanmışlığımız o kadar azdır ki hesaba gelmez. Onların hayat tarihçelerinden sadece kabuksal ve yüzeysel olarak bir şeyler almakla yetinmişiz. Peygamberler (a.s.)'ın asıl gönderiliş gayesinden tamamen sarf-ı nazar etmişiz. Aslında, meşhur “şişkinliği şişmanlık zanneden” deyimindeki gibi olmuşuz.

Şimdi bu konuda rivâyet edilen hadislerden bazılarını burada zikrediyoruz. Belki mü'min kardeşlerimize bir uyarı ve öğüt hâsıl olur. Allah'a hamd ve şükürler olsun.

Muhammed ibn Ya'kûb'un isnadıyla İmam Ca'fer-i Sâdık (a.s.)'tan şöyle naklediliyor: “Ali ibn Hüseyin (a.s.) namaza durduğu zaman rengi değişirdi. Secdeye gittiği zaman ter dökmeden başını kaldırmazdı.”³⁵

³⁵ *Furû' -u Kâfî*, c. 3, s. 300, Kitâbu's-Salât, Namazda huşû‘ ve abesin kötülüğü bâbı, Hadis 5.

Yine aynı senedle İmam Ca'fer-i Sâdık (as) şöyle buyurdu: “Babam şöyle derdi: Ali ibn Hüseyin namaza durduğu zaman, rûzgâr hareket ettirmedikçe hiçbir şekilde kıvıldamayan ağaç dalı gibiydi.”³⁶

Muhammed ibn Hüseyin'in *el-İlâle* kitabında, Eban ibn Tağlib'den şöyle naklediliyor: “İmam Sâdık (a.s.)'a dedim ki: 'Ben Ali ibn Hüseyin'i gördüm, namaza durduğu zaman rengini başka bir renk bürüyordu.' İmam bana şöyle buyurdu: 'Allah'a and olsun ki Ali ibn Hüseyin kimin karşısında durduğunu iyi biliyordu.'”³⁷

Seyyid Ali ibn Tâvus'un *Felâhuş-Sâil* kitabında şöyle naklediliyor: “İmam Ca'fer-i Sâdık (a.s.) şöyle buyurdu: Ancak her yönlü bir temizliği, bâliğ bir tamlığı olan kimsenin namazı tam olur. Böyle bir kişi namazın hakkını tam olarak eda eder, vesveseden ve kaymadan uzaktır; Allah'ı tanır ve O'nun karşısında durur; huşû eder ve sabit kalır. O, ümitsizlikle tamah; sabırla sabırsızlık arasında durmaktadır. Sanki vaad edilmiş sevaplar kendisi için yerine getirilmiş, vaad edilmiş azablar gerçekleşmiştir. Varını bağışlamış, gayesini gözünün önüne getirmiş, canını Allah yoluna adanmış, O'nun yolunu kendine seçmiştir. Burnunu yere sürmede en küçük bir gocunması olmaz. O'ndan başka her şeyle alakasını kesmiş, sadece O'na yönelmiş, O'nun huzuruna gelmiş, onun bağışını istemektedir. Kişi böyle bir namaz kılarsa, emrolunduğu ve haberi verilmiş olan namaz işte budur. İşte, fahşâ ve kötülükten alıkoyan namaz budur.”³⁸

Muhammed bin Ya'kûb, kendi senediyle Mevlâmız Zeynelâbidîn (a.s.)'dan naklediyor. Şöyle buyurdu: “Namazın hakkı şunu bilendir: Namaz, Allah'ın (azze ve celle) huzuruna çıkmadır. Sen namazda Allah'ın karşısında durmaktasın. Bunu bildiğinde zelil, hakir, isteyen, korkan, ümit eden, korkan, yerlere düşen, yalvaran, karşısında durduğu zâtı yücelten bir kulun duruşuyla o namazda durursun; sükûn ve vakar ile, uzuvların huşûsu ile, alçakgönüllülükle,

³⁶ A.g.e. Hadis 4.

³⁷ *İlelu's-Şerâi*, s. 88; *Vesâilu's-Şî'a*, c. 4, s. 685.

³⁸ *Felâhuş-Sâil*, s. 23, 2. fasıl, Namazın sıfatı bölümü.

içindeki güzel münâcâtla, günahlarının kuşattığı ve günahlarının helâke götürdüğü boynunun kurtulmasını istemekle...”³⁹

Peygamber (s.a.)’den şöyle naklediliyor: “Rabbine, O’nu görüyormuşçasına ibâdet et; eğer sen onun görmüyorsan muhakkak O seni görüyor.”⁴⁰

Fıkhu’r-Rızâ’dan naklen İmam Rıza (a.s.) şöyle buyuruyor: “Namaza durduğun zaman uyusuk bir şekilde, uyuklu, aceleyle ve eğlenir gibi namaza durma. Sükûnetle, vakarla namaza dur. Allah azze ve celle’ye karşı tevazuyla huşû‘ ve huzu‘ etmeye dikkat et. Haşyet ve korkuyla birlikte ümit ederek ve korkarak, huzurla birlikte telaş ve sakinme halinde olmaya dikkat et. O’nun karşısında, hata etmiş bir kölenin sahibinin karşısında dönüp durması gibi dur. İki adımını saflaştır. Bedenini düz tut. Sağa sola dönme, ilgilenme. Sanki O’nu görüyormuş gibi huzurunda dur; sen O’nu görmüyorsan da muhakkak O seni görüyor.”⁴¹

İddetü’l-Dâî kitabında şöyle naklediliyor: “İbrâhîm (a.s.)’in ferhatları bir mil öteden duyuluyordu. Ta ki Allah, onu bu sözleriyle övdü: ‘Doğrusu İbrâhîm, yumuşak huylu, duygulu ve gönülden (Allah’a) yönelen biriydi.’⁴² Namazında sanki kaynayan kazanın sesi gibi ondan ses duyuluyordu. Aynı şekilde efendimiz Resûlullah (s.a.)’in göğsünden de bunun gibi bir ses duyuluyordu. Fâtıma (a.s.)’in, namazında Allah korkusundan nefes alış hızlanırdı.”⁴³

Bu konularda hadis-i şerifler bundan daha fazladır ki bu kısa kitaba sığmaz. Allah’ın karşısında kıyâmın, hem sûrî (biçimsel) hem de kalbî ve manevî âdâbının keyfiyetiyle ilgili olarak, bu birkaç hadis üzerinde düşünmek, öğüt ve tefekkür ehli için yeterlidir.

³⁹ *Mustedreku’l-Vesâil*, Kitâbu’s-Salât, Ebvâb-ı Ef’âlîs Salât, Bab 2, Hadis.3

⁴⁰ *Bihâru’l-Envâr*, c. 74, s. 74, *Kitâbu’r-Rûze*, Mevâizu’n-Nebî, Bab. 4, Hadis 3; *Mekârimu’l-Ahlâk*, s. 459.

⁴¹ *Müstedrekü’l-Vesâil*, Kitâbu’s-Salât, Namazın fiilleri babları, 1. Bab, 7. hadis, *Fıkhu’r-Rızâ* kitabından naklen, s. 101, Bâbu’s-Salâtü’l-Mefrûza.

⁴² Hüd 75.

⁴³ *Müstedrekü’l-Vesâil*, Kitâbu’s-Salât, Namazın fiilleri babları, 2. Bab, 15. Hadis.

Biraz Ali ibn Hüseyin (a.s.)'ın halleri ve Hazreti Hak'la münâcâtları hakkında ve o serverin latif duaları üzerinde tefekkür et. Bu dualarda o, Allah'ın kullarına, kulluğun âdâbını öğretmektedir. Tabii ben, Hazret'in münâcâtları kullara öğretmek içindi demiyorum. Bu söz bâtil ve içi boş bir sözdür. Rabb'in makamına ve Ehli Beyt'in ma'ârifine olan câhillikten kaynaklanmaktadır. Onların korkuları herkesten daha fazlaydı. Hakk'ın azamet ve celâli onların kalbinde herkesten daha çok tecellî etmekteydi. Lakin ben diyorum ki Allah'ın kulları onlardan Allah'a nasıl kulluk edilmesi gerektiğinin keyfiyetini ve Allah'a sülûkun nasıl olması gerektiğini öğrenmelidirler. Onların dualarını ve münâcâtlarını okudukları zaman sadece dilleriyle okumamalıdırlar. Onların Hak ile olan muâmelelerinin nasıl olduğunu ve O'nun karşısında tezellül, acz ve niyazlarını nasıl izhâr ettikleri üzerinde tefekkür etmelidirler.

Sevdiğimin canına and olsun ki Hazreti Ali ibn Hüseyin, Zât-ı Mukaddes-i Hakk'ın kullarına gönderdiği en büyük nimetlerdendir ki onun varlığıyla kullarına iyilikte bulunmuş, o efendimizi kurb ve kuds makamından indirerek, kulluğun yollarını kendi kullarına öğretmesi için göndermiştir. “O gün nimetlerden elbette sorulacaksınız.”⁴⁴ Eğer bize, “Bu nimetinin kadrini neden bilmediniz ve bu büyük insandan neden faydalanmadınız?” diye sorulsa verecek cevabımız yoktur. Ancak utanarak başımızı aşağı eğerez. Pişmanlık ve esef ateşiyle yanarız. O zaman pişmanlığın bir faydası yoktur.

Nasihât

Ey aziz! Henüz fırsat varken, ömür sermayeni henüz yitirmemişken, Allah'a giden yol açıkken, Hakk'ın rahmet kapıları açıkken, sağlığın yerindeyken, organlarının kuvveti yerindeyken, elin ayağında güç varken, mülk aleminin ziraat yurdu yerinde iken bir himmet et. Bu ilâhî nimetleri biraz anlayıver. Onlardan faydalan. Ruhânî kemâlleri ve ezeli ve ebedî saâdetleri elde etmeye çalış. Kur'an-ı Kerîm ve Ehli Beyt'in, şu karanlık tabiat alemine yaydıkları

⁴⁴ Tekâsür 8.

ve ilâhî alemleri nurlarla aydınlattıkları ma'âriflerinden sen de biraz faydalan. Kendi karanlık tabiatını ilâhî nurla aydınlat. Gözünü, kulağını, dilini ve diğer zâhir ve bâtın güçlerini Hak Teâlâ'nın nuruyla nurlandır. Bu karanlık yeryüzünü ışıklı bir yeryüzüne, hatta aklı gökyüzüne çevir: *"O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür..."*⁴⁵, *"Yeryüzü Rabbinin nuruyla aydınlanır"*⁴⁶. Eğer o gün senin yeryüzün başka yeryüzü olmamışsa, Rabbinin nuruyla aydınlanmamışsa, karanlıklara, zorluklara, korkulara, sıkıntılara, aşıklıkla, azablara dâccârsın demektir.

Şimdi bizim zâhirî ve bâtınî kuvvetlerimiz şeytanî zulmetlerle karanlıklar içindedir. Eğer bu hal üzere kalırsak yavaş yavaş fitrat nuruna sahip ilk yeryüzümüzün, fitratullahın tüm ahkâmından uzak, fitrat nûrundan nasipsiz cehennemî karanlık yeryüzüne dönüşmesinden korkuyorum. İşte bu öyle bir bedbahtlıktır ki ardından bir saâdet gelmez. Öyle bir karanlıktır ki ardından bir ışığı bulunmaz. Öyle bir korku ve vahşettir ki huzur ve itminan yüzü görmez. Öyle bir azabdır ki ondan sonra bir rahatlık gelmez. *"Bir kimseye Allah nûr vermemişse, artık o kimsenin aydınlıktan nasibi yoktur."*⁴⁷ Şeytanın ve kötülüğü emreden nefsin aldatmalarından Allah-u Teâlâ'ya sığınıyorum.

Enbiyây-ı A'zam'ın gelmesi, şeriatların teşri' edilmesi, ahkâmın tesisi ve semâvî kitapların, özellikle Kur'ân-ı Kerim'in indirilmesindeki ana hedef, tevhîdin ve ilâhî ma'ârifin yayılması; küfrün, şirkin, ikiciliğin, ikiye tapmanın kökünün kazınmasıdır. Tevhîdin ve tecridin sırrı da tüm kalbî ve biçimsel ibâdetlerin hepsinde bulunmaktadır. Kâmil arif Şeyh Şahâbâdî (ruhum ona feda olsun) şöyle buyuruyorlardı: *"İbâdetler kalbin bâtınından bedeninin mülkünde tevhîdin icrasıdır."*

Bilcümle ibâdetlerden istenilen netice, ma'ârifin tahsili ve tevhîd ve diğer ma'ârifin kalbde sağlamlaşmasıdır. Bu maksat da ancak sâlikin kalbî hazları almasıyla imkân bulur. Öyleyse sâlik

⁴⁵ İbrahim 48.

⁴⁶ Zümer 69.

⁴⁷ Nûr 40.

sûret ve kalıptan, hakikate ve öze geçmelidir. Dünyada, kabukta kalmamalıdır. Bunlarda duraksamak insâniyet sülûkunun yolunun dikenleridir. Sırf sûrete çağırınlar, insanları bâtunî âdâblardan mahrum edenler, “Şeriat sadece şu sûretten ve kabuktan ibarettir, mana ve hakikat diye bir şey yoktur” diyenler, Allah’a giden yolda duran şeytanlardır ve insâniyet yolunun dikenleridir. Onların şerinden Allah-u Teâlâya sığınmak gerekir. Bunlar ma’rifet, tevhîd, velâyet ve diğer ma’âriflerin nûru olan fitratullahı söndürüyorlar. Taklit, cehâlet, âdet, hayâl hicâblarını insanların üzerine örtüyorlar. Allah-u Teâlâ’nın kullarını O’nun dergâhına itikaftan, O’nun güzel cemâline vâsıl olmaktan alıkoyuyorlar. Ma’ârifin yolunun önüne set çekiyorlar. Hak Teâlâ’nın cemâl ve celâl eliyle onların mayalarında gizlediği büyük peygamberleri ve semâvî kitapları, onları terbiye edip yetiştirmek için gönderdiği Allah’ın kullarının saf kalblerini, dünyaya ve onun süslerine, maddî ve cismânî yönlerine yönlendiriyorlar. Onları aklî rûhâniyetlerden ve saâdetlerden yüz çevirttiriyorlar. Gayb âlemlerini ve vaad edilen cennetleri hayvânî yiyeceklere, içeceklere, nikâhlanmalara ve diğer hayvânî isteklere münhasır kılıyorlar.

Bunlar, Hakk Teâlâ’nın yaydığı bunca hidâyet rahmetini, indirdiği tüm bu kitapları, gönderdiği tüm büyük melekleri, görevlendirdiği büyük peygamberleri, insanın karnını ve avretini idare etmek için gönderdiğini zannediyorlar! Bunların en üstün ma’ârifî şudur ki; dünyada karnını ve avret mahallini korursan âhiretteki arzularına ulaşırsın. Bunlar beş yüz yıldır cimaya verdikleri önemi, tevhîde ve nübüvveti vermiyorlar. Tüm ma’ârifî, karın ve avreti âbâd etmenin mukaddimesi sayıyorlar. Eğer bir hakîm-i ilâhî veya rabbânî bir ârif Allah’ın kullarının yüzüne rahmetten bir kapı açarsa, hikmetten bir sayfa okursa, bunlar her türlü kötü nisbetten, sövgüden, tekfirden geri durmazlar. Bunlar dünyaya öyle bulanmışlar, karın ve avret şehvetlerine o kadar önem vermektedirler ki anlamadan, tahakkuk âleminde hayvânî şehvetlerden başka bir saâdetin olmasını istememektedirler. Oysa eğer âlemde aklî saâdet olsa, onların karın ve avretlerine bir zarar vermez.

Hayvâniyet haddinden yukarı çıkmamış bizim gibiler için karın ve avretin idaresinden ibaret olan cismânî cennetten başkası söz konusu olamaz. Ona da ümit edilir ki Allah'ın lütfuyla belki ulaşırsınız. Fakat saâdetin bununla sınırlı olduğunu zannetmeyelim. Hakk'ın cennetinin sadece bu hayvânî cennetle sınırlı olduğunu düşünmeyelim. Hak Teâlâ'nın öyle âlemleri vardır ki hiçbir göz görmemiş, hiçbir kulak duymamış, hiç kimsenin kalbinden dahi geçmemiştir. İlâhî sevgi ve ma'rifetullah ehli, cennetlerden hiçbirine ihtimam göstermez. Gayb veya şehâdet âlemine teveccüh etmez. Onlar için "likâ" (Allah'la buluşma) cenneti" vardır.

Eğer Kur'ân ayetlerini ve ismet Ehli Beyt'inden gelen hadisleri burada zikretmek istesek çok yer kaplar ve bu sayfaların durumuna uymaz. Bu kadar yazdığımız da kalemin tuğyânından zikredildi. Amacımız, Allah'ın kullarının kalblerini, yaratılış hedefleri olan, tüm saâdetlerden üstün olan ve her şeyin ona mukaddime olduğu "ma'rifetullah"a teveccüh ettirmektir. Sülûk yolunun dikenleri olarak bahsettiğimiz kimselerden maksadımız, büyük İslâm alimleri ve Ca'fer Sâdık (a.s.)'ın mektebinin değerli fakihleri değildir. Kastımız bazı ehl-i cehâlet, kusurla, bilgisizlikle, ilimle kendini süslemiş olan, bilmeden Allah'ın kullarının yolunu kesen kimselerdir. Kalemin tuğyân etmesinin şerrinden, bozuk niyetten ve bâtil heften Allah'a sığınırım! İlk ve son olan; zâhir ve bâtın olan Allah'a hamd ederim.

Üçüncü Bab Niyetin Sırrı ve Âdâbı

Bu bab beş fasıldan oluşmaktadır:

Birinci Fasl:

Niyetin İbâdetlerdeki Hakikati

Bil ki niyet, bir şeyi yapmaya azmetmeye karar vermek, onu tasavvur ettikten sonra yerine getirmek için nefsi toplamak, onun faidesini tasdik etmek ve yerine getirmenin gerekli olduğuna hükmetmektir. Niyet nefsânî ve vicdânî bir haldir ki bunlardan sonra

ortaya çıkar. Onun için himmet, karar, irade, kasıt ifadelerini de kullanırız. Tüm ihtiyarî fiillerde vardır. İhtiyarî olan hiçbir fiil ona muhalif olamaz. Amelin tamamında mecaz söz konusu olmadan hakikaten mevcuttur. Önce zihinde ayrıntılı bir şekilde canlandırılması gerekmez veya bu kasıt ve kararı ayrıntılı şekilde failin başta veya fiil esnasında tasavvur etmesine gerek yoktur. Bazen insan bir işi yapmaya karar verip yapmaya koyulduğunda, o işin detaylı süretinden ve amelin kararından tamamen gaflet halindedir; fakat o hakikat mevcuttur ve amel onun harekete geçirmesiyle dışarıda yapılmaktadır. Bu durum ihtiyarî fiillerde vicdânî olarak açık bir konudur.

Bilcümle bu yapma kararı ki bu, fakihlerin dilinde niyetten ibarettir; her amelde mutlaka vardır. İnsanın ihtiyarî bir ameli niyetsiz yapması imkânsızdır. Bununla beraber, pis şeytanın vesvesesi insanın aklının tasavvurunu kendine mahkûm ediyor ve çok açık bir meseleyi zavallı insana bulanıklaştırıyor. İnsanın çok kıymetli ömrünü amelini güzelleştirmeye ve temizlemeye sarf etmesi ve onu bâtinî bozukluklardan arındırması yerine; tevhîdî ma'ârifte, Hakk'ı tanımakta, Hakk'ı istemekte sarf etmek yerine mel'un iblis ona vesvese vermekte, ömrünün yarısını çok açık ve basit işlerde harcatmaktadır. Şeytanın tuzakları ve hileleri çoktur: Birisini amelin aslını terk etmeye zorlar. Bir diğerini terk ettirmekten ümidini kesince onu riyâyâ (gösterişe), ucba (kendini beğenme) ve diğer fesatlara zorlar. Eğer bunu başaramazsa onun amelini kuru mukaddesçilikle bâtil eder. Halkın tüm ibâdetlerini insanın gözünde aşâğılar ve halkın özensiz olduğunu söyler. O zaman amelle birlikte onun gerekliliği olan, mesela niyette veya normal ve zahmetsiz bir amel olan tekbir veya kırâatte onun tüm ömrünü sarf ettirir. Bila-hare insanın amelini bu yollardan biriyle bâtil etmedikçe razı olmaz.

Vesvesenin birçok boyutu ve sayısız yolu vardır ki onun tümünden bahsetmek ve tüm boyutlarını araştırmak mümkün değildir. Fakat hepsinin arasında en komik ve en şaşırtıcı olanı niyette vesvesedir. Çünkü insan, ihtiyarî bir ameli tüm ömrü boyunca tüm kuvvetleriyle niyetsiz yapmaya kalksa, bunu yapması

mümkün değildir. Buna rağmen, namazda niyet etmek için uzun süre oyalanan hasta ruhlu, zayıf akıllı bir zavallıyı görebilirsin. Bu şahıs neredeyse pazara gitmek veya yemek yemek için de niyetini toplayacak! Bu zavallının namazı Allah’a yakınlık mi’râcı, saâdetin anahtarı olması gerekirken; kalbî âdâbla edebilenmesi gerekirken; bu ilâhî latifenin esrârını öğrenmekle kendi özünü kâmileştirmesi ve hayat boyutunu temin etmesi gerekirken; vesvesesinden dolayı bunların tümünden gafil olmaktadır. Bunları gerekli görmemesi bir yana, hepsini bâtil bilerek çok değerli sermayesini şeytana hizmette harcamakta, o vesveseciye itaatte geçirmekte, hidâyet nuru olan Allah’ın verdiği aklı, iblisin hükmüne mahkûm etmektedir.

Abdullah bin Sinan dedi ki: “İmam Ca’fer-i Sâdık (a.s.)’ın yanında abdest ve namazında vesveseye mübtelâ olan birisinden bahsettım ve ‘O akıllı bir adamdır’ dedim. Şöyle buyurdu: ‘O şeytana itaat ediyorken ne aklından söz ediyorsun?’ ‘Nasıl şeytana itaat ediyor?’ diye sordum. Şöyle buyurdu: ‘Ona, ona gelen bu şey nedendir, diye sor; şeytanın işindendir, diyecektir.’”⁴⁸

Bilcümle, insanın bu hastalığın kökünü her ne alıştırma ve zahmetle olursa olsun kazıması gerekir. Bu hastalık insanı tüm saâdetlerden ve hayırlardan alıkoyar. İnsanın, kırk yıllık ibâdetlerini süreti itibariyle dahi olsa doğru olarak yerine getirememiş ve fikhî yönden de eksik olması mümkündür. Nerede kaldı bâtinî ve şer’î âdâb! Daha gülünç olanı, bazı vesveseli şahıslar herkesin amelini bâtil bilirler ve onları dine dikkat etmemekle suçlarlar. Oysa eğer, kendileri mukallid iseler taklid ettikleri müctehid de normal halk gibidir. Eğer bu şahıs ilim ehliyse hadislere müracaat etsin. Görecektir ki Allah Resûlu (s.a.) ve Hidâyet İmamları (a.s.) da bu konularda normal idiler. Tüm halkın arasında bu vesveseci grup, Resûlullah (s.a.)’ın ve Masum İmamların (a.s.), fakihlerin ve ulemanın tersine amel ederek herkesin amellerini hiç sayıyorlar, kendi amellerini ihtiyata uygun görüyorlar ve kendilerini dine önem veren biri olarak biliyorlar. Mesela abdest hususunda

⁴⁸ *Usûl-ü Kâfî*, c. 1, s. 13, “Akıl ve cehl kitabı”, 10. hadis.

Resûlullah (s.a.)'ın abdestini beyan eden hadisler mütevâtirdir. Hz. Resûl (s.a.) bir avuç su yüzüne, bir avuç sağ koluna, bir avuç su da sol koluna döküyordu. İmâmiye fakihlerinin icma'ına göre kesinlikle bu abdest sahihtir. Allah'ın Kitabının zâhiri de bu şekildedir. İkinci yıkamada, hatta ikinci avuçta bazıları sakınca görmüşlerdir. Lakin ikinci avuç, hatta ikinci yıkamanın da zararı yoktur. Müstehab olduğu söylenir. Fakat üçüncü yıkama bid'attır ve abdesti bâtil eder. Bu konuda rivayet olarak ve fetva olarak ihtilaf yoktur. Şimdi o zavallı vesvesecinin yaptığına bak! Yirmi avuç su alıyor, aldığı her avuç suyla da tüm kolu yıkayacak miktarda su alıyor, ama yine de bununla yetinmiyor. Bu durumda kesinlikle onun abdesti bâtildir. Bu bedbaht akılsız, şeytana itaat ettiği ve onun verdiği vesveseyi yerine getirdiği bu amelini sahih biliyor ve ihtiyata uygun sayıyor. Sonra da başkalarının amelini bâtil sayıyor. Şimdi böyle birini akılsız addeden hadis-i şerifin ne kadar doğru olduğu anlaşıyor. Resûlullah (s.a.)'ın amelinin zıddına amel etmeyi sahih bilen, O hazretin ameline uygun amel etmeyi bâtil sayan kimse ya dinden çıkmıştır ya da akılsızdır. Bu zavallı dinden çıkmadığı için akılsız demek daha doğrudur; şeytana itaat etmekte, Rahmân'a muhalefet etmektedir.

Bu hastalığın tedavisi ancak şudur: Yukarıda zikredilen konular üzerinde biraz düşünsün. Kendi yaptığıyla dindar avamın, âlimlerin ve fakihlerin yaptığını kıyaslasın. Eğer kendini onlara muhalif gördüyse şeytanın burnunu yere sürtsün ve o habise itina etmesin. Şeytan, “Amelin bâtil oluyor” diye ona vesvese verince, “Eğer ümmetin fakihlerinin hepsinin ameli bâtülse bırak benimki de bâtil olsun” desin. Ümit edilir ki bir süre şeytanla muhalefet etmesiyle, aynı zamanda da Hakk Teâlâ'ya acz u niyazla onun şerinden sığınmasıyla bu hastalık ortadan kalkar. Şeytanın tamah gözü ondan kesilmiş olur. Aynı şekilde, yine şeytanın vesveselerinden olan çok şüphe etmeyi def etmede de rivayet-i şeriflerde bu düsturu vermişlerdir.

El-Kâfi-i Şerifte Hz. İmam Muhammed Bâkır (a.s.)'dan şöyle naklediliyor: “Namazda şüphenin çok olduğu zaman namazı imza

et; yani o şüphene itina etme. Ümit edilir ki şeytan seni bırakır; muhakkak bu ancak şeytandandır.”⁴⁹

Başka bir rivayette, Hz. Bâkır veya Hz. Sâdık (a.s.) şöyle buyuruyor: “Namazınızı bozmakla şeytanı kendinize alıştırmayın; böyle yaparsanız onu tamaha düşürsünüz. Çünkü şeytan pistir, alıştırılmış olduğu şeyi adet edinir.” Zürâre diyor ki: “İmam buyurdu: O (şeytan) itaat edilmeyi ister; kendisine isyan edildiği zaman sizden hiçbirinize geri dönmez.”⁵⁰

Bu önemli tedaviler, şeytanın tüm vesvese ve çağrılarında uygulanabilecek ilaçlardır. Dua hadis-i şeriflerinde de böyle düstur vermişlerdir. Bu konuda isteyen *Vesâilu’ş-Şî’a* ve *Müstedrekü’l-Vesâil* kitaplarının “Hilel” bablarının son bölümlerine müracaat edebilir.

İkinci Fasıl:

İhlâs

Niyetin önemli âdâbından birisi ihlâstur. İhlâs tüm ibâdetlerin en önemli unsurudur. Kapsayıcı düsturlardandır.

İhlâsın hakikati, amelin Allah’tan başkasından temizlenmesi, sırrın Hakk Teâlâ’dan gayrısını görmekten saflaştırılmasıdır. Bu tüm biçimsel ve özsel, zâhirî ve bâtinî amellerde geçerlidir. İhlâsın kemâli, gayrının mutlak olarak terk edilmesi; bencilliği, benliği, gayrıyı ve gayrılığı tamamen ayağının altına almaktır. Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Hâlis din yalnız Allah’ındır.*”⁵¹ Eğer nefsânî ve şeytanî hazların sadece bir tanesi dinde olacak olursa hâlis olmaz. Hâlis olmayanı da Hakk Teâlâ ihtiyar etmez, seçmez. Gayrılık ve nefsanîyet şâibesi olan şey Hakk’ın dininin dışındadır.

Allahu Teâlâ buyuruyor: “*Halbuki onlara ancak, dini yalnız O’na has kılarak ve hanîfler olarak Allah’a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emrolunmuştu.*”⁵²

⁴⁹ *Furû’u’l-Kâfi*, c. 3, s. 359, Kitâbu’s-Salât, Bâb-ı Men şekke fi’s-salât, H. 8.

⁵⁰ A.g.e. H. 2.

⁵¹ Zümer 3.

⁵² Beyyine 5.

Yine Allahu Teâlâ buyuruyor: “Kim âhiret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancını isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun âhirette hiçbir payı yoktur.”⁵³

Resûlullah (s.a.)’den nakledildiğine göre şöyle buyurmuştur: “Herkes için niyet ettiği vardır. Hicreti Allah’a ve Resûlüne olan hicreti Allah’a ve Resûlünedir. Hicreti ulaşmak istediği dünya veya nikâhlamak istediği bir kadın olanın hicreti, hicret ettiğine doğrudur.”⁵⁴

Allah-u Teâlâ şöyle buyuruyor: “Kim Allah ve Resûlü uğrunda hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse artık onun mükâfatı Allah’a düşer.”⁵⁵ Bu ayet-i şerife, ihlâsın tüm mertebelerini kapsıyor olabilir. Birisi bedenle yapılan sûrî hicrettir. Bu hicret Allah ve Resûl için hâlis olmazsa, nefsânî hazlar için olursa Allah’a ve Resûlüne hicret değildir. Bu, sûrî, fikhî ihlâstur.

Bir diğer mertebe manevî hicret; bâtinî yolculuktur. Bunun başlangıç noktası karanlık nefis evi, gayesi ise Allahu Teâlâ ve O’nun Resûlüdür. Resûle hicret de yine Hakk’a geri döner, O’na râcîdir. Çünkü Resûl’ün, resûl olması itibarıyla bağımsızlığı yoktur. O ayet, ayna ve temsilcidir. Dolayısıyla ona hicret Hakk’a hicrettir. Allah’ın has kullarına sevgi, Allah’a sevgidir.

Öyleyse ayet-i kerimenin bu ihtimale göre anlamı şu oluyor: Manevî hicretlerin; kalbî-irfânî seferle nefis evinden, benlik evinden çıkan ve kendini, nefsâniyetini ve benliğini görmeden Allah’a hicret edenin mükâfatı Hakk Teâlâ’ya aittir. Eğer sâlik Allah’a sülûkta nefsânî hazlardan birisine talip olursa, hatta isteği manevî makamlara ulaşmak olsa dahi olsa, sülûku Allah’a değildir. Ashında sâlik evden henüz çıkmamıştır. Evin duvarları içinde yolculuk etmektedir. Bir köşeden bir köşeye, bir açıdan bir açığa gidip gelmektedir.

Öyleyse eğer, sefer nefsin mertebelerinde olursa ve nefsânî kemâllere ulaşmak için olursa seferi Allah’a sefer değildir; bilakis

⁵³ Şûrâ 20.

⁵⁴ *Müstedrekü’l-Vesâil*, Ebvâbu Mukaddimetü’l-İbadât, Bab.5, H. 5.

⁵⁵ Nisâ 100.

nefsden nefsedir. Ama sâlikin Allah'a sefer etmesi için bu sefer kaçınılmaz olarak karşısına çıkmaktadır. Evliyânın kâmillerinin (a.s.) dışında sefer-i rabbânîyi, sefer-i nefsânî olmadan kimse yapamaz. Bu şan sadece kâmiller için mümkündür. Muhtemelen “*Fecrin çıkışına kadar bir esenliktir o*”⁵⁶ ayet-i kerimesi, tabiat karanlığının gecelerindeki seyir mertebelerinin tümündeki şeytânî ve nefsânî tasarruflardan esenliğe işaret etmektedir. Kâmiller için kıyamet gününün fecrinin doğuşuna kadar kadir gecesidir. Bu, kâmiller için ehadiyetin cemâlinin görülmesidir. Onların dışında olanlar için ise seyrin tüm mertebeleri esenlik içinde değildir. Hatta başlangıçta hiçbir sâlik şeytânî tasarrufların dışında değildir.

Kâmillerin bu ihlâs mertebesi, Allah'a seyrin ilk mertebesinden son mertebelerine kadar esenlikte, selâmette olmak, hakikî ölümün hâsıl olmasıdır. Ondan sonra ikinci hakkanî hayattan sonraya kadar yani “mahv”dan (yok oluştan) sonraki “sahv”e (mest olma, sarhoşluk haline) kadar esenliktedirler. Bu mertebe sülûk ehli, normal ma'rifet ve riyâzet ehli için gayri mümkündür. Böyle bir hulûsun âlâmeti odur ki; onlarda şeytanın saptırmasına yol yoktur. Şeytanın tamahı tamamen onlardan kesilmiştir. Nitekim ayet-i kerimede o habisin dilinden şöyle buyuruyor: “İblis, ‘*Senin izzetine and olsun ki, içlerinden ihlâslı kulların hariç, elbette onların hepsini azdıracağım*’ dedi.”⁵⁷ Burada ihlâs, kulun fiiline değil, bizzat kendisine nisbet ettirilmiştir. Ve bu, amelde ihlâstan daha yüksek bir makamdır. Resûlullah (s.a.)’ın, “Kim kırk sabah Allah için kendini hâlis kılsa hikmet çeşmeleri kalbinden diline akar”⁵⁸ meşhur hadis-i şerifindeki ihlâstan maksat da ihlâsın tüm mertebeleri olabilir. Yani amelî ihlâs, sıfatî ihlâs ve zâtî ihlâs. Belki zâtî ihlâsta açığa çıkmış olabilir; böylece ihlâsın diğer mertebelerini kapsamış olur.

Bu hadis-i şerifin şerhi, “hikmet çeşmeleri”nden maksadın beyanı, kalbden dile akmasının niteliği, bu cereyanda ihlâsın dahil,

⁵⁶ Kadir 5.

⁵⁷ Sad 82, 83.

⁵⁸ *Bihâru'l-Envâr*, c. 67, s. 242.

“kırk sabah”ın özelliği konularını açıklamak bu risalenin dışındadır. Bu konuda meşhur *Tuhfetül-Mulûk fiş-Seyri veş-Sülûk* risalesinin ana mihveri, bu hadis-i şerifin şerhidir. Bu risale, ârif-i billâh merhum Bahru'l-Ulûm'a nisbet edilmektedir. Oldukça güzel bir risaledir. Gerçi hakkında bazı tartışma söz konusudur. Bu yüzden bazıları bu risaleyi o değerli âlime ait bilmemektedirler. Bu, uzak bir ihtimal da değildir.

Üçüncü Fasil:

Genel Hatlarıyla İhlâsın Bazı Mertebeleri

İhlâsın mertebelerinden birisi, amelî mahlûkun rızasını gözetme ve onların kalblerini celbetme şâibesinden arındırmak, saf-laştırmaktır. Bu amel kalbî de olabilir, şekilsel de. İhlâsın karşıtı ise ameli riyâ ile yapmaktır. Bu, fikhî riyâdır ve tüm riyâ mertebelerinin en aşağısıdır. Onun sahibi tüm riyâkârlardan daha değersiz ve aşağılıktır.

İhlâsın ikinci mertebesi, ameli dünyevî hedeflerden, fânî maksatlardan arındırmaktır; bu amel vasıtasıyla Allah'ın inayetini ummak ameli yapmaya sevk eden unsur olsa dahi. Örneğin; rızkın artması için gece namazı kılmak, ay boyunca belalardan selâmette olmak için ayın başında kılınan namazı kılmak, selâmet ve sağlıklı olmak için sadaka vermek ve diğer dünyevî maksatlar. İhlâstan bu mertebeyi bazı fakihler ibâdetin sıhhat şartı olarak saymışlardır. Fakat bu, fıkıh kaidelerine göre tahkîkin hilâfıdır. Gerçi ma'rifet ehlinin yanında bu namazın hiçbir değeri yoktur. Tıpkı diğer meşru ticaretler gibidir, belki onlardan da azdır.

Üçüncü mertebe; cismânî cennetlere ulaşmak, hurilere, saraylara vb. ulaşmak için amel etmekten ameli arındırmaktır. Bunun karşısında tüccarların ibâdeti vardır. Bu konu rivayet-i şerifelerde buyurulmuştur. Bu da ehlullahın nazarında diğer ticaretler gibidir. Fakat bu tüccarın amelinin ücreti daha yukarı ve fazladır; ancak ameli biçimsel bozukluklardan hâlisleştirmiş olursa.

Dördüncü mertebe; ameli vaad edilmiş cismânî azabların korkusundan yapmaktan arındırmaktır. Karşısında ise rivayetlerde geldiği gibi kölelerin ibâdeti vardır. Bu ibâdet de kalb ashâbının nazarında bir değere sahip değildir ve Allah'a ubûdiyetin dairesinin dışındadır. Ma'rifet ehlinin nazarında bir insanın dünyalık cezalar ve azablardan korkmasıyla âhîret ceza ve azablarından korkması arasında bir fark yoktur; aynı şekilde, dünyalık kadınlara ulaşmak amacıyla cennetlik kadınlara ulaşmak arasında bir fark görmemektedirler. Bunların hiçbirinin Allah için olmadığı konusunda, fikhî kaideler bâtıl olmadığını belirtir; ama ma'rifet ehlinin pazarında bunların bir değeri yoktur.

Beşinci mertebe; aklî saâdete ve rûhânî, daimî, ezeli, ebedî lezzetlere ulaşmak ve kerrubların (Allah'a en yakınların) sınıfından olmak, kutsî akılların ve mukarreb meleklerin taifesinden olmak için amel etmekten ameli arındırmaktır. Karşısında ise bu maksat için amel etmek vardır. Gerçi bu derece büyük bir derecedir; önemli ve yüksek bir maksattır. Hakimler ve muhakkikler saâdetin bu mertebesine çok büyük önem ve değer vermişlerdir. Lâkin ehlullahın yolunda bu mertebe de sülûkun eksiğinden, sâliki de tüccarlar sınıfından sayılmaktadır. Gerçi ticarete ve kazançta diğerlerinden farkları vardır.

Bu mertebenin üstündeki altıncı mertebe, bu lezzetlere ulaşmaktan ve bu saâdetlerden mahrum kalmaktan korkmaktan dolayı amel etmekten ameli arındırmaktır. Karşısında ise korkunun bu mertebesinden korkmaktan dolayı amel etmek vardır. Bu da yüksek bir mertebe olmasına, yazarın arzu sınırlarının üstünde olmasına rağmen, ehlullahın nazarında bu da kölelerin ibâdetidir; aksak ibâdetidir.

İhlâsın yedinci mertebesi; amelin Allah'ın cemâline ulaşmak, likâ' cenneti olan sonsuz subuhât⁵⁹ nurlarının behcetlerine, mutluluklarına ulaşmak için amel etmekten ameli arındırmaktır. Bu mertebe yani likâ' cenneti ma'rifet ehlinin ve kalb ashâbının mü-

⁵⁹ İlâhî cemâl nurları; celâl ve azamet-i ilâhiyye.

him maksatlarındandır. Çoğunluk bu makama ulaşamaz. Ma'rifet ehlinde az bir kimse bu şerefin saâdetiyle müşerreftir. Bunlar Allah ehlinin, Allah'ın seçilmişlerinin kâmillerinden olan sevgi ve cezbe ehlidirler. Lâkin bu merteye ehlullahın kâmillerinin kemâl mertebesi değildir. Bu, onlarda fazlasıyla bulunan normal makamlarındandır. Mûnâcât-ı Şa'bâniye gibi dualarda Hz. Emîru'l-Mü'minîn (a.s.) ve pak evlâdı bu mertebeyi istemişler veya ona sahip olmaya işaret etmişlerdir. Fakat bu, onların bu makamla sınırlı oldukları anlamına gelmez.

Nitekim bu mertebenin üstünde sekizinci merteye vardır. Bu merteye, ameli ayrılık korkusundan arındırmaktır. Bu merteye de kâmillerin en üst makamlarındandır. Hz. Emîru'l-Mü'minîn (a.s.) Kumeyl duasında, "Senin ayrılığına nasıl dayanayım?" derken; bu onun ve onun gibilerinin normal makamlarındandır.

Bilcümle amelin bu iki mertebeden de arındırılması ehlullahın nezdinde gereklidir. Bu merteye hulûsun kemâlidir. Bundan sonra da başka mertebeler vardır. Artık bu mertebeler hulûs sınırından yukarı çıkarak tevhîd, tecrîd, velâyet mizânının altında yer almaktadır ki bunun beyanı burada uygun değildir.

Dördüncü Fasil: İlimle Amel

Şimdi ihlâsın mertebelerini ve ibâdetlerin makamlarını bir ölçüde bilmiş oldun. O zaman kendini onu elde etmek için hazırla. Amelsiz ilmin bir değeri yoktur. Bilene huccet daha fazla tamam olur, münakaşası daha çoktur. Ne yazık ki biz ilâhî ma'âriften, ehlullahın manevî makamlarından, kalb ashâbının yüce derecelerinden tamamen mahrumuz. Bizden bir taife, makamları tamamıyla inkâr ediyor ve onun ehlini hatalı, bâtul ve gereksiz biliyor. Birisi onlardan az bir bahsetse veya onların makamlarına bir davette bulunsa hemen onu uydurukçu, davetini de şathiyâttan sayıyorlar. İnsanların bu taifesinin kendi eksikliklerini, ayıplarını fark ettirmeye,

derin uykudan uyandırmaya ümit yoktur. “*Sen istediğini hidâyet edemezsin.*”⁶⁰, “*Sen kabirlerdekine işittiremezsin.*”⁶¹

Evet, zavallı yazar gibi hiçbir yerden haberi olmayan, kalbleri ilâhî ma’rifet ve sevgi hayatıyla dirilmemiş olanlar ölülerdir ki beden kılıfı onların çürük kabirleridir. Bu bedenin tozu toprağı, karanlık vücut darlığı onları tüm nur ve nur üstüne nur âlemlerinden hicâbda ve örtüde bırakmıştır: “*Bir kimseye Allah nûr vermemişse, artık o kimsenin aydınlıktan nasibi yoktur*”⁶². Bu taifeye Kur’ân’dan ve hadisten; ne kadar Allah sevgisinden, ilâhî sevgiden, ilâhî aşktan, likâ’ sevgisinden, Hakk’a doğru kaçmadan söz edilse te’vîle, yorum yaparak değiştirmeye koyulurlar. Kendi reylerine göre tefsir ederler. Onca likâ’ullah ve Allah sevgisiyle ilgili ayetleri cennet ağaçlarına, güzel kadınlara yorumlarlar. Bilmiyorum bu taife, Münâcât-ı Şa’bâniyye’nin şu cümlelerini ne yapıyorlar, nereye koyuyorlar, nasıl yorumluyorlar? “İlâhî, sana doğru kaçmanın kemâlini bana bağışla! Ve kalb gözlerimizi sana bakmalarının ışığıyla aydınlat. Ta ki kalblerin gözleri nur hicâblarını yırtsin, böylece büyüklük (azamet) madenine varsın ve ruhlarımız senin kudsünün izzetine asılsın. İlâhî! Beni, kendisini çağırdığın ve onun da hemen sana cevap verdiklerinden; kendisine baktığın, bunun üzerine celâlden dolayı bayılıp düşenlerden kıl!”

“Nur hicâbları” nedir acaba? Acaba “Hakk’a bakmak” cennetin armutlarına mı bakmaktır? Acaba “azamet madeni” cennetin sarayları mıdır? “Ruhların kudsünün izzetine asılması”, şehveti gidermek ve hurilerin eteğine asılmak mıdır? “Celâlden düşüp bayılmak, mahvolmak”, cennet kadınlarının güzelliğinden dolayı bayılmak mıdır? Acaba Resûlullah (s.a.)’in mi’râc namazında yaşadığı tüm cezveler ve bayılmalar, müşâhade ettiği o azamet nurları ve ondan daha yukarısı, –o mahfildeki meleklerin en büyüğü olan Cibrîl-i Emîn (a.s.)’ın, sırra mahrem olmadığı için bir milim ilerlemeye cüret edemediği makamlar– çok iyi kadınlardan biri

⁶⁰ Kasas 56.

⁶¹ Fâtır 22.

⁶² Nûr 40.

için mi cezbediydi? Yoksa onun gördüğü, güneşin ve ayın nurları gibi, hatta onlardan daha mı yüksek nurlardı? Veya kalb-i selîmle ilgili Masum (a.s.)'ın buyurduğu cümleye bakalım: “*Ancak selîm bir kalble Allah'a gelen başka!..*”⁶³ ayetindeki sağlıklı kalb hakkında şöyle buyurmuştur: “Kalb-i selîm, Allah'tan başkası onda olmadı Allah'la buluşan kalbdır.”⁶⁴ Acaba Allah'tan başkası olmaması demek, Allah'ın cömertliğinden başkası olmaması ve bunun da armuttan, kirazdan başka bir şey olmaması anlamına mı gelir?

Benim başıma kül olsun ki kalem elimden çıktı ve aşırıya gitti. Ama canıma and olsun, amacım mü'min kardeşlerime, özellikle ilim ehline bir uyarı yapmaktan öteye bir şey değildir. En azından ehlullahın makamlarının münkiri olmasınlar. Bu inkâr, bedbahtlıkların ve kötü sonların kaynağıdır. Bizim maksadımız ehlullahın kim olduğu değildir. Amacımız makamların inkâr edilmemesidir. “Bu makamların sahipleri kimlerdir?” konusuna gelince, onu ancak Allah biliyor.

Başka bir taife de var ki onlar ma'rifet ehlinin makamlarını inkâr etmiyorlar ve ehlullaha karşı bir garzleri yoktur. Fakat dünyaya ve dünyayı elde etmeye olan meşguliyetleri, fânî zevk ve lezzetlere batıp kalmaları onları ilmî, amelî, zevkî ve halî kazançtan alıkoymuştur. Bunlar hastalıklarını kabul eden hastalara benzerler; fakat karınları onları perhizden ve acı ilacı içmekten alıkoymaktadır. Birinci taife, hastalıklarını kabul etmeyen hastalar gibidir; bunlar ise hastalıklarını kabul edip tedaviyle uğraşmayan hastalar gibi.

Bir başka taife de şunlardır: İlim tahsili ile meşguldürler. İlmi olarak ma'ârifî tahsil etmişlerdir. Ama ehlullahın ma'ârifinden ve makamlarından sadece ıstılahlarıyla, lafızları ve kelimeleriyle, cümlelerinin süsüyle uğraşmakla yetinmektedirler. Kendileri ve bir grup zavallıyı kelimeler ve terimlerle zincire vurmuşlar, tüm makamlardan sadece sözle kanaat etmişlerdir. Bunlardan bir grup da var ki kendileri kendilerini tanımaktadırlar, fakat bir grup zavallıya

⁶³ Şuarâ 89.

⁶⁴ *Usûl-ü Kâfi*, c. 3, s. 69.

liderlik etmek için bu içi boş terimleri geçimlerinin vasıtası yapmışlardır. Aldatıcı cümlelerle, dikkatleri celbeden sözlerle Allah'ın kullarının saf kalblerini avlamaktadırlar. Bunlar insandan şeytanlardır ki zararları me'l'un iblisten az değildir Allah'ın kullarına. Zavalılar, Allah'ın kullarının kalblerinin Hakk'ın menzilgâhı olduğunu, kimsenin orada tasarruf hakkına sahip olmadığını bilmezler. Bunlar Hakk'ın menzilgâhının gasıblarıdır. Hakiki kâ'beyi harap edenlerdir. Putlar yontarlar ve Allah'ın kullarının kalblerine yerleştirirler. Allah'ın kullarının kalbleri kâ'bedir, hatta "beytü'l-ma'mûr"dur. Bunlar kendilerini tabib kılığına bürüyen hastalardır. Allah'ın kullarını çeşitli hastalıklara dūcâr ederler.

Bu taifenin alameti ise şudur: Zenginlerin ve büyüklerin irşadına, fakirler ve dervişlerin irşadından daha fazla ilgi duyarlar. Bunların müridleri daha çok mal ve makam sahipleridir. Çok aldatıcı sözleri vardır. Kendileri bin türlü dünyevî kirliliklere bulaşmış oldukları halde, müridlerinin nazarında kendilerini temizlerler ve Allah ehli olarak gösterirler. O aptal zavalılar da gözlerini onların açık hatalarına gözlerini yumup, içi boş terimler ve cümlelerle kendilerini avuturlar.

Söz buraya varmışken, bu konuda Ehl-i Beyt (a.s.)'ın sözlerini teberrük etmek amacıyla bir-iki hadis zikrelelim:

Şeyh Sadûk (r.a.)'ın *el-Hisâl* kitabında, kendi senediyle İmam Ca'fer-i Sâdık (a.s.)'dan şöyle naklediyor: "Alimlerden bazısı, ilmini toplamayı sever; ama kendisinden ilminin alınmasını istemez. Bunlar ateşin birinci derecesindedirler. Alimlerden bazısı vaaz verdiği zaman büyüklenir; kendisine vaaz verildiği zaman sinirlenir. Bunlar ateşin ikinci derecesindedirler. Alimlerden bazısı ilmi servet ve makam sahiplerine verir, ama fakirlere asla vermez. Bu ateşin üçüncü derecesindedir. Alimlerden bazısı, ilminde zorbalığın ve sultanların yolunu izler; eğer reddedilirse ve hakkında bir kusurda bulunulursa öfkelenir. Bu, ateşin dördüncü derecesindedir. Alimlerden bazısı, ilmini ve sözünü çoğaltmak için Yahudi ve Hristiyanların sözlerini öğrenir. Bu ateşin beşinci derecesindedir. Alimlerden bazısı, kendini fetvâ makamına koyar ve sorun bana,

der. Oysa belki de bir harf bile nasibi yoktur. Allah kendilerini la-yık olmadıkları halde üstlenenleri sevmez. Bu ateşin altıncı derecesindedir. Alimlerden bazıı, kendini üstün ve akıllı göstermek için ilmi alır. Bu da ateşin yedinci derecesindedir.”⁶⁵

Kuleynî (r.a.), *el-Kâfi* kitabında senediyle İmam Muhammed Bâkır (a.s.)’dan şöyle naklediyor: “Her kim alimlere çalım satmak için veya sefihlerle tartışmak için veya insanların ilgisini üzerine çekmek için ilim öğrenirse; ateşten oturacağı yere hazır olsun... Liderlik, ehinden başkasına uygun değildir.”⁶⁶

İmam Sâdık (a.s.)’dan şöyle naklediliyor: “Bir alimi dünyayı seven olarak gördüğünüzde dininiz hususunda ona güvenmeyin. Çünkü bir şeyi seven herkes, sevdiğinin etrafında dolandır.”

Yine buyurdu: “Allah-u Teâlâ, Dâvûd (a.s.)’a şöyle vahyetti: Benimle kendinin arasına benim sevgimin yolundan seni alıkoyacak dünyaya düşkün bir âlim bırakma! Çünkü onlar beni seven kullarımın yollarını kesenlerdir. Onlar hakkında yapacağım ilk şey, münâcâtımın lezzetini kalblerinden söküp çıkarmak olacaktır.”⁶⁷

Bu gruptan aldatici olmayanlar, kendileri âhîret yolunun yolcuları olanlar ve ma’rifetleri ve makamları tahsil etme çabasında olanlar, bazen yol kesici şeytanın hilesine aldanabilirler. Ma’rifetleri ve makamları hakikaten kendi yonttukları veya başkalarının yontup kendilerinin kullandığı ilmî terimlerden ibaret bilirler. Bunlar da ömürlerinin sonuna kadar gençliklerinin ve hayatlarının ganimet günlerini ilmî ıstılah ve terimleri çoğaltmakla, kitapları ve sayfaları kaydedip zabt etmekle geçirirler. Tıpkı, Kur’ân’dan faydalanmayı; kırâat ve lügatların manalarının farklılıklarını, kelimelerin köklerini ve eklerini inceleme, lafzî ve anlamsal güzellikleri, Kur’ân’ın mucizevî yönleri, örfî manaları, insanların Kur’ân’ı anlamadaki farklılıkları gibi konularla uğraşıp toplamaya münhasır kılan müfessirler gibi. Kur’ân’ın

⁶⁵ *El-Hisâl*, c. 2, s. 352, 7. Bab, Hadis 33.

⁶⁶ *Usûl-ü Kâfi*, c. 1, s. 59, Kitâbu Fazlî'l-İlm, Bâbu'l-Muste'kel bi' ilmihi... Hadis 6.

⁶⁷ A.g.e. Hadis. 4.

davetlerinden, rûhî ve ilâhî ma'ârif yönlerinden tamamen gafildirler. Bunlar da hasta olup doktora başvuran, ondan reçete alıp iyileşmeyi o reçetenin kâğıdını, yazılarını korumak, ezberlemek ve nasıl düzenlenmiş olduğu üzerinde çalışmak zannedenler gibidir. Bunları hastalık öldürüyorken, reçeteyi bilmek ve doktora başvurmak onlar için tamamen sonuçsuz kalacaktır.

Azizim, tüm ilimler amelîdir. Hatta tevhîd ilminin de amelîleri vardır. Bu ameller hem kalbî hem de biçimseldir. Tevhîd, birlemdir; çokluğu vahdete döndürmektir. Bu da rûhî ve kalbî bir ameldir. Sen fiilî çoklukların içinde bulunduğca, hakikî sebebi tanımadıkça, hakkı gören bir göze sahip olmadıkça, Allah'ı tabiatla görmedikçe, tabiat ve tabiat dışındaki çokluk cihetlerini Hakk'ta ve O'nun fiillerinde fânî etmedikçe, Hakk'ın fâillîğinin birlik saltanatı kalbinde bayrak açmadıkça; hulûs, ihlâs, safâ, temizlik ve arınmışlıktan ve hatta tevhîdden tamamen uzaktasın demektir. Tüm fiilî riyâlar ve kalbî riyâların çoğu, fiilî tevhîdin eksikliğindendir. Hiçbir gücü ve dahli olmayan zavallı, zayıf insanları tahakkukta müessir gören, Hakk'ın mülkünde tasarruf sahibi sayan kimse, onların ilgisini çekmeye uğraşmaktan kalbini nasıl ahkoyabilir? Amelini şeytanın şirkinden nasıl arındırabilir? Sen bir kere kaynağı saf yapmalısın ki ondan saf su aksın. Yoksa çamurlu bulanık bir kaynaktan saf su akmasını bekleme! Sen eğer Allah'ın kullarının kalblerini Hakk'ın tasarrufu altında bilersen ve "ey kalbleri değiştiren!"in manasını kalbinin damağına tattırırsan ve kalbinin kulağına ulaştırırsan, kendin tüm şu zayıflığın ve çaresizliğine kalbleri avlamaya kalkmazsın. Eğer "Her şeyin melekûtu O'nun elindedir ve mülk O'na aittir ve mülk O'nun elindedir." hakikatini kalbine derk ettirirsen, kalbleri cezbetmeye ihtiyacın olmaz. Şu zayıf mahlûkâtın zayıf kalblerine kendini muhtaç görmezsin. Kalbî bir zenginliğe sahip olursun. Sen kendinde ihtiyaç hissi duydun ve insanların ihtiyacını gidereceğini zannettin. Böylece kalbleri kazanmaya muhtaç oldun. Mukaddeslik taslayarak kendinin kalblere tasarruf edeceğini sandın. Böylece riyâyâ muhtaç oldun. Eğer işini çözecek olanı

Hakk görseydin ve kendini de kâinatta tasarruf eden olarak görmeseydin, bu şirklere ihtiyaç duymazdın.

Ey tevhîd iddiasında bulunan müşrik! Ey adam kılığındaki İblis! Sen bu mirası mel'un şeytandan aldın. O kendini alemde tasarruf eden olarak görüyor ve "Onları saptıracağım" diye feryat ediyor. O bedbaht ve azgın mahluk, şirk ve bencillik hicâblarındadır. Alemi ve kendini gölge değil, müstakil görenler; memlûk değil tasarruf sahibi görenler, İblis'in şeytanlığından miras almışlardır.

Derin gaflet uykusundan uyan! Allah'ın kitabının ve Rabb'in nurlu sahifesinin ayet-i kerimelerini kalbine ulaştır! Bu yüce ayetler beni ve seni uyandırmak için indirilmiştir. Bizim ondan aldığımız tüm faydalar, tecvîd ve sûretinden başka bir şey değildir. Onda ki yüce ma'âriften gaflet ettik. Böylece bize hükümet etti ve bize hükümran oldu.

Bu konuyu şimdilik burada bitirelim. İnşallah kırâat âdâbını anlatırken bu konuya değineceğim.

Orada Kur'ân'dan istifade yolunu kendime ve Allah'ın kullarına açıklayacağım Allah'ın izni ve güzel yardımıyla. Vesselam.

Beşinci Fasıl:

İhlâsın Başka Bazı Dereceleri

İhlâsın derecelerinden birisi sevap ve mükâfâtın istihkakını görmekten ameli arındırmaktır. Bunun karşıtı mükâfâtı istemek, ecir ve sevabın istihkâkını görmekle amelin karışmasıdır. Bu, amelle uch etmenin bir mertebesinden arı değildir. Sâlikin kendini bundan hâlis kılması, arındırması gerekir. Bu istihkâkı görmek, kendi hâlini ve Yaratıcı Hakk Teâlâ'yı tanımakta noksanlıktan kaynaklanmaktadır. Bu da şeytanın habis ağacındandır. Kendini görmek, kendi amelini görmek; benlik, bencillik ve enâniyetle ilgilidir. Zavallı insan kendi amellerini görme hicâbında olduğu sürece, onu kendinden bildiği ve kendini işte tasarruf sahibi bildiği müddetçe bu hastalıktan kurtulamaz. Bu tasfiye, ihlâs ve arınmaya ulaşamaz. Öyleyse cehd etmeli, çalışmalı, kalbî alıştırma ve riyâzetlerle, aklî ve irfânî sülûk

ile kalbe şunu derk ettirmelidir ki tüm ameller Allah'ın nimetleri ve bağışlarındandır; Hakk Teâlâ kulun eliyle onları icra buyurmaktadır. Fiilî tevhid, sâlikin kalbinde yer ederse ameli kendinden görmez. Öyleyse kendini sevap alacaklısı görmesin, sevabı talep etmesin; sevabı, bağış ve nimeti başlatması olarak bilsin.

Pak İmamlar (a.s.)'ın sözlerinde, özellikle *Sâhife-i Seccâdiyye*'de bu ilâhî latife çok zikredilmiştir. *Sâhife-i Seccâdiyye*, o ilâhî sâhife-i nûrâniyedir ki Allah'a arif olan Hz. Seyyidüs-Sâcidîn'in irfan semasından ve nûrânî aklından, Allah'ın kullarının tabiat zindanından kurtuluşu için, kulluğun edebini, Rabb'in hizmetinde kıyâmın edebini öğretmek ve anlatmak için inmiştir. Nitekim otuz ikinci duada şöyle dua ediyor: "Sana hamd olsun büyük nimetleri bağışlamaya başladığından dolayı ve ihsânına şükrü ilham ettiğinden dolayı!"⁶⁸ Başka bir yerde de şöyle diyor: "Nimetlerin başlangıcı ve ihsânın bağıdır."⁶⁹

Misbâhu's-Serî'a'da şöyle buyuruyor: "İhlâsın en aşağı sınırı, kulun tüm gücünü sarfetmesidir. Sonra ameli için Allah'ın indinde bir kıymet biçmez ki onunla amelinin mükâfâtını Rabbine farz kılmış olsun."⁷⁰

İhlâsın diğer bir derecesi de ameli çok saymak, onunla sevinmek, ona güvenmek ve ona gönül bağlamaktan ameli tasfiye edip arındırmaktır. Bu da sâlikin sülûkunun önemli mihenk taşlarından biridir. Bunlar, Allah'a giden sâlikler kafilesinden geride bırakır. Tabiatın karanlık zindanında mahpus eder. Bu da şeytanın habîs ağacından bitmektedir. Bencilliktendir; bencillik de şeytanın mirasındandır ki "Beni ateşten yarattın, onu çamurdan!" demiştir. İnsanın kendi makamına ve Ma'bûd'un (cellet azametuhu) makamına cehâletten kaynaklanmaktadır.

Mümkün biçare, eğer kendi eksikliğini, aczini, zayıflığını, çaresizliğini bilse; aynı zamanda Hakk'ın azametini, büyüklüğünü ve

⁶⁸ *Sâhife-i Seccâdiyye*, 32. Dua.

⁶⁹ *Sâhife-i Seccâdiyye*, 12. Dua.

⁷⁰ *Misbâhu's-Serî'a*, 76. bab, fi'l-ihlâs.

kemâlini tanısa asla kendi amelini büyük görmez; kendini bir işin kâimi saymaz. Zavallının dünya pazarında bir yıllık işini, o da eğer düzgün yaptığına emin olurlarsa birkaç tûmendenden fazla saymazlar. Hal böyleyken kıldığı iki rekat namazdan sonsuz beklentiler içine giriyor. Bu hal, birçok ahlâkî ve amelî fesatların kaynağı olan, amelinden memnuniyet ve amelini çok saymaktır. Bizim bu konuyu burada açıklamamız uzun süreceğinden konuya girmiyoruz.

Hadis-i şeriflerde bu konuya işaret edilmiştir. *El-Kâfi-i Şerifte* İmam Mûsâ ibn Ca'fer (as)'dan şöyle naklediliyor: "Evlatlarından birine şöyle buyurdu: Oğulcuğum, çaba göstermede ciddiye ol. Kendini Allah (azze ve celle)'nin ibâdetinde ve itâatında kendini kusurlu görme haddinden çıkarma; çünkü Allah'a hakkıyla ibâdet edilemez." ⁷¹

Başka bir hadiste de şöyle buyurdu: "Kendisiyle Allah (azze ve celle)'yi istediğin her amelde kendini amelinde kusurlu gör. Çünkü insanların hepsi amellerinde Allah karşısında kusurludurlar, ancak Allah (azze ve celle)'nin koruduğu hariç." ⁷²

Yine o Hazret'ten (a.s.) naklediliyor: "Çok hayır, çok sayma!" ⁷³

Sâhife-i Seccâdiyye'de melekler hakkında şöyle buyuruyor: "Onlar (melekler) cehenneme baktıklarında onun günah ehline karşı nasıl coştüğünü gördüklerinde derler ki: Sen münezzehsin, Hakkıyla sana ibâdet etmedik!" ⁷⁴

Ey zayıf! Yaratılmışların içinde Allah'ı en çok tanıyan, amelinin herkesten daha nûrânî ve daha büyük olduğu Allah'ın Resûlü'nün (s.a.) kendi aczini ve eksikliğini itiraf ettiği; "Seni hakkıyla tanımadık; sana hakkıyla ibâdet etmedik" dediği yerde, Masum İmamlar (a.s.)'ın Hakk'ın mukaddes huzurunda kusur ve eksikliklerini izhâr ettikleri yerde zayıf bir sinekten ne çıkar?

⁷¹ *Usûl-ü Kâfi*, c. 3, s. 116; Kitâbu'l-İman ve'l-Küfr, Kusur ettiğine itiraf etme babı, Hadis 1.

⁷² A.g.e. Hadis 4.

⁷³ *Usûl-ü Kâfi*, c. 3, s. 394.

⁷⁴ *Sâhife-i Seccâdiyye*, 3. Dua.

Evet, mümkün varlığın acziyetine dair bilgileri; Vâcib Teâlâ'nın üstünlüğünü, izzetini ve büyüklüğünü tanıyışları, onların bu şekilde izharlarını ve itiraflarını gerektiriyordu. Biz zavallılar ise cehâletten ve çeşit çeşit hicâblardan dolayı büyükmeye kalktık; amellerimizle çalım satmaya kalktık. Sübhânallah! Emîru'l-Mü'minîn (a.s.)'ın buyruğu ne kadar da doğrudur: "Kişinin kendisiyle övünmesi (ucbu), onun aklını kısıkananlardan birisidir."⁷⁵ Şeytanın çok açık bir konuda bizi körleştirmesi ve bizim akıl mizânında onu ölçmememiz akılsızlık değil midir? Biz açıkça biliyoruz ki bizim amellerimiz ve tüm beşerin amelleri, tüm meleklerin ve rûhânî varlıkların amelleri, Resûlullah (s.a.)'ın ve Hidâyet İmamları (a.s.)'ın amellerinin yanında bir miktar kadar bile değildir ve hesaba gelmez. O zaman o büyüklerin Allah'a ibâdetinde ve O'nun emrini yerine getirmede eksiklik ve acizliklerini izharları mütevâtirdir, hatta tevâtürün de üstündedir. Bu iki konu bizi şu sonuca vardiıyor ki, amellerimizin hiçbirinden razı olmamalıyız. Dünyanın ömrü kadar ibâdet etsek dahi başımız aşağıda, utanarak mahcub bir halde olmalıyız. Hal böyleyken şeytan bizim kalblerimize öyle yerleşmiş ki; akıl ve duyularımıza öyle hükmetmektedir ki bu açık konulardan dahi sonuç alamıyoruz. Hatta kalblerimizin hali, tersinedir.

İbâdet edenlerin ziyneti İmam Zeynelâbidîn Ali ibn Hüseyin (a.s.), o kadar ibâdeti ve riyâzetiyle; Resûlullah (s.a.)'ın tasdik ettiği gibi, Hendek günündeki bir kılıç darbesi insanların ve cinlerin tümünün ibâdetinden üstün olduğu Emîru'l-Mü'minîn Hz. Ali (a.s.), O'nun huzurunda aczini ve tezellülünü izhâr etmede, eksikliği itiraf etmede bizden daha fazla ve daha yukarıdadır.

Aliyyu'l-Murtezâ'nın ve tüm mahlûkâtın; kapısının kölesi olduğu, kendisinin ma'ârifinin zerresinden beslendiği, hepsinin öğretmeni Resûlullah (s.a.) efendimiz aynı şekilde emre uyuyor. Onun son peygamberliği kemâl dairesinin ve tevhidin seyridir. On yıl Hira mağarasında ibâdet ediyor, sonra itaate koyuluyor. Öyle ibâdet ediyor ki mübarek ayakları şişiyor. Sonra Allah ona âyet indiriyor: "Tâhâ.

⁷⁵ *Nehcû'l-Belâğa*, 203. Hikmet.

Biz Kur'an'ı sen meşakkate düşesin diye indirmedik." ⁷⁶ Ey tâhir (temiz, masum) hâdî (hidâyet eden)! Biz Kur'an'ı sen güçlüğe düşesin diye indirmedik. Sen temizsin, hidâyet edersin. Eğer insanlar sana itaat etmiyorlarsa onların eksikliğinden ve günahkârlığındandır, onların şekâvetindendir; senin gidişâtından ve hidâyetinden değil!

Tüm bunlara rağmen o yine de Allah'a karşı kendi acziyetini ve eksikliğini ilan ediyordu.

Seyyid ibn Tâvûs, Hz. Ali ibn Hüseyin (a.s.)'dan bir hadis naklediyor. Biz bu risaleyi o hadisle teberrük ediyoruz. Gerçi biraz uzun bir hadis ama, Efendimizin hallerinden bazısı açıklandığından dolayı, ruhlar ondan güzel koku alsın ve kalbler onun tadından lezzet alsın diye burada aktarıyoruz.

Seyyid ibn Tâvûs (rh.a.), *Fethu'l-Ebvâb* kitabında kendi sene-diyle Zuhri'den şöyle naklediyor:

"Ali ibn Hüseyin (a.s.) ile beraber Abdulmelik ibn Mervân'la görüştük. Abdulmelik, Ali ibn Hüseyin (a.s.)'ın alnındaki secde izini görünce ona övgüde bulundu. Dedi ki: 'Ey Ebâ Muhammed! Yemin olsun ki (ibâdetle) çok çaba harcadığın açıktır. Oysaki yemin olsun ki Allah tarafından senin için iyilik verilmiştir. Sen Resûlullah'ın bir parçasısın; nesebin yakındır; bağın sağlamdır. Sen ailenin ve zamanının ehli üzerinde büyük bir fazilet sahibisin. Yemin olsun ki sana verilen fazilet, ilim, din ve takvâ kimseye verilmemiştir; ve seleflerin hariç, senden öncekilerden de kimseye verilmemiştir.'

Yine hazreti çokça övdü. Ondan sonra Ali ibn Hüseyin (a.s.) şöyle buyurdu: 'Söylediklerin Allah'ın lütfu, yardımı ve tevfin-dendendir. Nerede O'nun nimetlerinin şükrünü yerine getirmek ey mü'minlerin halifesi? Resûlullah (s.a.) o kadar namaz kılardı ki ayakları şişerdi. Oruç tutmaktan ağzı kururdu. O'na denilirdi ki 'Ya Resûlallah! Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamadı mı?' O, 'Acaba şükreden bir kul olmayayım mı?' derdi. Allah'a hamd olsun ki bize nimet verdi ve bizi sınadı. O'na hamd olsun âhirette ve dünyada. Allah'a yemin olsun ki eğer bedenimin uzuvları parça

⁷⁶ Taha 1, 2.

parça olsa, gözlerim yerinden çıkıp göğsüme aksa dahi Allah'ın verdiği nimetlerin onda birini yerine getiremem; ki O'nun nimetlerini sayanlar sayamazlar, hamd edenler onun nimetlerinden bir tanesinin hakkını eda edemezler. Hayır, Allah'a and olsun ki Allah beni görüyorken gece gündüz, gizlide açıkta, hiçbir şey O'nun şükründen ve zikrinden beni alıkoyamaz. Eğer ailemin benim üzerinde hakkı olmasaydı ve diğer insanların da benim gücüm miktarınca yerine getirmem gereken üzerimdeki hakları olmasaydı, gözümü göğe diker, kalbimi Allah'a yöneltirdim. Allah canımı alana kadar gözümü ve kalbimi ondan çevirmezdim. O'dur hüküm verenlerin en iyisi.' O sırada Hazret ağladı, Abdülmelik de ağladı.”⁷⁷

Burada ihlâsın bazı mertebelerinden sarf-ı nazar ettik. Çünkü onlar bu risalenin durumuna hacim ve ağırlık olarak uygun değildir.

Dördüncü Bab

Kırâat Âdâbı ve Sırlarından Bir Kısım

Bu babda Hamd Sûresi'nin tefsiri, Tevhîd ve Kadir sûrelerinin tefsirleri kısmen yer alıyor; bu risâlenin de en önemli kısmıdır. Bu babda birkaç misbah⁷⁸ vardır:

Birinci Misbah

Kur'ân-ı Şerif'in Kırâatinin Mutlak Âdâbı

Burası birkaç fasıldır.

Birinci Fasil:

Ta'zîm

Kitâb-ı İlâhî'yi okumanın âdâbından birisi, ta'zîm (büyük sayma)'dir. Arif veya avam olsun, bu edebde ortaktır. Bu edebden güzel sonuçlar hâsıl olur. Kalbin ve bâtın hayatın nûrâniyetine sebep olur. Ta'zîm, Kur'ân'ın büyüklüğünü ve celâletini anlamaya bağlıdır. Bu mana beyanın ötesinde ve beşerin takatinin üstündedir.

⁷⁷ Bihâru'l-Envâr, c. 46, s. 57. Fethu'l-Ebvâb kitabından naklen.

⁷⁸ Aydınlık, meşâle.

Zira bir şeyin büyüklüğünü anlamak, onun hakikatini anlamakla olur. Kur’ân-ı Şerif’in hakikati, yaratılış alemlerine inmesinden önce Vâhidiyyet’in huzurunda zâtî sıfatlarından ve ilmî hakikatlerindendir. Kur’ân, “nefesin sözü”nün hakikatidir ki o isimlerin huzurlarında zâtın tecellisidir. Bu hakikat, ne alışlagelen ilimlerle, ne kalbî ma’ârifle, ne gaybî mükâşefelerle hâsıl olmaz. Ancak mükâşefey-i tâtme-i ilâhîye ile Hz. Peygamber (s.a.)’in mübarek zâtı için “*kabe kavseyn* (iki yayın arası)”ın üns mahfilinde, hatta “*ev ednâ* (veya daha yakın)” makamının sırrında gerçekleşir. Beşeriyet ailesinin arzu eli ancak Allah’ın evliyâsının hâlisleri dışında ona ulaşamaz. Onlar manevî nurlar hasebiyle ve ilâhî hakikatlerle O Hazretin rûhâniyetiyle müşterektirler. O’na olan tam tabiiyetleriyle onda fânî olmuşlardır. Mükâşefe ilimlerini verasetle O Hazret’ten alırlar ve O’nun mübarek kalbine tecellî eden Kur’ân’ın hakikati aynı nûrâniyet ve kemâl ile onların kalblerine yansır. Bu, menzillere tenezzül etmeden gerçekleşir. O tahrif olmayan ve değişmeyen Kur’ân’dır. Allah’ın vahiy kitabından bu Kur’ân’ı taşıyabilecek olan, Veliyullah-ı Mutlak Ali ibn Ebi Tâlib’in vücûd-u şerifleridir. Diğerleri bu hakikati alamazlar, ancak gayb makamından şehâdet makamına, mülkî boyuta indikten sonra; dünyevî kelimeler ve harfler kisvesine büründükten sonra alabilirler. “Tahrîf”in (harfendirmenin) manalarından birisi budur. Bu mana Allah’ın kitabı Kur’ân-ı Kerîm’in tümünde gerçekleşir. Tüm ayet-i kerimeler tahrifle, belki birçok tahrîflerle menziller ve merhaleler hasebine göre isimlerden şehâdet ve mülk âleminin sonlarına kadar iniş yaparak beşerin eline ulaşmıştır. Tahrîfin mertebelerinin sayısı Kur’ân’ın bâtınlarının sayısı kadardır. Tabaka tabakadır. Fark şuradadır ki tahrîf, çeşitli alemlerin mertebeleri hasebine göre mutlak gaybdan mutlak şehâdetle inmedir. Bâtın ise mutlak şehâdetten mutlak gayba dönüştür. Demek ki tahrîfin kaynağıyla bâtının kaynağı tersinedir. Sâlik-i ilâlah ise bâtın mertebelerinden hangi mertebeye vardıysa, tahrîfin bir mertebesinden arınmış demektir. Mutlak bâtına –ki bu yedinci bâtındır- külliyyet hasebiyle ulaştığı zaman tahrîften mutlak olarak arınmış olur. Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm’in, birisi için tahrîfin tüm

çeşitleriyle tahrîf olmuş olması mümkün iken, başka biri için bazı mertebeleri tahrîf olmuş olmayabilir. Birisi için bir durumda tahrîf olması mümkünken, başka bir halde tahrîf olmamış olabilir. Başka bir halde de tahrîfin bazı çeşidiyle tahrîf olabilir.

Gördüğün gibi Kur'an'ın azametini anlamak, idrâkin takatinin üstündedir. Lâkin tüm beşerin elinin ulaşması mümkün olan bu münzel (inmiş) Kitab'ın büyüklüğüne de genel hatlarıyla işaret etmenin çok faydaları vardır:

Ey aziz! Bil ki her kelamın ve kitabın büyüklüğü ya mütekelliminin ve yazarının büyüklüğünden veya konularının ve maksadlarının büyüklüğünden veya sonuçlarının ve semerelerinin büyüklüğünden; veya elçinin ve aracısının büyüklüğünden; veya kendisine elçi gönderilenin ve taşıyanının büyüklüğünden; veya koruyanın büyüklüğünden; veya açıklayanının büyüklüğünden; veya gönderiliş zamanı ve onun niteliğinin azametinden dolayıdır. Bu unsurlardan bazısının özü itibariyle cevherî olarak azamette dahlî vardır. Bazısının da arazî olarak ve vasıtaıyla azamette dahlî vardır. Bazısı da azametten kâşiftir. Zikredilen bu unsurların hepsi de bu nurânî sahifede en yüksek derecede bulunmaktadır. Hatta şu da onun özelliklerindendir ki bu unsurlar başka bir kitapta ya asla yoktur, ya da tüm mertebeleriyle yoktur.

O'nun mütekellimi, söyleyeni ve sahibi Mutlak Büyük'tür. Mülk ve melekûtta tasavvur edilebilecek tüm büyüklükler ve azametler, gayb ve şehâdetteki tüm güçler, O Mukaddes Zât'ın fiilinin azametinin tecellilerinden bir akıntıdır. Hakk Teâlâ'nın azamet tecellisiyle hiç kimseye tecellî etmesi mümkün değildir; binlerce hicâbın ardından tecellî eder. Nitekim hadiste şöyle buyuruyor: "Allah'ın yetmiş bin tane nurdan ve karanlıktan hicâbı vardır; eğer açılırsa yüzünün sübûhâtı (ilâhî nur, azamet-i ilâhiyye) kendisi dışındaki her şeyi yakar."

Ma'rîfet ehlinin yanında bu kitâb-ı şerif, Hak Teâlâ'dan tüm zâtî, sıfatî ve fiilî şuûnların⁷⁹ tümünün mebdeliyetiyle (başlangı-

⁷⁹ İşler, faaliyetler; Cenâb-ı Hakk'ın yüce sıfatlarının mahiyetlerinde bulunan ve onları tecellîye sevk eden Zâtına ait mukaddes özellikler.

cıyla) ve tüm cemâlî ve celâlî tecellîler ile sâdır olmuştur. Diğer semâvî kitaplar bu mertebe ve derecede değildir.

Muhtevalar, maksatlar ve konuları itibariyle büyüklüğüne gelince; bunu anlatmak için ayrı bir fasıl hatta fasıllar, bablar ve ayrı bir kitap gerekmektedir. Biz genel hatlarıyla ayrı bir fasılda bu konunun külliyyâtına değineceğiz. O fasılda inşallah sonuçlar ve ürünleri açısından azametina de değineceğiz.

Vahiy elçisinin ve ulaştırma vasıtasının azametina gelince: O Cebrâil-i Emîn'dir; Rûh-u a'zam'dır. Resûl-i Ekrem (s.a.)'in beşeriyet elbisesinden çıkmasından ve kalbin yönünü Hazreti Ehadiyet'e yönlendirmesinden sonra o büyük ruha bağlanır. Cebrâil tahakkuk evinin dört rûknünden biridir. Hatta onların en büyüğü ve en değerlisidir. O değerli nurânî zât, ilmin ve hikmetin vekil tayin edilmiş meleğidir. Manevî rızıkların ve rûhânî gıdaların sahibidir. Allah'ın kitabından ve hadis-i şeriflerden Cebrâil'in büyüklüğü ve onun diğer meleklerle üstünlüğü anlaşılmaktadır.

Kendisine Kitab'ın gönderildiği, kitabı yüklenenin azametina gelince; o bir tek olan, toplayıcı Ahmed Muhammed'in takî ve nakî kalbidir. Hakk Teâlâ tüm zâtî, sıfatî, esmâî ve ef'âlî şüûnlarla ona tecellî etmiştir. Hatm-i nübüvvet ve mutlak velâyet makamına sahiptir. Mahlûkâtın en üstünü, en değerlisi ve azîmidir. Varlığın özeti, varlığın cevheri, tahakkuk yurdunun özeti, büyük berzâhiyyet ve büyük hilâfet sahibidir.

Kitabın koruyucusuna gelince; o, Zât-ı Mukaddes-i Hakk (celle celâluhu)'dur. Allahu Teâlâ, mübarek Kitâb-ı Kerîm'inde şöyle buyuruyor: “*Muhakkak Zikr'i biz indirdik ve kesinlikle de onu biz koruyacağız.*”⁸⁰

Açıklayanına gelince; onlar Resûlullah (s.a.)'den itibaren Hz. Huccet-i Asr Mehdi'ye (Allah zuhûrunu çabuk etsin) kadar Masumlar (a.s.)'in zât-ı paklarıdır. Onlar varlığın anahtarları, kibriyânın hazineleri, hikmetin ve vahyin madenleri, ilimlerin ve ma'ârifin esasları ariflerdir ve cem' ve tafsîl (toplam ve ayrıntı) makamının sahipleridirler.

⁸⁰ Hicr 9.

Vahyin vaktine gelince; o kadir gecesidir. Gecelerin en büyüğüdür. Bin aydan hayırlıdır. En nurlu zamandır. Hakikatte mutlak velî ve son Peygamber (s.a.)'in vusûl (kavuşma) vaktidir.

Vahyin niteliği ve teşrifâtına gelince; bu konu bu özet mecmuanın dışındadır. Ayrı bir fasıl gerektirmektedir ki biz çok uzun olmaması için bu konudan sarf-ı nazar ediyoruz.

İkinci Fasıl:

Allah'ın Kitâb-ı Şerîf'inin maksatları, konuları ve içerikleri hakkında genel bir beyan

Bil ki bu değerli kitap, kendisi açıkça buyurduğu gibi insanlığın hidâyet ve yol gösterme kitabıdır. Nefslerin terbiye edicisi, kalbî hastalıkların şifası, seyr-i ilallahın ışığıdır.

Genel itibarıyla, Allah-u Tebâreke ve Teâlâ, kullarına olan geniş rahmetinden dolayı bu Kitâb-ı Şerîf'i kendi yakınlık ve kuds makamından indirerek âlemlerin durumuna uygun olarak indirmiştir. Böylece bu karanlık âleme ve tabiat zindanına ulaşmıştır. Cümleler, kelimeler ve harfler elbisesini giymiştir. Bu karanlık dünya zindanında hapsolmuşları kurtarmak için, emel ve arzu zincirlerine bağlanmışların zincirlerini çözmek için; onları eksikliğin, zayıflığın, hayvâniyetin aşağılığından kemâlin, kuvvetin, insanlığın doruğuna ulaştırmak için; şeytanın yakınlığından çıkarıp melekûtîlerin arkadaşlığına, hatta kurb makamına vardırmaya ve likâ'ullah mertebesine ulaştırmaya gelmiştir. Bu likâ'ullah, ehlullahın en büyük maksadlarından ve arzularındandır. Bu kitap, Hakk'a ve mutlak saâdete davet ve bu makama ulaşmanın nasıl olacağını açıklama kitabıdır. Onun içeriği de genel olarak, bu ilâhî seyr ve sülûkte dahli olan veya Allah'a giden sâlike yani yolcuya yardımcı olacak ne varsa onlardır.

Genel olarak onun en önemli maksatlarından birisi Allah'ı tanımaya (ma'rifetullaha) davet ve ilâhî ma'ârifî beyandır. O'nun zâtî, esmâî, sıfatî ve ef'âlî sıfatlarını tanıtmaktır. Hepsinden daha çok zât, isimler ve fiillerde tevhit konusudur ki bunun bazıları açık olarak, bazıları da işaretle zikredilmiştir.

Bilinmelidir ki bu ilâhî câmi‘ (her şeyi toplayan) kitapta zâtı tanımaktan fiilleri tanımaya kadar bu ma‘ârif öyle bir şekilde verilmiştir ki halktan her tabaka kendi kapasitesine göre onu idrâk eder. Tevhîdle ilgili ayetleri, özellikle fiillerde tevhîd konusundaki ayetleri zâhir uleması, muhaddisler ve fakihler (Allah onlara rahmet etsin) öyle bir şekilde beyan ve tefsir ediyorlar ki, ma‘rifet ehli ve bâtın ulemâsının tefsir ettiğiyle farklıdır ve muhâliftir. Yazar bunların ikisini de kendi mahallinde doğru bulmaktadır. Çünkü Kur‘ân içsel, derûnî hastalıkların şifasıdır ve her hastalığı bir şekilde tedavi etmektedir. Nitekim “*O iltir, sondur; zâhirdir, bâtındır.*”⁸¹, “*Allah göklerin ve yerin nurudur.*”⁸², “*O gökte de ilahtır, yerde de ilahtır.*”⁸³, “*O sizinle beraberdir.*”⁸⁴, “*Nereye dönerseniz, Allah’ın yüzü oradadır.*”⁸⁵ ayetleri zâtta tevhîdle ilgilidir. Haşr Sûresi’nin son ayetleri ve onun gibi diğer ayetler sıfatlarda tevhîdle ilgilidir. “*Attığında sen atmadin, fakat Allah attı.*”⁸⁶, “*Hamd alemlerin rabbi olan Allah’a mahsustur.*”⁸⁷, “*Göklerde olan ve yerde olan her şey Allah’ı tesbîh eder*”⁸⁸ ayet-i kerimeleri de fiillerde tevhîdle ilgilidir. Bunların bazıları kesin olarak, bazıları da daha kesin irfânî olarak delâlet etmektedir. Bu ayet-i kerimeler zâhir ve bâtın ulemâsının her tabakası için hastalıkların şifasıdır. Aynı zamanda bazı ayet-i şerifeler; örneğin Hadîd Sûresi’nin ilk ayetleri ve İhlâs Sûresi, *el-Kâfi*’deki hadis-i şerife göre, âhir zamandaki derin düşünenler için gelmiştir. Zâhir ehli için de ondan yeteri derecede fayda vardır. İşte bu, Kur‘ân-ı Kerîm’in mucizelerindendir ve onun câmi‘ oluşunu göstermektedir.

Kur‘ân-ı Kerîm’in diğer hedefleri ve konuları arasında nefislerin tehzîb ve tezkiye edilmesi; bâtınların tabiat kirlerinden

⁸¹ Hadîd 3.

⁸² Nûr 35.

⁸³ Zuhruf 84.

⁸⁴ Hadîd 4.

⁸⁵ Bakara 115.

⁸⁶ Enfâl 17.

⁸⁷ Fâtiha 2.

⁸⁸ Cum’a 1.

temizlenmesi ve saâdetin elde edilmesi de vardır. Kısacası Allah'a seyr u sülûktur. Bu değerli konu iki bölüme ayrılmaktadır: Birisi tüm mertebeleriyle takvâ –Allah'tan başka her şeyden yüz çevirmek bunun içindedir–; diğeri tüm mertebelere ve şuûnlara imandır –ki Hakk'a yönelmek ve O'nun mukaddes zâtına dönmek ve inâbe etmek bunun içindedir. İşte bu, Kur'ân-ı Kerîm'in en önemli maksadlarındandır ki konularının çoğu ya direkt ya da dolaylı olarak bu maksada râcîdir.

Bu ilâhî sahifenin konularından bir diğeri, peygamberlerin, evliyânın ve hakîmlerin kıssalarıdır. Hakk Teâlâ onları nasıl terbiye etmiş? Onlar halkı nasıl terbiye etmiş? Bu kıssalarda sayısız faydalar ve birçok öğretiler vardır. Bu kıssalarda o kadar ilâhî ma'ârif ve Rabb'in eğitimi ve terbiyeleri zikredilmiş ve saklanmış ki akli hayrete düşürmektedir. Sübhânallah! O'na hamd olsun! Âdem (a.s.)'in yaratılış kıssası, meleklerin secdeyle emredilmesi, isimlerin ona öğretilmesi, İblis'le Âdem (a.s.)'in başından geçenlerin anlatıldığı kıssalar o kadar öğretici yönler, ma'ârif, ilimler içermektedir ki “kalbi olan veya duyan ve gören” insanı hayrete düşürmektedir.

Âdem (a.s.), Mûsâ (a.s.), İbrâhîm (a.s.) ve diğer enbiyânın kıssalarının Kur'ân'da tekrarla zikredilip anlatılmasının sebebi şudur ki, bu kitap hikâye veya tarih kitabı değildir. O Allah'a seyr u sülûk kitabıdır. Tevhîd, ma'ârif, öğüt ve hikmetler kitabıdır. Bu konularda tekrar iyidir; arzu edilir ki katı nefsleri etkilesin, kalbler öğüt alsın. Başka bir deyişle terbiye, eğitim, uyarmak ve müjdelemek isteyen birisi maksadını çeşitli ifade ve tabirlerle, değişik beyanlarla bazen bir kıssanın içerisinde, bazen bir tarihî olayın naklinin zımında, bazen açık sözlerle, bazen de kinâye, örnekleme ve şifrelerle karşı tarafa zerk etmelidir ki çeşitli nefsler, değişik değişik kalbler ondan faydalanabilsinler.

Bu Kitâb-ı Şerîf, tüm beşerî halk tabakalarının saâdeti içindir. İnsan türünün kalblerinin, adetlerinin, davranışlarının, zamanlarının ve mekânlarının çeşitli olmasından dolayı hepsini bir şekilde davet etmek olmaz. Bazılarına bir konunun açıkça, sade şekilde beyan edilmesi etki etmeyebilir. Onların zihin yapısına uygun

şekilde davet edilmesi ve maksadın anlatılması gerekir. Bazılarının da kıssalarla, hikâyelerle, tarihî olaylarla işi olmaz. Konunun aslı ve özüyle ilgilenirler. Böyleleri birinci grupla aynı kefeye konulamaz. Bazı kalbler korkutma ve uyarma ile, bazıları da vaad ve müjdeleme ile ilgilenirler. Bu bakımdan Kitâb-ı Şerif muhtelif beyanlarla, çeşitli söz sanatlarıyla, değişik yollarla insanları davet etmektedir. Dolayısıyla böyle bir kitap için muhakkak tekrar lazımdır. Davet ve öğüt; tekrarsız ve tefennünsüz* güzel sözden öteye geçmez. O kitaptan beklenen, canlarda ve ruhlarda tesir etmesidir. Bu da tekrarsız ortaya çıkmaz.

Bu Kitâb-ı Şerif'te olaylar o kadar güzel ve tatlı anlatılmaktadır ki tekrarı insanı sıkıkmamaktadır. Konunun aslını tekrar ederken, her defasında diğerlerinde bulunmayan yeni özellikler zikretmiştir. Her defasında önemli bir irfânî veya ahlâkî noktayı vurgulayarak, olayı onun etrafında döndürmektedir. Bu konunun beyanı Kur'an'ın kıssaları üzerine tam bir araştırmayı gerektirmektedir ki bu özet risaleye sığmaz. Bu zayıf kulun arzusu, Allah'ın yardımıyla Kur'an kıssaları hakkında onlardaki gizliliklerin çözülmesi, bu kıssaların insanı nasıl talim ve terbiye ettiği hakkında güç miktarınca bir kitap hazırlamaktır. Gerçi bu işe koyulmak, bu yazar gibi birisi için boş bir hayaldir.

Bilcümle enbiyâ (a.s.)'ın kıssalarının zikri ve onların seyr ve sülûkunun keyfiyeti ile Allah'ın kullarını terbiye etme niteliği, onların hikmetleri, öğütleri ve güzel tartışmaları en büyük ma'ârif bablarından ve en büyük saâdet ve öğrenim kapılarından ki, Hakk Teâlâ bu kapıları kullarına açmıştır. Ma'rifet ehli, sülûk ve ri'yâzet ashâbı bu kıssalardan büyük bir haz ve fayda alır. Başkaları için de çok nasibler vardır. Örneğin; “Üzerine gece karanlığı basınca bir yıldız gördü...”⁸⁹ ayet-i kerimesinden ma'rifet ehli, Hz. İbrâhîm (a.s.)'ın manevî seyr u sülûkunun niteliğini anlarlar. Allah'a yolculuğun yolunu öğrenirler. Tabiatın en karanlık bağrından yukarı

* Bir defa söylenilmiş olan bir sözü ikinci defa söylemek gerekince, o sözü tekrarlamamak için başka türlü ifade etme.

⁸⁹ En'am 76.

doğru enfûsî seyir ve manevî sülûku okurlar. “*Onu gece bürüdüğü zaman, bir yıldız gördü*” kısmında işaret etmiştir. Ta ki mutlak benlikten ve benperestlikten sıyrılmayı ve kuds makamına kavuşmayı, üns mahfiline girişi “*yüzümü gökleri yaratana çevirdim*” de⁹⁰ bulurlar.

Başkaları ondan ufkî seyri ve Halîlu’r-Rahmân’ın ümmetini nasıl terbiye edip eğittiğini anlarlar. Bu minvalde sâir kıssalar; Âdem, İbrâhîm, Mûsâ, Yûsuf, İsâ ve Mûsâ ile Hızır’ın buluşması kıssalarını anlamada ma’ârif, riyâzet, mücâhede ehli ile diğerleri arasında anlayış farkı vardır. Ayrıca bu bölümlerde Hakk’ın Mukaddes Zâtı’nın hikmetleri ve öğütleriyle uygun olan her yerde kullarını, kudret diliyle davet buyurmuştur. İlâhî tanıyışlar, tevhîd ve tenzîh yoluyla Tevhîd Sûresi, Haşr Sûresi’nin son ayetleri ve Hadîd Sûresi’nin başları ve Kitâb-ı ilâhînin diğer bazı kısımlarından, “kalb ashâbının” sayısız hazları ve istifadeleri vardır. Örneğin; marifet ehli, “*Her kim evinden, Allah’a ve Resûlüne doğru hicret etmek için çıkar, sonra ölüm ona gelirse, onun ecri Allah’a vâki olur*”⁹¹ ayetinden “kurb-u nafîle” (nafîlelerle Allah’a yaklaşma) ve “kurb-u farîza” (farzlarla Allah’a yaklaşma) konularını istifade ederler. Oysaki başkaları bedensel olarak evinden çıkış ve hicreti; örneğin Mekke’den Medîne’ye hicreti anlarlar. Veya şu ayet-i kerimde işaret edildiği gibi nefislerin temizlenmesine, tezkiyesine ve bâtinî riyâzete çağırmıştır: “*Onu (nefsini) tezkiye eden kurtuluşa erer ve onu kötülüğe gömen de zarar eder.*”⁹² Veya sâlih amele davet eder. Veya bunların her birinin karşıtlarından kaçınmayı salık verir ve uyarır.

Yine Lokman’ın hikmetleri de bunlardandır. Diğer büyükler ve mü’minler de muhtelif yerlerde bu ilâhî sâhifede zikredilmiştir; Ashâb-ı Kehf’in kıssası gibi.

Bu nûrânî sâhife ayrıca, kâfirlerin, inad ehlinin, Hak ve hakikate muhalif olanların, enbiyâ ve evliyâyâ inatla düşmanlık yapanların hallerini, onların işlerinin akîbetini, onların nasıl helâk olduğunu anlatıyor; Firavun, Kârûn, Nemrud, Şeddâd, Fil Ashâbı

⁹⁰ En’am 79.

⁹¹ Nisâ, 100

⁹² Şems 9.

ve diğer kâfirler ve fâcirlerin âkibetleri bunlardandır. Bu olayların anlatımında öğütler, hikmetler ve ehli için belki ma'ârif mevcuttur. Yine İblis mel'unun olayları bu kısımdandır. Yine bu kısımlarda veya müstakil bir kısım olan Resûlullah (s.a.)'in gazvelerinde de çok değerli dersler vardır. Onlardan birisi, Allah Resûlü (s.a.)'in ashâbının cihadlarının keyfiyetidir; Müslümanları gaflet uykusundan uyandırması ve Allah yolunda cihadları, Hakk kelimesinin hükmünü yerine getirme ve bâtılın yok edilmesiyle ilgili ayetler.

Kur'ân-ı Şerîf'in konularından bir diğeri de şeriatın zâhirî kanunları ve ilâhî âdâb ve sünnetlerin beyanıdır. Bu nûrânî kitapta, bu kanun ve sünnetlerin külliyyâtı zikredilmiştir. Bu kısımda genel ilkeler, kuralların aslına ve konuların ustüllerine davet vardır; namaz, zekât, hums, hac, oruç, cihad, nikâh, miras, kısas, hadler, cezalar, ticaret vb. konular gibi. Bu kısım, şeriatın zâhirinin ilmidir; insanların dünya ve âhiretini imar etmek açısından tüm insanlığa genel faydası olan konulardır ve tüm insanların kendi kapasiteleri oranınca istifade edebileceği niteliktedir. Bu cihetten dolayı Allah'ın kitabında davet çoktur. Hadislerde de onların özelliklerine ve ayrıntılarına çokça değinilmiştir. Şeriat ulemasının bu bölüm hakkındaki kitapları diğer kısımlardan daha fazladır.

Kur'ân-ı Kerim'in konularından biri de me'âd konusudur; onun ispatının delilleri, azab, ceza ve sevabının keyfiyeti, cennet, ateş, azab görme ve nimetlenme konularıdır. Bu kısımda saâdet ehlinin halleri ve dereceleri; ma'rifet ehlinin, kurb ehlinin yani yakınlaştırılmışların, riyâzet ehlinin, sâliklerin ve ibâdet ehlinin durumları; bunların karşısında şekâvet ehli, kâfirler, mahcublar, münâfıklar, günah ehli ve fâsiklar zikredilmiştir. Fakat umuma daha çok faydası olan hususlar, daha çok ve daha açık şekilde bildirilmiştir. Halkın bir tabakasına faydalı olan konu şifre ve işaret yoluyla zikredilmiştir. Mesela; *"Allah'ın rızası ise hepsinden daha büyüktür"*⁹³ ayeti gibi *"likâ'ullah"* (Allah'la buluşma) ayetleri o topluluk için

⁹³ Tevbe, 72.

zikredilmiştir. “*Muhakkak ki onlar, o gün, elbette Rablerinden mahcubdurlar (hicâbdadırlar)*”⁹⁴ ayeti de başka bir topluluk içindir.

Bu kısımda yani me’âd ve Allah’a dönüşle ilgili bölümlerde sayısız ma’ârif ve çok derin sırlar vardır. Onların nasıllığını anlamak, burhânî yaklaşım veya irfânî ışık olmadan, çok zordur.

Bu ilâhî sâhifenin konuları arasında, Hakk Teâlâ’nın kendisinin bizzat delillendirdiği konular da vardır. Bunlar, Hakk Teâlâ’nın ispatı, O’nun birliği, tevhîdi, münezzehliği, ilmi, kudreti ve diğer sıfatlarıdır. Bu kısımda çok dakik ve ince deliller vardır ki ma’rifet ehli ondan kâmil olarak istifade ederler. Örneğin, “*Allah, gerçekten kendisinden başka ilâh olmadığına şahitlik etti; melekler ve ilim sahipleri de O’ndan başka ilâh olmadığına adaletle şahitlik ettiler.*”⁹⁵ Bazı yerlerde de öyle deliller vardır ki hakîmler ve ulemâ bir şekilde istifade ederlerken, zâhir ehli ve avam da başka bir şekilde istifade ederler. Örneğin, “*Eğer her ikisinde (gökte ve yerde) Allah’ın dışında ilahlar olsaydı, elbette, ikisi de bozulup gitmişti.*”⁹⁶ Veya “*O’nunla birlikte başka hiçbir ilâh yoktur. Öyle olsaydı, her ilâh kendi yarattığını alır götürür ve mutlaka birbirlerine üstün gelmeye çalışırlardı.*”⁹⁷ Veya Hadid Sûresi’nin başları ve Tevhîd Sûresi’nin ayetleri gibi... Yine me’âdın isbatı için sunulan deliller, ruhların geri dönüşü, yeni bir yaratılışla yaratılmak, meleklerin isbatı ile ilgili deliller, peygamberlerin delilleri bu Kitâb-ı Şerîf’in muhtelif yerlerinde mevcuttur. Bunlar Hakk’ın zât-ı mukaddesinin kendisinin getirdiği delillerdir. Ayrıca peygamberler ve alimlerin, hakk ma’ârifin ispatı için buyurduğu sözlerin nakli de mevcuttur. Örneğin; Hz. Halîlu’r-Rahmân İbrâhîm (a.s.)’in delilleri gibi.

Bunlar bu büyük kitabın konularının mühimleridir. Başka değişik konular da vardır ki onları burada saymak için yeterli zaman yok.

⁹⁴ Mutaffifîn, 15.

⁹⁵ Âl-i İmrân 18.

⁹⁶ Enbiyâ 22.

⁹⁷ Mû’mînûn 91.

Üçüncü Fasıl:

Kitâb-ı Şerîf'e eğitim kitabı gözüyle bakmak

Şimdi bu ilâhî sâhifenin hedeflerini ve konularını bildikten sonra çok önemli bir konuyu dikkate almalısın. Bu konuya teveccüh etmekle Kitâb-ı Şerîf'ten faydalanma yolu sana açılmış olacaktır. Ma'ârif ve hikmetlerin kapıları kalbine açılacaktır. O da, Kitâb-ı Şerîf'e eğitim kitabı gözüyle bakman; kendini de öğrenci olarak, onu fayda veren kendini de faydalanan olarak bilmendir. Eğitim ve öğrenim, fayda verme ve faydalanma ile kast ettiğimiz edebiyat, sarf, nahiv yönlerini öğrenmek veya fesâhat ve belâgat, beyan ve bedî' yönleri değildir. Ya da kıssalarına tarihsel bakışla, geçmiş toplumların durumları hakkında bilgi sahibi olmak da değildir. Bunların hiçbirisi Kur'ân'ın maksatları arasında değildir. Bunlar ilâhî kitabın asıl hedefinden uzaktır.

Bizim bu büyük kitaptan istifademizin az olmasının sebebi odur ki, ona eğitim ve öğrenim açısından bakmıyoruz –ki genellikle böyleyiz– veya onu sadece sevap kazanmak için okuyoruz. Bu yüzden tecvîd kurallarından başka bir yöne dikkat etmiyoruz. Sevab kazanalım diye Kur'ân'ı doğru şekilde okumak istiyoruz. Bu noktada sınırlı kalıyor, sadece buna kanaat ediyoruz. Dolayısıyla kırk yıl Kur'ân okuyoruz, ama asla ve asla ondan Kur'ân okuma sevabı dışında kendimize bir fayda sağlayamıyoruz. Eğer eğitim ve öğrenim yapıyorsak da ilm-i beyâniyye, mucizevî yönleri, edebî yönleri; biraz daha ilerlersek tarihî yönleri ve nüzul sebepleri, nüzûl zamanları, âyet ve sûrelerin Mekkî veya Medenî oluşları, kırâat ve tefsir farklılıkları ve maksat dışı diğer yan konular ile uğraşıyoruz ki bunlar Kur'ân'dan, Allah'ın zikrinden gaflete sebep olmaktadır. Belki bizim büyük müfessirlerimiz de çoğunlukla çalışmalarını bu yönlerden birine veya daha fazlasına ayırmışlar, eğitim kapısını halka açmamışlardır.

Yazarın inancına göre, şimdiye kadar Allah'ın kitabı için onun maksadlarını şerh eden bir tefsîr yazılmamıştır. Önemli olan kitabın sahibinin dediğini beyan etmektir. Allah-u Teâlâ'nın tanıklığıyla hidâyet ve eğitim kitabı olan bu değerli kitap, insâniyet sülûkunun

yol ışığıdır. Onun müfessiri, kitabın kıssalarından her bir kıssada, belki ayetlerinden her bir âyette gayb âlemine yönelmeyi, saâdet yollarına yönlendirme cihetini, insâniyet ve ma'rifet yolunun sülûkuna yönlendirme cihetini öğrenciye anlatmalıdır. Müfessir, nüzûldan maksadı bize anlattığı zaman müfessirdir; nüzûl sebebini anlattığı zaman değil! Tefsirlerde ancak bu vardır. Şu Âdem ve Havvâ kıssasına ve onların İblis'le yaşadıklarına; onların ilk yaratılışlarından yeryüzünü inişlerine kadar olan olaylara bir bakarsak, bunlarda ne kadar ma'ârif ve öğütlerin zikredildiğini ve saklı olduğunu görürüz. Bize ne kadar nefsi eksiklikler ve iblisi ahlâk ile bunun karşısında ahlâkî kemâlleri ve Âdemî ma'ârifi tanıtıyor. Biz ise bunlardan gafiliz.

Özetle; Allah'ın kitabı ma'rifete, ahlâka, saâdete ve kemâle davet kitabıdır. Tefsir kitabı da irfân ve ahlâk kitabı olmalı; irfânî, ahlâkî ve diğer saâdete davet cihetlerinin açıklayıcısı olmalıdır. Bu bakış açısından gafil olan, sarf-ı nazar eden veya ona önem vermeyen müfessir Kur'ân'ın hedefinden, Kitâb'ın indirilmesi ve peygamberlerin gönderilmesindeki asıl maksaddan gâflet etmiştir. Bu, asırlardır bu ümmeti Kur'ân-ı Kerîm'den istifade etmekten mahrum bırakan, hidâyet yolunu insanların yüzüne kapatan bir hatadır. Biz Kitâb'ın indirilmesinin hedefini, aklı ve burhânî yönlerden sarf-ı nazarla Allah'ın kitabının kendisinden almalıyız. Kitab'ın yazarı, kendi maksadını daha iyi bilmektedir. Şimdi bu Yazarın Kur'ân'ın özellikleri hakkındaki buyurduklarına baktığımızda görüyoruz ki o kitabı hidâyet kitabı olarak tanıtmıştır: *“Bu, kendisinde şüphe olmayan, muttakiler için yol gösterici bir kitaptır.”*⁹⁸ Kısa bir sûrede defalarca buyuruyor ki: *“And olsun biz, Kur'ân'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?”*⁹⁹ Yine buyuruyor ki: *“(O peygamberleri) apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'ân'ı*

⁹⁸ Bakara 2.

⁹⁹ Kamer 17.

indirdik.”¹⁰⁰ Yine buyuruyor: “Bu Kur’ân, âyetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.”¹⁰¹ Ve diğer ayet-i şerifeler, Kur’ân’ın indirilmesindeki maksadı bize açıklamaktadır.

Bizim bu beyandan maksadımız, tefsirleri eleştirmek değildir. Tabii ki müfessirlerden her biri değerli bir tefsir kitabı ortaya çıkarmak için çok zahmetler çekmişler, sonsuz çabalar harcamışlardır. Allah sevaplarını versin. Bizim bu beyandan maksadımız şudur: Bu Kitâb-ı Şerif’ten faydalanma yolunu halka açmak gerekir. Bu Kitap, Allah’a yolculuğun tek kitabı, nefslerin tezkiyesinin ve arınmasının, ilâhî sünnetlerin ve edeblerin tek kitabıdır. Yaratıcı ile yaratılanın arasındaki en büyük ilişkidir. Sapaşğlam kuldptur. Rabb’in izzetine yapışmak için sağlam ip-tir. İşte bunu halkın yüzüne açmak gerekir. Alimler ve müfessirler, Arapça, Farsça tefsirler yazsınlar; fakat amaçları, irfânî ve ahlâkî öğreti ve düsturları beyan etmek olmalıdır. Mahlûk ile Yaratıcı arasındaki ilişkinin niteliğinin beyanı, aldanma yurdundan mutluluk ve bekâ yurduna hicretin beyanı olmalıdır. Asıl bunlar, bu değerli Kitap’ta korunması için bırakılmıştır.

Bu kitabın sahibi Sekkâkî¹⁰² ve Şeyh¹⁰³ değil ki maksadı belâğat ve fesâhat yönleri olsun. Sîbeveyh¹⁰⁴ ve Halil¹⁰⁵ değil ki hedefi nahiv ve sarf yönleri olsun. Mes’ûdî¹⁰⁶ ve İbn

¹⁰⁰ Nahl 44.

¹⁰¹ Sad 29.

¹⁰² Harzemli olup edebiyat ve kelâm ilminde çok kıymetli ve mühim eserler veren bir İslâm âlimidir. Hicrî 555-626 yılları arasında yaşamıştır.

¹⁰³ Şeyh diye meşhur eski Arap edebiyatı Fesahat ilim dalındaki bilim adamlarından biridir.

¹⁰⁴ Dilbilgisi alimi. İsmi Amr, lakabı Sibeveyh. Nesebi Ebû Bişr Amr bin Osman el-Kanber’dir. İran’ın Şiraz yakınlarındaki Beyda’da ve bir rivayete göre de Ahvaz’da doğdu. Milâdî 767 yılında doğduğu, 809 yılında vefat ettiği rivayet edilir.

¹⁰⁵ Tarihteki büyük Arap dilbilgisi uzmanlarından birisidir.

¹⁰⁶ el-Mes’ûdî veya tam künyesiyle Ebû el-Hasan Ali bin el-Hüseyn bin Ali el-Mes’ûdî, ünlü Arap tarihçi, coğrafyacı ve gezgindir. Milâdî 896’da Bağdat’ta doğdu, 956’da Kahire’de öldü.

Hallikân¹⁰⁷ değil ki dünyanın tarihinin etrafında dolaşsın. Bu Kitap, Mûsâ (a.s.)'ın asası veya o efendimizin yed-i beyzâsı ya da ölülere diriltten İsâ (a.s.)'ın nefesi gibi değildir ki sadece mucize için ve Peygamber-i Ekrem'in doğruluğunu bildirmek için gelmiş olsun. Bu ilâhî sâhife, ebedî ilim ve ilâhî ma'ârif hayatıyla kalbleri diriltme kitabıdır. O, Allah'ın kitabıdır ve ilâhî özelliklere çağırmaktadır. Müfessir, ilâhî özellikleri insanlara öğretmelidir. İnsanlar ilâhî özellikleri öğrenmek için ona başvurmalıdırlar ki ondan faydalanabilsinler. Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor: “Biz Kur'an'dan, mü'minler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz. Zalimlerin ise Kur'an, ancak zararını artırır.”¹⁰⁸ Ne büyük ziyandır ki otuz-kırk yıl Allah'ın Kitabını okuyalım, tefsirlere başvuralım, ama onun hedef ve maksadlarından mahrum kalalım! “Dediler ki: Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.”¹⁰⁹

Dördüncü Fasıl:

Kur'an'dan istifadenin engellerini ortadan kaldırmak

Şimdi, Allah'ın kitabının azameti tüm boyutlarıyla malum ol-
duktan ve ma'ârifinden faydalanma yolu açıldıktan sonra, Allah'ın kitabının öğrencisinin ve istifade edicisinin yerine getirmesi gereken önemli bir edeb daha vardır ki Kitap'tan istifade etmiş olsun. Bu edeb, istifadenin engellerini ortadan kaldırmaktır. Biz bu engelleri istifade edenle Kur'an arasındaki hicâblar olarak ifade ediyoruz. Bu hicâblar çoktur. Biz burada onlardan bazısına işaret ediyoruz:

Büyük hicâblardan birisi, bencillik hicâbıdır. Kur'an'ın öğrencisi kendini bu hicâbdan dolayı müstağnî görür. Kendini istifade etmeye muhtaç görmez. Şeytanın önemli işlerinden biri şudur: Her zaman hayâlî şeyleri insana süslü göstermekte ve sahip olduğu şeye insanı razı ettirip kanâat ettirmekte; önündekinden başka her şeyi gözünden

¹⁰⁷ On üçüncü yüzyılda yaşamış olan tarihçi, fakih ve şair.

¹⁰⁸ İsrâ 82.

¹⁰⁹ Arâf 23.

düşürmektedir. Örneğin; tecvîd ilmiyle uğraşanları o cüz'î ilme kanaat ettirir. Tecvîdi onların nazarında birçok cilvelerle süsleyip diğer ilimleri onların gözünden düşürür. Kur'ân hafızını Allah'ın nurlu kitabını anlamaktan ve ondan istifade etmekten mahrum eder. Edebiyatçıları o içi boş sûrete razı eder. Kur'ân'ın tüm özelliklerini sadece edebî noktalarla sınırlar. Tefsircileri genel olarak kırâatler, lügatçıların çeşitli görüşleri, nüzûl zamanı ve sebebi, Medenî veya Mekkî olması, ayetlerin, harflerin sayısı ve bunun gibi konularla uğraştırır. Bilimcileri de fennî noktalarla ve bunları ispat etmekle uğraştırır. Hatta sözde filozof, hakîm ve ârifi dahi kalın istilahlar, terimler gibi konuların hicâbında/örtüsünde bırakır. İstifade eden şahıs mutlaka bu hicâbların tümünü yırtmalıdır. Kur'ân'a bu hicâbların üstünden bakmalıdır. Bu hicâbların hiçbirinde durup kalmamalı ve Allah'a gidenlerin kafilesinden geri kalmamalıdır. Allah'ın tatlı davetlerinden kendini mahrum etmemelidir. Bu konuda Kur'ân-ı Şerîf'in kendisinin durmamayı emrettiğini ve belli bir sınırdan kalıp onunla yetinmeyi men ettiğini görüyoruz. Kur'ân kıssalarında bu anlama çok işaretler vardır. Hz. Mûsâ-yı Kelîm, büyük peygamberlik makamıyla birlikte bu makamla yetinmedi, o yüce ilmî makamında durmadı. Hızır gibi kâmil bir şahısla buluşur buluşmaz, tevazu ve alçak gönüllülükle şöyle dedi: “Mûsâ ona, ‘Sana öğretilen bilgilerden bana, doğruya iletici bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı?’ dedi.”¹¹⁰ Onun öğrencisi oldu ve faydalanması gereken ilimleri ondan öğrendi. Hz. İbrâhîm (a.s.), peygamberlere has iman ve ilimle yetinmedi ve şöyle arz etti: “Rabbim bana göster, ölüleri nasıl diriltiyorsun?”¹¹¹ Kalbî imandan şuhûdi itmi'nân makamına yükselmek istedi. Bundan daha yukarısını Allah-u Tebâreke ve Teâlâ, kendisini mahlûkât içinde en çok tanıyan olan Cenâb-ı Hatm-i Mertebet (s.a.)'e ayet-i şerife ile şöyle emrediyor: “De ki, Rabbim benim ilmimi artır.”¹¹² Kitâb-ı İlâhî'nin bu düsturları, peygamber kıssalarını nakletmesi, onların bizi biraz uyandırması, bizi kendimize getirmesi ve gaflet uykusundan uyanmamız içindir.

¹¹⁰ Kehf, 66.

¹¹¹ Bakara, 260.

¹¹² Taha, 114.

Hicâblardan bir diğeri de bozuk reyler (görüşler), bâtul gidişatlar hicâbıdır. Bunun sebebi, bazen şahsın kötü istidadından dolayıdır. Çoğunlukla birilerine tâbi olmaktan ve taklitten kaynaklanmaktadır. Özellikle bu hicâb, Kur’ân’ın ma’ârifîyle bizim aramıza perde olan hicâblardandır. Örneğin; bozuk itikad eğer sadece anne babadan duyma ile veya bazı minber ehli cahillerden duyma ile kökleşmişse, bu itikad bizimle Allah’ın âyet-i kerimeleri arasında perde oluşturur. Eğer bu itikada muhalif binlerce âyet ve hadis de gelse yine de zâhîrinden sarf-ı nazar ederiz veya anlama nazarıyla bakmayız. İtikadlar ve ma’ârifle ilgili örnek çoktur; fakat ben onları saymaktan sakınıyorum. Çünkü biliyorum ki bu hicâb benim gibi birisinin söylemesiyle yırtılmaz. Ama örnek vermek için onlardan bir tanesine işaret ediyorum ki genel olarak anlaşılması kolay olsun. Likâ’ullah ve Allah’ı tanıma ile ilgili onca âyet ve bu konuda gelmiş onca hadis, İmamlar (a.s.)’ın dua ve münâcâtlarındaki onca işaret, kinaye ve açık ifadelere rağmen bayağı insanlardan bu meydana atılmış ve yayılmış olan “Allah’ı tanıma yolu tamamen kapalıdır” inancı; Allah’ı tanımayı ve Cemâlinin müşâhededesini yasak, daha doğrusu imkânsız olan Zâtını düşünme olarak niteleyen inanç; bunların hepsini te’vîl edip yanlış bir anlayışa yöneltmektedir. Veya tamamen bu alandan uzak durarak, enbiyâ ve evliyânın göz nuru olan ma’ârifle tanışmamaktadırlar. Enbiyânın gönderiliş amacı ve evliyânın isteği olan ma’rifet kapısını insanların yüzüne öyle bir kapatmışlar ki, ondan bahsetmeyi küfür ve zındıklık olarak addetmişlerdir. Böyle bir anlayış ehlullah için çok esef vericidir. Bunlar enbiyâ ve evliyânın Hakk’ın zât, isim ve sıfatları hakkındaki ma’ârifini avamın ve kadın ortamlarının ma’ârifîyle bir tutuyorlar. Hatta bazen bundan da ileri gidebiliyor ve diyorlar ki; “Filan adamın iyi bir avamî inancı var, keşke biz de o avamî inanca sahip olsaydık”. Bu konuda doğru söylüyorlar; çünkü bu zavallı, bu sözü söylerken kendisi avamî inancı yitirmiş, havassın ve ehlullahın ma’ârifî olan diğer ma’ârifî de bâtul saymıştır. Bu arzu tıpkı kâfirlerin arzusu gibidir ki âyet-i kerimede onlardan şöyle naklediyor: “*Kâfir der ki; keşke toprak olsaydım.*”¹¹³

¹¹³ Nebe’ 40.

Eğer cehâletten ve şeytanın aldatmasından kaynaklanan bu bozuk düşüncenin rûsvalığının açıkça ortaya çıkması için likâ'ullah ile ilgili ayetleri ve hadisleri ayrıntılı olarak zikretmek istesek, ayrı bir kitap gerekir. Acaba, bu kalın şeytanî hicâbdan dolayı unutulma perdesinin ardında kalan ma'ârifî anlatsak ne kadar tutar? Kur'an'ın mehcûr (terk edilmiş) kalmasının sebeplerinden birisi budur. Belki de bu, hepsinden daha üzüntü vericidir. Nitekim âyet-i kerimede şöyle buyuruyor: “*Peygamber dedi ki: Ey Rabbim! Kavmim şu Kur'an'ı terk edilmiş bir şey hâline getirdi.*”¹¹⁴ Kur'an'ın terk edilmesinin birçok derecesi vardır ki bizler belki birçoğunun içinde olmuş olabiliriz.

Acaba eğer biz bu ilâhî sâhifeyi temiz ve pahalı bir ciltle kaplamış olsak, okurken veya istihâre ederken öpüp gözümüzü koyarsak onu terk etmemiş mi olacağız? Acaba ömrümüzün çoğunluğunu tecvîd, lûgat, belâğat yönleriyle uğraşarak geçirmişsek bu kitabı terk edilmişlikten çıkarmış mı olacağız? Çeşitli kırâatler vb. konuları öğrenince Kur'an'ı terk etme lekesinden kurtulmuş mu olacağız? Acaba eğer Kur'an'ın mucize yönlerini ve onun güzel fenlerini öğrenince, Resûlullah (s.a.)'ın şikâyetinden halâs olmuş mu olacağız? Heyhat! Bunlardan hiçbirisi Kur'an'ın ve onu indiren Azîmüştân'ın nazarı değildir. Kur'an, Allah'ın kitabıdır. Onda Allah'ın sıfatları vardır. Kur'an, Yaratıcı ile yaratılanın arasındaki iptir. Öğrenilmesiyle, Allah'ın kullarıyla onların eğiticiisi arasında manevî rabita, gaybî irtibat oluşmalıdır. Kur'an'dan ilâhî ilimler ve ledünnî ma'ârif hâsıl olmalıdır. Resûlullah (s.a.) *el-Kâfi-i Şerif*teki rivayete göre şöyle buyurmuştur: “İlim üç kısımdır: Sağlam bir ayet, adil bir farîza ve kâim bir sünnet.”¹¹⁵

Kur'an-ı Kerîm bu ilimlerin taşıyıcısıdır. Eğer biz Kur'an'dan bu ilimleri öğrendiysek onu terk edilmiş bırakmamışızdır. Kur'an'ın davetlerini kabul ettiysek ve öğütler, ma'ârif ve hikmetlerle dolu olan enbiyânın kıssalarını öğrendiysek Kur'an'ı terk etmemişiz demektir. Yoksa Kur'an'ın zâhirî sûretinde uğraşmak da yere batmaktır; şeytanın vesveselerindendir. Bunlardan Allah'a sığınmak gerekir.

¹¹⁴ Furkan 30.

¹¹⁵ *Usûl-ü Kâfî*, c. 1, s. 37, Kitâb-ı fazl-ı ilm; bâb-ı sıfatî'l-ilm ve fazlihi, Hadis.1

Bu Sâhife-i Nûrâniye'den faydalanmayı engelleyen hicâblardan bir diğeri ise, tefsircilerin yazdıklarından veya onların anladıklarından başka kimsenin Kur'ân'dan faydalanma hakkının olmadığına inanmaktır. Bu düşünceye sahip olanlar, âyet-i kerimelerde sık sık ifade edilen tefekkür ve tedebbür etmeyi, yasaklanmış olan tefsîr-i re'y olarak nitelendirmişlerdir. Bu bozuk düşünce ve bâtil inançtan dolayı Kur'ân-ı Şerîf'i tüm istifadelerden arındırmışlar ve onu tamamen terk edilmiş (mehcûr) bırakmışlardır. Oysaki ahlâkî, imânî ve irfânî istifadeler kesinlikle tefsirle alakalı değildir ki re'y tefsiri olsun. Örneğin; Hz. Mûsâ (a.s.)'ın Hızır'la müzâkereleri ve beraberliklerinin niteliğine bakıldığı zaman, Hz. Mûsâ (a.s.) o kadar azametli nübüvvet makamına rağmen kendisinde olmayan ilmi elde etmek için bir yolculuk yapmıştır. Kendi ihtiyacını Hz. Hızır'a öyle bir şekilde arz etmiştir ki, âyet-i kerimede şöyle buyuruyor: “*Mûsâ ona, ‘Sana öğretilen bilgilerden bana, doğruya iletici bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı?’ dedi.*”¹¹⁶ Buna karşılık Hz. Hızır'ın cevabı, Hz. Mûsâ (a.s.)'ın özür dilemelerinde, ilmin makamının büyüklüğü ve öğrencinin üstadıyla sülûk âdâbı ile ilgili belki yirmi edeb vardır. Bunların tefsirle ne alakası vardır ki onda tefsîr-i re'y olmuş olsun. Kur'ân'dan istifadelerin birçoğu böyledir. Ma'ârif yönünden bakarsak; birisi Allah-u Teâlâ'nın, “*Hamd alem-lerin rabbi olan Allah'a mahsustur*” sözünden fiilî tevhîdi anlayabilir ve âyet-i şerifeden şu şekilde istifade edebilir: “Alemde olan her kemâl (yetkinlik) ve her güzellik, her üstünlük ve yücelik Hakk Teâlâ'ya aittir ve hiçbir varlığın kendisinden bir şeyi yoktur; bu yüzden övgü ve sena Hakk Teâlâ'ya mahsustur ve hiçbir varlığın onda ortaklığı yoktur.”

Şimdi, âyet-i kerimeden bu şekilde istifade etmenin tefsirle ne alakası vardır?

Bunun gibi başka konular da vardır ki sözün gerektirdiğidir ve kesinlikle tefsirle ilgisi yoktur. Ayrıca re'y tefsirinin ne olduğu hususunda tartışma vardır. İhtimalen aklı ma'ârif ve ilimlerle

¹¹⁶ Kehf, 66.

ilgili ayetlerle ilgili değildir. Bunlar delil ölçüleriyle uyusmaktadır. Aklın dahil olduğu ahlâkî ayetler de bu şekildedir. Çünkü bu tefsirler sağlam aklî delil veya açık aklî kabullerle uyumludur. Eğer zâhir bunun hilâfına da olsa zâhirî mana anlaşılmaması gerekir. Örneğin ayet-i kerimelerde buyuruyor ki: "...ve *Rabb'in geldi.*" ¹¹⁷, "*Rahmân arşa istivâ etti.*" ¹¹⁸ Bu ayetlerle ilgili örfî anlayış, burhânın/delilin tersinedir. Bu zâhirî mananın reddedilmesi ve burhâna mutabık olarak tefsir edilmesi re'y tefsiri değildir ve asla yasak değildir.

Öyleyse, muhtemelen tefsîr-i re'y ahkâm ayetleriyle ilgilidir ki akıl ve re'y onda icra edilemez. Kulluk gereği olarak ve sırf itaatle, vahiy hazinesinden ve nüzûl eden meleklerden alınması gerekir. Dolayısıyla, ammenin fakihlerinin karşısında bu konuyla ilgili birçok hadis gelmiştir. Onlar Allah'ın dinini kendi akıllarıyla ve kıyaslarıyla anlamaya çalışıyorlardı. Bazı rivayet-i şeriflerde şöyle buyuruluyor: "Kur'ân'ın tefsirinden, kişilerin akıllarından daha uzaklaştırıcı bir şey yoktur." ¹¹⁹ Ayrıca başka bir rivayet-i şerif şöyle buyuruyor: "Allah'ın dini akıllarla bulunmaz." ¹²⁰ Bu hadis-i şerifler tanıklık ediyor ki, "Allah'ın dini"nden maksad, dinin taabbudî yani kulluk gereği olan ahkâmıdır. Yoksa Yaratıcı'nın isbatı, tevhîd, takdîs, me'âdin isbatı, nübüvvet, belki mutlak ma'ârif aklın alanıdır ve onun özelliklerindendir. Bazı değerli muhaddislerin sözlerinde vârid olan "Tevhîdin isbatında nakli delile itimad edilir" sözü acayip hatta musibet sözlerdendir ki ondan Allah-u Teâlâya sığınmak gerekir. Şikâyet sadece Allah'adır.

Kur'ân'ı anlamayı ve bu yüce semâvî kitabın ma'ârif ve öğütlerinden istifade etmeyi engelleyen hicâblardan bir diğeri de günahlar, Rabb'in mukaddes dergâhına olan isyankârlık ve tuğyandır. Bunlar, kalble hakikatler arasına perde çeker; hakikatleri idrâk etmeyle kalb arasında hicâb oluşturur.

¹¹⁷ Fecr 22.

¹¹⁸ Taha 5.

¹¹⁹ *Bihâru'l-Envâr*, c. 89, s. 95.

¹²⁰ *Bihâru'l-Envâr*, c. 2, s. 303.

Salih amellerin veya kötü amellerin her birinin melekût aleminde ona uygun bir sûreti olduğu gibi nefsin melekûtunda da bir sûreti vardır. Onun vasıtasıyla nefsin melekûtunun bâtınında ya bir nurâniyet oluşur, kalb temiz ve nurlu olur –bu durumda nefsin sûreti saf bir ayna gibi saflaşarak gaybî tecellilerin gerçekleştirmesine, hakikatlerin ve ilâhî ma’ârifin zuhûr etmesine lâyık duruma gelir–; ya da nefsin melekûtu kararır ve kirlenir. Bu durumda kalb pas tutmuş bir ayna gibi kirlenir ve ilâhî ma’ârif ve gaybî hakikatler onda yansımaz. Eğer kalb bu sırada yavaş yavaş şeytanın sultanı altına ve ruh memleketi İblis’in tasarrufu altına girerse; kulak, göz ve sair güçler de o necis mahlûkun tasarrufu altına girer. Kulak ilâhî ma’ârfi ve öğütleri işitmeye tamamen kapanır. Göz, Allah’ın büyük ayetlerini göremez olur; Hakk’a, O’nun âyet ve eserlerine karşı kör olur. Kalb, dinde derinleşemez; Allah’ın ayetleri ve beyyînâtı hakkında tefekkür etmekten, Hakk’ı, O’nun isim ve sıfatlarını zikretmekten mahrum kalır. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“Onların kalbleri vardır bununla kavrayıp-anlamazlar; gözleri vardır, bununla görmezler; kulakları vardır, bununla işitmezler. Bunlar hayvanlar gibidir, hatta daha aşağılıktırlar. İşte bunlar gafil olanlardır.”*¹²¹ Onların aleme bakışları hayvanların bakışları gibi olur. İbret almaktan ve tedebbürden uzaktır. Onların kalbleri hayvanların kalbi gibi tefekkür ve tezekkürden nasipsiz olur. Belki ayetlere bakmaktan, ilâhî öğütler ve ma’ârfi duymaktan iyice gafletleri ve istikbarları artar. Öyleyse onlar, hayvandan daha aşağı ve daha sapmış durumdadır.

Kalın hicâblardan birisi de, bizimle Kur’ân’ın ma’ârfi ve öğütleri arasında oldukça kalın bir perde oluşturan dünya sevgisi hicâbıdır. Bu hicâbdan dolayı kalb, tüm çaba ve tasasını ona harcar. Kalbin çehresi tamamen dünyalık olur. Kalb bu sevgiden dolayı Allah’ı anlamaktan ve hatırlamaktan gafil olur. Zikirden ve Zikredilen’den yüz çevirir. Dünyaya ve onun durumlarına alaka ne kadar fazla olursa kalbin perde ve hicâbı daha kalın olur. Bazen bu ilgi öyle bir şekilde kalbe galip olur ki; makam ve şeref sevgisi öyle bir şekilde

¹²¹ A’raf 179.

kalbi sultanı altına alır ki; Allah'ın fitrat nuru tamamen söner, saâdet kapıları insanın yüzüne tamamen kapanır. Muhtemelen, “Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalblerin üzerinde kilitleri mi var?”¹²² ayet-i şerifesinde buyurulan kilitler ve bağlar, dünyevî alâkalardır. Kur'an'ın ma'ârifinden istifade etmek isteyen ve ilâhî öğütlerden faydalanmak isteyen kişinin kalbini bu pisliklerden temizlemesi gerekir. Kalbi günahların kirinden –ki bunlar Allah'tan gayrısı ile meşguliyettir– kalbdan atmalıdır. Zira temiz olmayan, sırlara mahrem değildir. Allah-u Teâlâ şöyle buyuruyor: “O elbette değerli bir Kur'an'dır. Korunmuş bir kitaptadır. Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir.”¹²³ Kitab'ın zâhirine temiz olmayanın dokunmasının yasak olduğu gibi, onun ma'ârif ve öğütlerine, bâtın ve sırrına da temiz olmayanın; kalbi dünyevî alakaların pislikleri ve necâsetleriyle kirlenmiş olanın da dokunması yasaktır. Allah-u Teâlâ şöyle buyuruyor: “Bu, kendisinde şüphe olmayan, takvâlılar için yol gösterici bir kitaptır.”¹²⁴ Takvâli ve mü'min olmayanlar, genel takvâ ve iman yönünden zâhirî hak akâid ve öğütlerden mahrumdurlar. Takvânın diğer mertebeleri; yani hasların, hasların hassının ve havassın daha hassının* takvâ mertebeleri hasebiyle, muttakî ve mü'min olmayanlar bunlarla mutâbık mertebelerden mahrumdurlar. Bu konunun genişce incelenmesi ve ilgili diğer ayetlerin zikredilmesi çok yer kaplar. Fakat biz bu faslı bitirirken, tedebbür etmek şartıyla, uyanık kalbler için şu âyet-i şerife-i ilâhîyeyi zikretmemiz yeterlidir: Allah-u Tebâreke ve Teâlâ şöyle buyuruyor: “Şüphesiz size Allah'tan bir nur ve apaçık bir Kitap gelmiştir. Allah, rızasına uyanları bununla kurtuluş yollarına ulaştırır ve onları kendi izniyle karanlıklardan nura

¹²² Muhammed 24.

¹²³ Vâkıa 77-79.

¹²⁴ Bakara 2.

* Hass'ın sözlük anlamı “seçkinler” demektir. Tasavvufi istilâh olarak, bir mürşidin murâkabesinde, seyr u sülûk edip nefsini tezkiye eden kimse-ler kastedilir. Bunlar Allah yoluna girmiş ve vuslata tâlib olmuş kişilerdir. Hâssu'l-havâss ise, havâss tabakasından vuslata nâil olanlar için kullanılan bir tabirdir ve “en seçkin insanlar” demektir. Bunlar mâsivâyı terk edip Allah'ın kurbîyyet ve ünsiyyetine nâil olmuş büyük velilerdir.

*çıkartır. Onları dosdoğru yola yöneltip iletir.”*¹²⁵ Ayet-i kerimenin özellikleri pek çoktur ve onunla ilgili mevzuları açıklamak için kendi haddinde bir risale gerekmektedir, fakat şimdi ona fırsat yoktur.

Beşinci Fasıl:

Tefekkür

Kur’ân okumanın âdâbından birisi de kalb huzurudur. Biz bu konuyu ibâdetin mutlak âdâbı başlığı altında bu risalede zikretmiş-tik; tekrarlamaya gerek yoktur.

Bir diğer önemli âdâbı, tefekkürdür. Tefekkür, âyet-i kerimelerden maksad ve maksûdu aramaktır. Kur’ân’ın maksadı, kendisinin buyurduğu gibi esenlik yollarına hidâyet etmek ve karanlığın tüm mertebelerinden nur âlemine, doğru yola hidâyete çıkarmaktır. İnsan, Kur’ân âyetlerini tefekkürde esenliğin mertebelerini; mülkî kuvvetlerle ilgili olan en düşük mertebesinden selim kalbin hakikati olan nihai derecesine kadar, yani Ehl-i Beyt (a.s.)’dan vârid olan tefsiriyle, Hakk’la kalbinde Hakk’tan gayrisi olmadığı halde buluşmayı elde etmelidir. Mülkî ve melekûtî kuvvetlerinin selâmet ve esenliği, Kur’ân okuyanın araması gereken yitiğidir. Bu semâvî kitapta aradığını bulacaktır. Ama onu tefekkürle çıkarmak zorundadır. İnsânî kuvveler şeytânî tasarruftan esenlikte olursa ve esenlik yolunu elde edip kullanırsa, her aşamada hâsıl olan esenlikle karanlıktan kurtulur. Böylece ilâhî nur onda tecellî eder. Ta ki tüm karanlıklardan –ki onun ilki tabiat âleminin karanlıklarıdır ve sonu çokluğa teveccüh etme karanlığıdır– sıyrılır, mutlak nur kalbinde tecellî eder ve insâniyetin doğru yoluna yönelir. Bu makamda doğru yol aslında Rabb’in yoludur: “*Muhakkak benim Rab-bim, dosdoğru bir yol üzerindedir.*”¹²⁶

Kur’ân-ı Kerim’de tefekküre davet ve tefekkürün övülmesi oldukça çoktur. Allah-u Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Sana da zikri (Kur’ân’ı) indirdik ki, insanlara kendileri için indirileni açıklayasın*

¹²⁵ Mâide 15-16.

¹²⁶ Hûd 56.

ve onlar da iyice düşünsünler, diye.”¹²⁷ Bu ayet-i kerimede tefekkür hakkında büyük bir medh vardır. Çünkü büyük semâvî kitabın, nûrânî büyük sâhifenin indirilme gayesini, belki tefekkür ederler, diye belirtmiştir. Bu, tefekkür hususuna verilen önemin şiddetini göstermektedir. Onun gerçekleşme ihtimali ne büyük bir kerâmete sebep olmaktadır! Başka bir âyette de şöyle buyuruyor: “*Bu kıssayı iyice anlat, belki biraz düşünürler.*”¹²⁸ Bunun gibi veya buna yakın ayetler çokcadır. Düşünme/tefekkürle ilgili hadisler de çok fazladır. Hz. Hatm-i Mertebet (s.a.)’den nakledilmiştir ki, bu âyet nazil olduğunda (“*Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır.*”¹²⁹) şöyle buyurdu: “Yazıklar olsun! Onu okuyan, ama onda tefekkür etmeyenlere!”¹³⁰

Bu konuda önemli olan, insanın, övülmüş tefekkürün hangisi olduğunu anlamasıdır. Yoksa Kur’ân ve hadis hakkında düşünmenin övüldüğü hususunda şüphe yoktur.

Tefekkür için en güzel tanımı Hâce Abdullah Ensârî (k.s) yapıyor. Diyor ki: “Bil ki tefekkür, hedefe ulaşmak (derk etmek) için basîretin yaptığı arayıştır.”¹³¹ Yani tefekkür, kalbin gözü olan basîretin, kemâlin nihaisi olan maksûd ve sonuca varmak için yaptığı arayış ve araştırmadır. Maksad ve maksûd ise mutlak saâdetdir. O da ilmî ve ameli kemâl ile hâsıl olur.

Öyleyse insan, Kitâb-ı İlâhî’nin ayet-i şerifelerinde ve onun kıssalarında insanın hedefi olarak ortaya konulan saâdeti elde etmelidir. Saâdet mutlak esenliğe, nur alemine doğru yola ulaşmaktır. İşte insan, Kur’ân-ı Şerif’ten esenlik yollarını, mutlak nurun kaynağını ve dosdoğru yolu talep etmelidir. Kur’ân okuyan şahıs, maksad ve hedefini bulduğu zaman, onu elde etmek için gözleri görür olur; Kur’ân-ı Kerim’den istifade etme yolu ve Hakk’ın rahmet kapıları

¹²⁷ Nahl 44.

¹²⁸ A’raf 176.

¹²⁹ Âl-i İmrân 190.

¹³⁰ Nûrûş-Sakaleyn, c. 1, s. 350.

¹³¹ Menâzilûş-Sâirin, Bidâyet kısmı, Tefekkür babı.

ona açılır. Çok değerli kısa ömrünü, kendi saâdetini kazanacağı sermayesini, maksûdu olmayan işlerde harcamaz. Böyle önemli bir hususta fuzulî tartışmalardan ve fazla kelimelerden kaçınır.

İnsan bir müddet, kalbinin gözünü bu maksûda diktiğinde ve diğer işlerden sarf-ı nazar ettiğinde kalbinin gözü açılır, görmeye başlar, demir gibi keskin olur. Kur’ân üzerine tefekkür, ruhu için alışkanlık haline gelir ve ondan faydalanma yolları açılır. Kendisine daha önce kendisinde bulunmayan kapılar açılır. Kur’ân’dan, o zamana kadar istifade etmediği nasihatler ve marifetler elde eder. O zaman, Kur’ân’ın kalbî hastalıklara nasıl şifa olduğunu anlar. “Biz Kur’ân’dan, mü’minler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz. Zalimlerin ise Kur’ân, ancak zararını artırır.”¹³² ayet-i kerimesinin anlamını ve Emîru’l-Mü’minîn (a.s.)’ın “Kur’ân’ı öğrenin; çünkü o kalblerin baharıdır. Onun nûruyla şifa bulun; çünkü o göğüslerin şifasıdır”¹³³ sözünü idrâk eder. Kur’ân-ı Şerif’ten sadece bedensel hastalıklara şifa talep etmez. Asıl maksadını, Kur’ân’ın maksadı olan “rûhânî hastalıkların şifası” karar kılar. Kur’ân bedensel hastalıkların şifası için inmemiştir. Gerçi bedensel hastalıkların şifası onunla elde edilir, ama Kur’ân’ın asıl hedefi bu değildir. Nitekim Enbiyâ (a.s.) da bedensel hastalıklara şifa vermek için gelmemişlerdir. Onlar asıl, canların tabibleridir; kalblerin ve ruhların şifa vericileridir.

Altıncı Fasıl:

Tatbik

Kur’ân okumanın önemli âdâbından birisi de “tatbik”tir. Bu edeb insanı birçok neticeye ve sayısız istifadelere ulaştırır. Tatbik, insanın tefekkür ettiği her âyet-i kerimede ondan çıkan anlamı kendi durumuna uyarlaması, kendi eksikliğini onun vasıtasıyla gidermesi ve hastalıklarını onunla iyileştirmesidir. Mesela; Hazreti Âdem (a.s.)’ın kıssa-ı şerifinde şeytanın tüm o secdelerine, uzun süreli ibâdetlerine rağmen mukaddes dergâhtan kovulmasının sebebinin ne olduğuna bakıp kendini ondan temizlemesi,

¹³² İsrâ 82.

¹³³ *Nehcû’l-Belâğa*, Hutbe 109.

“tatbik”tir. Zira Allah’ın yakınlık makamı temizlerin yeridir. Şeytânî sıfatlar ve huylarla o mukaddes dergâha adım atmak mümkün değildir. Ayet-i kerimeden şu anlaşılıyor ki, İblis’in secde etmemesinin sebebi bencillik ve ucb idi. O yüzden “*Ben ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın.*”¹³⁴ davulunu çaldı. Bu bencillik, ona kendini beğenmişlik ve tekebbür getirdi. Bu da beraberinde, kendi görüşüyle hareket ettirerek emre itaatsizlik ve Rabb’den bağımsızlığı getirdi. Böylece dergâhtan kovuldu. Biz ömrümüzün başından beri şeytanı mel’un olarak, kovulmuş olarak niteledik; ama kendimiz o pislğin vasıflarına sahibiz. Mukaddes huzurdan kovulmaya sebep olan şey kimde olursa olsun kovulmuştur aslında; biz bunu göz ardı ettik, düşünemedik. Yoksa şeytanın bir özelliği yoktur. Onu Allah’ın yakınlık dergâhından uzaklaştıran şey, bizi de o dergâha girmeye bırakmamıştır. İblise ettiğimiz lanetlere, kendimizin de ortak olmuş olmamızdan korkuyorum.

Yine aynı kıssa-ı şerif üzerine tefekkür edelim ve Âdem (a.s.)’in meleklerle olan meziyeti ve üstünlüğü ne idiye, gücümüz miktarınca biz de kendimizi o özelliklerle vasıflandıralım. Bunun sebebinin, “isimlerin öğrenilmesi” olduğunu görüyoruz. Çünkü Allah-u Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Tüm isimleri Âdem’e öğretti.*”¹³⁵ İsimlerin öğretilmesinin yüksek derecesi, Allah’ın isimlerini tahakkuk (gerçekleştirme, mazhar olma) makamıdır. İsimleri saymanın yüksek derecesi de onların hakikatiyle tahakkuk bulma makamıdır ki insanı isimler cennetine nâil eder. Hadis-i şerifte buyuruyor: “Allah’ın doksán dokuz ismi vardır, onları kim sayarsa cennete girer.”¹³⁶

İnsan kalbi, riyâzetlerle Allah’ın isimlerinin mazharı ve Allah’ın büyük ayeti olabilir; varlığı rabbânî olabilir. Varlığında tasarruf eden, Allah’ın Cemâl ve Celâl eli olabilir. Hadiste buna yakın bir anlam ifade edilmiştir: “Mü’minin ruhunun Allah-u Teâlâ’ya bağlantısı, güneşin ışıklarının güneşe olan bağlantısından daha şiddetlidir.”¹³⁷

¹³⁴ A’râf 12.

¹³⁵ Bakara 31.

¹³⁶ *Bihâru’l-Envâr*, c. 4, s. 186, 187.

¹³⁷ Dipnot 150.

Sahih bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: “Kul, nafilayla bana yakınlaştığı zaman onu severim. Onu sevdiğim zaman onun duyan kulağı, gören gözü, konuşan dili, tutan eli olurum...”¹³⁸

Hadiste buyuruyor: “Ali, Allah’ın gözü ve Allah’ın elidir.”¹³⁹ Bu anlamda başka hadisler de vardır. Yine hadiste buyuruyor: “Bizler Allah’ın güzel isimleriyiz.”¹⁴⁰ Bu hususta aklî ve naklî şahitler çoktur.

Kur’ân-ı Kerim’den haz almak isteyen, fayda elde etmek isteyen, ayet-i kerimelerin her birini kendi haline tatbik etmelidir ki tam bir şekilde istifade etsin. Mesela; Enfâl Sûresi’ndeki şu ayet-i kerime: “Mü’minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir. O’nun ayetleri okunduğunda imanlarını arttırır ve yalnızca Rablerine tevekkül ederler.”¹⁴¹ Sâlik bu üç özelliği gördüğünde, bu özelliklerin kendisinde olup olmadığına bakmalı. Acaba Allah anılınca kalbi titriyor mu, korkuyor mu? Allah’ın ayet-i kerimeleri ona okunduğu zaman iman nuru kalbinde artıyor mu? Hak Teâlâ’ya güveni ve tevekkülü artıyor mu? Yoksa bunlardan tamamen mahrum mudur? Bu özelliklerden hiçbirisi onda mevcut değil midir? Kendisi Hakk’tan korkuyor mu, Allah korkusundan kalbi ürperiyor mu? Bunu anlamak için amellerine bakmalı. Korkan insan, Allah’ın büyüklüğünün huzurunda O’na karşı saygısızlıkta bulunmaz. Hazreti Hakk’ın huzurunda ilâhî hürmetleri çiğnemez. Eğer Allah’ın ayetleriyle imanı güçlenirse iman nuru zâhirine sirâyet eder. Kalbin nurânî olup dil, kelam, göz, bakış, kulak ve işitmenin nurânî olmaması mümkün değildir. Nûrânî insan, tüm mülkî ve melekûtî kuvveleriyle nur yayar. Bu kuvveler kendisini saâdete ve doğru yola hidâyet etmesinin yanında, başkalarına da ışık saçarak onları da insâniyet yoluna iletir. Eğer kişi Allah-u Teâlâ’ya tevekkül eder ve O’na dayanıp güvenirse başkalarından tamahını ve arzusunu keser. İhtiyacının ve fakrının yükünü Mutlak Zengin’in

¹³⁸ *Usûl-ü Kâfi*, c. 4, s. 53, İman ve Kûfür kitabı, Müslümanlara eziyet edenin durumu babı, Hadis. 7.

¹³⁹ *Meâni’l-Ahbâr*, s. 17 Hadis14; *et-Tevhîd*, s. 65, Bab 22, Hadis 2.

¹⁴⁰ *Usûl-ü Kâfi*, c. 1, s. 196, Tevhîd kitabı, Bâb-ı nevâdir, Hadis 4.

¹⁴¹ *Enfâl* 2.

dergâhına yükler. O'ndan başkalarını, kendileri de muhtaç ve fakir olduklarından, sorununu çözecek kudrette bilmez.

Öyleyse, sâlik-i ilallahın vazifesi, kendini Kur'ân-ı Kerim'e sunmaktır. Nitekim hadisin dahi sahihliğini ya da gayrı sahihliğini, itibar veya itibarsızlığını teşhis etmede ölçü, onun Allah'ın kitabına sunulmasıdır. Kur'ân'a muhalif olan bâtıldır. Aynı şekilde istikametle eğriliğin, bedbahıtlıkla saâdetin ölçüsü ve mizanı, Allah'ın Kitabı'nın ölçüsü ve mizanıdır. Resûlullah'ın ahlâkı Kur'ân olduğu gibi, sâlik de ahlâkını Kur'ân ile uyumlu yapmalıdır. Böylece ahlâkı, kâmil velînin ahlâkıyla uyumlu olur. Allah'ın Kitabı'yla muhalif olan ahlâk, bâtıldır.

Ayrıca kalblerin tüm ma'ârif ve hallerini, bâtın ve zâhirin amelini Allah'ın kitabına tatbik etmeli, ona sunarak Kur'ân'ın hakikatine varmalı ve böylece Kur'ân kendisinin bâtınî sûreti olmalıdır:

*Ve ente'l-kitâbu'l-mubîn ellezî
Bi ehrufihi tezharu'l-muzmer*

Sen o açık kitapsın ki
Onun harfleriyle gizliler açığa çıkar.¹⁴²

Bu konuda başka âdâb da vardır ki onları biz bu risalenin başında ibâdetin mutlak âdâbı bölümünde zikretmiştik. Onların bazıları da bu âdâbın içindedir. Bunların dışında da bazı âdâb vardır ki onları anlatmak konunun çok uzamasına sebep olacaktır. Bu yüzden onlardan sarf-ı nazar ediyoruz. Allahu a'lem.

Faidenin Tamamlanması ve Pak Ehli Beyt'in Kelamıyla Teberrük İçin Konuyla İlgili Bazı Hadis-i Şeriflerin Tercümesi

Kâfi-i Şerifte, Sa'd senediyle Hazreti Muhammed Bâkır'u'l-Ulûm (a.s.)'dan şöyle naklediliyor: İmam (a.s.), Sa'd'a şöyle buyuruyor: “Ey Sa'd! Kur'ân'ı öğrenin, çünkü Kur'ân kıyamet günü en güzel bir yüzle gelecektir...” Sonra bu anlama yakın buyurdu:

¹⁴² Hz. Emîru'l-Mü'minin (as)'a ait beyitlerdendir.

“Yaratılmışlardan mü'minler, şehidler, peygamberler ve meleklerin her birinin safının önünden geçecek. Hepsi diyecek ki; ‘Bu bizden daha nurludur. Sonra Resûlullah onu tanıtacak...’”¹⁴³

Hız. Sâdık (a.s.)’tan da şöyle naklediliyor: “Allah-u Teâlâ ilk-leri ve sonları topladığı zaman, birden kendilerine doğru gelen öyle bir şahsı görürler ki ondan daha nur yüzlü biri görülmemiştir.”¹⁴⁴

Buna yakın ifadelerle gelen hadisler çoktur. Bunlar aynı zamanda ma’rifet ehlinin söylediği, mevcûdâtın âhirette uhrevî sûretlerinin olacağı sözünün açık bir delilidirler.

Bu babdaki hadislerden, amellerin uhrevî sûretlerinin olduğu konusunda da istifade edilmektedir. *El-Kâfî*’de, Hız. Muhammed Bâkır (a.s.)’dan şöyle naklediliyor: “Resûlullah şöyle buyurdu: Ben, Allah’ın Kitabı ve Ehli Beytim, Aziz ve Cabbâr olan Allah’a gidecek olanların ilkiyiz. Bizden sonra benim ümmetim girecek. On- dan sonra onlara soracağım: Ne yaptınız Allah’ın Kitabı ve benim Ehl-i Beytim’le?”¹⁴⁵

Başka bir hadis-i şerifte şöyle buyuruyor: “Cabbâr azze ve celle Kur’ân’a şöyle buyuracaktır: İzzetime ve celâlime and olsun ki sana saygı duyup değerli sayana ikram edeceğim ve seni küçük sayanı küçük sayacağım.”¹⁴⁶

Bilinmelidir ki, eğer Kur’ân’ın ahkâm ve ma’ârifinin ihyâsını onunla amel ederek ve onun hakikatiyle hakikatlenerek yapmazsak, o gün Allah Resûlü’ne cevap veremeyeceğiz. Hangi ihanet, onun hedeflerinin ve davetlerinin ayaklar altına alınmasından daha büyüktür? Kur’ân’ın ve Resûlullah’ın ehlinin -ki onlar ismet Ehli Beytidir- değerli tutulması, onlara saygı duyulması, sadece Kitab’ın cildinin ve Ehl-i Beytinin türbelerinin öpülmesi değildir. Bu, saygının küçük bir mertebesidir. Eğer, onun ve onların emirleriyle ve buyurduklarıyla amel edersek bu saygı kabul edilir; yoksa onlarla

¹⁴³ *Usûl-ü Kâfî*, c. 4, s. 394, Kitâb-ı Fazlî’l-Kur’ân, 1. bab, 1. hadis.

¹⁴⁴ A.g.e

¹⁴⁵ *Usûl-ü Kâfî*, C.4, S.400, Kitâb-ı Fazlîl Kur’ân, Bab. 1, Hadis.4.

¹⁴⁶ A.g.e. Hadis.14

alay etmeye benzer. Hadis-i şeriflerde, Kur'an'ı okuyup onunla amel etmeyenler şiddetlice uyarılmıştır. Nitekim Şeyh Sadûk (r.a.) *İkâbu'l-A'mâl* kitabında, kendi senediyle Resûlullah (s.a.)'den şöyle naklediyor: "Kur'an'ı öğrenip onunla amel etmeyen, dünya sevgisini ve süsünü ona tercih eden Allah'ın gazabına müstehaktır. O, Allah'ın kitabını ardlarına atan Yahudiler, Hristiyanlar derecesindedir. Yine, başkalarının kulağına gidip övsünler diye ve dünyevî isteklerine ulaşmak için Kur'an okuyan Allah'ın huzuruna öyle çıkar ki kemiği vardır, ama kemiğinin üstünde eti yoktur. Kur'an onun boynunun arkasına vurur da ateşe düşenlerle birlikte ateşe düşer. Yine Kur'an'ı okuyup onunla amel etmeyi Allah kıyamet günü kör olarak haşreder. 'Rabbim! Beni neden kör olarak haşrettin, oysa ben görüyordum?' Allah buyurur: 'Bizim ayetlerimiz sana geldiğinde senin onları unuttuğun gibi, bugün de sen unutulduğun.' Sonra onun ateşe atılması emredilir. Yine kim Kur'an'ı Allah rızası için ve dinini öğrenmek için okursa, onun sevabı tüm meleklerle ve gönderilmiş peygamberlere verilen sevap gibidir."

"Kim Kur'an'ı öğrenir, fakat bundan dolayı gösteriş ve kendisinden övgüyle söz edilme isteği olursa veya sefihlerle tartışmayı ve onunla âlimlere karşı övünmeyi isterse; ya da onunla dünyayı talep ederse; Allah kıyamet günü onun kemiklerini ayırır. Ateşte kimsenin azabı onun azabından daha şiddetli olmaz. Allah'ın gazabından dolayı azabların her çeşidiyle ona azab edilir."

"Kur'an'ı öğrenip, ilimde tevazu eden ve Allah'ın kullarına öğreten, bununla Allah'tan sevab isteyen kimsenin cennetteki sevabından, kimsenin daha büyük sevabı olmaz. Cennette hiçbir harika menzil yoktur ki onun nasibi ondan daha üstün ve menzili daha üstün olmasın." ¹⁴⁷

Kur'an'ın manalarında tefekkür ve öğüt almayla ilgili de birçok rivayet vardır. Bu hususta *el-Kâfi-i Şerîf*'te İmam Ca'fer-i Sâdık (a.s.)'dan şöyle naklediliyor: "Muhakkak bu Kur'an'dadır hidâyet nurunun mahalli, karanlık gecelerin ışıkları; öyleyse dolaştırsın gözü dolaştıran ve aydınlanmak için bakışını açsın. Zira tefekkür,

¹⁴⁷ *İkâbu'l-A'mâl*, s. 332, 337, 366.

gören kalbin hayatıdır; tıpkı ışığı talep edenin karanlıkta ışıkla gittiği gibi.”¹⁴⁸ Hazret’in maksudu şudur ki, insanın zâhirî karanlıklarda uçurumlara yuvarlanmamak için zâhirî ışıkla yürümesi gerektiği gibi; hidâyet ışığı, irfan ve iman yolunun aydınlatıcı çerağı olan Kur’ân’la da âhirete ve Allah’a yolculuğunun karanlıklarında yürümelidir ki helâk edici uçurumlara düşmesin.

Me’âni’l-Ahbâr kitabında Hz. Emîru’l-Mü’minîn (a.s.)’dan şöyle bir hadis naklediliyor: “Gerçek fakih odur ki Kur’ân’ı terk etmez ve ondan başkasına teveccüh etmez. Bil ki anlayış olmayan ilimde, tedebbür olmayan kırâatte, derinlik olmayan ibâdetle hayır yoktur.”¹⁴⁹

Hısâl ve *Me’âni’l-Ahbâr* kitaplarında Allah Resûlü (s.a.)’den şöyle naklediliyor: Hazret buyurdu: “Kur’ân’ı taşıyanlar, cennet ehlinin ârifleridir.”¹⁵⁰ Bellidir ki bu taşımadan maksad, Kur’ân’ın ma’ârif ve ilimlerinin taşınmasıdır. Bu taşımanın âhiretteki neticesi, ma’rifet ehlinin ve kalb ashâbının arasında yer almasıdır. Zâhiri ezberlemek, eğer onun öğütlerinden öğüt almadan, ma’ârifî ve hikmetlerini yüklenmeden, ahkâm ve sünnetleriyle amel etmeden olursa; bu, Allah-u Teâlâ’nın kitabında buyurduğu duruma benzer: “*Kendilerine Tevrat yükletilip de sonra onu (içindeki derin anlamları, hikmet ve hükümleriyle gereği gibi) yüklenmemiş olanların durumu, koskoca kitap yükü taşıyan eşeğin durumu gibidir.*”¹⁵¹

Kur’ân-ı Kerim’in özellikleri ve ona karşı uygulanması gereken edebler hakkındaki hadis-i şerifler, bu kısacık risaleye sığmaz. Ve’s-selâmu alâ Muhammedin ve Âlihi.

İkinci Misbah

Namazdaki Kırâat Âdâbından Bazılarının Beyanı

Onda birkaç fasıl vardır:

¹⁴⁸ *Usul-ü Kâfi*, c. 4, s. 400, Kitâb-u Fazli’l-Kur’ân, Bab. 1, Hadis 5.

¹⁴⁹ *Me’âni’l-Ahbâr*, s. 226, Bâb-ı Ma’na’l-Fakih Hakan, Hadis 1.

¹⁵⁰ *Me’âni’l-Ahbâr*, s. 323, Bâb-ı Ma’na’l-Urefâi Ehli’l-Cennet, Hadis 1; *el-Hısâl*, c. 1, s. 28, Babu’l-Vâhid, Hadis 100.

¹⁵¹ Cum’a 5.

Birinci Fasıl:**Kırâat İçin Mertebeler ve Dereceler**

Bil ki bu rûhânî seferde ve ilâhî mi'râcda, kırâat için mertebeler ve dereceler vardır. Biz bu risalenin münasebetince onlardan bazılarıyla yetiniyoruz.

Birincisi, okuyucunun sadece kırâatin tecvîdi, kelimeleri güzel telaffuz etmekle uğraşmasıdır. Bu mertebedeki şahsın tüm çabası, sadece kelimeleri doğruca telaffuz etmek, harflerin doğru bir şekilde mahreçlerini çıkarmak olur. Mükellefiyetinin yerine gelmesi için bunu gerekli görür. Malumdur ki böyle kimseler için şer'î mükellefiyetlerin külfet ve zahmeti vardır. Onların kalbleri ızdırab çekmekte, bâtnları ondan sapmaktadır. Bunların ibâdetten herhangi bir hazları yoktur; ancak ibâdeti terk edenin azabıyla azab edilmezler. Meğer ki gayb hazinelerinden bir bağış olsun ve sadece o dilin döndürülmesinden dolayı ihsan ve nimet bahşedilmiş olsunlar. Bazen bu taifenin dilleri Hakk'ın zikriyle meşgulken, kalbleri tamamiyle bu zikirden uzak, dünyevî çokluklara ve mülki meşguliyetlere bağlanmış vaziyettedir. Aslında bunlar sûrette (şeklen) namazın içindedirler; bâtında ve hakikatte ise dünya ve dünyevî arzularla meşguldürler. Bazen de kalbleri namazın sûretini düzeltmeyi düşünmekle meşguldür. Bu durumda kalb ve dil hasebiyle namazın içindedirler ve bu sûret, makbul ve Allah'ın rızasına uygundur.

İkinci taife, bu hadde kanaat etmezler ve namazı Hakk'ı anmanın vesilesi, kırâati de Hakk'ın hamd ve senâ edilmesi olarak bilirler. Bu taife için çok mertebeler vardır ki onları burada anlatmak çok uzun sürer. Muhtemelen şu kutsî hadis-i şerif bu taifeye işaret etmiştir: "Namazı kendimle kulum arasında paylaştırdım. Yarısı benim, yarısı da kulumundur. 'Bismillâhirrahmânirrahîm' dediğinde Allah, 'Kulum beni andı' der. 'Elhamdu lillâhi' dediğinde Allah, 'Kulum bana hamd etti ve beni övdü' der. Bu, 'Semî'allahu limen hamideh'in manasıdır. 'Er-Rahmâni'r-rahîm' dediğinde, Allah, 'Kulum beni ta'zîm etti' der. 'Mâliki yevmiddîn' dediğinde, Allah, 'Kulum beni temcîd etti (ta'zîm ve senâ etti)'

(başka bir rivayette, kulum kendini bana bıraktı) der. ‘İyyâke na‘budu ve iyyâke nesta‘în’ dediğinde, Allah, ‘Bu benimle kulum arasındadır’, der. ‘Beni dosdoğru yola hidâyet et’ dediğinde, Allah, ‘Bu kulum içindir ve kulumun istediği onundur’ der.”¹⁵²

Namaz, bu hadis-i şerife göre Hak ile kul arasında paylaşılmıştır. Kul, Mevlâ’nın hakkı olduğu yere kadar O’nun hakkını yerine getirmelidir. Kulluk edebine bu hadis-i şerifte buyurulduğu şekilde riayet etmelidir ki Hak Teâlâ rubûbiyetinin lütuflarıyla ona davransın. Buyuruyor ki “*Ahdime bağlı kalın ki ben de ahdi-nize bağlı kalayım.*”¹⁵³

Allah-u Teâlâ, kırâatte kulluğun âdâbını dört rûkn ile kaim etmiştir:

Birinci rûkûn, “zikir”dir. Zikrin, “Bismillâhirrahmânirrahîm”de hâsıl olması gerekir. Sâlik kul, tüm tahakkuk yurdunu müsemmâda (ismin sahibinde) fânî olmuş olarak isimsel bakış açısıyla görmelidir. Kalbini, mümkünâtın tüm zerrelerinde Hakk’ı aramaya ve Hakk’ı istemeye alıştırmalıdır. İsimleri öğrenme fitratını fiiliyet ve zuhûr aşamasına getirmelidir. Bu fitrat, onun zâtının hamurunda Hazreti İsmullâh-ı A’zam’ın sıfat ve zuhûrunun câmiyyetiyle¹⁵⁴ kayıtlıdır. Buna Allah-u Teâlâ’nın sözü işaret etmektedir: “*Âdem’e tüm isimleri öğretti.*” Bu makam, Hak ile halvetten ve Allah’ın sıfatlarını tezekkürle tefekkürün şiddetinden hâsıl olur. Öyle bir yere ulaşır ki kulun kalbi Hakka ait olur ve onun tüm açılarında Hakk’tan başka isim olmaz.

Bu, Allah’ta fânî olmanın bir mertebesidir ki inkâr eden katı kalbler dahi bizim bu beyan ettiğimiz şekli inkâr edemezler. Ancak inkârı, İblis’in inkârı gibi bir inkâr olursa müstesna. Çünkü böyle kalbler –Allah’a sığınırım– Hakk’ın ismini zikirden, yapıları itibarıyla nefret ederler. Eğer ilâhî ma’âriften bir söz söylense veya Allah’ın isimlerinden biri zikredilse daralırlar, sıkılırlar. Karın ve

¹⁵² Mehecetü’l-Beyzâ, c. 1, s. 388; Bihâru’l-Envâr, c. 92, s. 226.

¹⁵³ Bakara 40.

¹⁵⁴ Toplayıcılık. Pek çok mânâları ve şeyleri kapsayıcı olmak.

fercin şehvetlerinden başka bir şeye gönüllerinin gözünü açmazlar. Bu topluluğun içinde öyle kimseler vardır ki enbiyâ ve evliyâ (a.s.) için bile cismânî makamlardan ve cismânî cennetlerden başka bir makama inanmazlar. Uhrevî makamların büyüklüğünü dünyevî büyüklükler gibi; geniş bağlar, akarsular, huri ve gılmanlar, saraylar zannederler. Aşktan, sevgiden, cezbe-i ilâhiden bir söz söylense, çirkin sözlerle o sözün sahiplerine saldırırlar. Sanki onlara küfür etmişler de cevap veriyorlar! Bunlar insâniyet yolunun önünün setleri, Allah'ı tanıma yolunun dikenleridir; insanı aldatan şeytanlardır. Fevc fevc Allah'ın kullarını Hakk'tan, isimlerden ve sıfatlardan; onun zikir ve yâdından alıkoymaktadırlar. Onları hayvânî hedeflere, karınlarının ve ferclerinin arzu ve şehvetlerine yönlendirmektedirler. Bunlar, “*Beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım*”¹⁵⁵ diyen şeytanın memurlarıdır. Allah'ın sırât-ı mustakîminin üzerinde oturarak kimseyi Allah'la üns bulmaya bırakmazlar; hayvânî arzulara bağlılık karanlıklarından kurtulmalarını engellerler. Hurilere, saraylara duyulan alaka da bu cümledendir. Bunlar, peygamberlerin ve pak Ehl-i Beyt (a.s.)'in dualarından, onların da huri ve saray istediklerine şahit getirebilirler. Fakat bu, o taifenin kusurundandır. Onlar Allah'ın bağışının, cömertliğinin sevgisiyle; hurilere, saraylara ve bunlar gibi şeylere duyulan müstakil sevgi arasında bir fark bırakmamışlardır. Allah'ın bağışının/kerâmetinin sevgisi, Mahbûb'un vermesine, bağışına, cömertliğine bakmaktır. Diğer şekildeki sevgi ise hayvânî şehvet sevgisidir. Allah'ın kerâmetini ve bağışlarını sevmek Allah'ı sevmektir ki, Allah'ı sevmekle O'nun kerâmetlerini, bağışlarını ve inâyetini sevmeye sirâyet eder:

Âşıkem ber heme âlem ki heme âlem ez ost

*Âşığım ben tüm aleme ki bütün âlem O'ndandır.*¹⁵⁶

¹⁵⁵ A'râf 16.

¹⁵⁶ Sa'dî-i Şirâzî.

*Ve mâ hubbu'd-diyâri şeğafne kalbî
Ve lâkin hubbu men sekene'd-diyari*

Diyarın sevgisi kalbimi çalmadı
Kalbimi çalan, o diyardaki sâkinin sevgisidir.

Bilcümle Allah'ın âyet ve isimlerini Allah'ın tekvîn ve tedvîn kitabından okumaya alışan kimsenin kalbi, tederîcen zikrin ve âyetlerin şekline bürünür. Zâtının bâtını Allah'ın zikri, Allah'ın ismi ve Allah'ın âyetiyle hakikat bulur. Nitekim “zikir”, Resûl-i Ekrem (s.a.) ve Ali bin Ebî Tâlib (a.s.)'a; “Esmâ-i Hüsnâ”, Hidâyet İmam-ları (a.s.)'na; yine “Allah'ın âyeti” o büyüklerimize tefsir ve tatbik edilmiştir. Onlar Allah'ın âyetleri, Allah'ın güzel isimleri ve Allah'ın büyük zikirleridir.

Zikir makamı yüce makamlardandır ki beyan edilmesi, yazılması, anlatılması imkânsızdır. Lâkin ma'rifet ve ilâhî cezbe ehli, muhabbet ve aşk ashâbı için şu âyet ve hadisler kifâyet eder: “*Beni anın, ben de sizi anayım.*”¹⁵⁷ Allah-u Teâlâ, Hz. Mûsâ'ya şöyle buyuruyor: “Ey Mûsâ! Ben, beni zikredenle oturan arkadaşıım.”¹⁵⁸ Ve *Kâfî*'deki rivayette Allah Resûlü şöyle buyuruyor: “Allah'ı çok ananı (zikrini çok yapanı) Allah sever.”¹⁵⁹

Vesâil'de Hz. Sâdık (a.s.)'tan rivayetle şöyle buyuruluyor: “Allah (azze ve celle) şöyle buyurdu: Ey Âdemoğlu! Kendi içinde beni an; ben de kendi içimde seni anayım. Ey Âdemoğlu! Beni gizlide an, ben de seni gizlide anayım. Ey Âdemoğlu! Beni açıkta, toplum içinde an, ben de seni, senin toplumundan daha hayırlı yerde anayım.” Yine İmam (a.s.) buyurdu: “Bir kul Allah'ı insanların içinde açıktan anarsa, Allah onu melekler topluluğunun içinde anar.”

İkinci rükün, “Hamd etmek”tir ve namaz kılanın “Elhamdü lillâhi rabbil-âlemin” (Hamd alemlerin rabbi olan Allah'a mahsus-tur) sözünde hâsıl olur.

¹⁵⁷ Bakara 152.

¹⁵⁸ *Usûl-ü Kâfî*, c. 4, s. 255, Kitâb-ı Duâ, Bâb-ı men yecibu men zekerallah, Hadis 4.

¹⁵⁹ A.g.e. Hadis 3.

“Zikir” makamını yerine getiren musallî (namaz kılan), zikrin hakikatiyle hakikat bulur. Kâinâtın tüm zerrelerini; varlıkların en aşağısından en yukarısına kadar tümünü Allah’ın isimleri olarak görür. Herhangi bir şeyin O’ndan bağımsız olabileceği düşüncesini kalbinden çıkarır. Gayb ve şehâdet âleminin tüm varlıklarına gölge gözüyle bakar. İşte bunlardan sonra onun için “hamd etme” gerçekleşir. Kalbi itiraf eder ki tüm övgüler/hamdler tek olan Allah’a mahsustur. Diğer varlıkların hiçbirisi onda ortak değildirler. Çünkü hiçbirisinin kendinden bir kemâlleri yoktur ki herhangi bir hamd ve senâ onlar hakkında vuku bulmuş olsun. Hamd Sûresi’nin tefsirinde bu ilâhî latifenin tafsilatlı açıklaması gelecektir inşallahu teâlâ.

Üçüncü rükün, “ta’zîm”dir. “Er-Rahmâni’r-rahîm”de hâsıl olur. Allah’a yolcu sâlik kul, “hamd etme” rûknünde mutlak olarak övgüyü Hak Teâlâ’ya münhasır ettikten ve tekvînî çokluklardan kemâli ve övgüyü selb ettikten (ortadan kaldırdıktan) sonra birlik ufkuna yaklaşır. Çokluk gören gözü, artık yavaş yavaş kör olur. Varlığın genişliği/açılması olan Rahmâniyyet ile varlığın genişliğinin kemâli olan Rahîmiyyet sûreti onun kalbine tecellî eder. Hakk’ı iki câmi’ isimle vasfeder. Bu iki isimde çokluklar yok olmuştur. Böylece kemâl-i tecellî vasıtasıyla kalbe cemâlden hâsıl heybet doğar. Sonra Hakk’ın azameti kalbe yerleşir.

Bu hal sağlamlaştığında dördüncü rükne geçer. Bu rükün “takdîs”tir¹⁶⁰. Takdîs, temcîdin hakikatidir. Başka bir ifadeyle, her işin Allah’a bırakılmasıdır. Bu da Hakk’ın mâlikiyet, mutlak sahiplik ve kâhirlîği; çokluk tozlarının yere dökülmesi, kalb kâ’besindeki putların kırılması ve kalb evinin Sahibinin zuhûr ederek, şeytanın rahatsızlık vermesi olmadan ona saltanat kurmasıdır. Bu durumda halvet makamına ulaşır ve kul ile Hak arasında hicâb kalmaz. Bu özel halvette ve üns birleşmesinde, “İyyâke na’budu ve iyyâke nestaîn: (Yalnız sana ibâdet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz!)” vuku bulur. Bundan dolayı buyuruyor: “Bu benimle kulum arasıdadır.” Ezeli inayet onun haline şâmil olduysa ve onu kendine çektiyse,

¹⁶⁰ Münezzehe ve pak bilme.

bu makamda istikamet etmek ve bu makamda sağlamlaşmak, sabit kalmak ister; “*ihdinaş-sırâta’l-mustakîm*: Bizi dosdoğru yoluna hidâyet et!” demekle. Bu yüzden “Bizi hidâyet et” ayeti, “Bizi ilzam et, devam ettir ve sabit kıl” olarak tefsir edilmiştir.

Bu, hicâbdan dışarı çıkmış olanlar ve ezelden istedikleri matlublarına ulaşanlar içindir. Ama bizim gibi hicâb ehli için hidâyeti aynı kendi manasında almamız ve Hak Teâlâ’dan istememiz gerekir.

Geri kalan tefsiri de Hamd Süresi’nin tefsirinde devam ettiririz inşallah.

Tekmîl

Kudsi hadîs-i şeriften şöyle anlaşılıyor ki namazın tamamı Allah ile kul arasında paylaşılmıştır. Hamd Süresi örnek olarak zikredilmiştir. Dolayısıyla, örneğin namaz tekbirleri; iftitah tekbirleri olsun, namazın rûkûnleri arasında söylenen diğer tekbirler olsun Rubûbiyet’e aittir ve Zât-ı Mukaddes’in kısmıdır. Eğer sâlik-i ilallah kul, bu kul-luk vazifesi ile amel ederse ve Rubûbiyet’in hakkını gücü ölçüsünce eda ederse, Hakk Teâlâ da kulunun hakkını -ki bu, has ezeli lütufları sayesinde bahşedeceği isteme/arzulama ve mükâşefedir-* eda eder. Nitekim *Misbâhu’ş-Şerîa* kitabındaki hadîs-i şerifte buna işaret edilmektedir. Orada buyuruyor ki: “Tekbir getirdiğin zaman tüm varlıkları Allah’ın büyüklüğü karşısında küçük say”... ve devamında buyuruyor: “Namaz zamanı kalbine bak. Eğer namazın tadını aldıysan ve onun sevinci nefsinde hâsıl olduysa, kalbin Allah’ın münâcâtıyla sevindiyse ve O’nunla konuşmaktan lezzet aldıysa bil ki Allah tekbirlerde seni doğrulamıştır. Yoksa, münâcâtta tad alamamanı ve ibâdetin lezzetinden mahrum olmanı Allah’ın seni yalanlamasına ve dergâhından tard etmiş olduğuna delil say.”¹⁶¹

* İnceleme, teftiş etme, meydana çıkarma, açığa çıkarmaya çalışma demektir. Tasavvufta ise, insan ve kâinatın yaratılışındaki ilâhî esrâra vâkıf olma, kâninatta devamlı tecellî halinde bulunan ilâhî nurları müşâhede etmeye gayret etmektir.

¹⁶¹ *Misbâhu’ş-Şerîa*, 13. bab, Fi ihitâmîs-salât.

Bu ölçüye göre namazın her hali ve fiilinde Allah-u Teâlâ için bir hak vardır. Kul, bu hakkı yerine getirmek için kıyam etmelidir. Bu, o durumdaki ubûdiyetin âdâbıdır. Kul, ubûdiyet edebini yerine getirdikten sonra Hak Teâlâ gizli lütfu ve açık rahmeti ile ona bir haz ve nasib inayet buyurur. Eğer kendisini bu ilâhî mîkâtlerde¹⁶² özel inayetlerden mahrum gördüyse bilsin ki kulluğun âdâbını düzgün yerine getirmemiştir. Bunun alameti orta derecedekiler için, münâcâtın lezzetini ve ibâdetin tatlılığını kalbin tadamaması; behcetten, sürûrdan, ibâdetin sevincinden, Hakk'a firar etmekten mahrum olmasıdır. Lezzetten ve tatlılıktan yoksun olan bir ibâdetin ruhu yoktur; kalbin o ibâdetten bir istifadesi yoktur.

Öyleyse ey aziz, kalbi ubûdiyetin âdâbına alıştır. Ruhuna Allah'ın zikrinin tadını tattır. Bu ilâhî latife başlangıçta, Hakk'ı zikretmenin yoğunluğu ve Hakk'ı zikirle yakınlık ve üns ile hâsıl olur. Ama zikirde kalb ölü olmamalıdır. Gaflet onu bürümüş olmamalıdır. Kalbi zikirle yakınlaştırırsan, alıştırırsan yavaş yavaş ezeli inayetler hâline şâmil olur ve melekûtun kapıları yüzüne açılmaya başlar. Bunun alameti, aldanma yurdundan kendini çekip almak ve ebedî yurda yönelmek, ölüm gelmeden ölüme hazır olmaktır.

İlâhî! Münâcâtın lezzetinden ve seninle sohbetten bize bir nasip buyur. Bizi zikredenler zümresinde, kutsî izzetine firar etmiş olanlar topluluğunda karar kıl. Bizim ölü kalbimize sonsuz bir hayat bahşet. Senden başkalarından koparıp kendine yönelt. Muhakkak sen lütuf ve nimetlerin velisisin.

İkinci Fasil:

İstiâzenin (Şeytandan Allah'a Sığınmanın) Âdâbı

*“Kur’ân okuduğun zaman kovulmuş şeytandan Allah’a sığın! Gerçek şu ki; şeytanın, inanan ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimse-ler üzerinde bir hâkimiyeti yoktur. Şeytanın hâkimiyeti, sadece onu veli edinenler ve Allah’a ortak koşanlar üzerindedir.”*¹⁶³

¹⁶² Bir iş yapmak için belirlenen zaman veya yer.

¹⁶³ Nahl 98-100.

Kırâatin; özellikle Allah'a rûhânî yolculuk olan, hakikî mi'râc olan, Allah ehlinin vuslat kuşu olan namazın kırâatinin önemli âdâbından birisi kovulmuş şeytandan Allah'a sığınmaktır. Şeytan, ma'rîfet (Allah'ı tanıma) yolunun dikenini, Allah'a doğru seyr u sülûkun engelidir. Allah-u Teâlâ, A'râf sûre-i mübarekesinde bunu bize bildirmiştir: “Beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım.”¹⁶⁴ Öyleyse, insâniyet yolunun sırât-ı mustakîmi olan ve Allah'a vuslatın mi'râcı olan namaz, bu yol eşkiyasından Allah'a istiâze etmeden gerçekleşmez ve Allah'ın sağlam kalesine sığınmadan ondan emanda olunamaz. Bu istiâze ve sığınma, ruhsuz ve içi boş bir şekilde, âhiretsiz, dünya ile ve sadece dille tahakkuk bulmaz. Nitekim öylelerini görüyoruz ki, “Şeytandan Allah'a sığınıyorum” sözünü kırk-elli yıl söylemişler, ama bu yol kesen eşkiyadan kurtulamamışlardır. Ahlâkta ve amellerde, hatta kalbî itikadlarında şeytana tabi olmuşlar, onu taklit etmektedirler. Eğer düzgün bir şekilde bu murdarın şerrinden Rabbimize sığınmış olsaydık, –Hak Teâlâ'nın mukaddes zâtı mutlak feyz verendir; geniş rahmet sahibidir; kudret sahibidir; her şeyi kapsayan ilim sahibidir; geniş kerem sahibidir– O bize sığınma vermişti. Bizim iman, ahlâk ve amellerimizi ıslâh ederdi. Öyleyse bilinmelidir ki şeytanın aldatmasından ve şeytanın sultanının altında kalmaktan dolayı melekûtî seyirden ve ilâhî sülûktan ne kadar geri kaldıysak, bunun sebebi kendi kusurumuzdandır. Çünkü demek ki biz sığınmanın manevî âdâbına ve kalbî şartlarına riayet etmemişiz. Nitekim tüm zikirler, virdler ve ibâdetlerin rûhî neticelerine, zâhirî ve bâtınî eserlerine nâil olmamızın sebebi bu ince noktadan dolayıdır. Bu hususta Kur'ân ayetlerinden ve Masum İmamlar (as)'ın hadis-i şeriflerinden birçok edeb öğrenilmektedir. Bunların hepsini sıralamak uzun bir araştırmayı ve sözün uzamasını gerektirmektedir. Biz onlardan bazılarını zikretmekle yetiniyoruz.

İstiâzenin mühim bir edebî de “hulûs”tur. Allah-u Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de şeytandan naklen şöyle buyuruyor: “İblis, ‘Senin şerefine

¹⁶⁴ A'râf 16.

*and olsun ki, içlerinden ihlâsa erdirilmiş kulların hariç, elbette onların hepsini azdıracağım' dedi."*¹⁶⁵ Buradaki "ihlâs", âyet-i kerime-den anlaşıldığı üzere, zâhirî amel olsun bâtınî amel olsun, ameli ihlastan daha yukarıdır. Çünkü "ihlâsa erdirilmiş" tabiri kullanılmıştır. Eğer amellerde ihlâstan bahsedilmiş olsaydı "ihlâsa varmış" tabiri kullanılırdı. Dolayısıyla bu ihlâstan maksat, insanın hüviyetinin bütün gaybî ve zâhirî özellikleriyle hâlis olmasıdır. Ameli ihlâs, bu ihlâsın esintilerinden biridir. Gerçi sülûkun başlangıcında, avam için, bu hakikat ve bu ilâhî latife, şiddetli ameli riyâzetler ve özellikle aslanan kalbî riyâzetler olmadan hâsıl olmaz. Meşhur hadiste şöyle buyruluyor: "Kim kırk sabah Allah için ihlâslı olursa hikmet çeşmeleri kalbinden diline akar."¹⁶⁶ Âdem'in toprağının yoğurulması kırk gün sürmüştü. Bununla, hadiste bahsedilen kırk gün arasındaki ilişki, ma'rifet ehlinin ve kalb ashâbının yanında malumdur. Her kim kırk gün kendini Allah için arındırır ve hâlis kılarırsa; kalbî ve şeklî amellerini Hak Teâlâ için hâlis ederse kalbî ilâhî olur. İlâhî olmuş kalb, hikmet çeşmelerinden başka bir şey doğurmaz. Dolayısıyla kalbin en büyük tercümanı olan dil de hikmetle konuşur. Öyleyse başlangıçta amelin ihlâsı kalbin hulûsuna sebep olur. Kalb hâlis olunca ise Âdem'in tıynetinde Allah'ın yoğurması ile bırakılmış olan Celâl ve Cemâl nurları kalbin aynasında zâhir olur ve tecellî eder. Kalbin bâtınından da beden zâhir mülküne sirâyet eder.

Bilcümle şeytanın sultasının altından çıkmayı sağlayan hulûs, ruhun özünün ve kalbin bâtınının Allah-u Teâlâ için hâlis olmasıdır. Hulûsün bu mertebesine Hazreti Emîru'l-Mü'minîn (a.s.)'in kelimasında, Münâcât-ı Şa'bâniyye'de işaret vardır: "İlâhî sana doğru firarın kemâlini bana bağışla!" Kalb ihlâsın bu mertebesine ulaşıncı, Allah'tan gayrı her şeyden tamamıyla kopunca ve varlığının tümünde Hakk'tan başka bir şey olmayınca artık şeytan ona yaklaşacak bir yol bulamaz. Çünkü şeytan, ancak Hakk'ın yolunun dışında bir yolla insana yaklaşabilmektedir. Kul bu ihlâsa ulaşınca

¹⁶⁵ Sad 82, 83.

¹⁶⁶ *Bihâru'l-Envâr*, c. 67, s. 242.

Hak Teâlâ artık onu kendi sığınmasına kabul eder. Kendi sağlam ulûhiyet kalesinin içine alır. Çünkü buyuruyor ki: “Lâ ilâhe illallah kelimesi benim kalemdir; kim kaleme dahil olursa azabımdan emanda olur.”¹⁶⁷ *Lâ ilâhe illallah* kalesine girmenin mertebeleri vardır; azabdan emanda olmanın mertebeleri olduğu gibi. Öyleyse kul bâtın, zâhir, kalb ve kalıbıyla Hakk'ın kalesinde yer alırsa ve O'na sığınırsa azabın tüm mertebelerinden –ki Hakk'ın cemâlerinden hicâbda olmak ve Mahbûb celle ve a'lâ'nın vuslatından ayrı düşmek azabı onların en şiddetlisidir– emanda kalır. Hazreti Mevlâ (a.s.), Kumeyl Duası'nda şöyle arz ediyor: “Farz et ki senin azabına dayandım, peki senin ayrılığına nasıl dayanayım?” Bizim bu makama elimiz ulaşmaz. Bu makama varmış birisi hakikî “abdullah”tır; Rabb'in sağlam kubbesi altındadır; Hak Teâlâ onun varlığında tasarruf eder; tâğûtun velâyetinin altından çıkmıştır. Bu makam evliyânın en değerli makamlarından ve esfiyânın en has derecelerindendir. Başka insanların ondan hiçbir nasibi yoktur. Belki inkâr edenlerin katı kalbleri ve cidâl edenlerin nefsleri bu makamları inkâr edebilirler ve bu mevzular hakkında konuşmayı da bâtıl sayabilirler. Hatta, Allah'a sığınırız, evliyânın göz nuru olan Kitâb ve Sünnetin dolu olduğu bu konuları sûfiyyenin uydurması olarak nitelerler.

Biz de bu makamlardan bahsediyorsak, kendimiz bunlardan bir hazza sahip olduğumuzdan veya tamah gözümüzü onlara diktiğimizden değildir. Biz bu makamları inkâr etmeyi reva görmüyor; evliyâyı ve evliyânın makamlarını zikretmenin kalblere safâ verdiğini, arındırdığını ve onları imar ettiğini biliyoruz. Çünkü velâyet ve ma'rifet ashâbını güzel yad etmek muhabbete, buluşmaya ve uyuma sebep olur. Bu uyum cezb olmaya sebep olur. Bu cezb olma, şefâat olunmaya sebep olur. Bunun da zâhiri cehâlet karanlıklarından hidâyet ve ilim nurlarına çıkmak; bâtını ise âhîret aleminde şefâatin zuhûr etmesidir. Çünkü şefâat edenlerin şefâati, uyumsuzlukla ve bâtunî cezb olmadan, boş ve bâtıl bir şekilde gerçekleşmez.

¹⁶⁷ *Bihâru'l-Envâr*, c. 3, s. 13.

İhlâsın bu mertebesi gerçi evliyâ ve esfiyânın kâmilleri dışındakiler için gerçekleşmez. Bu makamın kemâli, Hz. Nebiyy-i Hatem (s.a.a.)'in özel makamlarından ve Hz. Muhammed'in ehadi, Ahmedî, câmî, hâlis kalbinin asaleten; Ehl-i Beyt (a.s.)'in kâmil ve hâlislerinin tâbiyyeten özel makamlarındandır. Fakat mü'minler ve muhlisler de onun tüm mertebelerine gözlerini kapatıp sûrî/biçimsel amelî ihlâs ve zâhirî fikhî ihlâs ile yetinmeleri doğru değildir. Çünkü menzillerde durmak İblis'in büyük işlerindendir ki insanın ve insâniyetin yoluna oturarak onu her vesileyle kemâllere yükselmekten, yüce derecelere varmaktan alıkoyar. Öyleyse himmeti yüksek tutmalı, iradeyi güçlendirmelidir. Bu ilâhî nur ve rabbânî latifeyi sûretten bâtına; mülkten melekûta sirâyet ettirmelidir. İnsan ihlâstan hangi mertebeye ulaştıysa aynı ölçüde Hakk'a sığınmalı, istiâzenin hakikatiyle hakikatlenmeli ve o pis canavarın tasarrufundan elini kesmelidir.

Öyleyse insâniyetinin mülkî sûretini Allah için hâlis ettiysen, nefsin zâhirî dünyevî ordularını Allah'a sığındırıdıysan, yerin yedi iklimini –göz, kulak, dil, karın, ferc, el ve ayak– günah pisliklerinden temizleyerek Allah'ın orduları olan meleklerin tasarrufuna verdiysen, yavaş yavaş bu iklimler hakkânî olur ve Hakk'ın tasarrufuna girer. Ta ki kendisi de Allah'ın meleklerinden olur veya melekler gibi, “Allah kendilerine neyi emretmişse ona isyan etmezler ve emredildiklerini yerine getirirler.”¹⁶⁸ Böylece istiâzenin ilk mertebesi gerçekleşir. Şeytan ve orduları zâhir memleketinden göç eder, bâtına yönelirler ve nefsin melekûtî kuvvetlerine saldırırlar. Bundan dolayı sâlikin işi daha da zorlaşır ve sülûku daha da hassaslaşır. Bu safhada yolculuğunun adımları daha güçlenmeli, murâkabesi daha kâmil olmalıdır. Nefsânî helâk edicilerden –ki bunlar ucb, riya, kibir, gurur ve diğer helâk edici hastalıklardır– Allah'a sığınmak gerekmektedir. Sonra yavaş yavaş bâtınını manevî bulanıklıklardan ve bâtınî pisliklerden arındırmaya ve saflaştırmaya uğraşmalıdır.

Bu makamda ve tüm makamlarda Hakk'ın fiilî tevhîdine tam bir teveccüh ve kalbi bu ilâhî latife ve semâvî sofraya yöneltmek

¹⁶⁸ Tahrim 6.

sülûkun önemli konularından ve yükselişin rükünlerindendir. Hak Teâlâ'nın göklere ve yere, bâtın ve zâhire, mülk ve melekûta sahip olduğu hakikatini kalbin zâikasına tattırmak gerekmektedir. Böylece kalb ulûhiyette tevhîd ve eşyaya tasarrufta şirki reddetmek ile riyâzet edip ilâhî boyaya bürünmelidir. Tevhîdî terbiye ile terbiye-lenmelidir. Bu durumda kalb, Hakk'tan başka bir sığınak görmez ve bilmez; itaatle ve hakikatle Hakk'a sığınır; Hakk'ın mukaddes ulûhiyet makamına sığınır.

Ama Hakk'tan başkalarının tasarrufundan kalbini söküp almadıkça ve varlıklara ümit gözünü kapatmadıkça Hakk'ın sığınağına hakikaten giremez. Bu iddiası yalandır. Ma'rifet ehlinin mesleğinden değil, münâfıkların zümresindendir; aldatmacanın içindedir.

Bu tehlikeli vadiye, bu derin ve dalgalı denizde; rabbânî bir hakimin nefesinden veya ilminin silsilesi Kâmil Evliyâ'ya muttasıl olan nurânî bir arifin nefesinden; üç tevhîdin bilgisini almak, kalbin bâtınına çok yardım eder. Fakat bu bilgiyi almanın şartı odur ki; âyet, alâmet ve Allah'a seyr ve sülûk bakışıyla ona iştiغال etmesi gereklidir. Yoksa kendisi, bizzat yolun dikenini ve canların yüzünün hicâbı haline döner. Resûlullah (s.a.), *el-Kâfî*'deki hadis-i şerifte, “bilgi”yi sağlam ayet olarak nitelendirmiştir.¹⁶⁹

Bilcümle, kalbde Hakk'ın fiilî tevhîdi kök saldı mı ve latif amelle karışık ilim suyuyla sulandığı zaman, bunun sonucu ulûhiyet makamının anılması/tezekkürü olur. Kalb tedricen Hakk'ın fiilî tecellisi için saflaşır. Ev, hainden ve yabancıнын yuvalanmasından arındığı zaman evin sahibi onda tasarruf eder. Hakk'ın velâyet eli bâtının ve kalbin melekûtundan bedenin mülküne ve zâhirine kadar melekûtî ve mülkî kuvvetleri kendi tasarrufu ve hükümeti altına alır. Şeytanlar tamamen bu merhaleden de göç ederek orayı terk ederler ve bâtın memleketi kendi bağımsızlığını kazanır ve bu bağımsızlık Hakk'ın gölgesinin aynısıdır. Bu mertebe, bir rabbânî latife olan “sığınma”nın ikinci mertebesidir.

¹⁶⁹ *Usûl-ü Kâfî*, c. 1, s. 37, Kitâb-ı Fazlî'l-İlm, Sıfatı'l-ilm ve fazlihi babı, Hadis 1.

Bu makamdan sonra ruhun sığınması, sırrın sığınması ve sığınmanın diğer mertebeleri vardır. Ama onları burada anlatmak uygun değildir. Bu kadarı bile kulun kaleminin haddini aşmasından veya Mevlâ (celle ve a'lâ)'nın kalemini icra ettirmesinden yazıldı. Sadece O'na sığınırım.

Sığınmanın âdâb ve şartlarından bir diğeri de, başta zikrettiğimiz âyette işaret edildiği üzere “iman”dır. İman, ilimden başka bir olgudur, hikemî burhânla hâsıl olsa dahi: “İstidlâlcilerin ayağı tahtadandır.”

İman, kalbin hazzıdır ve kalbin hissiyâtındandır. Hak'ı anmak, düşünmek, O'nunla üns, yakınlık ve halvet ile hâsıl olur. Şeytan, Kur'ân'ın nassıyla, mebde' ve me'âd¹⁷⁰ hakkında bilgi sahibi olmasına rağmen kâfirler zümresinden oldu. Eğer iman, burhânî ilimden ibaret olsaydı, bu ilme sahip olanların şeytanın tasarrufundan uzakta olmaları, hidâyet nurunun onlarda parlaması gerekirdi. Oysa bu eserlerin burhânî ilimle ortaya çıkmadığını görüyoruz. Öyleyse, eğer şeytanın tasarrufundan çıkıp Hak Teâlâ'nın sığınağı altına girmek istiyorsak, şiddetli kalbî alıştırma, teveccühün devamlılığı ve çokluğu, halvetin ve murâvedenin şiddetiyle imanî hakikatleri kalbe ulaştırmalıyız ki kalb ilâhî olsun. Kalb ilâhî olunca şeytanın tasarrufundan arınır. Allah-u Teâlâ'nın buyurduğu gibi: “*Allah iman edenlerin velîsidir; onları karanlıklardan nura çıkarır.*”¹⁷¹ Demek ki mü'minlerin zâhir ve bâtınlarının, sırlarının ve aşikârlarının velisi Hak Teâlâ olduğuna göre, onlar şeytanın veliliğinden ve tasarruflarından arındırlar ve Rahmân'ın saltanatının içindedirler. Allah, onları tüm karanlıklardan mutlak ışığa çıkarır. Günah, isyan ve tuğyan karanlığından; rezil ahlâklar ve huylar karanlığından; cehâlet, küfür, şirk, bencillik, kendini beğenmişlik, kendini görme, kendini isteme karanlığından; ibâdet ve itaat ışığına, güzel ahlâklar ve huylar aydınlığına;

¹⁷⁰ Terim olarak mebde' Allah'ın mahlûkâtı ilkin yarattığı sürecin, me'âd ise dünya hayatının son bulmasıyla ebedî olan âhiret hayatını başlatacağı dönemin adıdır.

¹⁷¹ Bakara 257.

ilim, iman, tevhid, Allah'ı isteme, Allah'ı görme, Allah'ı sevmeye nûruna götürür.

Sığınmanın diğer bir edebi de “tevekkül”dür. O da imanın bir dalıdır ve iman latîfesinin hakikat nurlarındandır. Tevekkül, işlerin Hakk'a bırakılmasıdır ve fiilî tevhide kalbî imandan kaynaklanır. Bunun geniş açıklaması bu sayfaların kapasitesinin dışındadır.

Sâlik kul, Hak Teâlâ'dan gayrısında bir sığınak, kurtuluş ve eman yeri görmeyince; işlerde tasarrufun O'nun Zât-ı mukaddesine münhasır olduğunu bildiğinde inkıta (her şeyden kopuş), sığınma ve tevekkül hali kalbde oluşur ve sığınması tahakkuk bulur. Hakikat üzere Rabb'in sağlam kalesine sığınınca da O'nun sonsuz rahmeti, geniş cömertliği ve fazlı icab ediyor ki onu kendine sığındırsın. Çünkü O, büyük fazl ve lütuf sahibidir.

Tetmîm ve Netice

Geçen kısımdan anlaşıldı ki sığınmanın hakikati bir nefsanî haller ve keyfiyettir ki Hakk'ın fiilî tevhid makamına burhânî tam bir bilgi ve bu makama iman ile hâsıl olur. Yani aydınlanmış akıl yoluyla, sağlam hikemî burhânla ve Kur'an naslarıyla, ayetleriyle ve hadis-i şeriflerle istifade edilen naklî şahitlerle şunu anlar ki, icad etme ve bağımsız bir şekilde etki etme Allah'ın Zât-ı mukaddesine mahsustur ve O'na münhasırdır. Diğer varlıklar onda ortak değildir. Bunu anladıktan sonra kalbi bundan haberdar etmeli, ona anlatmalıdır. Akıl kalemiyle kalb levhasına; “Allah'tan başka ilah yoktur; varlıkta Allah'tan başka bir tesir edici yoktur!” hakikatini yazmalıdır. Kalb bu imânî latîfeye ve burhânî hakikate iman ettikten sonra onda bir kopuş ve sığınma hali ortaya çıkar. Şeytanı insanın yolunu kesen ve güçlü bir düşman olarak gördükten sonra tamamen muhtaç ve çaresiz kalmışlık hali oluşur ki bu kalbî hal, sığınmanın hakikatidir. Dil ise kalbin tercümanı olduğundan dolayı o kalbî durumu çaresiz kalışın ve ihtiyacın doruğuyla dile getirir: “Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım!” sözünü hakikat üzere söyler. Eğer kalbde bu hakikatlerden bir eser yoksa ve şeytan kalbe ve sair varlık memleketine hükmediyorsa istiâze şeytanın tasarruf

ve yönetimiyle gerçekleşir. Sözde “Şeytandan Allah’a sığınyorum” der, ama aslında şeytanın tasarrufu altında olduğundan, Allah’tan şeytana sığınmaktadır. Sığınma tersine gerçekleşir. Şeytan da “Eûzü billah” diyen şahısla alay eder. Bu alayın neticesi, tabiat pertesinin gözünün önünden kaldırılmasıyla belli olacaktır. Böyle bir şahsın sığınması sadece sözdedir; onun durumu, gaddar bir düşmandan sağlam bir kaleye sığınmak isteyen birisinin kale tarafından geri dönüp kale yerine düşmanın tarafına koşmasına benzer. Sözde “Düşmanın şerrinden kaleye sığınyorum” diyor, ama tersini yapıyor. Böyle bir şahıs, düşmanın şerrine uğramasının yanında onun alayına da maruz kalır.

Üçüncü Fasil:

Sığınmanın Rükünleri

Sığınmanın rükünleri dört tanedir. Bunların birincisi, sığınan; ikincisi kendisinden sığınılan; üçüncüse kendisine sığınılan; dördüncüsü sığınma sebebidir.

Bil ki bu rükünler için geniş açıklamalar mümkündür, fakat bu sayfaların sınırını aşar. Biz bunları kısaca anlatmakla yetiniyoruz.

Birinci rükün, “sığınan”dır. Sığınan, Allah’a sülûkun başından Zât’ta fenânın nihayetine kadar insanın hakikatidir. Mutlak fenâ olunca şeytan helâk olur ve sığınma biter.

Bu genel söylemin ayrıntısı şöyledir:

İnsan nefs evinde, tabiatıta ikamet ettiği sürece rûhânî seferle ve Allah’a yolculukla iştigal edemez; tüm yönleri ve mertebeleriyle şeytanın saltanatı altındadır. Sığınmanın hakikatine bürünmemiştir. Dildeki söylemin bir faydası yoktur; hatta bu, şeytanın saltanatının sağlamlaşmasına sebep olmaktadır. Ancak Allah’ın lütfu ve inayeti olursa müstesna!

Allah’a yolculuğa ve seyr u sülûka adım atar, rûhânî yolculuğuna başlarsa, seyr u sülûkta olduğu müddetçe şeytan onu yolundan engellemeye, yolunda diken olmaya çalışır. Bu şeytanî güçlerin, cinlerden ve insanlardan da olması mümkündür. Zira, Allah’a

sülûk yolunda engel olan cinler ve insanlar da şeytanın yardımcıları ve memurlarıdır. Allah-u Teâlâ buna Nâs Sûresi'nde işaret etmiştir: “*De ki: ‘Cinlerden ve insanlardan; insanların kalblerine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden, insanların Rabbine, insanların Melik’ine, insanların İlâh’ına sığınırım.’*” Şeytan eğer cin ise –ki ayet-i kerimeden anlaşıldığına göre “insanların kalblerine vesvese veren” şeytan, cin ve insandandır: Birisi asâleten şeytandır, diğeri tabiiyetle (şeytana tabi olmakla) şeytandır. Şeytan eğer cine benzeyen başka bir hakikat ise, ayet-i kerimeden anlaşılıyor ki bu ikisi yani, insan ve cin de şeytanın temessülünden¹⁷² ve zâhir olmuş hallerindendir. Başka bir ayet-i kerimde de buyuruyor ki: “...*insandan ve cinden şeytanlar.*”¹⁷³ Bu sûre-i mübarekede sığınmanın rûkûnleri zikredilmiştir.

Bilcümle, insan Allah’a seyr u sülûka başlamadan önce sığınmış değildir. Seyir bitince, kulluk eserlerinden hiçbir eser kalmayınca ve Mutlak Zâtî fenâya ulaşınca; sığınmaktan, sığınılardan ve sığınandan hiçbir eser kalmayınca; Hak’tan, O’nun ilâhî saltanatından başka arifin kalbinde hiçbir şey bulunmaz. Kendi kalbinden ve kendinden de haberi yoktur artık. “Senden sana sığınıyorum” dahi bu makamda yoktur. Sahv, üns ve rücu‘ hali gelince, yine sığınmanın bir hakikati vardır. Lakin bu sığınma sâlikin sığınması şeklinde değildir. Bu yüzden Hazreti Resûl-i Hatm (s.a.)’e de sığınması emredilmiştir. Allah-u Teâlâ buyuruyor: “*De ki, sabahın Rabbine sığınırım*”, “*De ki, insanların Rabbine sığınırım*” “*De ki: ‘Ey Rabbim! Şeytanların vesveselerinden sana sığınırım. Ey Rabbim! Onların benim yanımda bulunmalarından da sana sığınırım.’*”¹⁷⁴

Öyleyse, insan iki durumda sığınan değildir. Biri, sülûktan öncedir. Bu durum sırf hicâbda kalmışlıktır. Şeytanın tasarruf ve saltanatının altında bulunmuşluktur. Diğeri ise sülûkun bitmesinden sonra gerçekleşir. Bu merhale mutlak fenâdır. Artık sığınandan,

¹⁷² Görünme, yansıma. Benzeşmek. Cisimlenmek. Bir şeyin bir yerde sûret ve mahiyetinin aksetmesi.

¹⁷³ En’âm 112.

¹⁷⁴ Mü’minûn 97, 98.

sığınılardan, sığınma sebebinden ve sığınmanın kendisinden bir eser yoktur.

İki durumda ise sığınandır. Birisi Allah'a sülûk sırasındadır. Bu yolculuk esnasında insâniyet, sırât-ı mustakîminin üzerine oturan vuslat yolunun engelleyicilerinden, dikenlerinden Allah'a sığınır. Nitekim Allah, şeytanın dilinden şöyle hikâye buyuruyor: “*Beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım.*”¹⁷⁵

Diğeri de mutlak fenâdan sonraki saflıkta ve dönüş sırasında renklilik hicâblanmalarından ve O'ndan gayrisından istiâze ile gerçekleşir.

İkinci rûkûn, “kendisinden sığınılan”dır. O, mel'un İblis, kovulmuş şeytandır. Çeşitli tuzaklarla insanın maksadına ulaşmasını ve maksûdunu elde etmesini engeller. Ma'rifet ehlinin büyüklerinden bazılarının şeytanın hakikati hakkında buyurdıkları; “Şeytanın hakikati, kötülükler yönüyle tüm âlemdir” sözleri, yazarın nezdinde tam değildir. Çünkü kötülük yönü, hakikatten yoksun ve tahakkuku ve gerçekliği olmayan bir hayâlî sûrettir. Bu hayâlî sûret, İblis'in tuzaklarındandır ve insanı kendisiyle meşgul edip aldatır. Allah-u Teâlâ'nın Tekâsür Sûresi'ndeki buyruğu muhtemelen bu husustadır: “*Çoklukla övünmek, sizi kabirlere varıncaya kadar oyaladı.*”¹⁷⁶ İblis'in kendisi misâlî tecerrüde (soyutlanma) ve küllî İblisî hakikate sahip bir hakikattir ki tüm iblislerin reisi “vehmi'l-küll”dür. Nasıl ki ilk Âdem olan küllî mücerred akıl, “Aklu'l-Küll”dür; cüz'î akılların küllî aklın şuûn ve zuhûr ettiği yerler olması gibi, cüz'î mülkî vehimler de o İblis'in şuûn ve zuhûr ettiği yerlerdir. Bu konunun geniş açıklaması ve tahkiki bu risalenin kapasitesinin dışındadır.

Bilcümle, bu ilâhî sülûkta ve seyr-i ilallahta seyri engelleyen ve yolun dikenini olan şey, şeytan veya onun tezâhürleridir. Bu tezâhürlerin amelleri de şeytanın amelidir. Gayb ve şuhûd âlemlerinden nefis için

¹⁷⁵ A'râf 16.

¹⁷⁶ Tekâsür 1, 2.

hâsıl olan şeyler ve onun çeşitli halleri canların üzerine hicâb olur. Bu alemler dünyevî mülkî alemlerden olabilir: fakirlik veya zenginlik; sağlık veya hastalık; güç veya acizlik; bilgi veya cehâlet gibi. Ya da tecerrüdi ve misâlî gaybî âlemlerden olabilir; cennet veya cehenem ve onunla ilintili bilgi, hatta Hakk'ın tevhîd ve takdisiyle ilgili olan burhânî, aklî ilimlerde İblis'in tuzakları vardır. Bu tuzaklarla insanı Allah'tan, O'nun üns ve halvetinden alıkoyar; onlarla uğraştırıp durur. Hatta manevî makamlarla uğraşmak ve rûhânî derecelerde duraklamak da şeytanın tuzaklarındandır.

Aslında seni Hak'tan alıkoyan, Mahbûb (celle celâluhu)'nun güzel cemâlinden hicâbda bırakan her şey senin şeytanındır; bu insan da olabilir cin de. Seni bu maksad ve maksûddan alıkoyan ve engelleyen ne varsa şeytânî tuzaklardır. Bunlar, manevî makamlar ve dereceler veya ilimler ve kemâller olabilir; veya sanatlar ve hüneler ya da dünya zevki ve rahatlık da olabilir. Zorluklar ve müşküller veya bunların dışındakilerin tümü de bu cümledendir. Hepsi kötülenmiş dünyadandır. Başka bir ifadeyle, Hak'tan gayrısına alaka şahsın dünyasıdır ve bu dünya yerilmiştir, kötülenmiştir; şeytanın tuzağıdır. İşte bundan Allah'a sığınmak, istiâze etmek gerekmektedir. Allah Resûlü (s.a.)'den nakledilen hadiste Efendimiz şöyle buyuruyor: “Allah'ın kerim olan vechine sığınyorum ve Allah'ın o kelimelerine sığınyorum ki, onları ne iyi ne de kötü geçemez: Gökten incek ve ona çıkacak şerden; yerden inen ve ondan çıkan şerden; gecenin ve gündüzün fitnelerinin şerrinden; hayırla kapıyı çalan müstesna, gece ve gündüzün kapıyı çalanların şerlerinden!”¹⁷⁷ Muhtemelen hadiste buyrulanlarda bu anlam kastedilmiş olabilir. Allah'ın vechine ve Allah'ın kelimelerine sığınmak, Cemâl ve Celâl deryasında gark olmaktır. İnsanı bundan alıkoyan her şey şerdir ve şeytanın alemine ilişkindir; onun hilelerindendir. Bundan Allah'ın vechine sığınmak gerekir. Bu, ister kâmil semâvî hakikatler olsun, ister eksik arzî/yerle ilgili unsurlar olsun, aynıdır: ancak o kapıyı hayırla çalan tânık (kapıyı çalan) başka! O, mutlak

¹⁷⁷ *Bihâru'l-Envâr*, c. 91, s. 215.

hayra çağıran, ilâhî kapı çalan târîktur. O, Hak Teâlâ'dır. Mutlak hayra davet etmektedir.

Üçüncü rûkûn, “kendisine sığınılan”dır. Bil ki Allah’a giden yolcuda sığınmanın hakikati gerçekleştiğinden ve Hakk’a doğru seyr u sülûkta hâsıl olduğundan; yani sığınma, sülûk mertebelerinde sâlike mahsus olduğundan seyredenlerin, sâliklerin mertebe ve derecelerine göre sığınmanın, sığınmanın ve kendisinden sığınılanın ve kendisine sığınılanın hakikati fark etmektedir. Buna Nâs Süresi işaret etmiş olabilir. Orada buyuruyor ki: “*De ki: ‘Cinlerden ve insanlardan; insanların kalblerine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden, insanların Rabbine, insanların Melik’ine, insanların İlâhına sığınırım!’*” Sülûkun başlangıcından kalb makamına kadar sâlik, rubûbiyet makamına sığınmaktadır. Bu rubûbiyet fiilî rubûbiyet olabilir ki “Allah’ın tam kelimelerine sığınıyorum” ile mutabık olur. Sâlikin seyri kalb makamına vardığında, Allah’ın saltanatı kalbde zuhûr eder. Bu iblisin kalbî tasarruflarından ve onun zalimce bâtinî saltanatından, insanların Padişahına sığınır. Birinci makamda, onun göğüsteki tasarruflarından O’na sığındığı gibi. “*İnsanların kalblerine vesvese veren*” buyuruyor. Kalblerdeki ve ruhlardaki vesveseler de şeytandan olmasına rağmen herkesin nazarında tanıtmak için böyle buyurmuş olabilir.

Sâlik sonra kalb makamından geçip ruh makamına varır. Burası ilâhî nefestendir. Sâlikin Hak Teâlâ’ya bağı, güneşin ışığının güneşe bağından daha kavîdir. Bu makamda hayret, şaşkınlık, hayranlık, cezbe, aşk ve iştîyak başlar. Bu makamda insanların İlâhına sığınır. Bu makamdan da yukarı yükselince yani sır makamına ulaşınca “Senden sana sığınırım” makamı ona uyar. Bu makamlar hakkında açıklamalar mevcuttur, ama açıklaması bu makaleye uygun değildir.

Bil ki Allah’ın ismine sığınmak, câmiyyetinden (toplayıcılığınan) dolayı tüm makamlara uygundur. Mutlak sığınmanın hakikatindedir. Ama diğer sığınmalar mutlak değildir, mukayyedir.

Dördüncü rûkûn, “sığınmanın sebebi” yani sığınmanın gayesidir. Bil ki, sığınan insan için zâtî olarak iyi olan kemâl, saâdet ve

hayırdır. Ve bu, sâliklerin mertebe ve makamlarına göre çok fark etmektedir. Sâlik nefis evinde, tabiat hicâbında olduğu sürece seyrinin gayesi, nefsi kemâlleri ve aşığı tabiata ait saâdetleri elde etmektir. Bu, sülûkun başlarındadır. Nefs evinden çıktığında, rûhânî makamlardan ve tecerrüdi kemâllerden bir tat aldığı zaman hedefi yükselir. Nefsânî makamlara tekme atar, gider. Hedefi kalbî kemâlleri ve bâtınî saâdetleri elde etmek olur. Bu makamdan da yukarı çıktığında ruhî sır menziline varır. Orada ilâhî tecellîlerin başlangıçları kalbinde açığa çıkar. Bâtın dili başlangıçta, “Yüzümü Allah’ın yüzüne döndürdüm” olur. Sonra “Yüzümü Allah’ın isimlerine döndürdüm veya Allah için döndürdüm”, sonra “Yüzümü O’na döndürdüm” olur. Muhtemelen, “Yüzümü gökleri ve yeri yaratana döndürdüm” de Yaratıcılık makamına münasib olarak birinci makamla ilgili olabilir.

Sâlikin, her makamdaki hakikî gayesi, zâtî olarak kemâl ve saâdeti elde etmektir. Saâdet ve kemâllerle her makamda bir şeytan yakın olduğundan ve onun tuzaklarından bir tuzak orada engelleyici olduğundan sâlik, mecburen Hakk’a sığınır. Aslî hedefine ulaşmak ve zâtî maksadına varmak için o şeytandan ve onun şerlerinden, tuzaklarından Hakk’a sığınır. Öyleyse hakikatte sâlik için sığınmanın gayesi, yüce kemâli elde etmek ve istediği saâdete ulaşmaktır. Gayelerin gayesi ve istenilenlerin sonu da Hak Teâlâ cellet azametuhu’dur. Bu makamda veya ondan sonra, O’ndan (celle celâluhu) başka her şey yok olur. Evvel ve Âhir Allah’a hamd olsun.

Dördüncü Fasil:

Besmele’nin Âdâbından Bazısı

Et-Tevhîd kitabında şöyle naklediliyor: İmam Rıza (a.s.)’a “besmele”nin tefsiri hakkında soruldu. İmam şöyle buyurdu: “Allah’ın adıyla diyenin sözünün manası şudur: yani kendimi Allah’ın alametlerinden bir ‘sime’ ile işaretlendiriyorum ve o ibâdetidir.” Ravi sordu: “es-Sime nedir?” İmam buyurdu: “İşarettir.”¹⁷⁸

¹⁷⁸ *Et-Tevhîd*, s. 229.

Allah seni ve bizi Allah'ın işaretleriyle işaretlenenlerden karar kılın; bil ki "tesmiye" menziline girmek sâlik için kolay değildir. Ancak sığınma menziline girdikten sonra mümkündür. İnsan şeytanın tasarrufunda olduğu sürece ve onun saltanatı altında kahrolmuş vaziyette iken şeytanın alametleriyle alametlidir. Eğer şeytan bâtın ve zâhire tam olarak galebe ederse, şahıs tüm mertebelerle onun âyet ve alameti olur. Bu durumda eğer besmele diyorsa şeytanın iradesi, kuvveti ve diliyle demektedir. Eûzü besmelesinde şeytanın saltanatını kuvvetlendirmekten başka bir şey ortaya çıkmaz. Gaflet uykusundan Allah'ın yardımıyla uyandığı zaman yakaza* hali ona gelir. Yakaza menziline Allah'a seyr u sülûkun lüzumunu ilâhî fıtrat nuruyla ve Kur'ân'ın öğretileri ve tevhîd yolunun hidâyet edicilerinin sünnetlerinin ışıklarıyla bulur. Seyrinin engellerini kalbiyle idrâk eder. Böyle olunca sığınma hâli tedricen kendisinde ortaya çıkar. Sığınma menziline Rabbin yardımıyla girerse ve şeytanî pisliklerden arınırsa, bâtının ve zâhîrinin temizliği oranınca sâlikin kalb aynasında ilâhî nurlar tecellî eder. Başlangıçta bu nurlar karanlıklarla karışıktır. Hatta karanlık daha çoktur: "*Salih ameli, kötü amelle karıştırdılar.*"¹⁷⁹ Yavaş yavaş sülûk güçlendikçe nur, karanlığa galip gelir ve rubûbiyyet işaretleri/alametleri sâlikte oluşmaya başlar. Tesmiyesi (isimlenmesi) bir hadde kadar hakikat bulur. Tedricen şeytânî alametler sâlikin bâtın ve zâhir memleketinden pılsını pırtısını toplayıp gider. Şeytânî alametler zâhirde medîne-i fâzıla düzeniyle muhâlefet; bâtında ucb, tekebbür, istikbâr vb.; bâtının bâtınında kendini görmek, kendini istemek, bencillik gibi sıfatlardır. Bunların yerine Allah'ın simeleri yani alametleri yerleşir. Allah'ın alametleri zâhirde medîne-i fâzıla düzeninin korunması;

* Uyanıklık, dikkatli olmak, şuurlu olmak anlamlarına gelmektedir. Kelime olarak uyanıklık demek olan yakaza; tasavvuf erbabinca, başlangıcı itibarıyla Hakk'ın emir ve yasakları karşısında uyanık, titiz ve duyarlı olmak; bir kısım ilâhî ihsanlara mazhariyet mânâsında, sonuç itibarıyla da değişik makam ve mertebelerde her zaman fikrî, ruhî istikametini koruyup hep basiret üzere olmak demektir.

¹⁷⁹ Tevbe, 102.

bâtında kulluk ve nefsin zilleti; bânının bânında da Allah'ı istemek, Allah'ı görmektir.

Memleket ilâhî olduktan, cin ve ins şeytanlarından temizlendikten sonra ilâhî alametler ve işaretler sâlikte ortaya çıkmaya başladıktan sonra; sâlikin kendisi ismiyyet¹⁸⁰ mertebesini bulur. Sâlikin tesmiyesi (isimlenmesi), öncelikle Allah'ın işaretleri ve alametleri ile muttasıf olmasıdır. Ondandır bu mertebeden yukarı çıkarsa kendisi ismiyyet makamına ulaşır. Bu, kurbu nevâfilin (nafilelerle yaklaşmanın) başlarıdır. Kurbu nevâfilin hakikatine vardığı zaman ismiyyetin tamamına nâil olur. Kuldan ve kulluktan geriye bir şey kalmaz. Bu makama ulaşan birisinin namazının tamamı Allah'ın diliyle kılınır. Bu makam, evliyânın pek azında gerçekleşir.

Orta tabakadakiler ve bizim gibi eksikler için edeb odur ki kulluk simetini, mührünü “besmele”de kalbimize vuralım. Kalbi Allah'ın alametlerinden, ayetlerinden, simetlerinden haberdar edelim. Dili oynatmayla yetinmeyelim. Belki ezeli inâyetten bir koku bizim halimize şâmil olur da geçmişî telafi eder ve isimleri öğrenmeye bir yol kalbimize açılır; maksûda bir yol hâsıl olur.

Bu hadis-i şerifte geçen Allah'ın alametlerinden bir alametin, Rahmânî rahmet ve rahîmî rahmet olması mümkündür. Çünkü bu iki ism-i şerif kapsayıcı isimlerdendir. Tahakkuk yurdunun tamamı bu iki ism-i şerifin gölgesinde varlıklarına ve kemâllerine ulaşmışlar ve ulaşmaktadırlar. Rahmânî ve Rahîmî rahmet, varlık diyarının tümünü kapsamaktadır. Rahîmiyyet rahmetinin cilvesinden tevhîd yolunun hâdîlerinin tümünün hidâyeti gerçekleşir. Hatta bu rahmet de tüm varlığı kapsamıştır; fakat istikamet fitratından çıkmış olanlar, kendi kötü seçimleriyle kendilerini ondan mahrum etmişlerdir. Yoksa bu, rahmetin onların hâline şâmil olmadığı anlamına gelmez. Hatta kötü ve iyi ekinlerin biçilme zamanı olan âhiret âleminde kötülük ekenlerin kötülük biçerek Rahîmiyyet rahmetinden istifade edememeleri kendi kusurlarıdır.

¹⁸⁰ İsim olma hali, kendisi isim olmak.

Sâlik eğer tesmiyesinin hakikat bulmasını istiyorsa Hakk'ın rahmetlerini kalbine ulaştırmalı, Rahmânî ve Rahîmî rahmete tahakkuk bulmalıdır. Bunun hâsıl olup olmadığının belirtisi, Allah'ın kullarına şefkatle ve merhametle bakmak; herkesin hayrını ve salâhını istemektir. Bu bakış, enbiyâ ve kâmil evliyâ (a.s.)'ın bakışıdır. Fakat onların iki bakışı vardır. Biri toplumun, aile nizamının ve medîne-i fâzılanın saâdetine bakışları; diğeri ise şahsın saâdetine bakışları. Bu iki saâdete kâmil bir alakaları vardır. İlâhî kanunlar onların eliyle tesis edilir, infaz ve keşf edilir, uygulanır. Bu iki saâdeti kâmil olarak gözetirler, riayet ederler. Hatta kısas, hadler, cezalar dahi medîne-i fâzılanın tesisi için mülâhaza edilmiştir. Bunlarda iki saâdet de nazarda tutulmuştur. Çünkü bu unsurların çoğunlukla şahsî terbiyede ve onu saâdete ulaştırmada tam bir dahli vardır. Hatta iman nuru olmayanların dahi cihad vb. ile öldürülmeleri de –Benî Kurayza Yahudileri gibi– kendileri için salâh ve islâh idi. Denilebilir ki, Hz. Peygamber-i Hatm (s.a.)'ın onların katledilmesine hükmetmesi onun kâmil rahmetindendi. Çünkü onlar bu âlemde bulunmalarıyla, her gün çeşitli azabları kendileri için hazırlıyorlardı ki buradaki tüm hayatları oradaki bir günün azabına ulaşmazdı. Bu konu, âhiretin azab ve ikabının derecesini ve onların sebeplerini bilenler için çok açıktır. Demek ki Benî Kurayza gibilerinin boynuna vurulan kılıç, aslında gazab ufkundan ziyade rahmet ufkuna daha yakındı ve yakındır.

İyiliği emretmek ve kötülükten nehyetmek, Rahîmiyyet rahmetindendir. Öyleyse iyiliği emredip kötülükten nehyeden kişinin kendi kalbine Rahîmiyyet rahmetinden tattırması gerekmektedir. Emir ve nehiye bakışı kendini göstermek, üstünlük kurmak ve yaptırım uygulamak olmamalıdır. Çünkü bu bakış açısıyla hareket ederse, kulların saâdeti ve Allah'ın hükümlerinin yeryüzünde icrası olması gereken emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker hâsıl olmaz. Hatta bazen câhil bir insanın yaptığı iyiliğe emir, ters sonuç verir. Câhilce yapılan bir emir veya nehiy için nefsanî arzulardan ve şeytânî tasarruftan kaynaklanan birkaç tane kötülük gerçekleşir. Ama eğer rahmet ve şefkat hissi, türdeşlik ve kardeşlik hakkı

insanı câhilleri irşâda ve gafilleri uyandırmaya itiyorsa, açıklamanın ve irşâdın niteliği öyle olur ki mutlaka layık maddelere önemli bir tesir eder ve katı kalblileri de o büyüklenmekten ve inkârcılıktan uzaklaştırır. Maalesef biz Kur'ân'dan öğrenmiyoruz ve Allah'ın bu mukaddes kitabına tedebbür, taallüm bakışıyla bakmıyoruz. Bu Hâkim'in zikrinden istifademiz yok denecek kadar azdır.

Şimdi şu ayeti kerime üzerinde tefekkür, ma'rifet yollarını ve ümit kapılarını insanın kalbine açsın: “İkiniz Firavun’a gidin, çünkü o, pek azdı. Ona yumuşak söz söyleyin, umulur ki öğüt alıp-düşünür veya içi titrer-korkar.”¹⁸¹

Firavun’un azgınlığı o hadde vardı ki, “Ben sizin en büyük rabbinizim”¹⁸² dedi. Büyüklenmesi ve fesadı dereceye ulaştı ki; “oğullarını boğazlayıp öldürüyor, kadınlarını yaşatıyordu.”¹⁸³ Gördüğü rüyanın ve kâhinlerle sihirbazların kendisine Mûsâ ibn İmrân (a.s.)’ın doğacağını haber vermeleri üzerine kadınları erkeklerden ayırıyor, masum çocukları boğazlıyor ve onca kötülükler yapıyordu. Rahmân olan Allah, Rahîmiyyet rahmetiyle tüm yeryüzüne baktı ve yeryüzündeki en mütevazı ve en kâmil kulunu, yani azîmüşşan peygamber, yüce makamlı değerli bir peygamber olan Mûsâ ibn İmrân (a.s.)’ı seçti. Kendi eliyle onu terbiye etti ve eğitti: “Erginlik çağına ulaşmış olgunlaşınca, ona bir ‘hüküm ve hikmet’ ve ilim verdik. Biz iyilikte bulunanları işte böyle ödüllendiririz.”¹⁸⁴ Onu, Hârûn gibi değerli bir kardeşiyle de destekledi. Bu iki büyük değerli zât, insâniyet aleminin seçilmiş çiçekleriydi. Allah onları seçti. Allah-u Teâlâ şöyle buyuruyor: “Ben seni seçtim.”¹⁸⁵ Ve buyuruyor: “Benim nezaretimde yetiştirilmen için.”¹⁸⁶ Yine buyuruyor: “Seni kendim için seçtim.”¹⁸⁷ Bu konuda başka ayet-i kerimeler de

¹⁸¹ Tâ-Hâ 43, 44.

¹⁸² Nâziât 24.

¹⁸³ Kasas 29, 30.

¹⁸⁴ Kasas 14.

¹⁸⁵ Taha 13.

¹⁸⁶ Taha 39.

¹⁸⁷ Taha 41, 42.

vardır ki açıklaması mümkün değildir. Tanıyan kalb için ondan öyle bir nasip vardır ki beyan edilmesi mümkün değildir. Özellikle bu iki ayet-i kerime: “*Benim nezaretimde yetiştirilmen için!*” ve “*Seni kendim için seçtim.*” Sen de eğer gönül gözünü açarsan, öyle latif bir rûhânî nağme işitirsin ki kalbinin tüm işitme mecraları ve tüm varlığın tevhidin sırrıyla dolar.

Allah-u Teâlâ tüm bu hazırlıkları yaparak Mûsây-ı Kelîm’i rûhânî eğitimlerle yetiştirdi. Nitekim buyuruyor: “*Seni sıkı bir denemeden geçirdik.*”¹⁸⁸ Yıllarca yaşlı Şuayb (a.s.)’ın, o hidâyet yolunun adamı ve insâniyet âleminin yetişmiş zâtının hizmetine gönderdi. “*Bu sebeble senelerce Medyen halkı içinde kaldın, sonra da bir kader üstüne geldin ya Musâ!*”¹⁸⁹ Ondan sonra daha büyük haber almak ve daha büyük imtihan için onu Şam yoluna çöle gönderdi. Onun yolunu kaybettirdi. Üzerine yağmur yağdırdı. Üzerine karanlık çöktürttü. Karısına doğum sancısı verdi. Tüm tabiat kapıları yüzüne kapanınca, kalb-i şerifi çokluklardan rahatsız olduktan sonra saf fıtrat cibilliyetiyle Hakk’a doğru her şeyden koptu. Ruhânî ve ilâhî yolculuğu bu karanlık çölde sona ulaştı: “*Mûsâ, ateşin yanına gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: ‘Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah’ım.*”¹⁹⁰ Tüm bu imtihanlardan ve rûhânî terbiyelerden sonra Allah onu ne için hazırladı? “*Ben sizin en büyük rabbinizim*” diyen azgın, tâğût, isyankâr bir kulu hidâyete, irşâda ve kurtuluşa çağırmaq için gönderdi. O, yeryüzünde bozgunculuk yapıyor, fesad işliyor, zulüm yapıyordu. Allah-u Teâlâ onu gazab yıldırımıyla yandıracabilirdi, fakat rahîmiyyet rahmeti onun için iki büyük peygamber gönderiyor. Aynı zamanda buyuruyor ki, “*Ona yumuşak söz söyleyin, umulur ki öğüt alıp-düşünür veya içi titrer-korkar.*” Bu, iyiliği emretme ve kötülükten nehyetme düstûrudur. Firavun tâğûtunun irşad edilmesinin keyfiyeti budur.

¹⁸⁸ Taha 40.

¹⁸⁹ Taha 40.

¹⁹⁰ Kasas 30.

Şimdi sen de iyiliği emretme ve kötülükten nehyetme işini yaparken, Allah'ın halkını irşâd ederken, öğüt vermek ve öğretmek için indirilmiş olan bu ayet-i kerimelerden öğüt al ve öğren. Sevgi dolu bir kalble, şefkat ve âtife dolu bir yürekle Allah'ın kullarıyla bir araya gel. Onların hayrını samimi bir kalble iste. Kalbini rahmânî ve rahîmî bulduysan emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker yap, irşâda yönel ki katı kalbleri, senin sevgi dolu kalbinin şimşegi yumuşatsın; kalblerin demirleri, nasihatle karışmış senin sevgi ateşinle yumuşasın.

Bu konu, Müslümanın, Allah'ın dininin düşmanlarının karşısında takınacağı tavır olan Allah için buğzetme ve Allah için sevmekten başka bir şeydir. Hadis-i şeriflerde ve Kur'an-ı Kerim'de Allah için buğzetme, Allah için sevmek konusu belirtilmişti. Bu tavır uygulanması gereken yerde doğrudur. Bizim bahsettiğimiz konu da uygulanması gereken yerde doğrudur. Bunların yerini anlatmanın fırsatı şu anda yoktur.

Beşinci Fasıl:

Hamd Sûresi'nin Genel Bir Tefsiri ve Hamd Etmenin ve Kırâatin Âdâbından Bazısı

Ulema, “Bismillâhirrahmânirrahîm”in “Be” harfinin neye taalluk ettiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Her biri kendi ilim irfan meşrebine göre bir bağlantı kurmuştur. Edebiyat uleması “başlamak” veya “yardım istemek” kelimelerini gizli takdirde tutarak türetmişlerdir. Bazı rivayetlerde de “Yani Allah'ın isminden yardım istiyorum” şeklinde anlam verilmesinin sebebi ya avamın anlayışına yöneliktir –böyle durumlar rivayetlerde oldukça yaygındır, hadislerdeki farklılıklar bu anlama yüklenilmiştir. Bundan dolayı aynı konuda “Bismillâh”ın manasını Hz. Rızâ (a.s.) şöyle açıklıyor: “Yani kendimi Allah'ın alametlerinden bir alametle alametlendiriyorum.”–; veyahutta “yardım istemek”ten maksad, avamın anladığından daha ince bir manaya sahiptir ki, onda tevhîdin sırrı ince bir şekilde saklıdır.

Ma'rifet ehlinden bazıı onu "zâhir oldu"ya müteallık tutmuşlardır. Yani, "Zâhir oldu varlık Allah'ın ismiyle." Bu anlayış ma'rifet ehli ve kalb ve irfan ashâbının mesleğine uygundur. Onlar tüm varlıkları, kâinâtın tüm zerrelerini, tüm gayb ve şehâdet alemlerinin her zerresini Allah'ın "ism-i a'zâminin" tecellîsi olarak bilirler. Dolayısıyla manası alamet veya yücelik olan "isim", Hakk'ın yaygın fiili tecellisinden ibarettir. Ona "münbasıt (yaygın) feyiz" ve "işrâkî ifâze (taşma)" derler. Çünkü bu mesleke göre varoluşun tümü, mücerred akıllardan tutun en son varlık mertebelerine kadar hepsi, bu feyzin taayyün halidir ve bu latifenin tenezzül etmiş halidir. Ayet-i kerimelerde ve ismet ve paklık Ehl-i Beytinin hadis-i şeriflerinde bu mesleki te'yid eden ibareler çoktur. Mesela *el-Kâfî*'de geçen bir hadis-i şerifte şöyle buyruluyor: "Allah meş'iyeti (irade) kendi başına yarattı; sonra eşyayı meş'iyet ile yarattı."¹⁹¹ Bu hadis-i şerif için herkes kendi mesleki uyarınca bir yorum yapmıştır. Hepsinden daha zâhir olan yorum, bu meslek ile mutabıktır. O da şudur: Meş'iyetten kastedilen fiili meş'iyettir. Fiili meş'iyet yaygın feyizdir. "Eşya"dan maksad, varlığın mertebeleridir. Bunlar taayyünât¹⁹² ve tenezzülâtur*. Dolayısıyla hadis-i şerifin manası şöyle oluyor: Allah-u Teâlâ, zâtî ve kadîmî meş'iyetin gölgesi olan fiili meş'iyeti, kendi başına ve vasıtasız yarattı; sonra gayb ve şehâdet âleminin diğer varlıklarını meş'iyetin vasıtası ve tabiiyetiyle yarattı. Seyyid Muhakkik Damad (k.s.)¹⁹³, tahkiki ve ince görüşüyle bu hadis-i şerifi dikkat çekici bir şekilde yorumlamıştır. Aynı zamanda merhum Feyz-i Kâşânî (r.a.)¹⁹⁴ın yorumu da doğrudan uzak değildir.

Bilcümle isim, fiili tecellinin kendisidir. Onunla varlıklar tahakkuk bulur. İsmi, aynı unsurlara ıtlâk edilmesi (bağıntı kurulması) Allah'ın, Resûl'ün ve Ehl-i Beyt'in dilinde çokça görülmektedir.

¹⁹¹ *Usûl-ü Kâfî*, c. 4, s. 149, Kitâb-ı Tevhîd, Hadis 4.

¹⁹² Taayyün: Allah'ın kudretini zuhûr ve tecellî yoluyla belirmesi, Hakk'ın zâtında var olanların ortaya çıkıp zâhir olması.

* Mutlak Varlık'ın varlık mertebelerinde zuhûru.

¹⁹³ *Mir'âtü'l-Ukul*, c. 2, s. 19.

¹⁹⁴ *El-Vâfî*, c. 1, s. 100.

Hadis-i şeriflerde “Allah’ın güzel isimleri biziz”¹⁹⁵ buyurmuşlardır. Duay-ı şeriflerde “...’e tecellî ettiğin ismin hakkına” ibareleri oldukça çoktur.

Muhtemelen “Bismillah” her sûrede o sûreye müteallık olabilir. Mesela Hamd Sûresi’nde bismillah, hamd’e müteallıktır. Bu, irfânî zevke ve ma’rifet ehlinin meslekine uygundur. Çünkü hamd edenlerin hamdının ve senâ edenlerin senâsının da Allah’ın kayyûmiyetiyle olduğuna işaret ediyor. Dolayısıyla besmele, tüm sözlerin ve amellerin başında söylenirken, insandan sadır olan her söz ve amelin Allah’ın isminin kayyûmiyetiyle (ayakta tutmasıyla, varlık vermesiyle) gerçekleştiğini anmaktır. Zira, varlığın tüm zerrelere Allah’ın isimlerinin taayyünüdür. Bir itibarla onların kendisi Allah’ın isimleridir. Bu ihtimale göre “bismillah”ın manası çokluk nazarında her sûrede, her söz ve fiilde farklıdır. Fakihler demişlerdir ki; her sûrede besmele belirlenmesi gerekir. Eğer bir sûreyi kastederek bismillah denmişse, başka sûre okunamaz. Bu fikhî görüş, sebepten yoksun değildir. Yukarıda anlattığımız veche uymaktadır. Çoklukların, Allah’ın ism-i a’zamında yok olmasıyla tüm bismillahların bir manası olur.

Bu iki bakış açısı, varlığın mertebelerinde ve gayb ve şuhûd menzillerinde de vardır. Çokluk bakışında, çokluktaki varlıklar, varlığın mertebeleri ve alemin taayyünleri; rahmânî, rahîmî, kahrî ve lutfî isimlerdir. Çoklukların yok olması ve varlık nurlarının, ezeli feyz-i mukaddesin ezeli nurunda yok olması bakışıyla, feyz-i mukaddesten, Allah’ın câmi’ isminden başka bir eser ve varlık yoktur. Bu iki bakış açısı Allah’ın isim ve sıfatlarında da vardır. Birinci bakışa göre Hazreti Vâhidiyyet, isimlerin ve sıfatların çokluk makamı ve tüm çokluklar o hazrettendir. İkinci bakışa göre, Allah’ın ism-i a’zamından başka isim ve iz yoktur. Bu iki bakış açısı hikmetlice ve fikir adımıyla beraberdir. Eğer bakış ârifâne olursa, kalb kapılarının açılması ve sülûk ve kalbî riyâzetler adımıyla birlikte olursa, Hak Teâlâ fiilî, ismî ve zâtî tecellîlerle bazen

¹⁹⁵ *Usul-ü Kâfi*, c. 1, s. 196, Kitâb-ı Tevhîd, Bâb-ı Nevâdir, Hadis 4.

çokluk na'ıyla, bazen de birlik na'ıyla ehlinin kalblerinde tecelli eder. Bu tecellilere Kur'ân-ı Kerim'de bazı yerde açıkça, bazı yerde de kapalı bir şekilde işaret edilmiştir. Mesela Allah-u Teâlâ buyuruyor ki: “*Rabbi dağa tecelli edince, onu param parça etti. Mûsâ bayılarak yere düştü.*”¹⁹⁶ İşaret edilen yerler, mesela İbrâhîm (a.s.) ve Resûlullah (s.a.)’in müşâhadeleri En’âm ve Necm sûrelerinde zikredilmiştir. Masum İmamlar (a.s.)’in hadisleri ve dualarında da bu konuya çok işaret edilmiştir. Özellikle azîmüşşan bir dua olan Semat Duası’nda işaret edilmiştir. Bu duayı sened ve metin açısından inkâr etmeye cûret eden yoktur. Hem Ehl-i Sünnet’in hem Şî’a’nın; hem âriflerin hem de avamın kabul ettiği bir duadır. Bu duây-ı şerifte çok yüksek manalar içeren cümleler ve birçok yüce ma’ârif vardır ki onların kokusu ârifin kalbini kendinden geçirmektedir. Onun nesimi, sâlikin ruhuna ilâhî nefes üflemektedir. Orada şöyle buyuruyor: “Yüzünün nuru hakkı için, ki onunla dağa tecelli ettin; dağ paramparça oldu ve Mûsâ bayılıp yere düştü. Mecdin (azamet, büyüklüğün) hakkı için, ki o Tûr-i Sînâ Dağı’na zuhûr etti ve sen kulun ve elçin olan Mûsâ ibn İmrân (a.s.)’la konuştun. Sa’ir’deki doğuşun ve Faran dağındaki zuhûrun hakkı için...”¹⁹⁷

Binaenaleyh, Allah’a giden yolcu, kalbine besmele anında anlatılmalıdır ki; tüm zâhirî ve bâtinî varlıklar, tüm gayb ve şehâdet alemleri Allah’ın isimlerinin terbiyesi altındadır; hatta Allah’ın isimlerinin zuhûruyla zâhirdirler. Sâlikin tüm hareket ve sükûnları aynı zamanda tüm âlem, Allah’ın ism-i a’zâminin kayyûmiyeti ile vardır. Dolayısıyla yaptığı tüm övgüler Hak içindir. İbâdet, itaat, tevhîd ve ihlâsın hepsi Allah’ın isminin kayyûmiyetiyle mevcut olmaktadır. Bu derece ve bu ilâhî latife, yoğun zikrin vasıtasıyla sâlikin kalbinde sağlamlaşıp yerleşir. Bu zikir aslında ibâdetlerin gayesidir. Allah-u Teâlâ Mûsâ ibn İmrân’la halvetteyken şöyle buyurdu: “*Şüphesiz yok ki ben Allah’ım. Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde bana ibâdet et ve beni anmak için namaz kıl.*”¹⁹⁸ Zikir-

¹⁹⁶ A’râf 143.

¹⁹⁷ Semat Duası, *Misbâhu’l-Müteheccid*, s. 376.

¹⁹⁸ Taha 14.

den sonra ma'âriften başka bir yol ârife açılır ve birlik alemine cezbolur. Ta ki lisân-ı hâl ve kalbi şu olur: "Allah'a hamd olsun Allah'ın sayesinde" ve "Sen kendini senâ ettiğin gibisin" ve "Senden sana sığınıyorum."

Bismillah'ın "bâ" harfinin taallukunun sırrından ve onunla ilgili bazı ma'âriften istifade edilmektedir. "Bâ" harfinin ve "bâ" harfinin altındaki noktanın sırrı bâtında Hz. Ali'nin velâyet makamı ve Kur'ân'ın cem-i ceminin (toplamının toplamı) makamıdır. Bu konuya girmek daha geniş bir imkân istiyor.

Amma, "isim" in hakikati şöyledir: İsmi'nin gayb, gaybın gaybı makamı, sır ve sırrın sırrı makamı, zuhûr ve zuhûrun zuhûr makamı vardır. İsim, Hakk'ın alameti olduğundan ve Zât-ı Mukaddes'in zâtında fânî olduğundan, vahdet (birlik) ufkuna daha yakın olan ve kesret (çokluk) alemine daha uzak olan her isim, isimlikte daha kâmilidir. En kâmil isim, çokluktan, hatta ilmî çokluktan müberrâ (arınmış) olandır. O da, tecellî-yi gaybî-yi ehadiy-i Ahmedî'nin Hazreti Zât'ta "feyz-i akdes" makamı ile tecellîsidir. Buna "veya daha yakın"¹⁹⁹ ayet-i kerimesi işaret olabilir.

Ondan sonra Allah'ın ism-i a'zamının hazretinin, vâhidiyyet²⁰⁰ hazretinde tecellîsi gelir. Sonrası "feyz-i mukaddes"²⁰¹ ile tecellîdir. Ondan sonra tecellîler çokluk sıfatıyla aynlarda²⁰² gerçekleşir. *Misbâhu'l-Hidâye* ve *Seher Duası'nın Şerhi* risalelerinde bu icmâlî tafsilatlı olarak açıklamışım.

"Allah", eğer "isim"den maksad varlıksal taayyünler olursa "feyz-i mukaddes" ile zuhûr makamıdır. "Allah" kelimesinin kullanılması'nın zâhir, mazhar ve ismin fenâsının müsemmâda birleşmesi cihetinden dolayı sakıncası yoktur. "*Allah göklerin ve yerin nûrudur*" ve

¹⁹⁹ Necm 9.

²⁰⁰ Cenab-ı Hakk'ın (c.c.) umum eşyada birden birlik tecellîsi; pek çok şeyin üzerinde Allah'ın varlığının ve birliğinin görünmesi.

²⁰¹ Allah'ın isimleri ve sıfatları yönünden tecellîsi neticesinde ilm-i ilâhîdeki sabit gerçeklerin dış dünyada varlık kazanması.

²⁰² Ayn: Kendisinden eşyanın zuhûr ettiği şeyin zâtı yani Allah, Allah'ın tecellîlerini temaşa, her şeyi Allah'ta ve Allah'tan görme hali, eşyanın varlık sahnesine çıkmadan önce Allah'ın ilmindeki sûretleri.

“O gökte de ilâhtır, yerde de ilâhtır” ayeti kerimelerinin bu makama işaret etmesi, bu kullanıma şahit olması muhtelemeldir.

Eğer isimden kastedilen “feyz-i mukaddes” ile tecellî makamı olsa, vâhidiyyet ve isimlerin toplanma makamı, başka bir ifadeyle “en büyük isim” makamıdır. Bu anlam diğer ihtimallerden daha zâhir olabilir.

Eğer isimden maksad “en büyük isim” ise; bu, zât makamı veya “feyz-i akdes”²⁰³ makamıdır. “Rahmân” ve “Rahîm” makamı bu ihtimallere göre açıktır ki fark eder.

“Rahmân” ve “Rahîm”, ismin sıfatı veya “Allah”ın sıfatı olması mümkündür. Daha uygun olanı “isim”in sıfatı olmasıdır. Çünkü onlar Allah’ın sıfatını hamd etmektedirler. Bundan dolayı tekrar ihtimalinden korunmuş olurlar. Gerçi eğer “Allah”ın sıfatı da olsa isabetli yorumu vardır, o da belâğattır.

Eğer “isim”in sıfatı alırsak, “isim”den maksadın aynı isimler olduğunu te’yid eder. Zira rahmânlık ve rahîmlik sıfatlarına, ancak aynı isimler muttasıftırlar. Öyleyse eğer “isim”den maksad zât isim ve toplam makamla tecellî olsa, rahmânlık ve rahîmlik zâtî sıfatlardır ki birlik makamına tecellîlerde “Allah’ın ismi” için sabittir. Rahmânî rahmet ve fiilî rahîmlik o tecellîlerin tenezzülâtından ve zuhûrâtındandır.

Eğer “isim”den maksad, meş’iyyet makamı olan fiilî cem’i tecellî olursa, rahmânlık ve rahîmlik, fiilin sıfatlarındandır. Buna göre rahmânîyyet rahmeti varlığın aslının açılması, genişliğidir. Tüm varlıklara yönelik geneldir, fakat Hakk’ın özel sıfatlarındandır. Çünkü varlığın aslının açılmasında Hak Teâlâ’ya ortak yoktur. Diğer varlıkların, var etme rahmetine sahip olmaları mümkün değildir. Varlıkta Allah’tan başka müessir yoktur. Tahakkuk aleminde Allah’tan başka ilah yoktur.

Rahîmiyyet rahmeti ise saâdete ulaşanlara ve yücelerin fitratlarına mahsustur. Fakat genel sıfatlarındandır. Diğer varlıkların ondan hazzı ve nasibi vardır. Gerçi önceden işaret edildiği gibi

²⁰³ Allah’ın kendi zâtına tecellîsi ile eşyanın arke tipleri olan sabit gerçeklerin (ayân-ı sâbite) ilm-i ilâhîde taayyünü, belirmesi.

rahîmiyyet rahmeti de genel rahmettir. Azgınlara şamil olmaması onların kendi kusurlarındandır, rahmetin sınırlanmasından değil. Bu yüzden hidâyet ve davet tüm beşer ailesine yöneliktir. Bu hususa Kur’ân delâlet etmektedir. Ayrıca başka bir görüşe göre, rahîmiyyet rahmeti Hak Teâlâ’ya mahsustur. Başkasının olamaz. Hadis-i şeriflerde nazar ve itibarın farklılığına göre rahîmiyyet rahmetini muhtelif ifadelerle buyurmuşlardır. Şöyle buyuruyor: “Rahmân genel sıfat için özel isimdir; rahîm özel sıfat için genel isimdir.”²⁰⁴ Başka bir hadiste şöyle buyuruyor: “Rahmân tüm mahlûkatına yöneliktir; rahîm özel olarak mü’minlere yöneliktir.”²⁰⁵ Ve yine buyurmuşlardır: “Ey dünyanın Rahmân’ı ve âhiretin Rahîmi!” Yine buyurmuşlardır: “Ey dünyanın ve âhiretin Rahmân’ı ve ikisinin de Rahîm’i!”²⁰⁶

İrfânî Araştırma

Edebiyat alimleri “Rahmân” ve “Rahîm” kelimelerinin “rahmet” kelimesinden türediğini söylemişlerdir. Anlamaları mübalağadır. Fakat “Rahmân” da mübalağa daha çoktur. Kıyasa göre aslında “Rahîm”, “Rahmân” dan önce olması gerekirdi; fakat “Rahmân” özel isim olduğundan ve diğer varlıklara söylenemeyeceğinden, önce gelmiştir. Bazıları ikisinin de aynı manaya geldiğini söylemişler ve tekrar edilmesinin sebebinin tekit olduğunu söylemişlerdir. Kur’ân’ın da en yüce mertebelerde nâzil olduğu gibi, irfânî anlayışa göre “Rahmân” ın, “Rahîm” den önce gelmesi gerekmektedir. Çünkü kalb ashâbının nazarında Kur’ân-ı Kerim, ilâhî tecelliler ve Rabb’in güzel isimlerinin yazılmış sûretidir. “Rahmân” ismi, ism-i a’zamdan sonra Allah’ın isimlerinin en kapsayıcısıdır. Ma’rifet ashâbının yanında kesindir ki kapsayıcı isme tecellî, kapsanan isimlere tecellîden önceliklidir. Bu yüzden, öncelikle birliğin hazretinde tecellî Allah’ın en büyük ismi (ism-i a’zam) ile gerçekleşir. Ondan sonra Rahmâniyyet makamına tecellî gelir. Rahîmiyyete tecellî, Rahmâniyyete tecellîden sonra gelir. Aynı şekilde zuhûrî ve

²⁰⁴ İmam Sâdık (a.s.)’dan, *Mecma’u’l-Beyân*, c. 1, s. 21.

²⁰⁵ *Meâni’l-Ahbâr*, s. 3; *Bihâru’l-Envâr*, c. 89, s. 229.

²⁰⁶ *Usûl-ü Kâfi*, c. 4, s. 340, Kitâb-ı Duâ, Bab-ı Duâ li’l-Kerb, Hadis 6; *Sâhife-i Seccâdiye*, 54. Dua.

fiilî tecellide de “meş’iyyet” makamına tecellî gerçekleşir. Meş’iyyet, zâtî ism-i a’zâmın bu zuhûr ve şehâdet yerinde en büyük isimdir. Zuhûrât ve şehâdetde tüm tecellîlerin önündedir. Rahmâniyyet makamına tecellî, tüm gayb ve şehâdet aleminin varlıklarını kapsamaktadır: “*Rahmetim her şeyi kapsamaktadır*”²⁰⁷. Ve diğer tecellîlerden önceliklidir: “Rahmeti gazabından öne geçmiştir.”²⁰⁸

Bilcümle, “bismillah”, bâtın ve ruh hasebine göre fiilî tecellîler sûretidir. Sır ve sırrın sırrı hasebiyle esmâî ve zâtî tecellîlerin sûretidir. Zikredilen bu tecellîler, öncelikle “Allah” makamına, ondan sonra “Rahmân” makamına, ondan sonra da “Rahîm” makamına tecellîlerdir. Dolayısıyla lafzî ve yazılı sûret de bu şekilde olmalıdır ki ilâhî ve rabbânî düzene uysun.

Hamd Süresi’ndeki “Rahmân” ve “Rahîm” kelimelerinin “Alemlerin Rabbi” kelimesinden sonra gelmesinin sebebi, belki “bismillah”ta varlığın gayb mekânlarından varlığın zuhûruna nazardır. Süre-i mübarekede ise dönüş ve bâtınlara bakış vardır. Fakat bu ihtimalde bir sakınca vardır. Belki rahmâniyyet ve rahîmiyyet rahmetinin kapsayıcılığına işaret vardır. Belki de başka bir nokta vardır. Her hâlükârda “Bismillah” hakkında zikredilen nükte tasdike haktır ve belki bu naçizin kalbinde rahîmiyyet rahmetinin bereketlerindendir.

Bahs ve Tahsil

Zâhir ulemâsı demişlerdir ki “Rahmân” ve “Rahîm” kelimeleri rahmet kökünden gelmişlerdir. Onlarda şefkat ve acıma vardır. İbn Abbâs (r.a.)’den şöyle nakledilmiştir: “O ikisi rikkat isimleridir; onlardan birisi diğerinden daha rikkatlıdır. Rahmân, şefkatli, rikkatlıdır. Rahîm, kullarına rızıkta ve nimetlerde merhametlidir.” Şefkat ve acımada infial olduğundan, onları Zât-ı Mukaddes’e ıtlâk ederken (bağ kurarken) te’vîl ve tevcîh etmişlerdir. Te’vîl ve tevcîhi (mana verme, yorumlama) caiz bilmişlerdir. Bazıları bu tür sıfatların

²⁰⁷ A’râf 156.

²⁰⁸ *İlmü’l-Yâkîn*, c. 1, s. 57.

tümünde “Gayeleri al, kaynakları terk et” görüşündedirler. Bu tür sıfatları, kaynak ve sıfatları dikkate almadan, eserler ve fiiller dikkate alınarak Hakk’a itlâk ettirmektedirler. Buna göre, Rahîm ve Rahmân’ın Hakk Teâlâ’da manası, rahmete uygun fiil yapan demek oluyor. Hatta Mu’tezile, Hakk’ın tüm sıfatlarını böyle bilmişler veya buna yakın bir anlamda saymışlardır. Bu görüşe göre, o sıfatların Hakk’a itlâk edilmesi mecâzî anlamdadır.

Fakat her durumda mecaz olması zayıf bir görüştür. Özellikle “Rahmân”da bu görüş esas alınır, şöyle acaib bir mana ortaya çıkar: Bu kelime, kullanımı caiz olmayan ve kullanılmayan bir mana için türetilmiştir. Hakikati olmayan bir mecazdır. Tahkik ehli bu tür müşkillerin ve zorlukların cevabında demişlerdir ki; kelimeler genel manalar ve mutlak gerçeklikler için meydana getirilmiştir. Buna göre şefkat ve acıma duygusu kaydı, “rahmet” kelimesinin konusuna dahil değildir ve umum bu kaydı ortaya çıkarmıştır. Kelimenin ortaya çıkmasında bu anlamın dahilî yoktur.

Bu görüş zâhir hasebiyle hakikatten uzak görünüyor. Çünkü kelimeyi ortaya çıkaran da, normal şahıslardan biriydi. O şahıs, kelimeyi ortaya çıkarırken, mücerred manaları ve mutlak gerçeklikleri nazarında tutmamıştır. Evet, eğer kelimeyi ortaya çıkaran Hak Teâlâ veya vahiy ve ilhamla enbiyâ olursa bu konu için bir vech (yorum) vardır, fakat bu sabit değildir.

Bilcümle, bu görüşün zâhiri eleştiriye açıktır; fakat tahkik ehlinin demek istediği de bu zâhir midir, o da belli değildir. Bu konunun açıklamasında şöyle söylemek mümkündür: kelimelerin ortaya çıkarıcısı, ortaya çıkardığı sırada mutlak soyut anlamları nazarda tutmamıştır; fakat ondan türeyen kelimeler mutlak soyut anlamları olan kelimelerdir.

Örneğin; “ışık (nur)” kelimesini ortaya çıkarmak istediği zaman, kelimeyi türetenin nazarında gelen ışıkları dikkate alıyordu: duyu organlarıyla algılanan ışığı. Bu ışığın ötesindekini anlamamaktadır. Fakat ışık kelimesinin kendisinin arkasında olan şey ışıklık yönüdür; ışıkla karanlığın karışımı değil. Eğer ona sorsalardı, bu sınırlı arazî ışıklar sırf ışık değildirler, ışıkla karanlığın karışımıdır;

acaba ışık kelimesi ışıklık yönünün arkasında mıdır yoksa ışık ve karanlık yönünde birlikte midir? Cevap, kesinlikle ışık yönünde olacaktır. Karanlık yönün, kelimenin konusunda asla dahilî yoktur. Aynı şekilde hepimiz biliyoruz ki “ateş” kelimesini ortaya çıkararak, kelimeyi ürettiği zaman dünyalık ateşlerden başka bir şeyi dikkate almamıştır. Onu bu hakikatin sebeplerine intikal etmeye sürükleyen şey, bu dünyalık ateşler olmuştur; âhiret ateşinden, “kalbleri yakan Allah’ın ateşinden” gafildi. Özellikle de, kelimeyi üretenin âhiret âlemine itikadı eğer yok idiyse. Bununla birlikte bu intikali vesilesi, hakikatte sınırlandırmaya sebep olmaz. Ateş, ateşlik yönünün ardında vaki olmuştur. Kelimeyi üreten, anlam-ları soyutlamamıştır. Dolayısıyla uzak anlam söz konusu değildir. Anlam ne kadar acaiblikten ve gariplikten boş olursa o derece gerçeğe yakındır ve mecazlık şaibesinden daha uzaktır. Örneğin; “ışık” kelimesi özsel zâhirlik ve başkasını zâhir etme özelliği içindir. Gerçi bu dünyevî arazî ışıklar içinde kullanımı da gerçeklikten arı değildir. Zira onlar için kullanımında sınırlılık ve karanlıkla karışım dikkate alınmamaktadır. Özsel zuhûr ve zâhir kılma özelliği nazarda tutulmaktadır. Fakat melekûtî ışıkların zuhûrları daha kâmil, özsellğe daha yakındırlar ve zâhirleştirmeleri hem nicelik hem de nitelik olarak daha çoktur. Karanlıkla ve eksiklikle karışimleri daha azdır. Gerçekliğe daha yakındırlar. Ceberûtî ışıklar için kullanımı da bu beyan ile hakikate daha yakındır. Hakk’ın mukaddes zâtı için kullanımı ise hâlis hakikat ve gerçekliktir. O, ışıkların ışığı ve her türlü karanlıktan hâlistir. Sırf nurdur ve nuru sırtır. Eğer “nur (ışık)” kelimesi, “özüyle zâhir ve başkasını zâhir eden” anlamı için türemişse, onun Hak’tan başkası için kullanımı cüz’î akılların nazarında hakikattir; ama müeyyed akıllar ve ma’rifet ashâbının yanında mecazdır. Sadece Hak Teâlâ için kullanımı hakikattir. Aynı şekilde tüm kemâlî manalar yani varlık ve kemâl türünden olan olgular bu şekilde türemiştir.

Buna binaen diyoruz ki; rahmân, rahîm, şefkatli, acıyan gibi isimlerin anlamları bir yönüyle kemâl ve mükemmeliyetin anlamını taşır; diğer yönüyle de infialin, duygunun ve eksikliğin anlamını.

Bu kelimeler, aslı hakikat olan kemâlî cihetinin ardında türemiştir. İnfiâlî yönleri ise hakikatin imkân boyutuna inmesinden ve aşağı âlemlere tenezzül etmesinden sonra o hakikatle uyumlu olmuşlardır. Karanlık ışıqla aşağı boyutlarda karıştığından, ışığın anlamında dahli yoktur. Dolayısıyla sırf kemâl yönüne sahip varlığa ve infiâl ve eksiklikten uzak olan varlığa ıtlâk edilmesi sırf hakikattir ve hakikatin sırfıdır. Bu konu bu açıklamayla, ma'rifet ehlinin zevkine yakın olmasıyla birlikte zâhir ehlinin vicdanıyla da uyumludur.

Bu tür kemâl sıfatların Hak Teâlâ'ya ıtlâk olması mecaz değildir. Bazı uyumlu ve başka unsurlarla karışmış olması tenezzül etmesindendir. Allah bu sıfatlardan münezzehtir.

“*Elhamdu lillah: Hamd Allah'a mahsustur.*” sözüne gelince, tüm övgüler, övgülerin her türü Allah'ın zât-ı mukaddesine mahsustur. Ey aziz! Bil ki bu kelime-i şerifin altında has tevhîdin sırrı vardır. Hatta havassın hassı tevhîdin sırrı da vardır. Övenlerin tüm övgülerinin Hak Teâlâ'ya mahsus olması hikmet ehli ve yüce felsefe önderlerinin burhânıyla açıktır. Zira sürekli burhân ile sabittir ki tüm tahakkuk evreni Hazreti Hakk'ın münbasıt gölgesi ve yayılmış feyzidir. Tüm zâhirî ve bâtinî nimetler görünüşte kimden gelirse gelsin, Hak Teâlâ celle ve a'lâ'dandır. Varlıklardan hiçbirisinin bunda ortaklığı yoktur. Yüce felsefe ehlinin nazarında böyledir. Hamd nimet, ihsân, iyilik karşılığında olduğundan ve Hak'tan başka nimet verici tahakkuk aleminde olmadığından, tüm hamd ve teşekkürler O'na mahsustur. O'nun güzelliğinden ve O'ndan başka güzellik ve güzel olmadığından tüm övgüler de ona dönmektedir. Başka bir beyanla, her hamd eden ve övenin hamd ve övgüsü o nimet ve kemâlin yönünün ardındadır. Nimet ve kemâlin mahalli onu eksik kılmış ve sınırlamıştır. Fakat bu sınırlama senâ ve övgüye sınırlama getirmez. Dolayısıyla tüm hamd ve övgüler, kemâl ve cemâl olan Rubûbiyyete döner; eksik ve sınırlı olan mahlûka dönmez. Başka bir ifadeyle, mükemmel olanı övmek ve nimet verene şükür ve hamd etmek tüm mahlûkâtın fitratından olan ilâhî fitratlardandır. Aynı zamanda eksiklikten, eksikten ve nimeti eksiltenden de nefret, ilâhî fitratlardandır. Mutlak nimet, her türlü eksiklikten

hâlistir ve her türlü eksiklikten müberrâ/uzak olan tam cemâl ve kemâl Hakk'a mahsustur. Diğer varlıklar mutlak nimetleri ve mutlak güzelliği eksikleştirip sınırılıyorlar; fazlalaştırmıyor ve yardım etmiyorlar. Öyleyse tüm insanların fitratı, O'nun mukaddes zâtını övmekte ve hamd etmekte, diğer varlıklardan nefret etmektedir. Ancak o varlıklar ki kemâl memleketlerinde ve aşk şehirlerinde yolculukla Celâl Sahibi'nin zâtında fânî olmuşlardır. Onları sevmek ve onları senâ edip övmek, Hakk'ın sevgisi ve O'nun övgüsüdür; Allah'ın haslarını sevmek, Allah'ı sevmektir.

Buraya kadar zikredilenler orta derecedekilerin makamlarına göredir. Bunlar çokluk hicâbında açıktırlar. Tüm gizli ve daha gizli şirk mertebelerinin tümünden arınmış değildirler. Henüz hulûs ve ihlâs mertebelerinin kemâline ulaşmamışlardır.

Ama bazı özel hallerde, kalb ehlinin irfanına göre tüm nimetler ve tüm kemâl, cemâl ve celâller, tüm övgüler, zâtî tecellî sûretidir. Yapılan tüm hamd ve övgüler, Hakk Teâlâ'nın mukaddes zâtına döner ve O'nunla alakalıdır. Hatta hamd ve övgünün kendisi dahi O'nun kendisinden kendisinedir. Bismillah'ın "Bâ" sının, "elhamdulillah" a bağlanılı olmasında buna işaret vardır.

Bil ki Allah'a giden yolcu ve Allah yolunun mücahidi bu ma'ârif konusunda sadece bilgi sahibi olmakla yetinmemelidir. Ömrünü sadece delillendirme vb. ilimlere harcamamalıdır. Böyle ilim hicâbdır; hatta en büyük hicâbdır. Çünkü bu merhale, tahta ayakla, hatta Süleyman'ın kuşuyla katedilemez. Bu vadi mukaddeslerin vadisidir. Bu merhale doğruların merhalesidir. Makam, mevki, şeref, kadın, çocuk sevgisi nalınları çıkarılmadıkça, gayrıya güvenme ve teveccüh etme asası elden atılmadıkça mukaddes vadiye, yani ihlâsa erdirilmişlerin mekânına, mukaddeslerin menzilgâhına adım atılamaz. Eğer sâlik bu vadide ihlâsın hakikatlerine adım attıysa ve hayâl içinde hayâl olan çokluklara, dünyaya ayağının ardıyla vurduysa; benlikten kalıntılar da kalmış olsa gayb aleminden kendisine yardım gelir ve Allah'ın tecellîleriyle benlik dağı paramparça olur. Sonra yere düşme ve fenâ hâli hâsıl olur.

Bu makamlar, katı kalblere; dünyadan ve dünya zevklerinden başka bir şey içinde bulunmayan kalblere, şeytanî aldatmadan başka bir şey tanımayan kalblere çok uyumsuz gelir. Bunları hayâl ürünü olmakla itham ederler. Oysaki biz şu anda tabiatta ve dünyada var olan fenâdan, bu âlemden her yönüyle daha zâhir olan gayb alemlerinden gafiliz ve o alemleri isbat etmek için, Hakk celle ve a'lâ'nın mukaddes zâtını ispat için burhâna, delile teşebbüs ediyoruz. Bu, irfan ve sülûk ashâbının iddia ettikleri fenâdan daha gâib ve acaiib değil mi? Bizim kulağımız gözümüz o kadar tabiatta boğulmuş ki, gayb âleminin müthiş hareketliliğinden habersiziz.

Nakil ve Tahkik

Bil ki edebiyat ve zâhir uleması demişlerdir ki “hamd” dille ihtiyârî güzelliğe övgüdür. Onlar tüm dillerden gafil oldukları için, bu etten dilden başka Hakk’ı tesbîh etmeyi, O’nu hamd etmeyi mecaz olarak nitelendirmişlerdir. Dolayısıyla Hak Teâlâ’nın tekellümünü söz var etmek olarak nitelendirmişler, diğer varlıkların tesbîh ve hamd etmesini zâtî tekvînî olarak bilmişlerdir. Bunlar gerçekte konuşmayı kendi türlerine münhasır bilmektedirler. Hak celle celâluhu ve diğer varlıkları –Allah’a sığınırız- dilsiz, lal zannederler. Bunu Hakk’ın mukaddes zâtının tenzihi olduğunu zannetmişlerdir. Oysa bu, sınırlama ve hatta ta’tîl²⁰⁹ ettirmedir ve Hakk bu tenzihten münezzehdir. Umumun yaptığı tenzihlerin çoğu, sınırlama ve benzetmeden ibarettir. Biz bundan önce kelimelerin mutlak anlamları için nasıl türediğini anlatmıştık. Şimdi diyoruz ki: Biz sözlük anlamı veya sözlüksel gerçekliğinin, ilâhî hakikatini doğrulaması gerektiği hususuna bağlı kalmak zorunda değiliz. Itlâkın sıhhati ve aklı hakikat, bu konuların ölçüsüdür. Gerçi sözlüksel hakikat de önceki beyanla sabit olmuştu. Öyleyse diyoruz ki lisan, konuşma, kelam, yazmak, hamd etmek, medhetmek, övmek için mertebeler vardır. Bu mertebeler varlıksal boyutlarla uyumludur. Hamd, her durumda bir güzel hakkındadır ve övgü bir güzelliğe ve kemâle yönelik olduğundan, Hak celle ve a'lâ, zâtî ilmine göre hüviyetin

²⁰⁹ Allah’ın sıfatlarını yok sayma.

gaybının huzurunda kendi cemîlinin cemâlini müşâhade etmiştir. Ve bu müşâhade ilim ve şuhûd mertebelerinin en tamı ile gerçekleşir. Sevinçlerin en üstünü ve en şiddetlisiyle kendi zât-ı cemîliyle surûr içindedir. Öyleyse ezeli tecelliyle tecellîlerin en yüce mertebeleriyle Hazreti Zât, zât için tecellî etmiştir. Bu, tecellî ve gaybda saklı olanı açığa çıkarma ve zâtî okuma, zâtî kelam (konuşma)dır. Zâtın diliyle gaybın huzurunda gerçekleşmiştir. Bu kelâmî tecellînin müşâhadesi, zâtın iştirakidir. Hakk'ın zâtının zâtını senâ etmesi, Hakk'ın senâsıdır ki diğer varlıklar onun idrâkinden acizdirler. Nitekim varlıkların en değerlisi, en üstünü, Allah'a en yakın olan son Peygamber'in mukaddes zâtı, bu hususta kendi acziyetini itiraf etmiştir. Şöyle demiştir: “Sana senâ etmeye güç yetiremem. Sen kendin kendine senâ ettiğin gibisin.” Malumdur ki senânın sayılması kemâl ve cemâle ma'rifetin dalıdır. Mutlak cemâle tam ma'rifet hâsıl olmayacağından, hakikî senâ da gerçekleşmez. Ma'rifet ashâbının ma'rifetinin son noktası aczin bilinmesidir.

Ma'rifet ve sülûk ehli derler ki Hak Teâlâ beş lisanla kendini hamd ve metheder. Bu lisanlar, zâtın zât olması hasebiyle olan zât lisanıdır; gaybın ehadiyyet lisanı, cem'iyyet vâhidiyyet lisanı, tafsîlî isimler lisanı, aynlar lisanı. Bunlar zuhûr lisanından başkadırlar. Zuhûr lisanının ilki meş'iyyet lisanıdır, ta taayyünlerin son mertebelerine kadar. Bu, varlıksal çoklukların lisanıdır.

Bil ki tüm varlıklar için bir mahz (safî ve hâlis) hayat olan gayb âleminde bir haz, hatta hazlar vardır. Hayat, varlık evinin tümünde akmaktadır. Bu konu yüce felsefe erbâbının yanında burhânla, kalb ve ma'rifet ehlinin yanında müşâhade ve aynıyla sabittir. Ayet-i kerimeler ve vahyin evliyâsının hadis-i şerifleri de delâlet etmektedir. Genel felsefe hicâbındakiler ve zâhir ehli, varlıkların nutkunu (konuşmasını) derk etmedikleri için te'vile yönelmişlerdir. Ne gariptir ki zâhir ehli, felsefe ehlini Allah'ın kitabını akla göre te'vîl etmekle suçlamalarına rağmen, kendileri tüm açık âyet ve sahih hadisleri te'vîl etmektedirler. Varlıkların konuşmasını derk etmedikleri için, ellerinde bir delilleri olmadığı halde uzak ihtimal bir anlam verdikleri anda Kur'ân'ı te'vîl etmektedirler.

Varlık alemi, hayatın aslı; bilgi ve şuurun hakikatidir. Varlıkların tesbîhi, tekvîni tesbîh değil, şuurunda konuşan tesbîhtir. Varlıkların tümü, varlıktan nasibleri ölçüsünce ve uyarınca azameti büyük olan Yaratıcı'yı tanımaktadırlar. İnsan, tabiatla meşgul olması ve çoklukta boğulması neticesinde tüm bu varlıkların hepsinden daha hicâbdadır. Ancak beşeriyet elbisesinden çıkıp, çokluk ve gayrılık hicâblarını yırtıp, hicâb olmadan Cemîl'in cemâlini müşâhede ederse durum böyle olmaz. Onun hamd ve övgüsü tüm hamdlerden ve övgülerden daha kapsayıcıdır. O, Hakk'ı O'nun tüm sıfatlarıyla ve tüm isimleriyle över ve ibâdet eder.

Tamamlama

Bil ki “elhamdulillah” kelime-i şerifesi yukarıda yapılan açıklamaya göre kapsayıcı kelimelerdendir ki, eğer birisi incelikleriyle ve hakikatleriyle Hakk'ı hamd ederse hamdin hakkını beşeriyetin takati ölçüsünde yerine getirmiş sayılır. Bu yüzden hadis-i şeriflerde bu anlama işaret edilmiştir. Bir rivayet-i şerifede buyuruluyor ki: İmam Muhammed Bâkır (a.s.) bir evden çıktı. Bineği yoktu. Şöyle buyurdu: “Eğer binek bulunursa Allah'ı hakkıyla hamd edeceğim.” Binek bulununca, ona bindi ve elbisesinin düzeltti, sonra buyurdu: “Elhamdulillah (Hamd Allah'a olsun).”²¹⁰ Yine Resûlullah (s.a.)'den naklediliyor ki şöyle buyurdu: “Lâ ilâhe illallah mizanın yarısıdır. Elhamdülillah da mizanı doldurur.”²¹¹ Elhamdülillah bu beyanla tevhîdin de câmiidir (toplamıdır).

Yine Allah Resûlü (s.a.)'den şöyle nakledilmiştir: “Kulun ‘elhamdülillah’ demesi, terazisinde yedi gök ve yedi yerden daha ağırdır.”²¹² Yine o Hazret'ten naklediliyor: “Eğer Allah kullarından bir kula dünyanın tümünü verse, sonra o kul ‘elhamdülillah (hamd Allah'adır)’ dese, söylediği kendisine verilenden daha üstündür.”²¹³ Yine o Hazret'ten nakledilmiştir: “Hiçbir kul, ‘elhamdülillah’ sözünü

²¹⁰ *Usûl-ü Kâfi*, c. 3, s. 152.

²¹¹ *Bihâru'l-Envâr*, c. 90, s. 210.

²¹² *Müstedrekü'l-Vesâil*, c. 5, s. 314; Âlu'l-Beyt Müessesesi Yayınları.

²¹³ *Mekârimu'l-Ahlâk*, s. 307.

söyleyenden Allah katında daha sevimli değildir. Bu yüzden Allah onunla (bu cümleyle) kendisine senâ etmiştir.” Bu konuda hadisler oldukça çoktur.

*
**

“Rabbî'l-âlemîn” (Alemlerin Rabbi) sözüne gelince:

“Rab”, eğer yüce, sabit ve efendi anlamlarında olursa zâtî isimlerdendir. Eğer sahip, mâlik, gâlib, kâhir manasında olursa sıfatî isimlerdendir. Eğer mürebbî, nimet veren, tamamlayan manasında olursa fiilî isimlerdendir.

“Âlem” eğer Allah’tan gayrı her şey olsa, “Rabb”i sıfatın isimlerinden tutmak gerekir. Eğer maksûd “mülk âlemi” olsa, ondan murad fiilin ismidir. Her hâlükârda burada maksûd ism-i zât değildir. Başka bir bakış açısıyla, “alemler”den maksad bu mülkî alemler olması durumundaki nükte, Allah’ın terbiyesi ve meş’iyeti altında kendi layık kemâline ulaşmasından dolayıdır. Buna uygun olarak “Rab”, fiilî isimlerden olan mürebbî manasında olur.

Bil ki bu risalede ayet-i kerimelerin cümle yapısı, sözlüksel inceleme ve edebî araştırmaları üzerinde durmuyoruz. Çünkü bu noktalara genellikle değinmişlerdir. Asla değinilmeyen veya eksik zikredilen hususlar burada zikredilmektedir.

Bilinmelidir ki zât, sıfat ve fiil isimleri ma’rifet ehlinin ıstılahlarıyla mutabıktır. *İnşâ’u’d-Devâir* kitabında, isimleri zât isimleri, sıfat isimleri ve fiil isimleri olarak taksim etmişlerdir:

“Zât isimleri: O, Allah, Rab, Melik, Kuddûs, Selam, Emniyete Çıkaran Mü’min, Kapsayıcı, Aziz, Cebbâr, Mütekebbir, Aliy, Azîm, Zâhir, Bâtın, Evvel, Âhir, Kebîr, Celîl, Mecd, Hakk, Mübîn, Vâcid, Mâcid, Samed, Müteâli, Ganî, Nur, Vâris, Zülcelâl, Rakîb.

Sıfat isimleri; Hayy, Şekûr, Kahrîr, Kâhir, Muktedir, Gaviy, Kadîr, Rahmân, Rahîm, Kerîm, Gaffâr, Gâfur, Vedûd, Raûf, Halîm, Sabûr, Birr, Alîm, Habîr, Muhsî, Hakîm, Şehîd, Semî’, Basîr.

Fiil isimleri: Mubdî, Vekîl, Bâis, Mucîb, Vâsî’, Hasîb, Mukîr, Hafîz, Hâlık, Bârî’, Musavvir, Vehhâb, Rezzâk, Fettâh, Kâbız, Bâsit, Hâfid, Râfî’, Muizz, Muzill, Hakem, Adl, Latîf, Muîd, Muhiyî, Mumîr,

Vâlî, Tevvâb, Muntakîm, Muksît, Câmî‘, Muğnî, Mânî‘, Dârr, Nâfi‘, Hâdî, Bedî‘, Reşîd.”²¹⁴

Bu sınıflandırmadaki ölçüyle ilgili şöyle demişlerdir: Tüm isimlere zâtın isimleri olması, zâtın zuhûru hasebiyle zâtın isimleri denir. Sıfatların ve fiillerin zuhûru hasebiyle sıfatı ve fiili isimler denir. Yani hangi itibar daha zâhir olursa isim ona tabidir. Bu cihetten, bazen bazı isimlerde iki veya üç itibar toplanmaktadır. Bu yönden zâtî, sıfatî ve fiilî isim veya bu üçünden ikisine ait isim olabilir. “Rabb” ismi buna örnektir. Bu konu yazara doğru gelmiyor ve irfânî zevkle de mutabık değildir. Bu sınıflandırmaya göre, bu isimlerde ölçü, sâlik ma‘rifet adımıyla fiilî fenâya ulaştıktan sonra Hakk Teâlâ’nın onun kalbine ettiği tecelliler, fiilî isimlerin tecellileridir. Sıfatî fenâdan sonra sıfatî tecelliler, zâtî fenâdan sonra zâtın isimlerinin tecellileri kendisinde olur. Sıfatî müşâhadelerinden sıfatların isimleri olur; zâtın isimleri de aynı şekilde. Bu konu çok geniştir. Bizim burada onları açıklamamız, bu risalenin boyutuna sığmaz. *İnşâü’d-Devâir* kitabında zikredilen sınıflandırma, kendisinin esas aldığı ölçüyle mutabık değildir. Sayılan isimlere bakıldığında bu görülecektir. Ve denilebilir ki, isimlerin üç sınıfa ayrılmasına Kur’ân-ı Kerîm’de de işaret edilmiştir. Bunlar Haşr Sûresi’nin son ayetleridir. Allah-u Teâlâ buyuruyor ki: “O Allah ki O’ndan başka ilah yoktur. O Rahmân’dır, Rahîm’dir...”²¹⁵

Belki bu ayet-i kerimelerin birincisi esmâ-i zâtiyyeye, ikincisi esmâ-i sıfatiyyeye ve üçüncüsü esmâ-i ef’aliyyeye işaret etmiştir. Zâtiyyenin sıfatiyyeye ve onun da ef’aliyyeye önceliği, varlıksal hakikatlerin ve ilâhî tecellilerin sırasına göredir. Müşâhade ashâbının müşâhade sırasına göre ve kalb erbâbının kalblerine tecellilerin sırasına göre değildir. Bilinmelidir ki ayet-i kerimelerin başka sırları da vardır ki onları zikretmek burada uygun değildir. İkinci âyetin sıfatî isimler, üçüncüsünün ef’âlî isimler olduğu çok açıktır. Ama “gaybı ve şehâdeti bilen” ve “Rahmân” ve “Rahîm” isimlerinin zâtî isimler

²¹⁴ *İnşâü’d-Devâir*, s. 28.

²¹⁵ Haşr 22.

olması şuna dayanır: Gayb ve şehâdet, bâtın ve zâhir isimlerdendir. Rahmâniyyet ve Rahîmiyyet, “feyz-i akdes”in tecellilerindendir, “feyz-i mukaddes”in değil. Hayy, Sâbit, Rabb gibi isimlerin zâtî isimlere daha yakın görünmesine rağmen, bu isimlerin zikre mahsus kılınmasının sebebi, belki onların kapsayıcılığından olabilir. Zira bu isimler, isimlerin analarındandır. Vallahu a’lem.

Tenbih

“Âlemler” lafzının manası ve türediği kökü hususunda büyük ihtilaf vardır. Bazıları demişlerdir ki “âlemler” lafzı çoğuldur ve tüm mahlûkâtın türlerini maddi olsun mücerred olsun kapsamaktadır. Her türün kendisi bir âlemdir. Bu çoğulun kendi cinsinden tekili yoktur. Meşhur görüş budur.

Bazıları demişlerdir ki “âlem”, “âlim” kelimesinin ism-i mef’ulüdür. Bu durumda “alemler”in manası “bilinenler” oluyor. Bu görüş haddi zâtında delilsiz ve uzak bir ihtimal olmasıyla birlikte “bilinenlerin rabbi” anlamı çok soğuk ve alâkasızdır.

Bazıları da onun “alâmet” kelimesinden türediğini söylemişlerdir. Bu durumda tüm varlıklara şâmil olur. Zira her şey Zât-ı Mukaddes’in alâmeti, göstergesi ve ayetidir. “Vav” ve “nun” (çoğul eki) da akıl sahiplerini kapsamasından dolayıdır.

Bazıları ise “ilim” kelimesinden türediğini savunmuşlardır.

Her hâlükârda onun tüm varlıklara ıtlâk olması sahihtir. Fakat “âlem”, Allah’tan gayrısına ıtlâk olur. Her tür ve her ferde de bazen ıtlâk olur. Eğer “âlem” lafzını her ferd ve türe ıtlâk ettiren kimse örf ve lügat ehli ise, her ferd Yaratıcı’nın alâmeti olması cihetiyle sahihtir. *“Her şeyde O’na bir âyet (nişane) vardır.”*

“Rabb” eğer sıfat isimlerinden ise, ve manası da malik ve sahip olursa, “âlemler” ile Allah’tan gayrı her şeyin murad edilmiş olması mümkündür. Bu, mülk âleminin ve mücerred gaybî varlıkların tümünü içerir. Eğer fiili isimlerden ise –ki bu anlam daha zâhirdir– “alemler”den maksad sadece mülk âlemi olur. Çünkü “Rabb”, o

zaman mürebbî (terbiye eden) anlamında olur. Bu anlamda tedric²¹⁶ olması gerekir. Mücerred âlemlerde zamansal tedricilikten münezzehtirler. Gerçi yazarın görüşüne göre tedric ruhu dehr âleminde tahakkuk halindedir. Bu anlamda zamansal hudûsun isbatı ile, zamanın ruhu ve tedricin zamansallığını mücerred âlemlerde de ispat ettik. İrfan meslekinde de zamansal hudûsu tüm âlemler için sabit biliyoruz; ama kelimcilerin ve hadisçilerin anlayışındaki gibi değil.

Başka Bir Tenbih

Bil ki “hamd”, cemîlin mukabilindedir, yani güzelliğe hamd edilir. Ayet-i kerimeden anlaşılıyor ki hamd ve sitayiş, ism-i a‘zam makamı içindir. İsm-i azam, câmi‘ (toplayıcı) isimdir. Âlemlerin rubûbiyet makamını, rahmet-i Rahmâniyye ve Rahîmiyye’yi ve din gününün mâlikliği makamını kapsar. Öyleyse bu isimler, yani Rahmân, Rahîm ve Mâlik isimlerinin hamd etmede önemli bir dahlinin olması gerekir. Biz sonra “mâlik-i yevmiddîn” ayetini anlatırken bu konuya ayrıntılı olarak değineceğiz.

Şimdi, âlemlerin Rablığı makamıyla hamd etmek arasındaki ilişkiden bahsedeceğiz:

Birisi odur ki hamd edenin kendisi âlemlerdendir; hatta kendi başına bir âlemdir. Ma‘rifet ehlinin görüşüne göre, varlıkların her biri kendi başına bir âlemdir. Hakk’ı hamd etmelidir ki onu Rabb’in terbiye eliyle zaaftan, eksiklikten, vahşetten, maddî yokluk karanlığından insâniyet kuvvetine, kemâle, tuma’nineye, huzura, nurâniyete çıkarsın. Cismânî, unsurî, madenî, bitkisel, hayvânî menzillerden bir düzen altında müretteb bir şekilde zâtî, cevherî hareketlerle; fitrî ve cibilliyetsel aşklarla ilerletip insâniyet menziline ulaştırır. Menzillerin en şerefli bu insâniyet menzildir. Bundan sonra da terbiye eder, yetiştirir ki insanın hayâline dahi sığmaz.

Pes edem gerdem edem çun erganun

Guyedem innâ ileyhi râciûn

²¹⁶ Derece derece ilerlemek. Birisini bir şeye yavaş yavaş vardırmak.

Yok olurum, sûretlerin hepsini terk ederim de erganun gibi
 “Biz mutlaka O’na dönücüleriz” derim.²¹⁷

Diğeri ise şudur ki, felekiyât, unsuriyât, cevheriyât ve araziyyâtın mülk aleminin düzeninin terbiyesi, kâmil insanın vücudunun mukaddimesidir. Hakikatte o tahakkuk âleminin özeti, âlemlerin gayesidir. Bundan dolayı son doğandır. Mülk alemi de zâtî cevherî hareketle hareket halinde olduğundan ve bu hareket, zâtî ve tamamlayıcı hareket olduğundan, nereye sonlanırsa o yaratılışın gayesi ve seyrin sonudur. Dolayısıyla Hakk Teâlâ’nın terbiye eli tüm kâinatta insanın terbiyesi için çalışmaktadır. İnsan, ilk ve sondur.

Bu zikredilen mevzu cüz’î fiillerde ve varlığın mertebelerine bakıldığında söz konusudur. Yoksa mutlak fiil Hakk Teâlâ’ya aittir. Sonu, O’nun mukaddes zâtından başkası değildir. Bu konu kendi alanında burhânla sabittir. Cüz’î fiillere de baktığımızda insanın yaratılışının gayesi mutlak gayb âlemidir. Bir kudsî hadiste buyrulmuştur: “Ey Âdemoğlu! Eşyayı senin için yarattım, seni de kendim için yarattım.”²¹⁸ Kur’ân-ı Kerim’de Mûsâ ibn İmrân (a.s.)’a hitapla Allah-u Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Seni kendim için seçtim.*” Ve yine buyuruyor ki: “*Seni seçtim.*” Öyleyse insan, Allah için yaratılmış mahluktur; O’nun için yapılmıştır. Varlıklar arasında o, seçilmiş varlıktır. Seyrinin sonu Allah’ın kapısına vusûl (varış), Allah’ın zâtında fânî olmak, fenâfillaha itikafdır; Allah’a, Allah’tan, Allah’ta ve Allah’la dönüştür. Kur’ân-ı Kerimde buyuruyor ki: “*Dönüşleri bizedir.*”²¹⁹ Diğer varlıklar insan vasıtasıyla Hakk’a dönerler. Hatta onların dönüşü insanadır. Ziyâret-i Câmîa’da buyuruyor ki: “Mahlûkâtın dönüşü sizedir, hesapları sizin üzerinizdir.” Ve buyuruyor ki: “Sizin vesilenizle Allah açar, sizin vesilenizle hatmeder.” Kur’ân-ı Kerim’de “*Şüphesiz onların dönüşleri bizedir. Sonra onları hesaba çekmek de elbette bize aittir.*”²²⁰ buyrulması ve Ziyâret-i Câmîa’da “Mahlûkâtın dönüşü sizedir ve onların hesabı sizin üze-

²¹⁷ Mesnevî, c. III, beyit no: 3903-3906.

²¹⁸ İlmü’l-Yakîn, c.1, s. 381.

²¹⁹ Gâşîye 25.

²²⁰ Gâşîye 25, 26.

rinizedir” buyurması da tevhîdin sırlarından bir sırdır. Onda şuna işaret vardır: Kâmil insan’a dönüş Allah’a dönüştür. Zira kâmil insan Allah’ta mutlak fânî ve Allah’ın bekâsında bâkîdir. Kendinden bir taayyün, benlik ve enâniyeti yoktur. Kendisi Allah’ın esmâ-i hüsnâsındandır ve ism-i a’zamıdır. Nitekim bu konuya Kur’ân-ı Kerim ve hadis-i şerifler işaret etmektedir.

Kur’ân-ı Kerim, ma’rifet ehlinin akıllarını hayran bırakan tevhîdin latifeleri, hakikatleri, sırları ve inceliklerini içerir. Ve bu, Kur’ân-ı Kerim’in büyük bir mucizesidir. Zirvedeki fesâhat, belâgat, gaybden haber verme, ahkâmının hükümleri, aile düzenini sağlamlaştırması gibi mucizelerin her biri hârikulâde mucizelerdir. Denilebilir ki Kur’ân-ı Şerif’in fesâhatiyle meşhur olması ve diğer mucizelerinin önüne çıkmasının sebebi şuydu: İslâm’ın başlarında Araplar bu konuda uzmanlaşmışlardı ve sadece bu yöndeki mucizeyi algılayabiliyorlardı. Ondan daha önemli mucizevî yönler vardı ve bunları idrâk etme çıtası daha yüksekti. O zamanın Arapları bunları derk edemiyorlardı. Şimdi de onların seviyesinde olanlar bu seviyeden yukarısını algılayamamaktadırlar. Ama ma’ârifin sırlarına ve inceliklerine aşına olanların, tevhîd ve tecrîdin latifelerinden haberdar olanların Allah’ın kitabına bakış yönleri ve arzularının kıblesi o yüce marifetlerdir. Başka yönlere fazla teveccühleri yoktur. Her kim Kur’ân’ın irfanını ve İslâm ariflerini –ki onlar ma’ârifini Kur’ân’dan almışlardır– diğer dinlerin bilginleriyle, onların eserleriyle kıyaslayacak olursa, İslâm ma’ârifinin ve Kur’ân’ın yüce derecesini anlar. Bu kitabın Allah’ın vahyi olduğunu, bilgilerinin Allah’ın verdiği bilgiler ve ma’arif olduğunu kolaylıkla tasdik eder.

İmânî Uyandırma

Bil ki Hakk Teâlâ’nın alemler üzerindeki rubûbiyeti iki türlüdür:

Birincisi; varlıkların tümü üzerindeki genel rubûbiyetidir. Bu rubûbiyet, tekvîni terbiyetleri kapsamaktadır. Her varlığı eksiklikten kendine uygun kemâle doğru rubûbiyetin tasarrufu altında ulaştırmaktadır. Tüm tabîi, cevherî terakkiler, hareketler, zâtî ve arazî değişimler rubûbiyetin tasarrufu altında gerçekleşir. Yani ilk

maddeden hayvâniyet aşamasına, cismânî kuvvetlerin ve hayvânî ruhun verilmesine kadar tekvînî terbiye ile hepsi şehâdet eder ki “Allah celle celâluhu rabbimdir.”

Rubûbiyet mertebelerinden ikincisi, teşriî rubûbiyettir. İnsan aittir. Başka varlıkların bu rubûbiyetten nasibi yoktur. Bu terbiye, kurtuluş yollarına hidâyettir. Saâdet ve insâniyet yollarının gösterilmesi ve onun tersinden sakındırılarak uyarılmasıdır. Enbiyâ (a.s.) vasıtasıyla açıklanmıştır. Kendi tercihi ve iradesiyle Âlemlerin Rabbi'nin terbiyesi ve tasarrufu altına giren kimse, aynı zamanda zâhirî ve bâtinî kuvveleri nefsânî tasarruf olmazsa insan türünün kemâline varır.

İnsan hayvâniyet menzilinde diğer hayvanlarla birliktedir. Bu menzilden sonra iki yolu vardır; bunlardan birini iradesiyle seçerek yolunu sürdürmesi gerekmektedir. Bunlardan biri saâdet yoludur. Bu, Âlemlerin Rabbi'nin dosdoğru yoludur: “*Muhakkak rabbim dosdoğru yol üzeredir.*” Diğeri ise şekâvet yoludur. “Şeytânî'r-racim”in eğri yoludur. Öyleyse, kul eğer memleketinin kuvvelerini ve azâlarını Âlemlerin Rabbi'nin tasarrufu altına verirse ve O'nun terbiyesiyle yolunu sürdürürse, bu memleketin sultanı olan kalb tedricen O'na teslim olur. Kalb, Âlemlerin Rabbi'nin terbiyesinin altında olursa, sair ordular da ona uyar. Memleket tamamen O'nun terbiyesi altına girer. Bu sırada kabir meleklerinin, “Rabbim kimdir?” sorusunun cevabında kendisinin gaybî dili, “Allah celle celâluhu rabbimdir” der. Kalbini ilâhî ve rubûbî eyleyen bir şahıs muhakkak Allah Resûlü'ne itaat eder, Hidâyet İmamları'na uyar, Allah'ın Kitabı ile amel eder. Dili, “Muhammed (s.a.) peygamberimdir, Ali ve masum evlâdı imamlarımdır; Kur'ân kitabımdır” der.

Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Resûlullah, Aliyyün veliyullah kalb levhasına nakşolmamışsa, bunlar nefsin bâtınının sûreti haline gelmemişse; Kur'ân-ı Kerim'le amel ve onda tefekkür, tezekkür ve tedebbür etmediyse; Kur'ân'la rûhî ve manevî irtibat kurmadıysa, büyük bir dehşet olan ölüm sarhoşluğunda ve ölüm anında tüm ma'ârif zihninden silinip gidecektir.

Azizim! İnsan bir beyin hastalığında tüm bildiklerini unutmaktadır. Fakat tezekkürün şiddetiyle, üns bulmakla ikincil fitriyyâtan olmuş şeyleri unutmaz.

Büyük bir hadise karşısında, dehşet verici bir olay karşısında insan kendisiyle alakalı birçok şeyden gaflet eder ve bildiklerinin üzerine unutkanlık çizgisi çekilir. Öyleyse ölümün dehşetinde, zorluklarında ve ölüm sarhoşluğunda ne olacak? Eğer kalbin kulağı açılmamışsa, yürek duyan olmazsa, ölüm anındaki ve sonrasında akaidd telkinlerinin ona bir faydası olmaz. Telkinin, ancak hak akâidden haberleri olanlara, kalb kulakları açık olanlara faydası vardır. Bu ölüm sekerâtında ve zorluklarında eğer bir gaflet hâsıl olmuşsa, bu vesileyle melekler onun kulağına ulaştırsın. Ama eğer insan sağır olursa, berzâh âleminin ve kabir âleminin kulağı olmazsa, asla telkini duymaz ve onun durumuna bir tesiri olmaz. Hadis-i şeriflerde bu söylediklerimize işaret edilmiştir.

“*Er-Rahmâni’r-Rahîm*” ayetine gelince; bil ki Hakk Teâlâ (celle ve a’lâ)’nın tüm isimleri ve sıfatlarının genel olarak iki makamı ve iki mertebesi vardır:

Biri zâtî isimler ve sıfatlarıdır. Bu isim ve sıfatlar Hazreti Vâhidiyet’te sabittir. Zâtî ilim zâtî tecellilerdendir. Zâtî kudret ve zâtî irade bunlardandır. Ve diğer zâtî şüunlar da bu sınıftandır.

Diğeri, fiilî isimler ve sıfatlar makamıdır. “Feyz-i mukaddes” tecellisiyle Hakk için sabittir. İşrâkîler, “fiilî bilgi”yi “tafsilî bilgi” olarak tanımlamışlardır. Hâce Nâsiruddîn de (Allah yüzünü aydınlat-sın) buna burhân ikame ederek, İşrâkîlere tabi olmuştur. Bu konu tahkîkin hilâfıdır. Tafsilî ilim zât mertebesinde sabittir. Zâtî ilmin keşif ve tafsilî fiilî ilimden daha yukarıdır ve çoktur. Bu husus nur burhânıyla sabit kılınmıştır. Fakat konunun aslı olan, varlık düzeninin Hakk’ın fiilî ve tafsilî ilmi olduğu konusu burhân sünnetinde ve irfan meşrebinde sabittir ve muhakkaktır. Gerçi daha yüksek bir meslek ve daha tatlı irfânî zevkte bu yollardan başka

bir tarik vardır. “Aşk dini bütün dinlerden ayırdır. Âşıkların şeriatı de, mezhebi de Allah’tır.”²²¹

Bilcümle, Rahmâniyyet ve Rahîmiyyet rahmeti için iki mertebe ve iki tecellî vardır. Biri Hazreti Vâhidiyyet’in zâtının mücellâsında feyz-i akdes ile tecellîsidir. Diğeri ise kevnîyye ayânlarının mücellâsında feyz-i mukaddes tecellîsiyledir. Sûrede “Rahmân” ve “Rahîm”, eğer zâtî sıfatlardan olursa –ki bu daha yakındır–, “*Rahmân ve Rahîm Allah’ın adıyla*” ayet-i kerimesinde bu iki sıfat “ad”a tabi bilinebilir. Böylece fiilî sıfatlardan olur ve asla tekrar olmamış olur. Tekid ve mübalağa olmaz. Bu ihtimale göre –tabii ilim Allah’ın yanındadır– ayet-i kerimelerin manası şöyle olur: “Allah’ın Rahmânî ve Rahîmî meş’iyyetiyle hamd O’nun Rahmânî ve Rahîmî zâtına mahsustur.” Meş’iyyet makamı, Zât-ı Mukaddes’in tecellîsidir. Rahmâniyyet ve Rahîmiyyet makamı, meş’iyyet makamının taayyünlerindendir. Dolayısıyla Rahmâniyyet ve Rahîmiyyet makamı, zâtî Rahmâniyyet ve Rahîmiyyetin tecellîsidir. Başka ihtimaller de vardır ki onları zikretmedik. Zira bu zikredilen ihtimal daha zâhirdir.

“*Mâlikî yevmiddîn*” ayetinin açıklamasına gelince; birçok kâri “melik” okumuşlardır. Bu iki kırâatin her biri için edebî tercihler zikretmişlerdir. Hatta ulemanın büyükleri, “melik”in “mâlik”e tercih edilmesi üzerine risale yazmışlardır. İki tarafın da savunduklarından itminan hâsıl olmamaktadır.

Yazarın görüşü şudur ki, “mâlik” tercih edilen, hatta müteayyindir (daha aşikârdır). Çünkü bu sûre-i mübareke ve Tevhîd sûre-i mübarekesi diğer Kur’ân sûreleri gibi değildir. Bu iki sûreyi insanlar farz ve nafilâ namazlarda okudukları için, her asırda yüzlerce milyon Müslüman işitmişlerdir. Onlar da daha önceki asırlarda yaşayan yüzlerce milyon Müslümandan işitmişlerdir. Aynı şekilde bu iki sûre-i şerifeyi duyma ile bu şekilde okuma, ne bir kelime az, ne bir kelime fazla, Hidâyet İmamları’ndan (a.s.) ve Allah Resûlü (s.a.)’nden sabittir. Kârilerin çoğunluğu ve ulemâdan birçoğu “melik”i tercih etmelerine rağmen bunlar, bu zarurî ve

²²¹ Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*.

kesin mütevâtir olan sabit okumaya hâlel vermemiştir. Onlara kimse tabi olmamıştır. Ulemâ, kârilere her birinin okuyuşunu takip etmeyi caiz bilmelerine rağmen, hiç kimse bu zarûretin karşısında namazlarında “melik” şeklinde okumamıştır. “Melik” okuyanlar da ihtiyaten okumuşlar, “mâlik” şeklinde de okumuşlardır. Nitekim nakli ilimlerdeki şeyhimiz, allâmemiz Şeyh Abdülkerim Yezdî (k.s.), muâsır ulemânın ricasından dolayı “melik” de diyordu. Fakat bu ihtiyat çok zayıftır. Hatta yazarın inancına göre hilâftır.

Kufî yazısında “melik” ve “mâlik” benzer yazılmıştır demelerinden, bu iddianın zayıflığı ortaya çıkmaktadır. Zira bu iddia, bu sûrenin kulaktan kulağa ve kırâatten kırâate geçerek sabit olmasıyla çok açıktır ki içi boş bir iddia ve itibarsız bir sözdür.

Aynı şey “küfüven” kelimesinde de geçerlidir. Bu kırâat Âsım’ın kırâatidir. “Vav”ın meftûh, “fâ”nın da zamme olması kulaktan kulağa geçme ile zarûreten sabit olmuştur. Diğer kırâatler bu kırâate zıt durmamışlardır. Gerçi bazıları kendilerince ihtiyat ediyorlar ve çoğunluk kırâat olan “fâ”nın zammesi ve “hemze” ile kırâat etmektedirler; fakat bu ihtiyat yersiz bir ihtiyattır.

Bazı rivayetlerde emredilmiştir ki, insanların okuduğu gibi Kur’ân’ı okuyun. Bu rivayetlerden kastedilen, kuvvetli zan üzere, “İnsanların çoğunluğu nasıl kırâat ediyorsa öyle kırâat edin”dir; yedi kırâat arasında muhayyersiniz anlamında değil. Bu durumda, Müslümanlar arasında meşhur olan kırâatlerin hâricindeki “melik” ve “küfüven” kırâatleri yanlış oluyor. Her hâlükârda insanlar arasında okunan şekliyle yaygın olan kırâat ile ve Kur’ân’da yazıldığı şekilde okumak ihtiyata daha uygundur. Vallahu a’lem.

Hikemî Tahkik

Bil ki Hakk Teâlâ’nın mâlikiyeti, kulların sahip olduklarına mâlikiyeti gibi veya sultanların memleketlerine sahip oldukları gibi değildir. Çünkü bu mâlikiyetler göreceli, nisbî ve itibarîdir; hakikî sahiplikleri yoktur. Halkın Hakk’a izafesi bu türden değildir. Gerçi fıkıh ulemasının yanında böyle bir mâlikiyet uzantısal olarak sabittir. Bu anlayışın burada zikredilen bakışla zıtlığı yoktur.

Aynı zamanda insanın uzuvlarına ve organlarına sahip olması türünden de değildir.

İnsanın zâhirî ve bâtinî kuvvetlerine sahip olması gibi de değildir. Gerçi bu mâlikiyet, Hakk Teâlâ'nın mâlikiyetine saydığımız sair mâlikiyetlerden daha yakındır.

Nefsin kendi fiillerine sahip olması türünden de değildir. Bu özellik nefsin şuûnundandır. Örneğin; zihnî sûretler ve onların kasılıp açılması nefsin iradesi altındadır.

Aklî âlemlerin, kendilerinin dışındakilere sahip oldukları türden de değildir. Zira, tüm imkânî tahakkuk alemi sınırlıdır. Muhtaçlık ve fakr zillet mührü alınlarına vurulmuştur. Sınırla sınırlandırılmış her şey, kendi fiiliyle sınırlılığı kadar bir ayrılığa, farklılığa sahiptir. Kayyûmî kapsayıcılığı yoktur. Dolayısıyla her şey kendi zâtı itibarıyla yaptıklarından ayırdır. Bu sebepten dolayı zâtî kayyûmî kapsayıcılığı yoktur.

Hakk Teâlâ'nın mâlikiyetine gelince, o hak, hakikî zâtî mâlikiyettir. İsrâkî izâfe ve kayyûmî kapsayıcılık ile mevcuttur. Asla zât ve sıfatında, varlıklardan hiçbir varlıkta ayrılık söz konusu değildir. O'nun mâlikiyeti yani sahip oluşu tüm alemlere eşit derecededir. Hiçbir varlık için farklılık arz etmez. Asla ve asla, maddî alemlere az yakın, mücerred ve gaybî alemlere daha çok yakın veya mâlikiyeti daha çoktur denemez. Böyle bir farklılık veya ayrılık, sınırlılık, imkân ve muhtaçlığı gerektirir. Allah-u Teâlâ da bundan yücedir ve büyüktür. Nitekim şu ayeti kerimeler ve hadis-i şeriflerin buna işaret etmesi mümkündür: “Biz ona sizden daha yakınız”²²², “Biz ona şahdamarından daha yakınız”²²³, “Allah göklerin ve yerin nurudur”²²⁴, “O gökte de ilahtır, yerde de ilahtır”²²⁵, “Göklerin ve yerin mülkü O'nundur.”²²⁶ Resûlullah (s.a.)'den nakledilen hadis-i şerifte şöyle buyuruyor: “Yerlerin en aşağısına iple salınsaydınız da

²²² Vâkıa 85.

²²³ Kaf, 16.

²²⁴ Nur 35.

²²⁵ Zuhruf 84.

²²⁶ Bakara 107.

Allah'a düşerdiniz.”²²⁷ Hz. Sâdık (a.s.), *el-Kâfî*'deki rivayet-i şerifte şöyle buyuruyor: “Hiçbir mekân O'ndan boş değildir; O'nu hiçbir mekân alamaz. Hiçbir mekâna O'ndan daha yakın bir mekân olamaz.”²²⁸ İmam Ali Nakî (a.s.) şöyle buyuruyor: “Bil ki en aşağı gökte olan aynen arşın üstündedir. Bilmesiyle, kudretiyle, sahip olmasıyla kapsamasıyla herşey tümüyle O'nun için birdir.”²²⁹

Allah-u Teâlâ'nın zât-ı mukaddesi eşyanın tümüne ve tüm alemlere eşit seviyede sahip olmasına rağmen, ayet-i şerifede “*din gününün sahibi*” diye nitelendirmesinin sebebi şu olabilir: Din günü toplanma günüdür. Bu yönüyle din gününün sahibi toplanma gününün sahibidir. Diğer günlerin sahibi, dağınık günlerin sahibi olur. Mülkî boyutta dağınık günlerin sahibi, melekût boyutunda toplanmaların sahibidir.

Bir başka ihtimal de şudur: Hakk Teâlâ'nın mâlikiyyet ve kahrhârlığının (mutlak hakim) zuhûru toplanma gününde gerçekleşir. Toplanma günü mümkünlerin Allah'ın kapısına dönme günü, varlıkların Allah'ın fenâsına yükselme günüdür.

Bu genel beyanın bu risaleye uygun olacak açıklaması şöyledir: Varlık nuru ve hakikat güneşi iniş seyrinde ise, gayb mekânlarından şehâdet alemine iniş süresince hicâbda ve gaybettedir. Başka bir ifadeyle, her inişte meydana çıkma (taayyün) vardır. Her taayyün ve kayıtlılıkta bir hicâb vardır. İnsan ise tüm taayyünlerin ve kayıtlılıkların kendisinde toplandığı bir varlık olduğundan, yedi karanlık ve yedi nur hicâblarının tamamında hicâbdadır. Muhtemelen aşağıların en aşağısı da tüm hicâb türlerinin hepsinin hicâbı altında olmaktan ibarettir. Bu varlık güneşinden ve sırf nurdan hicâbda kalmak, taayyünler ufkunda “gece” ve “kadir gecesi” diye tabir edilebilir. İnsan bu hicâblar altında bulunduğu müddetçe ezelin cemâlini müşâhadeden, ilk nuru görmekten mahrumdur. Yükseliş seyrinde tüm varlıklar tabiat aleminin aşağılarından tabîî hareketle

²²⁷ *İlmu'l-Yakîn*, c. 1, s. 54.

²²⁸ *Usûl-ü Kâfî*, c.1, s. 170; Kitâbu't-Tevhîd, Bâbu'l-Hareket vel İntikal, Hadis 3.

²²⁹ A.g.e. Hadis.

aslı vatanlarına ve hakikî mî'âdlarına rücu' ederler. Bu hareket, onların, Allah'ın fitratının çekimiyle, feyz-i akdes takdiri üzere fitratlarında (cibilliyetlerinde) bırakılmıştır. Âyet-i kerimelerde bu manaya çokça işaret edilmiştir. Nûrânî ve zulmânî (karanlık) hicâblardan tekrar kurtulurlar. Hakk Teâlâ'nın mâlikiyyeti ve kâhriyyeti tecellî eder. Hak, birliğiyle ve kâhhâriyyetiyle tecellî buyurur. Burada son ilke döner. Zâhir bâtına bağlanır. Zâhirin hükmü düşer. Bâtının hükümeti ortaya çıkar. Mutlak Mâlik'ten hitap gelir: "*Bugün mülk kimindir?*" Cevap veren olmadığı için kendisi buyurur: "*Bir ve mutlak galip (Kahhâr) olan Allah'ındır.*"²³⁰

Bu mutlak gün, hakikat güneşinin taayyünler hicâbının ufkundan çıkış günüdür. Bugün din günüdür. Çünkü varlıklardan her varlık kendine uygun ismin gölgesi altında Hakk'ta fânî olur. Sûra üflendiği zaman o isimden zuhûr eder. O ismin tabiileriyle yan yana gelir: "*Bir grup cennette, bir grup da ateştedir.*"²³¹

Kâmil insan bu alemde Allah'a sülûku ve O'na hicretiyle bu hicâblardan çıkar. Kıyametin, kıyamet saatinin, din gününün hükümleri onun için zâhir ve sabit olmuştur. Sonra Hakk kendi mâlikiyyetiyle onun kalbine bu namaz mi'râcında zuhûr eder. Dili de kalbinin tercümanı olur. Zâhiri, bâtınının müşâhedelerinin dili olur. İşte, mâlikiyetin din gününe has olmasındaki sırlardan biri budur.

Arşın İlhamı

Bil ki "arş" ve "arşın taşıyıcıları" hususunda ihtilafı görüşler vardır. Hadis-i şeriflerin zâhirlerinde de farklı ifadeler vardır. Gerçi bâtın hasebiyle farklılık ve ihtilaf söz konusu değildir. İrfânî nazara ve burhânî yola göre arş birçok manalarda kullanılmaktadır:

O manalardan birisi Vâhidiyyet hazretidir. O da mukaddes feyizdir. Onu taşıyanlar dört isimdir. Bu isimler, Evvel, Âhir, Zâhir ve Bâtun'dır.

²³⁰ Gafir 16.

²³¹ Şûrâ 7.

Diğeri, “mukaddes feyiz”dir. İsm-i azamın istivâsındadır. Onu taşıyan Rahmân, Rahîm, Rabb ve Mâlik’tir.

Bir diğeri de “Allah’tan başkası”na ıtlâk olmuştur. Onu taşıyanlar İsrâfil, Cebrâil, Mikâil ve Azrâil’dir.

Bir diğeri ıtlak, “cism-i küll”dür. Taşıyıcıları dört melektir. Bu melekler türlerin sahipleridir. Buna *el-Kâfi*’deki rivayet işaret etmektedir.²³²

Bazen de “ilm”e ıtlâk edilmiştir. İlimden maksat Hakk’ın fiilî ilmi olabilir. Bu, büyük velâyet makamıdır. Onun taşıyıcıları geçmiş ümmetlerde dört büyük kâmil velîdir. Onlar Nuh, İbrâhîm, Mûsâ ve İsâ (a.s.)’dır. Bu ümmette de dört kâmil velîdir. Onlar Hz. Resûl-i Hatmi, Emîru’l-Mü’minîn, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (a.s.)’dır.

Bu mukaddime bilindikten sonra bil ki Hamd Sûresi’nde zâta işaret eden “Allah” isminden sonra Rabb, Rahmân, Rahîm ve Mâlik isimleri zikredilmiştir. Bu isimlerin sayılmasının muhtemel sebebi şu olabilir: Bu dört ism-i şerif, vahdâniyyetin arşının bâtın olarak taşıyıcılarıdır. Onların zâhirleri ise Hakk’ın dört yakın meleğidir. Bu melekler tahakkuk arşının taşıyıcılarıdır. Mübarek Rabb ismi, Mikâil’in bâtınıdır. Rızıkları veren ve varlığın terbiyesini sağlayan müvekkil Rabb’in mazhariyetidir. Rahmân ism-i şerifi İsrâfil’in bâtınıdır. O ruhları inşa eden, sûra üfleyen, ruhların ve sûretlerin yayanıdır. Rahmân ismiyle varlıkları yayılır. Rahîm ism-i şerifi Cebrâil’in bâtınıdır. Varlıkların eğitilmesi ve kâmileştirilmesini sağlar. Mâlik ism-i şerifi Azrâil’in bâtınıdır. Ruhların alınmasını, sûretlerin alınmasını ve zâhirin bâtuna döndürülmesini üstlenmiştir. Buna göre sûre-i şerife, “mâliki yevmiddîn”e kadar vahdâniyyet arşına ve tahakkuk arşına şamildir. Taşıyıcılarına da işaret etmektedir. Demek ki tüm varlık dairesi ve gayb ve şehâdet tecellileri, sürenin burasına kadar zikredilmiştir. Kur’ân-ı Kerim onun tercümanıdır. Aynı anlam, toplam olarak ism-i a’zam olan “bismillah”ta mevcuttur; sebeblilik makamı olan “be” harfinde, sebebiyyetin sırrı olan “be”nin noktasında mevcuttur. Ali (a.s.) velâyetin ve sebebiyyetin sırrıdır. “Be”nin

²³² *Usûl-ü Kâfi*, c. 1, s. 121, 132.

altındaki nokta odur.²³³ Yani “be”nin altındaki nokta, velâyet sınırının tercümanıdır. Öyleyse düşün. Vallahu a'lem.

İrfânî Uyarı

Mâlik'ten önce Rabb, sonra Rahmân ve Rahîm'in gelmesinde belki bir latîfeye; dünyevî mülkî aleminden küllî fenâya, huzur makamına, Mâlikü'l-mülûk'un indine doğru seyrin niteliğine işaret edilmiş olabilir. Sâlik seyrin başlangıçlarında âlemlerin Rabbi'nin terbiyesi altındadır. Zira kendisi de âlemlerin bir mensubudur. Yolculuğu zaman ve tedricin tasarrufu altındadır. Seyr u sülûk adımlarıyla tabiat âleminin sınırlı olduğunda, âlemi kapsayıcı isimler mertebesi onun kalbinde tecellî eder. Bu mertebede her şeyin eşitlik yönü galiptir. Rahmân ismi, kapsayıcı isimler arasında daha fazla bir ihtisasa sahip olduğundan, o zikredilmiştir. Rahmân, rahmetin zuhûru ve rahmetin mutlak yayılması olduğu için Rahîm'den önce gelmiştir. Rahmân ismi bâtınlar ufkuna daha yakındır. Bundan dolayı irfânî yolculukta önce zâhirî isimler tecellî eder. Ondan sonra bâtınî isimler tecellî eder. Sâlikin seyri çokluktan vahdete doğru olduğu için, bu seyir mahz (sıf) bâtın isimlerde son bulur. İşte “Mâlik” bu isimlerdendir. Mâlikiyyet tecellisinde gayb ve şehâdet âleminin çoklukları yok olur. Küllî fenâ ve mutlak huzur gerçekleşir. Çokluk hicâblarından birlik zuhûruna geçtiğinde ve ilâhî saltanatın altına girdiğinde, huzurda müşâhadeye nâil olduğunda huzurdan konuşur: “Yalnız sana ibâdet ederiz.”

Demek ki sâliklerin seyir dairesinin tümü bu sûre-i şerifte zikredilmiştir; tabiat âleminin en son hicâblarından tüm zulmânî/karanlık ve nurânî hicâbların kaldırılmasına ve mutlak huzurun vuku bulmasına kadar. Bu huzur sâlikin büyük kıyametidir. Belki, “Sûr'a üflenir ve Allah'ın dilediği kimseler dışında göklerdeki herkes ve yerdeki herkes ölür”²³⁴ ayetindeki müstesna böyle seyir u sülûk ehli olanlardır. Onlara genel sûra üflenmeden önce bayılma ve mahv gerçekleşir. Belki de Restûlullah (s.a.)'in buyurduğu bu manaya

²³³ *Esfâr-ı Erbaa*, c. 7, s. 32; *Esrârü'l-Hukm*, s. 559.

²³⁴ Zümer 68.

işaret edebilir: “Ben ve saat, şu ikisi gibidir.” İki işaret parmağını birleştirmiştir.

Edebi Uyarı

Birçok tefsirde, “din” kelimesinin “karşılık” ve “hesap” olarak tanımlandığını gördük. Lügat kitaplarında da bu anlam zikredilmiştir. Arap şairlerinin sözlerini şahit getirmişlerdir. Örneğin; bir şairin şiiri şöyledir: “Bil ki nasıl din (mükâfât, karşılık, ceza) verirken öyle din alırsın.” Yine Sehl ibn Rabîa’ya ait bir şiirde de şöyle deniliyor: “Düşman başka kalmadı; onların bize karşılık verdikleri gibi biz de onlara karşılık verdik.” Yine demişlerdir ki “Deyyân” ismi Allah’ın isimlerindendir ve aynı manadadır. Belki de dinden murad edilen, hak şeriat olabilir. Kıyamet günü dinin eserleri açığa çıkacağından ve dinin hakikatleri perdenin ardından dışarı çıkacağından dolayı o güne din günü demek gerekebilir. Bugün nasıl dünya günüyse o gün de din günüdür. Zira bugün dünyanın eserlerinin ortada ve zuhûrda olduğu gündür. Dinin hakikati zâhir değildir. Bu Allah’ın buyurduğu şu söze benziyor: “*Allah’ın günlerini onlara hatırlat.*”²³⁵ O günler, Hakk Teâlâ’nın bir topluluğa kahır ve saltanatla davrandığı zamandır. Kıyamet günü de hem Allah’ın günü, hem de din günüdür. Çünkü Allah’ın saltanatının zuhûru ve Allah’ın dininin hakikatinin açığa çıkacağı gündür.

**

“İyyâke na’budu ve iyyâke nesta’in: Yalnız sana ibâdet eder, yalnız senden yardım dileriz” ayetine gelince: Ey aziz! Bil ki; sâlik kul ma’rifet yolunda tüm hamd ve medhleri Hakk’ın zât-ı mukaddesine has kılar. Varlığın daralma ve genişlemesini (kabz u bast) O’ndan bilir. İşlerin tümünün evvelde ve sonda, başlangıçta ve nihayette O’nun mâlikiyetinin elinde olduğunu bilir. Zâtî ve fiilî tevhîd, kalblerinde tecellî eder. Bundan sonra ibâdet etmeyi ve yardım dilemeyi Hakk’a münhasır kılar. Tüm tahakkuk âlemindeki her şeyin

²³⁵ İbrahim 5.

isteyerek ya da istemeyerek Zât-ı Mukaddes'e boyun eğdiğini görür. Varlık âleminde hiçbir güç sahibi görmez ki O'ndan yardım dilemiyor olsun. Bazı zâhir ehli demişlerdir ki, ibâdetin hasredilmesi hakikîdir, ama yardım dilemenin hasredilmesi hakikî değildir. Çünkü Hakk'tan başkasından da yardım istenebilir. Kur'an-ı Kerim'de de buyuruyor ki “iyilikte ve takvâda yardımlaşın.”²³⁶ Ve buyuruyor: “Sabır ve namazla yardım isteyin.”²³⁷ Ayrıca açıktır ki Peygamber-i Ekrem (s.a.)'in ve Hidâyet İmamları (a.s.)'in sîreti, onların ashâbı ve Müslümanların âdeti, çoğunluk mubah işlerde Allah'tan başkasından yardım istemek idi. Mesela hayvandan yardım almak; hizmetçiden, eşten, arkadaştan, elçiden, işçiden yardım istemek gibi. Bu, zâhir ehlinin üslûbudur. Ama Hakk Teâlâ'nın fiili tevhîdinden haberi olan kimse, varlığın düzeninin Hakk Teâlâ'nın fâilliğinin sîreti olduğunu görür. Varlıkta Allah'tan başka hiçbir müessir olmadığını burhânla veya şuhûdla ve basîretle bulmuştur. Basîret gözüyle ve nurlu kalble yardım dilemeyi, hakikî olarak Hakk'a hasreder. Başka varlıkların yardımını Hakk'ın yardımının sîreti olarak bilir. Zâhir ehlinin söylediğine göre, övgülerin sadece Hakk Teâlâ'ya mahsus olmasının da bir geçerliliği yoktur. Çünkü diğer varlıkların da –bu görüşe göre- tasarrufları, ihtiyaçları, güzellikleri, kemâlleri vardır ki övgüye ve hamde layıktır. Hatta diriltmek, öldürmek, rızık vermek, yaratmak gibi şeyler, Hakk ile halk arasında müşterektir. Bunlar ehlullahın nazarında şirkdir. Rivayetlerde de böyle düşünce ve davranışların gizli şirk olduğu buyurulmuştur. Nitekim bir şeyi hatırlamak için yüzük takmanın dahi gizli şirk olduğu buyurulmuştur.²³⁸

Özetle, “Yalnız sana ibâdet ederiz, yalnız senden yardım dileriz” cümlesi “Hamd Allah'a mahsustur” ayetinin şubelerinden ve devamındandır. Hakikî tevhîde işarettir. Tevhîdin hakikati kalbine tecellî etmeyen, kalbini mutlak olarak şirkten temizlemeyen kişinin

²³⁶ Mâide 2.

²³⁷ Bakara 45.

²³⁸ Meâni'l-Ahbâr, s. 379, Bâb-ı Nevâdiru'l-Meâni, Hadis 1. Bihâru'l-Envâr, c. 69, s. 96.

“*ıyyâke na’budu*” sözü doğru değildir. İbâdeti ve yardım dilemeyi Hakk’a hasredemez. Allah’ı gören ve Allah’ı isteyen olmayacaktır.

Ancak tevhîd kalbine tecellî ederse, tecellinin ölçüsünce varlıklardan sıyrılır ve Hakk’ın kutsî izzetine asılır. Allah’ın ismi sayesinde “*ıyyâke na’budu ve ıyyâke nesta’in*”i gerçekleştirinceye kadar müşâhede eder. “Sen kendin kendini senâ ettiğin gibisin”in²³⁹ hakikatlerinden bazıları kalbinde tecellî eder.

İşrâkî Uyarı

Bu risalenin açıklamalarından, gaybetten hitâba dönmenin noktası anlaşılmış oldu. Bu nokta sözün güzelliklerinden ve belâğatın meziyetlerindendir. Fasihlerin kelimasında sözün iltifatla bir halden başka bir hale dönüştürülmesi sözün güzelliklerindendir. Muhataba bir tazelik getirir. Fakat namaz vuslat mi’râcı olduğundan, kudsün huzuruna vusûl, üns makamına husûl olduğundan, bu sûre-i şerife rûhânî yükseliş ve irfânî yolculuk destûru verilmektedir. Kul, Allah’a sülûkun evvelinde tabiat âleminin karanlıktan hicâblarının ve gayb âleminin nurdan hicâblarının altında mahbus ve mahcubdur. Allah’a yolculuk, manevî seyr u sülûk adımıyla bu hicâblardan çıkıştır; hakikatte can evinden çıkıp Allah’a hicrettir; mahlûkât evinden çıkıp Allah’a dönmektir. Çoklukları terk etmek, başkalık tozlarından silkinmektir. Üç tevhîdi elde etmek, mahlûkâttan gaybet edip Rabb’in huzuruna girmektir. Huzurda konuşmak, Cemâl ve Celâl’in müşâhedesini ile kulluk sunmaktır. Allah’ı istemeyi, Allah’ı görmeyi kuds mahzarına ve üns mahfiline ulaştırmaktır.

“*İyyâke*” zamiriyle te’diye edilmesi, belki bu maksadı anlatmasının sebebi, bu zamirin zâtla alakalı olmasından ve çoklukların onda erimesinden dolayıdır. Sâlike bu makamda zâtî tevhîd hali gelebilir. İsimlerin ve sıfatların çokluğundan da sıyrılır. Kalbin çehresi çokluklar hicâblarından kurtulmuş bir halde Zât’ın hazretine gider. Ve bu, tevhîdin kemâlidir ki Muvahhidlerin İmamı, arifler

²³⁹ *Furû-u Kâfî*, c. 3, s. 324. *Misbâhu’l-Müteheccid ve Silâhu’l-Müteabbid*, s. 308.

halkasının sırrı, âşıkların önderi, meczubların ve mahbubların silsilesinin başı, Mü'minlerin Emîri (Allah'ın salâtu ve selâmı onun ve masum evlatlarının üzerine olsun) şöyle buyuruyor: “Tevhîdin kemâli O'ndan sıfatları nefyetmektir.”²⁴⁰ Çünkü sıfatın başkalık ve çokluk yönü vardır. Çokluğa bu teveccüh isimlerin çokluğu dahi olsa, tevhîdin sırlarından ve arındırmanın hakikatlerinden uzaktır. Bu yüzden şayet Âdem (a.s.)'ın günahının sırrı, belki isimler çokluğuna teveccüh etmesidir. O da nehyedilmiş ağacın ruhudur.

İrfânî Tahkik

Bil ki zâhir ehli, “*Sana ibâdet ederiz, senden yardım dileriz*” cümlelerinde çoğul olarak “biz” zamiri kullanılması hususunda bazı noktalar söylemişlerdir.

O cümleden şunlar vardır: Kul, hile-i şer'iyye yaparak ibâdetinin Hakk'ın dergâhında kabul olmasını sağlamak istemektedir. Bu da, kendi ibâdetini diğer mahlûkâtın ibâdetinin yanında, bu cümleden kâmil evliyânın ibâdetinin yanında Allah'ın dergâhına, O'nun rahmetine sunmak şeklindedir. Bu vesileyle kendisinin ibâdetinin de bu ibâdetlerin arasında kabul olmasını umar. Çünkü cömertin davranışı, ayırt etmemektir.

O cümleden namazın teşriî başlangıçta cemaate emir idi. Bu yüzden çoğul olarak eda edilmiştir.

Biz ezan ve kâmetin genel sırrında bir nokta söylemiştik. On-
dan, bu sır bir sınıra kadar keşf olmuş olur. O da şudur ki; ezan, mülkî ve melekûtî kuvvetlerin huzurda toplanmasının ilanıdır. Kâmet de onları huzurda tutmaktır. Sâlik, mülkî ve melekûtî kuvvetleri huzurda hazır ettikten sonra, onların reisi olan kalb, namaz imamlığına kalktıktan, “*Kad kâmeti's-salât*” dedikten sonra – ki “Mü'min tek başına cemaattir”²⁴¹ – “*Sana taparız, senden yardım dileriz, bizi hidâyet et*” demesi, tüm bu huzura geçmiş cemiyetin

²⁴⁰ *Usûl-ü Kâfî*, c. 1, s. 191, Kitâbu't-Tevhîd, Bâb-ı Cevâmî'u't-Tevhîd, Hadis 6.

²⁴¹ *Vesâilu's-Şia*, c. 5, s. 379.

kuds dergâhında huzura durması vasıtasıyladır. Hadis-i şeriflerde ve irfânın ve şuhûdun kaynakları olan Ehl-i Beyt (a.s.)’dan sâdır olmuş dualarda bu anlama işaret edilmektedir.

Yazarın bir başka düşüncesi de şudur: Sâlik “elhamdülillah”da, her övenden gelen tüm hamd ve övgüleri, mülkî ve melekûtî sûrette Hakk Teâlâ’nın zât-ı mukaddesine mahsus ve münhasır kılar. Delil öncülerinin ve irfan ashâbının kalblerinde zuhûra ulaşmıştır ki tüm varlık dairesi mülkû ve melekûtu ile idrâk şuuruna sahiptir; Hakk Teâlâ’nın tesbîh edicileri ve hamd edicileridir. Bu hamd ve tesbîhleri bilinçli bir şekildedir, tesbîhlerinin idrâkindedirler. Varlıkların tümünün, özellikle insanın fıtratında, mukaddes dergâhın önünde boyun eğşi mutlak olarak kayıtlıdır ve alınları mukaddes kapının eşiğinde toprağa düşmüştür. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyuruyor: “*Her şey onu hamd ile tesbîh eder; fakat siz onların tesbîhlerini anlamazsınız.*”²⁴² Diğer ayet-i kerimeler ve Masumların hadisleri bu ilâhî latifeye doludur. Bunlar felsefî delili teyit etmektedir. Öyleyse Allah’a giden yolcu, burhânî delil adımıyla ve imânî zevk ile veya irfânî müşâhade ile bu hakikati bulduğunda, her ne makamda ise varlığın tüm zerrecilerinin, gayb ve şuhûdun tüm sakinlerinin Mutlak Ma’bûd’a tapmakta olduklarını ve kendilerini Yaratan’ın talibi olduklarını müşâhade eder. Bundan dolayı çoğul (biz) zamiriyle izhâr eder ki; tüm varlıklar tüm hareket ve sükûnlarında Hakk Teâlâ’nın mukaddes zâtına ibâdet yapmakta, O’ndan yardım dilemektedirler.

Uyarı ve Nükte

Bil ki “*Yalnız sana ibâdet ederiz, yalnız senden yardım dileriz*” ayetinin sunulmasında, “*ibâdet ederiz*” sözünün, “*senden yardım dileriz*”den önce getirilmesinin sebebi üzerinde şöyle demişlerdir: “Burada ibâdet, yardım dilemekten önce gelmiştir, yardım etmekten önce değil. Bazen yardım, yardım dilemekten önce gerçekleşir. Ayrıca bu ikisinin birbiriyle irtibatından önce veya sonra gelmesinde

²⁴² İsrâ 44.

fark yoktur. Üstelik, yardım dilemek ibâdete başlamak içindir, gerçekleşmiş olan ibâdet için değil.” Bu yorumun çok soğuk bir yorum olduğu, irfânî zevk üstadlarına gizli değildir.

Yardım dilemenin Hakk Teâlâ'ya hasredilmesindeki nükte belki şudur: Allah'a yolculuk, ibâdeti O'na hasretmekten sonradır. Nitekim açıktır ki ibâdetinde muvahhid olanlar, ibâdetlerini Hakk Teâlâ'ya hasredenler, yardım dilemede müşriktirler ve yardım dilemeyi Hakk Teâlâ'ya hasretmiyorlar. Nitekim bazı müfessirlerden nakletmiştik ki, yardım dilemenin hasredilmesi hakikî değildir. Öyleyse ibâdetde hasretme muvahhidlerin başlangıç makamlarındandır. Yardım dilemenin hasredilmesi, Hakk'tan başkasının mutlak olarak terk edilmesidir.

Şunu da göz ardı etmeyelim ki yardım dilemek sadece ibâdetde değildir. Her işte yardım dilemektir. Bu da, sebepleri ortadan kaldırmak, çoklukları terk etmek ve Allah'a tam yöneliştir; başka bir ifadeyle ibâdetin hasredilmesi Hakk'ı istemek ve gayrıyı istemeyi terk etmektir. Yardım dilemenin hasredilmesi ise Hakk'ı görmek ve gayrısını görmeyi terk etmektir. Gayrıyı görmeyi terk etmek ariflerin makamlarında, sâliklerin menzillerinde gayrıyı istemekten sonradır.

İrfânî Fâide

Ey sâlik kul! Bil ki; ibâdeti ve yardım dilemeyi Hakk Teâlâ'ya hasretmek de sâliklerin kâmil derecelerinden değildir. Çünkü onda tevhid ve tecridle çelişme vardır. İbâdeti, ibâdet edeni, isteyeniyi görmek tevhidle çelişir. Hakikî tevhidde sâlikin kalbine tecellî etmesiyle bu çokluklar yok olur, bu olgular izmihlâle uğrar. Evet, gaybî cezbeden kendine gelmiş olanlar, sahv²⁴³ makamının kendileri için hâsıl olduğu kimselerde çokluk onlarda hicâb değildir. Zira insanlar birkaç taifedirler:

²⁴³ Allah sevgisinden doğan vecd ve istiğrakla kendinden geçtikten sonra his ve şuur hâline dönüş, iyiyi kötüden, faydalıyı zararlıdan ayıracak ve hepsini Allah'tan bilip hoşnut olacak seviyede bir şuura kavuşma.

Bir kısmı hicâbdakilerdir. Bunlar, bizim gibi bîçareler, tabiatın karanlık hicâblarına batmış olanlardır.

Bir kısmı sâliklerdir. Bunlar Allah yolunun yolcularıdır. O'nun kudsî sarayına doğru muhâcirlerdir.

Bir kısmı vâsılardır. Bunlar vâsıl olmuş, ulaşmışlardır. Bunlar çokluk hicâblarından çıkmış, Hakk'la meşguldürler. Halktan gafilirdirler ve hicâbdadırlar. Onlar için külli kendinden geçmişlik ve mutlak mahv²⁴⁴ hâsıl olmuştur.

Bir kısmı mahlûkâta geri dönenlerdir. Kemâle ulaştırma (mükemmelleştirme), hidâyet edicilik görevleri vardır. Peygamberler (a.s.) ve vasîleri (a.s.) gibi. Bu taife çoklukta vâkî olmalarına ve irşad ile meşgul olmalarına rağmen, çokluk onların hicâbı değildir. Onlar berzâhiyyet²⁴⁵ makamına sahiptirler.

Bundan dolayı “*ıyyâke na'budu ve ıyyâke nesta'ın*” bu taifele-
rin hallerine göre fark etmektedir. Biz mahcublarda sırf iddia ve sûret vardır. Eğer kendi hicâbımızın farkına varırsak, noksanlığımızı fark edersek, noksanlığımızı fark ettiğimiz ölçüde ibâdetimiz nurâniyyet kazanır; Hakk Teâlâ'nın inâyetine uğrar. Bu söz sâlikler için, sülûklarının adımı ölçüsü oranında hakikate yakındır. Vâsıllar için, Hakk Teâlâ'yı görmeleri ölçüsünde hakikattır; çokluğu görmeleri ölçüsünce ise sırf sûret ve alışkanlıktandır. Kâmiller için ise sırf hakikattir. Onların ne hak hicâbları vardır, ne de halk.

İmânî Uyandırma

Ey aziz! Bil ki biz tabiat âleminin bu kalın hicâblarında olduğumuz sürece, dünyayı imar etmeye vaktimizi sarf etmekle uğraşıyor olduğumuz sürece, Hakk Teâlâ'dan, O'nun zikrinden, fikrinden gafil olduğumuz sürece tüm ibâdetlerimiz, zikirlerimiz, kırâatlerimiz hakikat üzere değildir. Ne “*elhamdülillah*”da tüm hamdleri Hakk'a

²⁴⁴ Kulun beşerî zaatlardan kurtulup bütün iş ve davranışlarında Allah'ın külli irâdesine teslim olması durumu.

²⁴⁵ İnsanın bâtunî yönüyle Hakk, zâhirî yönüyle de halk âlemine mensup olması.

hasredebiliriz; ne de “*ıyyâke na’budu ve ıyyâke nesta’in*” de hakikat-ten bir yol katedebiliriz. Bu içi boş iddialarla Hakk Teâlâ’nın huzurunda ve mukarreb meleklerin, mürsel nebilerin, masum evliyânın huzurunda rezil rûsva olup başımızı aşağı eğerez. Hal dili ve söz dili dünya ehlinin övgüsüyle doluysa, nasıl “*elhamdülillah*” diyebilir? Kalbinin yüzü tabiatla doluysa, ilâhîlikten bir kokusu yoksa, dayandığı güvendiği sadece mahlûk ise, hangi dille “Yalnız sana ibâdet ederiz, yalnız senden yardım dileriz” diyebilir? Öyleyse eğer meydanın eriyen, himmet kemerini kuşan; Hakk Teâlâ’nın azame-tinde, aynı zamanda mahlûkun acziyeti, fakirliği ve muhtaçlığında, zikir ve tefekkürün şiddetiyle himmetini kuşan. Başlangıçta bu hakikatler ve bu latîfeleri kalbe ulaştır. Kalbini Hakk’ın zikriyle dirilt ki tevhîdden bir koku kalbinin damağına ulaşsın. Gaybî yardımla ma’rifet ehlinin namazına bir yol bulasın. Eğer meydan eri değilsen, en azından kendi kusurunu, eksikliğini devamlı gözünün önünde tut ve kendi çaresizliğine, aşağılığına, acziyetine teveccüh et. Utanarak işe koyul ve kulluk iddiasında bulunmaktan çekin. Latîfelerine mütehakkık olmadığın bu ayet-i kerimeleri kâmillerinden oku veya Kur’an-ı Kerim’in yüzünden okumak kastıyla oku da en azından bâtil ve yalan bir iddiada bulunmamış olasın.

Fıkî Bir Ayrımı

Fakihlerden bazıları, “*ıyyâke na’budu ve ıyyâke nesta’in*” gibi ayetlerde kendinden söyleme kastını caiz bilmemişlerdir. Onların zannınca bunun Kur’âniyyet ve kırâat ile çelişkisi vardır. Çünkü kırâat başkasının sözünün naklidir. Bu görüşün geçerliliği yoktur. Çünkü insanın birisini övmesi kendi sözünü de olabilir, başkasının sözünü de söyleyerek övebilir. Örneğin; Hâfız’ın şiiriyle birini övdüğümüz zaman burada övme gerçekleşmiştir ve Hâfız’ın şiirini de okumuş oluruz. Demek ki “*elhamdülillahi rabbi’l-âlemîn*” ile hakikî olarak tüm hamdleri ve övgüleri Hakk Teâlâ için inşa ettiysek ve “*ıyyâke na’budu*” ile Hakk’ın ibâdetini inşa ettiysek bu, “Allah’ın sözüyle Allah’ın hamdini yerine getirdik ve Allah’ın sözüyle yalnızca O’na ibâdet edeceğimizi söylemiş olduk” demektir.

Eğer birisi, hatta kendinden söyleme manasından arındırırsa, kırâati bâtıldır demesek de bu, ihtiyata uygun değildir. Evet, birisi onun anlamını bilmiyorsa öğrenmesi gerekmez. Kırâatin sûreti yeterlidir.

Hadis-i şeriflerde, okuyanın kendinden okumasıyla ilgili hususa işaret edilmiştir. Kudsî bir hadis-i şerifte şöyle buyuruyor: “(Kul) Namazda ‘Bismillâhi’r-Rahmâni’r-Rahîm’ deyince Allah, ‘Kulum beni andı’ der. ‘Elhamdülillah’ deyince, ‘Kulum beni hamd etti’ der...” Kuldan besmele ve hamd etme inşâi olarak söylenmedikçe “Beni andı, beni hamd etti” cümlelerinin anlamı yoktur. Mi’râc hadislerinde şöyle buyruluyor: “Şimdi vardın, öyleyse ismimi söyle.”²⁴⁶ Hidâyet İmamları (a.s.), namazda “*mâliki yevmiddîn*” ve “*ıyyâke na’budu*” ayetlerini tekrar ettiklerinde onlarda bayılma gibi haller olurdu. Buradan anlıyoruz ki, inşa (kendinden söyleme) ediyorlardı; sadece kırâat etmiyorlardı. Bu durum şuna benziyor: “İsmail şehâdet getirdi: Lâ ilâhe illallah diye.”

Ehlullahın namazının mertebeleriyle ilgili önemli ihtilâflarından biri, bu kırâat etme mertebelerinden kaynaklanmaktadır. Bu konuya daha önce işaret edilmişti. Bu mertebeler, kırâat edicinin kırâat ve zikirlerinin münşisi (inşâ edeni, kendinden söyleyeni) olmasıyla gerçekleşir. Bu konunun delilleri bundan daha çoktur. Özet olarak, Allah’ın kelamıyla inşâ etmenin cevazı, sakıncasızdır.

Fâide

Lügatçılar ibâdeti, saygı ve kendini aşağı görmenin son noktası olarak tanımlamışlardır. Öyleyse varlığın en üst mertebesi, nimetlerin en büyük kemâline sahip olandan başkası ibâdete lâyık değildir. Bu cihetten dolayı Hakk Teâlâ’dan başkasına ibâdet şirktir. İbâdet, tapma anlamında kullanılmaktadır. Aslında bu anlamdan daha fazla anlamı vardır. O da Yaratıcı’nın karşısında saygıdır. Bu yönden saygı, ma’bûd ve ilâh tutma ile birlikte olur veya benzer, eş tutmak olur. Bu durumda Hakk Teâlâ’dan başkasına ibâdet şirktir ve küfürdür. Ama bu inanç olmadan genel anlamıyla saygı, küfür

²⁴⁶ *İlelu’ş-Şerâi*, s. 315, Mi’râc namazı hadisinden.

ve şirk sebebi değildir. Gerçi onun bazı türleri haramdır. Mesela; saygı için alnını toprağa koymak. Bu, ibâdet ve tapınma olmamasına rağmen şer'an yasaklanmıştır. Öyleyse din mensuplarının önderlerine duyduğu saygı, onları her şeyleriyle Hakk Teâlâ'ya muhtaç bilmeleri ve onların ubûdiyetleriyle Hakk Teâlâ'nın dergâhına yakınlaşmış oldukları bilinciyle ve itikadıyla olursa, bu saygıda hiçbir şekilde şirk ve küfür şaibesi yoktur. Allah'ın has kullarına saygı aslında O'na saygıdır: "Allah'ın has kullarına sevgi, Allah'a sevgidir."

Taifeler arasında vahiy ve ismet Ehli Beyt'i; ilim ve hikmet hazineleri olan Ehli Beyt'in sayesinde tüm beşer taifeleri arasında Hakk Teâlâ'nın tevhîd, takdîs ve tenzîhinde en önde ve mümtaz olan, On İki İmam Şî'ası'dır. *Usûl-ü Kâfi*, Şeyh Sadûk (r.a.)'in *Tevhîd* kitabı gibi akaid usûlî kitaplarında, Masum İmamlar'ın hutbe ve dualarında, Hakk Teâlâ'nın tevhîd ve takdîsinde o vahiy madenlerinden sadır olan ma'arif şehâdet ediyor ki, böyle ilimler beşerin tarihinde yoktu. Hakk Teâlâ'yı hiç kimse, mukaddes kitap Kur'ân-ı Kerim'den sonra onlar gibi böylesine takdîs ve tenzîh etmemiştir.

Şî'a tüm zaman ve mekânlarda böyle hidâyet imamlarından ve masumlardan, tenzîh edici ve muhavvidlere tabi olmuşlardır. Onların açık burhânlarıyla Hakk Teâlâ'yı tanımışlar, O'nu tenzîh ve tevhîd etmişlerdir. Buna rağmen bazı taifeler, Şî'a'ya lanet ve hakaret etmenin kapısını açmışlardır. İçlerindeki nâsıbiyetten dolayı Ehli Beyt (a.s.)'in tabilerini şirk ve küfürle itham etmişlerdir. Bunun ma'rîfet ve hikmet pazarında gerçi hiçbir kıymeti yoktur. Fakat zararı şudur ki, cahil halkı ilim madenlerinden uzak tutmakta, onları cehâlet ve şekâvete yöneltmektedir. Bu, beşere karşı işlenmiş büyük bir cinayettir ki telafisi asla mümkün değildir. Bundan dolayı, aklî ve şer'î ölçülere göre bu cahil zavallı toplumun cinayet ve günahı, birkaç günlük hayâlî menfaatleri için Allah'ın ma'ârifinin ve ahkâmının yayılmasını önleyen insafsızların boynunadır. Onlar beşerin bedbahtlığının, şekâvetinin ve cehâletinin müsebbiblelidir. Vahiy ve nüzûl ailesinin kapısını insanların yüzüne kapatmışlardır. Allahım, onlara lanet et ve onları elim bir azabla azablandır.

“Bizi dosdoğru yola hidâyet et; nimet verdiklerinin yoluna; gazaba uğramış ve sapmış olanların yoluna değil” ayetine gelince: Ey aziz! Bil ki, Hamd Sûresi’nde ma’rifet ve riâyâz ehlinin sülûkunun nasıllığına işaret olduğundan, “*ıyyâke na’budu*”ya kadar halktan Hakk’a yolculuğun keyfiyeti vardır. Sâlik fiilî ve sıfatî tecellilerden zâtî tecellilere yükseldiğinde, nur ve karanlık hicâblarından çıkar; sonra huzur makamı ve müşâhede makamına vâsıl olur. Nihayetinde tam fenâ ve külliyyen yok olma mertebesi gerçekleşir. Allah’a yolculuk, “*mâliki yevmiddîn*”de kulluk ufkunun gurubu ve mâlikiyet saltanatının doğuşuyla tamamlandıktan sonra temekkûn (yerleşme), istikrar, sağlamlaşma hali gerçekleşir. Bu, Allah’a dönüş halinin tersidir. Allah’a dönüşte Hakk’a teveccüh, halka teveccühe tabi idi. Başka bir deyişle, Allah’a sülûk halinde halk hicâbının ötesinden Hakk’ı görüyordu. Fakat “*mâliki yevmiddîn*”de hâsıl olan külliyyen fenâdan sonra Hakk’ın nûrunda halkı (yaratılmışları) müşâhede eder. Bu cihetten “*ıyyâke na’budu*” der. “*ıyyâke*” yani “yalnız sana” zamiriyle Zât’a hitâb eder ve ibâdet eder. Ve bu hâlin sebatı olmaması mümkün olduğundan, kayma olabileceği düşünülebileceğinden dolayı, Hakk Teâlâ’dan sebat ve sürekliliği, “*ihdinâ*” sözüyle talep eder.

Bilinmelidir ki; bahsi geçen makam ve beyan edilen tefsir, ma’rifet ehlinin kâmilleri için söz konusudur. Onların ilk makamı, seyr-i ilallahtan dönüş makamında, Hakk Teâlâ, onların mahlûkâtla arasında hicâb olur. Onların kemâli büyük berzâhiyyet makamıdır. Bu makamda ne biz hicâbdakiler gibi halk Hakk’ın hicâbı olur, ne de müştak vâsıllar ve meczub fânîler gibi Hakk, halkın hicâbı olur. O zaman onların dosdoğru yolu (sırât-ı mustakimleri), iki boyut arasındaki berzâhiyyet halidir. Bu, Hakk’ın yoludur. Buna göre, “*nimet verdikleri*”nden maksat onlardır. Hakk Teâlâ “*feyz-i akdes*” ile ilmî huzurda onların istidatlarını takdir etmiştir. Onları, küllî fenâlarından sonra kendi memleketlerine döndürmüştür. Bu tefsire göre, “*gazaba uğramışlar*” vusûldan önceki hicâbdakilerdir. “Kaybolmuşlar” ise hazretinde fânî olanlardır.

Ama kâmiller dışındakiler eğer sülûka girmemişlerse, bu olguların onlar için bir gerçekliği yoktur. Onların sıratı, şeriatın zâhirî sıratıdır. Bu bakımdan “sırât-ı mustakîm”, “din”, “İslâm” gibi

anlamalarda tefsir edilmiştir. Eğer sülûk ehliyse, hidâyetten maksat yol göstermek, sırât-ı mustakîmden maksat da Allah’a varma yolu olan Resûlullah, Emîru’l-Mü’minîn ve Ehli Beyt’inin yoludur. Bu konuda şöyle bir hadis vardır: Resûlullah (s.a.) doğru bir çizgi çizdi; onun etrafında başka çizgiler çizdi ve buyurdu: “Bu orta yol benim yolumdur.”²⁴⁷ Allah-u Teâlâ vasat (orta) ümmet hakkında şöyle buyurur: “*Böylece biz sizi, insanlara şahid olmanız için vasat bir ümmet kıldık.*”²⁴⁸ Orta olma yani vasatlık, tüm manalarını içeren mutlak anlamda olmuş olabilir. O cümleden, ma’ârifin ve rûhî kemâllerin vasat olması, büyük berzâhiyyet ve büyük vasatlıktır (orta yolluluktur). Bu yüzden bu makam kâmil evliyâyâ mahsusdur. Bu cihetten hadis-i şeriflerde bu ayet-i kerimeden maksadın, Hidâyet İmamları (a.s.) olduğu buyurulmuştur. İmam Muhammed Bâkır (a.s.) şöyle buyuruyor: “Vasat ümmet biziz ve Allah’ın mahlûkata şahitleri biziz.”²⁴⁹ Başka bir rivayette şöyle buyuruyor: “Aşırı giden bize döner, geride kalan bize katılır.”²⁵⁰ Bu hadis-i şerifte zikrettiğimiz hususa işaret edilmiştir.

İşrâkî Tenbîh ve İrfânî İşrâk

Ey hakkın ve hakikatin talibi! Bil ki Hakk Tebâreke ve Teâlâ varlık düzenini ve gayb ve şuhûd mazharlarını, zâtî sevgi esasında, isimler ve sıfatların huzurunda tanınması ile yaratmıştır. Hadis-i şerife göre bu böyledir: “Ben gizli bir hazineydim; tanınmak istedim ve mahlûkâtı yarattım ki tanınayım.”²⁵¹ Tüm varlıkların fitratında zâtî sevgi ve aşk mayası bırakmış ve öyle yaratmıştır. Tüm varlıklar o ilâhî cezbeyle ve rabbânî aşk ateşiyle mutlak kemâle yönelmiştir. Mutlak Güzeli’nin tâlibi ve O’nun âşığıdırlar. Onların her biri için fitrî bir ilâhî nur karar kılmıştır ki o nur ile maksad ve

²⁴⁷ *İlmü’l-Yakîn*, c. 2, s. 967.

²⁴⁸ Bakara 143.

²⁴⁹ *Usûl-ü Kâfî*, c.1, s. 270, Kitâbu’l-Huccet, Bâb-ı İmamların mahlûkâta şahit olması, Hadis 2.

²⁵⁰ Tefsîr-i Ayyâşî, c. 1, s. 63, Hadis 111.

²⁵¹ *Esrâru’l-Hikem*, s. 20.

maksûda ulaşmanın yolunu bulsunlar. Bu ateş ve nur, birisi vuslat refrefi; diğeri yükseliş burakıdır. Belki de Resûlullah (s.a.)'in “Burak” ve “Refref”i, bu latifenin inceliği ve bu hakikatin mülkî sûretteki yansımasıdır. Bu yüzden bu âlemin bâtını olan cennetten inmiştir.

Varlıklar, taayyünât mertebesine inmişlerdir. Bu iniş neticesinde Güzel Sevgili (cellet azametuhu)'nin güzelliğinden, cemâlinden hicâbda karar kılınmışlardır. Hakk Teâlâ bu ateş ve nurla onları, taayyünlerin zulumât (karanlıklar) ve nur inniyetlerinin hicâblarından “Hâdî” ism-i mübarekiyle çıkarır. Gerçek maksada, Sevgili'nin ci-varına yolların en yakını ile ulaştırır. Öyleyse Hakk Teâlâ'nın o hidâyet ışığı ve Allah'ın tevfiik ateşi ile en yakın yolda sülûk etmek, “dosdoğru yol”dur. Hakk Teâlâ o dosdoğru yol üzeredir. Belki bu hidâyete, bu seyre ve bu maksada şu ayet-i kerime işaret ediyor olabilir: “Yeryüzünde bulunan hiçbir canlı yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru bir yol üzerindedir.”²⁵² Bu konu ma'rifet ehli için zâhirdir.

Bilinmelidir ki varlıklardan her biri kendine has bir yola, nûra ve belli bir hidâyete sahiptir: “Allah'a giden yollar, mahlukların nefeslerinin sayısındadır.” Her taayyünde karanlık bir hicâb vardır. Her varlıkta ve benlikte de nûrânî bir hicâb vardır. İnsan da tüm taayyünlerin ve tüm varlıkların toplamını barındırdığından, varlıkların içinde Hakk Teâlâ'dan en çok hicâbda olan varlıktır. Belki “Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik”²⁵³ ayet-i kerimesi buna işaret olabilir. Bu cihetten dolayı, insanın sırâtı en uzun ve karanlık olan bir yoldur. Ayrıca insanın Rabbi, ism-i a'zamın hazreti olduğu için zâhir ve bâtın, evvel ve âhir, rahmet ve kahr; bilahare karşıt isimler ona nisbetle eşit uzaklıkta olduğundan, insanın kendisi için seyrin sonunda büyük berzâhiyyet²⁵⁴ makamı hâsıl olmalıdır. Bu yüzden onun sırâtı, tüm sırâtlardan daha keskin ve incedir.

²⁵² Hüd 56.

²⁵³ Tîn 5.

²⁵⁴ Bir yönüyle Hak cânibini, bir yönüyle de halk (mahlûkât) cânibini kendinde toplaması.

İmânî Tenbih

Zikredildiği ve anlaşıldığı üzere, hidâyet için seyredenlerin seyrinin türlerine ve Allah sâliklerinin sülûkunun mertebelerine göre birtakım makamlar ve mertebeler vardır. Biz genel olarak o makamlardan bazılarına işaret ediyoruz. Böylece bu arada dosdoğru yol ile, aşırıya gidenlerin yolu ve geride kalanların yolu –ki bunlar gazaba uğramışlar ve kaybolmuşlardır– her bir mertebeye göre belli olmuş olsun.

Birincisi; fitrî hidâyet nurudur. Buna önceki uyarıda işaret edilmişti. Hidâyetin bu mertebesinde sırât-ı mustakîm şundan ibarettir: Allah’a yolculukta mülkî veya melekûtî hicâblardan arınmış veya Allah’a, biçimsel ve kalbî günahların hicâblarından hicâbsız olarak sülûk etmektir; veya aşırılık ve geride kalma hicâblarından hicâbsız olarak Allah’a sülûk etmektir; veya nûrânî ve zulmânî hicâblardan hicâbsız olarak Allah’a sülûk etmektir; veya vahdet (birlik) ve kesret (çokluk) hicâblarından hicâbsız olarak Allah’a sülûk etmektir. Belki, “O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir”²⁵⁵ ayeti, hidâyetin bu mertebesine ve hicâblanmalarına işaret ediyordu. Bizim nezdimizde vâhidiyyet mertebesinin a’yân-ı sâbitelerinin huzurlarında tecellîsi, takdir edilmiştir. Bunun açıklaması bu risale-nin kapasitesinin üstündedir; hatta yazıya dökmekle ve açıklamakla ifade edilemez. “O Allah’ın sırrından bir sırdır, Allah’ın örtüsünden (hicâbından) bir örtüdür.”²⁵⁶

İkincisi, Kur’ân-ı Kerim’in nuruyla hidâyettir. Bunun karşısında, onun ma’rifetinde aşırılık ve geri kalma veya zâhirde kalma ve bâtında kalma vardır. Bazı zâhir ehli, Kur’ân ilimlerinin örfi genel anlamlarından ibaret olduğunu savunmuşlardır. Bu görüşten dolayı Kur’ân-ı Kerim üzerinde tefekkür ve tedebbür etmezler. Onların bu nûrânî sahifeden istifadeleri, biçimsel ve görünür bazı düsturlarla sınırlı kalmaktadır. Oysa bu sâhifey-i nûrâniyye hem rûhî hem de cismî; hem kalbî hem de biçimsel saâdetlere kefidir.

²⁵⁵ Nahl 93.

²⁵⁶ *Et-Tevhîd*, s. 383, Bâb-ı kaza ve kader, Hadis 32.

Zâhir ehli, tedebbür, tezekkür ve öğüt alma ile ilgili tüm ayetleri ardlarına atmaktadırlar. Sanki bu ayetler dünyaya, hayvânî lezzetleri almaya ve hayvânî şehvetlere dalmaya çağırmak için nâzil olmuştur. Oysa bu ayetler üzerinde tezekkür, tedebbür ve öğütler, ma'rifetten kapılar açar.

Bazı bâtın ehli de zanlarınca, Kur'an'ın zâhirinden ve biçimsel davetlerinden gafil olmaktadır. Kur'an'ın zâhirî ve biçimsel düsturları, Allah'ın huzuruna çıkmanın âdâbıyla edeblenme ve Allah'a sülûkun niteliği hakkındadır. Bunlar mel'ûn İblis'in aldatmalarıyla ve kötülüğe sevk eden nefis-i emmârenin kandırmalarıyla zanlarınca bâtınî ilimlere ulaştıklarını zannetmektedirler. Oysa bâtına ulaşmak, zâhir ile edeblenme yolundan geçer.

Bu iki grubun ikisi de itidal sınırını aşmışlardır. Kur'an'ın dosdoğru yolundan mahrum kalmış, ifrat ve tefrite düşmüşlerdir. Muhakkik alim ve ince görüşlü ârif, zâhir ve bâtını bilmeli ve ona göre kıyam etmelidir. Zâhirî, biçimsel edebler ve manevî edeblerle edeblenmelidir. Zâhirini Kur'an'ın nuruyla nurlandırdığı gibi, bâtınını da tevhîdin, tecrîdin, ma'ârifin nuruyla nurlandırmalıdır.

Zâhir ehli bilsinler ki, Kur'an'ı zâhirî ve biçimsel edeblerle sınırlamak; onu bazı amelî, ahlâkî ve genel akaid düsturlarından ibaret bilmek, Kur'an'ın hakkını tanımamak ve mühürlenmiş şeriatı eksik bilmek demektir. Oysa adl-i ilâhî sünnetinde bu şekilde şeriatın mühürlenip tamamlanması imkânsızdır. Demek ki İslâm şeriatı, şeriatların tamamlayıcısı, mühürleyicisi; Kur'an da semâvî kitapların mühürleyicisi, sonu ve Yaratıcı ile yaratılan arasındaki en son irtibat olduğundan dolayı tevhîd, tecrîd ve ilâhî ma'ârifin hakikatlerinde doruk mertebede ve kemâlin en üst seviyesinde olmalıdır. Şeriatların, dinlerin, kutsal kitapların inşinin aslî sebebi tevhîdi ve ilâhî ma'ârifi insanlara sunmaktır. Hal böyleyken, şeriatdaki eksiklik ilâhî adaletle çelişmektedir ve Rabb'in lütfunun hilâfıdır. Bu öyle çirkin ve kötü bir imkânsız kılımdır ki; hak dinlerin üzerine bu leke sürülürse yedi deryanın suyu bu lekeyi paklamaz. Bundan Allah'a sığınırız.

Bâtın ehli de bilsinler ki, aslî maksada ve hakikî gayeye ulaşmak, zâhir ve bâtını temizlemenin dışında mümkün olmaz. Sûret ve zâhire teşebbüs etmeden öze varmak, bâtına ulaşmak olmaz. Şeriatın zâhir elbisesini giymeden bâtına yol bulunamaz. Öyleyse zâhirin terk edilmesinde, şeriatın zâhir ve bâtınının birlikte iptali söz konusudur. Bu, cinden ve insandan şeytanların aldatmalarından-
dır. Biz bu konuyu *Kırk Hadis Şerhi* kitabında kısmen anlatmıştık.

Üçüncüsü, şeriat nuruyla hidâyet;
Dördüncüsü, İslâm nuruyla hidâyet;
Beşincisi, iman nuruyla hidâyet;
Altıncısı, yakîn nuruyla hidâyet;
Yedincisi, irfan nuruyla hidâyet;
Sekizincisi, sevgi nuruyla hidâyet;
Dokuzuncusu, velâyet nuruyla hidâyet,
Onuncusu, tecrîd ve tevhîd nuruyla hidâyettir.

Bunların her biri için iki taraf; yani ifrat ve tefrit tarafı vardır. Bunları açıklamak uzamaya sebep olacaktır. Fakat *el-Kâfî-i Şerif*'teki şu hadis, onların bazısına veya tamamına işaret ediyor olabilir: “Biz Âl-i Muhammed o vasat (orta) topluluğuz ki ileri giden bizi idrâk edemez; gerideki bizi geçemez.”²⁵⁷ Resûlullah (s.a.)’den nakledilen hadis-i şerifte de şöyle buyruluyor: “Bu ümmetin en hayırlısı ortadaki topluluktur ki; takip edenin onlara ulaşması gerekir, öne geçenin onlara geri dönmesi gerekir.”²⁵⁸

İrfânî Tenbih

Bil ki varlıkların her biri için gayb ve şehâdet; dünya ve âhiret; başlangıç ve dönüş âlemleri vardır. Gerçi küllen her şeyin başlangıç ve dönüşü Allah’adır; lâkin Hakk’ın zât-ı mukaddesi (celle ve a’lâ), isimler hicâbı olmadan yüksek veya aşağı varlıklara tecelli etmez.

²⁵⁷ *Usûl-ü Kâfî*, c. 1, s. 136, Kitâb-ı Tevhîd, Bâb-ı en-Nehy anîs-Sıfat, Hadis 3.

²⁵⁸ *Lisânu'l-Arab*, c. 7, s. 417.

Hiçbir mahlûkun, O'nunla kıyaslanacak durumu yoktur. "Toprak nerede, erbabların rabbi nerede?" Nitekim bu latifenin geniş açıklamasını *Misbâhu'l-Hidâye* kitabında yapmıştım.

Demek ki O'nun Mukaddes Zât'ının kaynaklığı ve masdarlığı, isimlerin hicâbındadır. İsim, isim sahibinin aynısı olmasına rağmen onun hicâbıdır aynı zamanda. Öyleyse gayb ve şehâdet alemlerindeki tecelli, isimler ile ve onların hicâbındadır. Bundan dolayı Zât-ı Mukaddes'in, isimlerinin ve sıfatlarının cilvesinde tecellileri vardır. Bunlar Hazreti İlmiyyededirler. Onların taayyünlerini ma'rifet ehli "a'yân-ı sâbite"²⁵⁹ olarak nitelendirirler. Buna göre her ismî tecellînin ilmî hazrette bir sâbit aynı olması gerekir. Her ismin ilmî taayyünle dış boyutta bir zuhûr yeri vardır. Onun kaynağı ve döneceği yer, o ismin uygun mazharıdır. Varlıklardan her birinin çokluk âleminden gayb âlemine dönüşü, kendisinin başlangıcı ve kaynağı olan ismin gaybıdır. Bu, onun sırât-ı mustakîmidir. Her biri için bir yolculuk ve yol vardır. Kendine özel, kaynağı ve dönüşü olan bir yolculuk ve yoldur. O da ilim hazretinde mukadderdir. Mazharların ve yollarının değişik oluşu, isimlerin zâhir ve hazretlerinin ihtilâfından dolayıdır.

Bilinmelidir ki insanın en yücelerin yücesinde takvîm²⁶⁰ edilmesi, isimlerin toplanmasıdır. Bundan dolayı aşağıların en aşağısına döndürülmüştür. Yolu aşağıların en aşağısından başlar, yücelerin en

²⁵⁹ Ayn-ı sâbite (çoğulu a'yân-ı sâbite) "hakikat, mahiyet ve zât" mânasına gelir ve varlık (vücûd) kavramından farklı bir mâna ifade eder. Bir şeyin varlığı başka, mahiyeti başkadır. A'yân-ı sâbite, dış âlemde var olan eşyanın Allah'ın ilmindeki hakikatleri olup hariçte mevcut değildir; daha doğrusu bunlar Allah'ın ilminde sâbit olan "yoklar"dır (ma'dûmât). A'yân-ı sâbitenin dış âleme nazaran varlığı yoktur. Onun için "yok" olarak kabul edilir. Bu mânada ona "mümkîn" de denir.

²⁶⁰ "Ahsen-i takvîm" ifadesi, "And olsun ki biz insanı en güzel şekilde yarattık" (et-Tîn 95/4) meâlindeki âyetle geçmektedir. Yaratıkların en mükemmeli olan insandaki güzelliğin kaynağı, bazı âyet ve hadislerde dile getirildiği üzere, Allah'ın onu "tesviye etmesi", "kendi eliyle" yaratıp ruhundan üflemesi, kendi sûreti üzere yaratması ve onu yeryüzünde kendine halife kılmasıdır.

yücesinde son bulur. Bu yol o kimselerin yoludur ki, Hakk Teâlâ onları mutlak nimetle nimetlendirmiştir. Bu nimet isimlerin toplanması kemâlidir. Bu nimet, nimetlerin en üstünüdür. Diğer yollar, mutlak nimet feyzinden noksandır. İnsan-ı kâmilin yolu, mutlak olarak sadece kendilerine nimet verilenlerin yoludur. Bu sırât, asâlaten Hz. Hatmi Nebî'nin mukaddes zâtına, tâbiyetle de diğer evliyâ ve enbiyâyâ mahsus yoldur. Bu sözü anlamak için isimlerin ve aynların hazretlerini anlamak gerekir. Biz bu konuyu *Misbâhu'l-Hidâye* risalesine havale ediyoruz. Allah rûşd yoluna hidâyet edendir.

Anlamayı Artırmak İçin Bir Sözün Aktarımı

Büyük alim Şeyh Bahâî (k.s.), *Urvetü'l-Vuskâ* adlı risalesinde şöyle buyuruyor:

“Allahu Teâlâ'nın nimetleri, gerçi sayılabilmekten daha yücedir. Nitekim Allah buyuruyor: '*Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız sayamazsınız.*'²⁶¹ Fakat, Allah'ın nimetleri iki türlüdür: Dünyevî nimetler ve uhrevî nimetler. Bunların her biri ya bağışlanmış nimetlerdir ya da kazanılan. Onlardan her biri ya rûhânîdir ya da cismânî. Dolayısıyla toplam sekiz kısım olmaktadır. Bunlar:

Birincisi, dünyevî ve rûhânî olup bağışlanmış nimetlerdir. Örneğin; ruhun üflenmesi, akıl ve idrâk gücünün verilmesi.

İkincisi, dünyevî ve cismânî olup bağışlanmış nimetlerdir. Örneğin; organların yaratılması, onların gücünün bağışlanması.

Üçüncüsü, dünyevî ve rûhânî olup kazanılan nimetlerdir. Örneğin; nefsin aşağılık işlerden temizlenmesi, temiz huylarla ve yüce melekelerle nefsin süslenmesi.

Dördüncüsü, dünyevî ve cismânî olup kazanılan nimetlerdir. Örneğin; kendini süslemek, güzel şekillere büründürmek.

Beşincisi, uhrevî ve rûhânî olup bağışlanmış olan nimetlerdir. Örneğin; günahımızın bağışlanması, önceden tevbe edip razı olması. (Şeyh'in son cümlesi yukarıdaki gibidir. Fakat yazımda nüshada

²⁶¹ Nahl 18.

hata olmuş olabilir. Muhtemelen demek istediği şöyledir: Hakk Teâlâ'nın bizi önceden tövbe olmamasına rağmen bağışlaması.)

Altıncısı, uhrevî ve cismânî olup bağışlanmış olan nimetlerdir. Örneğin; sütten ve baldan ırmaklar.

Yedincisi, uhrevî ve rûhânî olup kazanılan nimetlerdir. Örneğin; tövbe etmekle bağışlanmış olmak ve razı olunmuş olmak. İbâdetlerle elde edilmiş olan rûhânî lezzetler de bu nimetlerdendir.

Sekizincisi, uhrevî ve cismânî olup kazanılan nimetlerdir. Örneğin; ibâdetlerle edinilmiş uhrevî, cismânî lezzetler.

Buradaki nimetten maksad, son dört kısım ve bu kısımlara ulaşmak için ilk dört kısımdan olmuş olan şeylerdir.”²⁶²

Şeyhin bu sınıflandırması dakik bir sınıflandırmadır; fakat Allah'ın nimetlerinin en önemlisi ve Allah'ın değerli kitabının en büyük maksadı, saygıdeğer Şeyh'in dikkatinden kaçmıştır. Sadece nâkıs kişilerin veya orta derecedekilerin nimetlerini bildirmekle yetinmiştir. Kendilerinin sözlerinde gerçi rûhânî lezzetlerden de bahsedilmiştir. Fakat ibâdet fiiliyle kazanılmış olan rûhânî uhrevî lezzet, nâkısların hazzıdır demesek de, orta derecedekilerin hazzıdır.

Sözün özü, saygıdeğer Şeyh'in buyurduğunun dışında başka nimetler de vardır. Bunlar da üçtür:

Birincisi, Zât'ı ve zâtî tevhîdi tanıma nimetidir. Bunun aslı, Allah'a yolculuk ve sonucu kazanılan likâ' cennetidir. Eğer sâlik neticeyi dikkati nazara alacak olursa, sülûkunda noksanlık vardır demektir. Çünkü bu makam, kendini terk makamıdır. Aynı zamanda lezzetlerin terki makamıdır. Sonuca teveccüh etmek benliğine, kendine teveccüh etmektir. Bu ise benperestliktir; Allah'a tapmak değildir. Çoğaltmadır, birleme değildir. Elbise giydirmek; tecrîd etme, soyutlama değildir.

İkincisi, isimleri tanıma nimetidir. Bu nimet isimlerin çokluğu hasebiyle çeşitli bölümlere ayrılır. Eğer toplansa sayısı bindir. Eğer iki ismin veya birkaç ismin birleşimiyle hesap edilecek olsa

²⁶² *Risâle-i Urvetü'l-Vuskâ*, s. 38.

saymakla bitmez. “Eğer Allah’ın nimetlerini sayacak olursanız, onları bitiremezsiniz.”²⁶³ İsimlerin bu makamdaki tevhîdi, ism-i a‘zamı tanıma nimetidir. Bu makam, isimlerin toplanmasının birliği makamıdır. İsimleri tanımanın neticesi, isimler cennetidir.

Üçüncüsü, fiilleri tanıma nimetidir. Bu nimetin de sonsuz şubeleri vardır. Bu makamdaki tevhîd, fiilî tecellîlerin toplamının birliği makamıdır. Bu makam “mukaddes feyz” makamı ve “mutlak velâyet” makamıdır. Sonucu ise fiilî cennettir. Hakk’ın fiillerinin, sâlikin kalbindeki tecellileridir. Belki de, Mûsâ bin İmrân’a gelen “Ben bir ateş gördüm” şeklinde âyette buyurulan tecellî, fiilî tecellî ile gerçekleşmiştir. Diğeri ise, “Rabbi dağa tecellî ettiği zaman dağı parampaçça etti ve Mûsâ bayılıp yere düştü” tecellîsi ismî veya zâtî tecellî idi.

Buna göre, kendilerine nimet verilenlerin sıratı birinci makamda, Allah’ın zâtına yolculuk sıratıdır. O makamdaki nimet de zâtî tecellîdir. İkinci makam, Allah’ın isimlerine yolculuk sıfatıdır. O makamda nimet, ismî tecellîlerdir. Üçüncü makam, Allah’ın fiiline yolculuktur. Onun nimeti, fiilî tecellîdir. Bu makamların ehli, ummun cennetlerine ve lezzetlerine bakmazlar. Bunlar rûhânî olsun, cismânî olsun fark etmez. Nitekim bazı rivayetler, bazı mü’minler için bu makamı ispat etmiştir.²⁶⁴

Hâtîme

Bil ki, Hamd Süresi tüm varlık mertebelerini kapsadığı gibi, tüm seyr u sülûk mertebelerini de kapsamaktadır. Aynı zamanda işaret yoluyla da Kur’ân’ın tüm maksadlarını da kapsamaktadır. Bunları özetlersek:

Birinci makamda, “Bismillâhirrahmânirrahîm”in, tüm varlık dairesine işaret etmesi muhtemeldir ve iniş ve çıkışın iki yay ucuna işaretler diyebiliriz.²⁶⁵ Buna göre, “Bismillah” kabz ve bast

²⁶³ İbrahim 34.

²⁶⁴ Bkz. *Bihârü'l-Envâr*, c. 88, s. 23.

²⁶⁵ Varlığı ve nesneleri sudür ve tecellî esasına göre açıklayan âriflere göre, mutlak varlıktan tecellî sûretiyle ayrılan bir nesne, çeşitli değişim safhalarından

(daralma ve genişleme) birlik makamıdır. “*Rahmân*”, genişleme ve zuhûr makamıdır. Bu, iniş yay ucudur. “*Rahîm*”, daralma ve bâtın makamıdır. Yükselme yay ucudur. “*Elhamdülillah*”, ceberût ve yüce melekût âlemine işaret olabilir. Onların hakikatleri mutlak hamdlerdir. “*Rabbi'l-âlemîn*”e ve âlemlere terbiyeye uygun olarak, yani eşit mesafelilik makamı olarak tabiat âlemlerine işaret olabilir. Bu tabiat âlemleri, zât cevheriyle hareket halinde ve terbiye (bakılma) altındadır.

“*Mâliki yevmiddîn*”, vahdet (birlik), kakhârılık ve varlık dairesinin dönüşüne işaretir. Buraya kadar tüm varlık dairesi iniş ve çıkış olarak tamamlanır.

İkinci makamda, deriz ki istiâze (Allah’a sığınmak) müstehabdır. İstiâze muhtemelen Hakk’tan gayrısını terk etmeye ve şeytanın saltanatından kaçmaya işaretir. İstiâze, makamların öncülüdür. Makamların cüz’ü değildir. Temizleme, tahliye etme, süslemenin öncülüdür. Özü itibarıyla kemâlî makamlardan değildir. Bu bakımdan sûrenin cüz’ünden değildir. Sûreye giriş için mukaddimedir. Besmele, fiilî ve zâtî tevhîde ve ikisinin cem’ine (toplamına) işaret olabilir.

“*Elhamdülillah*”tan “*Rabbi'l-âlemîn*”e kadar, fiilî tevhîde işaretir. “*Mâliki yevmiddîn*”, tam fenâya ve zâtî tevhîde işaret olabilir. “*İyyâke na’budu*”den itibaren sahv (kendine gelme) ve geri dönüş hali başlar.

geçtikten sonra varlıkların en süflisi olan madde mertebesine kadar iner. Sonra yükselmeye başlayarak yine çeşitli merhalelerden geçtikten sonra geldiği noktaya ulaşır. Mutlak varlıktan ayrıldıktan sonra inişe geçen ve alçalan bir nesne (umumî feyz, vücûd-ı sârî, mevcûd, ilâhî nur) sırayla küllî akıl, dokuz akıl, dokuz nefis, dokuz felek, dört tabiat ve dört unsur seviyesine kadar düştükten sonra yükselişe geçerek yine sırayla madde, maden, bitki, hayvan, insan ve kâmil insan seviyesine kadar çıkar. Devir adı verilen bu yolculukta bütün merhalelerin oluşturduğu seyir çizgisi bir daire şeklinde düşünülür. İnişte katedilen yarım daireye “kavs-i nüzûl” ve “mebde”, çıkışta katedilen diğer yarım daireye de “kavs-i urûc”, “kavs-ı suûd”, “rücû” ve “meâd” gibi isimler verilir.

Başka bir ifadeyle; istiâze halktan (mahlûkâtan) Hakk'a yolculuktur; nefis evinden çıkıştır. Besmele, hakkâniyette tahakkuk bulmaktır. Bu, halkıyetten ²⁶⁶ ve kesret (çokluk) âleminden tamamen sıyrıldıktan sonra olur. “*Elhamdülillah*”, Hakk'tan Hakk'a Hakk'ta yolculuktur. Bu yolculuk, “*Mâlik-i yevmiddîn*”de biter. “*İyyâke na'budu*”de Hak'tan halka yolculuk kendine gelme ve dönüş haliyle başlar. “*İhdina's-sırâta'l-mustakîm*”de bu sefer sona ulaşır.

Üçüncü makamda diyoruz ki, bu sûre-i şerife, Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'deki maksadlarının icmâli niteliğindedir. Zira Kur'ân'ın maksadlarının aslı ma'rifetullahı (Allah'ı tanımayı) tekml etmek ve üç tevhîdi tahsil etmek, Hakk ile halkın râbitası, Allah'a sülûkun niteliği, hakikatlerin hakikatine dönüşün niteliği, Allah'ın tecellîlerinin cem'i, tafsili, ferdi ve terkibi olarak tanıtımı, halkın irşâdı, kulların ilmen, amelen, irfânen ve şuhûden eğitimidir. Tüm bu hakikatler, bu sûre-i şerifede tüm vecizliğiyle mevcuttur.

Öyleyse bu sûre-i şerife, “*Fâtihatü'l-Kitâb*” ve “*Ümmü'l-Kitâb*”dır. Kur'ân'ın maksad ve hedeflerinin genel sûretidir. Allah'ın kitabının tüm hedefleri, bir hedefe dönmektedir. O da tevhid hakikatidir. Bu, tüm nübüvvetlerin gayesi, tüm büyük peygamberlerin (a.s.) son maksadıdır. İşte tevhidin hakikatleri ve sırları, “*Bismillah*” âyet-i mübarekesinde saklıdır. Bu âyet-i kerime Allah'ın âyetlerinin en büyük âyetidir. Allah'ın Kitabı'nın maksadlarının tümünü içinde barındırmaktadır. Nitekim hadis-i şerifte bu konu bildirilmiştir. “Be” harfi tevhîdin zuhûrudur. “Be” harfinin altındaki nokta onun sırrıdır. Kitabın tamamı, zâhiri ve sırrı o “be”de mevcuttur. Kâmil insan, yani Ali (a.s.)'in mübarek vücûdu (varlığı) o tevhîdin sır noktasıdır. Alemde Resûlullah (s.a.)'tan sonra ondan daha büyük bir âyet yoktur. Bu husus hadis-i şeriflerde buyurulmuştur.

²⁶⁶ Her bir yaratılmış, her bir varlık, isimleri gereği ayrı bir yapıya sahip olduğu için, birbirinden farklı görüntü verir. Ama ne kadar farklı görünürlerse görünsünler, yine asılları, yani kendilerini besleyip, var gösteren o görünmeyen aynı öz suyudur. Bu çokluk görünüşüne, halkıyyet denir.

Tamamlama

Hamd Sûresi'nin fazileti hakkında bazı rivayet-i şerifelerin zikri

Resûlullah (s)'den şöyle nakledilmiştir: Hz. Resûlullah (s), Câbir bin Abdullah el-Ensârî (r.a.)'ye şöyle buyurdu:

“Ey Câbir! Sana Allah'ın, kitabında indirmiş olduğu en faziletli sûreyi öğreteyim mi?” Câbir, “evet” dedi, “anam babam sana feda olsun ya Resûlallah! Onu bana öğret.” Sonra ona Ümmü'l-Kitâb'ı, hamd'i öğretti ve şöyle buyurdu: “O'nun hakkında seni bilgilendireyim mi ey Câbir?” “Evet”, dedi, “anam babam sana feda olsun ya Resûlallah, bilgilendir.” Resûlullah şöyle buyurdu: “O, ölümden başka bütün hastalıklara şifâdır.”²⁶⁷

İbn Abbâs, Hz. Resûl (s.a.)'den şöyle naklediyor: “Her şeyin bir esası vardır; Kur'ân'ın esası da Fâtiha'dır. Fâtiha'nın esası da Bismillâhirrahmânirrahîm'dir.”²⁶⁸

Yine o hazretten şöyle naklediliyor: “Fâtihatü'l-Kitâb her derdin devasıdır.”²⁶⁹

Hz. Sâdık (a.s.)'dan şöyle rivayet ediliyor: “Kendisine 'Elhamdülillah'ın şifa vermediğine hiçbir şey şifâ vermez.”²⁷⁰

Hz. Emiru'l-Mü'minîn (a.s.)'dan nakledilmiştir ki, Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: “Allah-u Teâlâ bana şöyle buyurdu: 'Ey Muhammed! İkinin yedisini ve büyük Kur'ân'ı senin için indirdik.' Bana Fâtihatü'l-Kitâb ile ayrı bir minnette (iyilikte) bulundu ve onu Kur'ân'ın hizasında karar kıldı.

Muhakkak ki Fâtihatü'l-Kitâb, arşın hazinelerindeki en değerli şeydir. Allahu Teâlâ onu Muhammed'e has kıldı ve onu şerefli kıldı onunla. Onda hiçbir enbiyâyı şerik kılmadı Süleyman dışında. Ona Fâtiha'dan 'Bismillâhirrahmânirrahîm'i verdi. Belkıs'ın dilinden buyuruyor ki: 'Ben Süleyman'dan bir mektup aldım. O,

²⁶⁷ *Tefsîr-i Ayyâşî*, c. 1, s. 20, Hadis 9.

²⁶⁸ *Mecmau'l-Beyan*, c. 1, s. 17.

²⁶⁹ *Tefsîr-i Ayyâşî*, c. 1, s. 20, Hadis 9.

²⁷⁰ A.g.e. Hadis 10.

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyladır.' Öyleyse Muhammed ve Âl-i Beyt'inin sevgisine inanan, emrine itaat eden ve onun zâhirine ve bâtınına inanmış olarak onu okuyana, Allah-u Teâlâ her harfi için bir iyilik verir ki o iyiliklerden her biri dünya ve ondaki her türlü mallardan ve hayırlardan daha üstündür. Her kim onu okuyan birinden dinlerse, okuyanın sevabının üçte biri kadarını alır. Sizlerden birinize sunulan bu hayırdan, fazlalaştırılır. Zira o bir ganimettir. Sakın ola vaktinde elinizden gitmesin ve yüreklerinizde pişmanlığı kalmasın.”²⁷¹

Hız. Sâdık (a.s.)'dan şöyle rivayet edilmiştir: “Eğer bir ölüye yetmiş defa Hamd Sûresi okunsa ve ruhu geri dönse bu şaşılacak bir şey değildir.”²⁷²

Hız. Resûl (s.a.)'den şöyle rivayet edilmiştir: “Her kim Fâtihatü'l-Kitâb'ı okursa, Kur'ân'ın üçte ikisini okumuş gibi ona sevap verilir.”²⁷³

Başka bir rivayette şöyle buyuruyor: “Kur'ân'ın tamamını okumuş gibi ona sevap verilir.”

Ebü'bn Kâ'b'dan şöyle rivayet ediliyor: “Resûlullah'a Fâtihatü'l-Kitâb'ı okudum. Şöyle buyurdu: ‘Canımın elinde olduğuna yemin olsun ki Allah, Tevrat'ta, İncil'de, Zebûr'da ve Kur'ân'da Fâtihatü'l-Kitâb gibisini indirmedir. O Ümmü'l-Kitâb'dır ve ikinin yedisidir. O Allah'la kulu arasında paylaştırılmıştır. Kulunun her istediği ona verilir.”²⁷⁴

Huzeyfe bin Yemân (r.a.)'den nakledilen hadiste Resûlullah (s.) şöyle buyuruyor: “Allahu Teâlâ, kesinleşmiş bir azabı gönderir bir kavme, sonra onların çocuklarından bir çocuk Kitab'da “*Elhamdulillâhi rabbi'l-âlemîn*”i okur; Allahu Teâlâ bunu işitince onlardan kırk yıl azabı kaldırır.”²⁷⁵

²⁷¹ *Uyûn-u AHBâr-ı Rızâ*, c. 1, s. 301, Hadis 60.

²⁷² *Tefsîr-i Nûruş-Sakaleyn*, c. 1, s. 4.

²⁷³ A.g.e.

²⁷⁴ *Mecmau'l-Beyân*, c. 1, s. 17.

²⁷⁵ *Tefsîr-i Kebir*, c. 1, s. 178.

Altıncı Fasıl:

Tevhîd Süresi'nin Tefsirinden Bir Râyiha

Bil ki bu sûre-i şerife Hakk Teâlâ'yı anlatmaktadır. Hadis-i şeriflerde, o cümleden *el-Kâfi*'de, Hz. Sâdık (as)'tan şöyle naklediliyor: "Yahudiler Hz. Resûlullah (s.a.)'a dediler ki, 'Rabbinin nesebini beyan et.' Bunun üzerine Hazret üç gün bekledi, sonra onlara cevap verdi. '*De ki o Allah birdir.*...' (Tevhîd Süresi) indi."²⁷⁶ Bundan dolayı beşerin akılları onun hakikatlerini, inceliklerini ve sırlarını anlamaktan acizdir. Fakat bununla birlikte, ma'rifet ehline nasip olduğu kadarıyla, ehlullahın kalblerinin faydalandığı kadarı dahi mücerred akıl ölçüsüne sığmaz.

Sevdiğimin canına and olsun ki; bu sûre-i şerifeyi ruhların gökleri, benliklerin dağları yüklenmekten aciz kalmışlardır. Onu yüklenmeye lâyık olan kâmil insandan başkası değildir. Kâmil insan imkânı sınırlardan ve kendisinden geçmiştir. Fakat yine de bir müjde vardır ki âhir zamandakilerin gözünü aydınlatır ve ma'rifet ehlinin gönlüne huzur verir. O müjde, *el-Kâfi*'deki bir hadis-i şeriftir. O hadis şöyledir: "Ali bin Hüseyin (a.s.)'a tevhiidden soruldu. Hazret şöyle buyurdu: Allah (azze ve celle), âhir zamanda bazı derin düşünceli toplulukların geleceğini biliyordu. Bundan dolayı '*Kul hüvallâhu ehadî*' ve Hadîd Süresi'nden '*O göğüslerin içinde olanı bilendir*'e kadar olan kısmını indirdi."²⁷⁷

Bu hadis-i şeriften anlaşılıyor ki, bu ayet-i kerimelerin ve bu sûre-i mübarekenin anlaşılması, derine dalanların ve ince görüş sahiplerinin hakkıdır. Tevhîdin hakikat ve sırları bu ayetlerde saklıdır. İlâhî ilimlerin inceliklerini Hakk Teâlâ ehli için indirmiştir. Tevhîdin sırlarından ve Allah'ı tanıma ma'ârifinden hazzı ve nasibi olmayanların bu ayetlere bakma hakları yoktur. Bu ayetleri avam ve çarşı pazar diliyle, kendilerinin anladıklarıyla sınırlamaya hakları yoktur.

²⁷⁶ *Usûl-ü Kâfi*, c. 1, s. 122, Kitâb-ı Tevhîd, Bâbu'n-Nisbe, Hadis 1.

²⁷⁷ *Usûl-ü Kâfi*, c.1, s. 125, Kitâbu't-Tevhîd, Bâb-ı nehy anil-kelâm fi'l-keyfiyyet, Hadis 4.

Hadîd Sûresi'nin ilk ayetlerinde tevhiidden ve ilâhî sıklardan ve tecrîdden öyle yüce ma'ârif vardır ki ilâhî kitapların hiçbirinde ve ma'rifet ve kalb ashâbının sâhifelerinin hiçbirinde benzeri yoktur. Eğer son peygamber Hz. Muhammed (s.a.)'in nübüvvetinin doğruluğuna ve şeriatının kâmil olmasına bu ayetlerden başka şahit olmasaydı dahi, nazar ve ma'rifet ehli için bu ayetler yeterliydi. Bu ma'ârifin beşerin kapasitesinin üstünde, insanın düşünce sınırlarının üstünde olduğuna en büyük şahit odur ki, bu ayet-i kerimeler ve onun gibi ayetlerin inmesinden önce beşerde böylesine üst düzey ma'ârif önceden görülmüş değildi ve bu sırlara bir yol bulamamışlardı. Dünyanın büyük filozoflarının ilmi, ilimleri ilâhî vahiyden kaynaklanmasına rağmen bu ayetlerin ma'ârifî yanında sönük kalmaktadır. Bu kitaplar arasında belki de en yükseği ve en latifi, büyük ve değerli filozof Aristoteles'in *Esolocya* (*Theologia*)²⁷⁸ kitabıdır. Büyük hekim ve filozof, zamanın nadirlerinden ve dâhi bir şahsiyet olan Şeyhu'r-Reis Ebû Ali Sînâ ona ve ilmine büyük saygı duymaktadır. Aristoteles'in düşünsel teliflerinden birisi, mantığın ve mantık kurallarının tanzim edilmesidir. Bu yüzden ona “ilk öğretmen” derler. Onun sunmuş olduğu mantık kurallarını hiç kimse çürütememiştir veya ondan fazlasını tesis edememiştir. Değerli *Esolocya* kitabını “ma'rifetü'r-rubûbiyye (Rabb'in tanınması)” için tesis ve telif etmesine rağmen, bakın o kitabın başından sonuna kadar Rabb'in makamının tanıtılması için Hadîd Sûresi'nin başındaki ayet-i kerime gibi bir ma'rifet anlatabilmiş midir? “*O ilktir, sonudur; zâhirdir, bâtındır*” ayeti veya “*Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir*”²⁷⁹ sözü, onların sözleri gibi midir?

Derin düşünen topluluklar, görüş ve ma'rifet sahipleri bu ayetlerde ne gibi sırlar olduğunu bilirler. Allah-u Teâlâ hangi değerli

²⁷⁸ Geçen yüzyılın sonlarına kadar Aristo'ya ait olduğu sanılan bu eserin, yapılan ilmi araştırmalar sonunda Yeni Eflâtunculuğun kurucusu Plotinus'a ait *Enneades* adlı kitabın IV-VI. bölümlerinin özetlerinden ve buna yer yer eklenen bazı açıklamalardan ibaret olduğu anlaşılmıştır; eserin yazarı yine Yeni Eflâtuncu bir filozof olan Proklus Diadikus'tur.

²⁷⁹ Hadîd 4.

kelam ile ve büyük bir sırta, âhir zamandakilere iyilikte bulunup onları şerefleştirmiştir. Dünyadaki dinlere ve her dinin büyük filozoflarına müracat edildiğinde ve mukayese edildiğinde görülecektir ki, hanif dini İslâm'ın ma'ârifindeki ve büyük Müslüman hakîmlerin ve âriflerin nezdindeki mebd'e ve meâd ma'ârifî, Kur'ân'ın ve Restûlullah (s.a.)'in ve Ehl-i Beyt'inin hadis-i şeriflerinin nurundan kaynaklanmaktadır. Onlar Kur'ân'ın nur kaynağından istifade etmişler ve almışlardır. O zaman şu anlaşılır ki, İslâm felsefesi ve İslâm irfânı Yunanistan'dan ve Yunanlardan gelmemiştir, hatta benzerliği dahi yoktur. Evet, Şeyhu'r-Reis İbn Sînâ gibi bazı Müslüman filozoflar, Yunan hikmeti minvalinde yürümüşlerdir. Fakat ma'rifet ehlinin pazarında, ma'rifet-i rubûbiyye, mebd'e ve meâdın ma'rifeti konusunda Yunan hikmetinin fazla bir değeri yoktur.

Özetle, Müslüman hakîmlerin bugünkü felsefesini ve ma'rifet ehlinin büyüklerinin yüce ma'ârifini Yunan felsefesine nisbet etmek, bu topluluğun kitapları hakkındaki bilgisizlikten kaynaklanmaktadır. Büyük ve değerli Müslüman filozof Sadru'l-Müteellihîn (k.s.) ve onun değerli üstadı Muhakkik Dâmâd (k.s.), yine onun değerli öğrencisi Feyz, büyük arif Kâzî Sa'îd Kummî (k.s.) gibi büyük İslâm filozoflarının kitaplarından ve Allah'ın kelamı ve Masumlar (a.s.)'in hadislerinden habersizdirler. Her hikmeti ve felsefeyi Yunanlılara nisbet etmişler ve İslâm hakîmlerini Yunan hikmetinin tâbileri olarak addetmişlerdir.

Biz, Tevhîd Süre-i kerimesinin latifelerini ve ayet-i kerimelerin bazı işaretlerini *Kırk Hadis* kitabında açıkladık. Ayrıca bu süre-i şerifenin kısa bir tefsirini *Sırr-ı Salât* kitabında yaptık. Burada da kısaca yazıyor, Allah'a tevekkül ediyoruz.

Diyoruz ki: Bu sürenin Bismillah'ı, Hamd Süresi'nde ihtimal verdiğimiz gibi sürenin kendisine mûtaallık ise, belki şuna işaret ediyordur: Hakk'ın nesebinin şerhini ve tevhîdin sırlarının beyanını insan kendi benliğiyle ve kendi diliyle beyan edemez. Sâlik benlik hicâbından dışarı çıkmadıkça, mutlak meş'iyet ve Hazreti Feyz-i Mukaddes makamına mütahakkık olmadığı müddetçe ve mutlak "O"nda fânî olmadıkça tevhîdin sırlarını idrâk edemez.

“De ki” emri, Ehadiyyet (Birlik) hazretinden büyük berzâhiyyet makamına, cem‘ ve tafsîl aynasına emirdir. Yani “Ey Muhammed, ey aziz! Birliğin zâtî tecellî makamı veya ‘ev ednâ’ mukaddes makamı olan zuhûr aynası! Kendinden fânî olmuş olarak ve Allah’ın bekâsıyla bâkî olmuş olarak de ki: “O Allah birdir.”

Ey ma‘rifet ve tevhîd yolunun yolcusu ve tenzîh ve tecrîd mi‘raclarına yükselen! Bil ki Hakk Teâlâ’nın Zât-ı Mukaddes’i zâhir ve bâtın tecellîlerden münezzehtir. İşaret, resm, sıfat ve isimden müberrâdır, uzaktır. Ma‘rifet ehlinin emeller eli O’nun büyüklüğünün eteğine varamaz. Kalb ashâbının sülûk ayağı O’nun mukaddes sarayına varmaya topaldır. Kâmil velîlerin ma‘rifetlerinin son noktası “Seni tanıyamadık” sözüdür. Sırlar ashâbının seyrinin nihayeti “Sana ibâdet edemedik”tir. Ma‘rifet ehlinin halkasının başı ve tevhîd ashâbının emîri bu yüksek makamında şöyle diyor: “İhlâsın kemâlî O’ndan sıfatları nefyetmektir.”²⁸⁰ Sülûk ehlinin önderi, secde edenlerin ve ariflerin efendisi şöyle dua ediyor: “Sıfatlar, sende kaybolmuştur. Nitelikler, yüceliğine dayanamayıp dağılmıştır.”²⁸¹

İlim ve ıstılah ehli, Mukaddes Zât’ı korunmuş gayb, gizli sır, batmış anka, mutlak meçhul olarak nitelendirmektedirler. Onlar derler ki; isimler ve sıfatlardan hicâbsız zât hiçbir aynada tecellî etmez. Varlık boyutlarından hiçbir boyutta; gayb ve şehâdet âlemlerinden hiçbir âlemde zuhûru olmaz. Fakat, “O her an yeni bir iştedir; tasarruftadır”²⁸² hasebiyle O’nun mukaddes zâtının Cemâl ve Celâl isimleri, sıfatları ve şuûnları vardır. O’nun gayb makamı olan Ehadiyyet (Birlik) makamı için zâtî isimleri vardır. O isimlere zâtî isimler demek lazım. Zâtî isimler taayyün ederek feyz-i akdesce tecellî buyurur. Bu tecellî ile zâtî isimlerden vahdâniyyet makamı, isimler ve sıfatların hazretleri, ulûhiyyet makamı taayyün ve zuhûr bulur.

Buradan anlaşıldı ki Zât-ı Mukaddes’ten sonra O olması hasebiyle üç makam ve şehâdet yeri vardır: Ehadiyyet gaybî makamı, feyz-i akdesce tecellî makamı ve Vâhidiyyet makamı ki toplam birlik

²⁸⁰ *Nehcu’l-Belâğa*, Hutbe 1.

²⁸¹ *Sâhife-i Seccâdiye*, 32. Dua.

²⁸² Rahmân 29.

ile ism-i a'zamdır, ayrıntılı çokluk ile isimler ve sıfatlar makamıdır. Bu makamların tafsilâtı geniş bir anlatımı gerektirmektedir. Fakat bu sayfaların kapasitesini aştığı için konumuz dışındadır.

Bu mukaddimenin beyanından sonra deriz ki: “Huve (O)”, feyz-i akdesi işaret etmiş olması mümkündür. Feyz-i akdes, zâtî isimler taayyününe Zât’ın tecellîsidir. “Allah”, isimlerin toplayıcısı Birlik makamına işaretir ki o ism-i a'zamdır. “Ehad”, birlik makamına işaretir. Buna göre, ayet-i kerime şunu ispat etmek istemektedir: bu üç makam, isimlerin çokluğunda çokluk olmasıyla birlikte hakikati hasebiyle birliktirler. Feyz-i akdesi tecellî, zuhûr makamı hasebiyle “Allah”tır. Bâtın makamı hasebiyle Ehad (Bir)’dir.

Belki de “Huve (O)”, Zât makamına işaret olabilir. “Huve”, gaybî bir işaret olduğundan hakikatte meçhule işaretir. “Allahu ehad”, ise belki “Vâhidiyyet” ve “Ehadiyyet” makamına işaret olabilir. O zaman mutlak meçhul olan zâtı, zâtî isimler ve birliksel ve sıfatî isimlerle tanıtır. Hakikatte şuna işaretir ki Zât, gaybdır. Arzuların ve emeller ona ulaşamaz. O’nun Zâtını düşünmekle ömrünü geçirmek dalâlete sebep olur. Ehlullahın ma’rifetinin ana noktası, O’nun Vâhidiyyeti ve Ehadiyyeti noktasıdır. Vâhidiyyet ehlullahın geneli için, Ehadiyyet ise ehlullahın hâlisleri içindir.

Hikemî Tenbih

Bil ki, Hakk Teâlâ için hakîmlerin nazarında subûti sıfatlar²⁸³ ve selbî sıfatlar²⁸⁴ vardır. Selbî sıfatları, selbin²⁸⁵ selbi olarak tanımlamışlardır; yani eksikliğin, noksanlığın nefy edilmesi demektir. Bazı-

²⁸³ Benzeri diğer varlıklarda da bulunan, fakat Allah’ta mükemmel ve sonsuz olarak bulunan sıfatlardır. Ebedi hayatla diri olması (Hayat), her şeyi bilmesi (İlim), iştmesi (Semi’), görmesi (Basar), her şeye gücü yetmesi (Kudret), dilemesi (İrade), konuşması (Kelam).

²⁸⁴ Ulûhiyyet makamına yakışmayan ve O’ndan uzaklaştırılması gereken kavramlar olup başlıcaları şunlardır: Yokluğu düşünülemez (Vucûd), başlangıcı ve sonu olmamak (Kıdem, Bekâ), yaratıklarına benzememek (Muhâlefetün li’l-havâdis), varlığı için başkasına muhtaç bulunmamak (Kıyam bi nefsihi), şerîki bulunmamak (Vahdâniyyet).

²⁸⁵ Selb: Nefy etme, olumsuzlama.

ları da demişlerdir ki, subûtî sıfatlar cemâlî sıfatlar, selbî sıfatlar ise celâlî sıfatlardır. Bu söz, her iki merhalede de tahkikin hilâfinadır:

Birinci merhalede şöyledir: Selbî sıfatlar hakikatte sıfatlardan değildir. Hakk Teâlâ'nın zâtında selbin de selbin selbinin de yeri yoktur. Hakk Teâlâ selbî sıfatlarla muttasıf değildir. Çünkü selbî sıfatlarla muttasıf olmak değişken olaylarda gerçekleşir. Değişken olaylarla muttasıf olmak, Hakk Teâlâ için caiz değildir. Zira bu, sanki Zât-ı Mukaddes'in imkânî yönlerinin tashih olunduğu anlamına gelir ve terkîb (karışım) olmasını gerektirir. Bu ise imkânsızdır. Bilakis selbî sıfatlar, besit mutlak selb yoluyla olur. Ve bu, sıfatın selbidir; selbin selbinin sıfatının ispatı değildir. Başka bir ifadeyle eksiklikler, Hakk Teâlâ'dan besit selb ile selb olmuştur; eksikliklerin selbi müsbet yolla onun için sabit değildir. Öyleyse hakikatte tenzîh sıfatları sıfat değildirler. Hakk Teâlâ subûtî sıfatlarla muttasıftır.

İkinci merhalede ise şöyledir: Ma'rifet ehlinin nezdinde cemâl sıfatları, üns ve alaka doğuran sıfatlardır. Celâl sıfatları ise vahşet, hayret ve dehşet doğuran sıfatlardır. Dolayısıyla lütuf, şefkat ve rahmetle alakalı sıfatlar Allah'ın cemâl sıfatlarındandır; Rahmân, Rahîm, Latîf, Atûf, Rabb gibi... Kâhır, Kibriyâ, büyüklükle alakalı sıfatlar da celâl sıfatlarıdır; Mâlik, Melik, Kahhâr, Muntakîm gibi... Gerçi her cemâlin sırrında bir celâl vardır. Zira her cemâl (güzel) kendi içinde bir hayranlık, hayret, dehşet barındırır ve azamet ve kudret sırrıyla kalbe zuhûr eder. Her celâl, bâtında rahmet içerir. Kalbin onunla bâtınî bir ünsü vardır. Bu cihetten dolayı kalb fitraten cemâl ve cemîle meczub olduğu gibi kudret, azamet, güçlü ve büyüğe de meczubdur. Demek ki bu iki tür de selbî sıfatlardan değil, subûtî sıfatlardandır.

Bu konu anlaşıldıktan sonra bil ki "Allah", ism-i a'zam olmasıyla birlikte, cemâl ve celâl sıfatları onun tecellilerinden ve onun altında olmasıyla birlikte, bazen celâl sıfatların karşısında cemâl sıfatlara ıtlâk olunur. Nitekim ulûhiyet genellikle cemâl sıfatlarına aittir; özellikle de celâl sıfatlarının mukabilinde vaki olursa. "*Kul hüvallâhu ehad*" ayet-i kerimesinde "ehad"ın celâl sıfatlarından birine işaret etmesi mümkündür. "Ehad", Zât-ı Mukaddes'in besâtetinin

(sadelığının, yalnlığının) kemâl makamıdır. “Allah”, belki cemâl ismine işaretir. Öyleyse ayet-i kerimede Hakk Teâlâ’ya nisbet makamı hasebiyle Ehadiyyet ve Vâhidiyyet, feyz-i akdesce tecellî tanıtılmıştır. Bu, önceki tenbihde zikredilmiş olan birinci ihtimale göredir. Bu tenbihde zikredilen ihtimale göre ise cemâl ve celâl isimleri makamı hasebiyle Hakk Teâlâ tanıtılmış olmaktadır ki tüm isimleri kapsamaktadır. Allah mutlak bilendir.

İrfânî Tenbih

Bil ki, her konuşanın sözü, zuhûr makamı hasebiyle O’nun zâtının dışı yansıması halidir; O’nun bâtınî melekelerinin kelimeler aynasında kapasitesi ölçüsünce açığa çıkmasıdır. Eğer bir kalb nûrânî olursa, tabiat âleminin kirlerinden, karanlıklarından, bulanıklıklarından arınıp saflaştığında onun sözü de nurlanacaktır; hatta nur olacaktır. Kalbin nûrâniyeti sözler kisvesinde açığa çıkacaktır. Hidâyet İmamları (a.s.)’ın şânında vârid olmuştur ki: “Sizin sözünüz nurdur.”²⁸⁶ Yine nakledilmiştir ki; “O, kelâmında kulları için tecellî etmiştir.”²⁸⁷ *Nehcû’l-Belâğ’a*’da buyuruyor ki: “O’nun kelâmı fiilidir.”²⁸⁸ Fiil, fâilin zâtının tecellisidir. Eğer bir kalb karanlık ve bulanık olursa, onun fiili ve sözü de karanlık ve bulanık olur: “Temiz kelime temiz ağaç gibidir; habis söz habis ağaç gibidir.”

Hakk celle ve a’lâ’nın zât-ı mukaddesi, “*Her gün bir şe’n*” üzere olması hasebiyle isimler ve sıfatlar kisvesinde enbiyâ ve evliyânın kalblerine tecellî eder. Kalblerin farklılığından dolayı da tecellîler farklı olur. Semâvî kitaplar, vahiy meleği Cenâb-ı Cebrâil vasıtasıyla vahyolunarak onların kalblerine nâzil olmuştur. Bu, tecellîlerin farklılığıyla, isimlerin farklılığı hasebiyle nâzil olmuştur. Peygamberlerin derece farklılıkları ve onların şeriatlarının farklılıkları da isimlerin derece farklılığından dolayıdır. Hangi isim kapsayıcı ve daha câmi’ ise onun devleti daha kapsayıcı ve onun tâbisi ve nübüvveti de daha kapsayıcıdır. Ona nâzil olan kitab da daha kapsayıcı ve

²⁸⁶ *Uyûn-u Ahbâr-ı Rızâ*, c. 2, s. 277; Ziyâret-i Câmî-i Kebîre.

²⁸⁷ *Bihâr-u’l-Envâr*, c. 89, s.107.

²⁸⁸ *Nehcû’l-Belâğ’a*, 228. Hutbe.

daha câmi' (toplayıcı) iken, onun şeriatı da daha kapsayıcı ve daha devamlıdır. Hatm-i Nübüvvet (s.a.) ve Kur'ân-ı Kerim, Efendimizin şeriatı, hem zâhirî yönden hem tecelligâh yönünden Ehadi câmi' makamıdır. O, Hazreti İsmullah-i A'zamdır. Bu cihetten en kapsayıcı nübüvvettir. Kitapların, şeriatların en kapsayıcısıdır. Ondan daha kâmil ve daha eşrefi tasavvur edilemez. Artık gayb âleminde tabiat âlemine, ondan daha üstünü veya onun gibisi inmeyecektir. Yani şeriatlara ilişkin ilmî kemâlin zuhûru budur. Mülk âlemine bundan daha yücesinin inmesi mümkün değildir. Öyleyse Resûl-i Hatmi (s.a.)'in kendisi, varlıkların en üstünü ve ism-i a'zamın tam mazharıdır. Onun nübüvveti de mümkün olan nübüvvetlerin en tamı ve kâmilidir. Ezeli ve ebedî olan, ism-i a'zamın devlet sûretidir. Ona nâzil olan kitap da ism-i a'zam tecellisiyle gayb mertebesinden nâzil olmuştur. Bu cihetten dolayı bu Kitâb-ı Şerif'in cem' ve tafsîl ehadiyyeti vardır ve kelimelerin toplayıcısıdır. O Efendimizin kelâmının bizzat kendisi de kelâmın toplayıcısıdır (cevâmiu'l-keîm). Kur'ân'ın veya efendimizin kelâmının, kelimelerin toplayıcısı olmasından maksad, câmi' kurallar ve genel konular içermesi anlamında değildir. Onun câmi'iyetinin anlamı şudur: Beşer ömrünün tüm devirlerinde insan tabakalarının tümü için nâzil olmuştur. Beşer türünün tüm ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu türün hakikati câmi' bir hakikat olduğu için ve tüm menzillere sahip olduğundan; en aşağı mülkî menzilden en yüksek rûhânî, melekût ve ceberût mertebelerine sahip olduğundan; bu türün fertleri bu aşağı mülkî alemde tam olarak ihtilaflar içindedir. Bu türün fertleri arasında o kadar farklılık ve derece ihtilâfı vardır ki varlıkların hiçbir türünde bu kadarı yoktur. Bu türde şâkî bedbaht, şekâvetin; sa'îd (mutlu), saâdetin zirvesindedir. Bu türden bazı fertler tüm hayvanlardan daha aşağıda, bazı fertler ise en mukarreb meleklerden daha üstündür. Sözün özü, bu türün fertleri idrâk ve tanıyışta farklı ve muhtelif olduklarından dolayı, Kur'ân öyle bir şekilde nazil olmuştur ki herkes kendi idrâk, tanıyış ve bilgi derecesine göre ondan faydalanır. Örneğin; *"Eğer yer ile gökte Allah'tan başka ilâhlar olsaydı,*

*bunların ikisi de muhakkak fesada uğrar yok olurdu”*²⁸⁹ âyet-i kerimesinden örf, ehl, edebiyat ve lûgat ehli bir şey anlamaktayken, kelim alimleri başka anlamlar istifadeler etmektedirler. Felsefeciler ve hukemâ başka türlü, arifler ve evliyâ da başka bir şekilde istifade ederler.

Örf ehli kendi zevkleri uyarınca bir hitap anlarlar. Mesela derler ki; iki sultan bir memlekette barınmaz. Bir taifede iki reis karışıklığa sebep olur. Bir köyde iki muhtar olursa ihtilaf, çekişme, kargaşa olur. Alemde de eğer iki ilâh olsaydı bozukluk, çekişme, kargaşa ve karışıklık meydana gelirdi. Böyle bir karışıklık olmadığından dolayı, göklerin ve yerin düzeni mahfuz olduğundan, demek ki âlemin tek bir yöneticisi vardır.

Kelamcılar ondan “burhân-ı temânu”²⁹⁰ delilini istifade ederler.

Felâsife ve hukemâ bu ayetten, çok metin ve sağlam bir burhân elde ederler. “Birden ancak bir sâdır olur. Bir de ancak birden sâdır olur”²⁹¹ şeklinde ifade edilen burhân, ondan istifade ile elde edilmiştir.

²⁸⁹ Enbiyâ 22.

²⁹⁰ Allah’tan başka tanrı veya tanrılar olsaydı, evrendeki hassas dengenin kasa dönüşeceğini açıklayan delildir. Kâinatta birbirine her bakımdan eşit iki ilâh bulunsaydı, bunlardan biri bir şeyin hareketini, diğeri de durmasını irade edebilirdi. Çünkü ilâh hür iradeye ve tam kudrete sahip demektir. Bu durumda ortaya şu üç ihtimalden biri çıkardı:

- a) Her iki tanrının da dediği olurdu. Bu ihtimal bâtıldır. Çünkü aynı zaman ve mekânda hareket etme ve durma gibi iki zıt şeyin bir araya gelmesi imkânsızdır.
- b) Her iki tanrının da dediği olmazdı. Bu ihtimal de bâtıldır. Çünkü iradesi gerçekleşmeyen biri âcizdir, âciz olan ise ilâh olamaz.
- c) Her iki ilâh, her yönden birbirine denk olduğu halde; birinin iradesi gerçekleşir, diğerininki gerçekleşmezdi. Bu da bâtıldır. Çünkü iradesi gerçekleşmeyen biri âcizdir, âciz olan da ilâh olamaz. Diğer ilâh da her bakımdan buna eşit olduğuna göre, onun da âciz olması, dolayısıyla ilâh olmaması gerekirdi. Öyleyse Allah-u Teâlâ’nın bir ve tek olması zorunlu ve kaçınılmazdır.

²⁹¹ *El-İşârât ve’t-Tenbihât*, c. 3, s. 122; *el-Esfâr el-Erbaa*, c. 2, s. 204, 13. Bölüm.

İrfân ehli de ondan şunu istifade ederler: Âlem Hakk'ın zuhûr aynası ve tecellî ettiği yer olduğundan, Allah tek ilâhtır.

Bu mukaddime anlaşıldıktan sonra bil ki, “*Kul huvallâhü ehad*” Sûresi, Kur’ân’ın diğer yerleri gibi kelimelerin toplayıcısı olduğundan, herkes ondan bir türlü istifade etmektedir. Nitekim edebiyat ve zâhir uleması “huve (o)” zamirini zamir-i şa’n, “Allah”ı zâtî özel isim, “Ehad”ı, vâhid manasında birlikte şiddet anlamında tutmuşlardır. Yani Allah birdir veya ilâhlığında şerîki yoktur. Veya “*Onun benzeri hiçbir şey yoktur.*”²⁹² Veya ilâhlığında ve zâtî kadimliğinde şerîki yoktur. Veya O’nun fiilleri birdir, yani salâh ve iyilik (ihsân) esasındadır; kendisi için bir menfaat celbetmek için değildir. Allah “Samed”dir, yani insanların ihtiyaçlarında müracaat ettiği bir efendidir, bir büyüktür. Veya “Samed”dir, yani içi boş değildir, içi doludur. İçinde boşluk olmadığından, ondan bir şey doğmaz. Kendisi de başkasından doğmaz. Hiçbir şey onun benzeri ve eşi değildir. Bu beyan, örfî genel düzeyde bir anlamdır. Yalancı ilâhlar edinmiş kâfirler karşısında Peygamber-i Ekrem onlara, “Bizim ilâhımız sizin ilâhlarınız gibi değildir; O’nun şu şu vasıfları vardır” demekle görevlendirildi.

Sûrenin bu tefsiri, örf ve adet yoluyla yapılmış bir tefsirdir. Bu, bir taife içindir. Daha ince ve daha dakik mana ve manalarla karşılaşmamaktadır. Bu manalardan bazılarını zikrettik.

Hikemî Felsefî Tefsir

Tevhîd sûre-i mübarekesi –ki âhir zamanın derin düşünenleri için nazil olmuştur– üzerine hekimâne bir tefsir yapmak mümkündür. Bu tefsir, hikemî ölçüler ve felsefî burhânlarla muvafık olabilir. Bu tefsir, değerli üstadımız arif Şahâbâdî’den (mudde zilluhu) istifade ettiğim üzere şöyledir:

“Huve (O)”, sırf varlığa (sırfu’l-vucûda) ve mutlak hüviyete işarettir. Bu da altı yüksek hikemî konuya burhândır ki sûre-i mübarekede Hakk Teâlâ için ispat buyurmuştur:

²⁹² Şûrâ 11.

Birinci makam “Ulûhiyet”tir. Ulûhiyet, tüm kemâllerin top-
layıcısı, cemâl ve celâlin cem’inin birliği makamıdır. Mûnasib ma-
kamlardaki felsefî kitaplarda ispat edilmiştir ki sırf varlık ve mut-
lak hüviyet sırf kemâldir; yoksa sırf varlık da olamaz. Bu konunun
açıklaması uzun olduğundan ve öncül mukaddimeler gerektiğın-
den işaretle yetiniyorum.

İkinci makam, “Ehadiyyet” yani “Birlik” makamıdır. O da tam
aklî, hâricî, niteliksel ve varlıksal, besâtete (basitliğe) işarettir. Aklî
terkiblerden mutlak olarak tenzih edilmesine işarettir. Bu terkib-
ler cins ve fasl olsun; aklî veya hâricî madde ve sûret olsun, O on-
lardan münezzehtir. Bu konunun burhânı da aynı sırfu’l-vucûd ve
mutlak hüviyettir. Zira eğer sırf, zâtı bir olmazsa sırfılıktan ve kendi
zâtiyetinden çıkmış olur.

Üçüncü makam, “Samediyet”tir. Samediyet, mâhiyetin nef-
yine işarettir. Boşluğa sahip olmamak, içi boş olmamak da mâhiyeti
olmamaya, imkânî eksikliğinin olmamasına işarettir. Tüm müm-
künler zât mertebeleri itibariyle içi boşurlar. Zâtları, boşluk, ara-
lık menzilesindedir. Zât-ı Mukaddes ise sırf varlık ve mutlak hü-
viyettir. İmkânî eksikliği yoktur. İmkânî eksikliğin aslı mâhiyettir.
Mâhiyet, varlıksal sınırdan ortaya çıkmıştır. Onun itibarı varlığın
taayyünündendir, belirlenmişliğindendir. Sırf varlık ise sınırdan ve
belirlenmişlikten münezzehtir ve arıdır. Her sınırlı, mukayyed hüvi-
yet ve karışık varlıktır. Mutlak ve sırf değildir.

Dördüncüsü, hiçbir şeyin ondan ayrılmamış olmasıdır. Zira bir
şeyin bir şeyden ayrılması maddeliği gerektirir. Miktar olarak bö-
lünmeyi gerektirir. Bunun da sırf varlıkla uyumu yoktur; sırf var-
lıkta böyle bir şey olamaz. Ma’lûllerin varlığının illetten gelmiş ol-
ması, ayrılma şeklinde değildir. Tecellî, zuhûr, teşe’un (an be an
yeni oluş, yaratılış) ve sâdır olma yoluyladır. O da şu şekildedir ki
sudûruyla illetten bir şey azalmaz. Ona geri dönmesiyle illete bir
şey eklenmez.

Beşincisi, O’nun hiçbir şeyden ayrılmamış olmasıdır. Bu, ön-
ceki sorunun yanı sıra başka bir yoldan da varlığın sırlılığıyla ve
hüviyetin mutlaklığıyla çalışmaktadır. Çünkü bu durumda sırf

varlığa bir şeyin öncül olması gerekir. Oysa aşkın felsefede sabittir ki sırf varlık, eşyanın en kadîmidir ve taayyün etmiş olan, belirlenmiş olan ise mutlakten sonradır.

Altıncısı, eşinin ve benzerinin olmamasıdır. Bu da yine sırf varlık burhâniyle sabittir. Tekrar etmemize gerek yoktur. Dolayısıyla iki mutlak hüviyet tasavvur edilemez. Mutlak ile mukayyed de birbirlerine eş ve benzer değildirlir.

Bu konuların her biri için bazı ön bilgiler ve usûller vardır ki onları ayrıntılı olarak anlatmak, bu özet sayfaların kapasitesinin dışındadır.

İşrâkî Bir Hikmet

Bil ki bu sûre oldukça özet bir şekilde tüm ilâhî şüunları ve teşbîh ve tenzîhin mertebelerini kapsamaktadır. Hakikatte Hakk Teâlâ'nın kelimeler ve lafızlar kalıbındaki anlatımıdır. “O Allah biridir” sözüyle, tüm kemâl sıfatların hakikatlerini kapsamakta, tüm subûtî sıfatları içinde barındırmaktadır. “Samed”den sûrenin sonuna kadar tenzîhi sıfatlara ve eksikliklerin selb edilmesine işaret etmektedir. Ayrıca sûre-i şerifede iki hadden çıkışı isbat etmektedir. Bu iki had, ta'tîl²⁹³ ve teşbîhdur²⁹⁴ ki ikisi de itidal haddinin ve tevhîdin hakikatının dışındadır. Birinci ayet-i kerime ta'tîli nefy etmekte, sûrenin son kısımları da teşbîhi reddetmektedir. Ayrıca Zâtın varlık yönüne ve birlik makamına işaret etmektedir. Ehadiyyet ve Vâhidiyyet makamına işaret etmektedir. Ehadiyyet makamı zâtî isimlerin tecellisi, Vâhidiyyet makamı ise sıfat isimlerin tecellisidir.

Tamamlama

Şeyh Sadûk (r.a.), Ebu'l-Behterî Vehab bin Vehab el-Kureşî'den rivayet ediyor. Hazreti Sâdık (a.s.)'dan, o da babası Hazreti Bâkır

²⁹³ Allah'ın zâtını sıfatlarından tecrîd etme; tabiatın onu yaratan ve yöneten yüce bir varlıktan berî olduğu düşüncesi.

²⁹⁴ Teşbih, keyfiyet ve mahiyet itibariyle Allah'ın yaratıklara, yaratıkların da O'na benzetilmesini ifade eder.

(a.s.)’dan “*De ki, o Allah birdir*” ayeti hakkında şöyle nakletmiştir: “ ‘De ki,’ yani sana vahyettiğimizi ve sana haber verdiğimizizi, sana okuduğumuz harfleri o terkible zâhir et. Ta ki onlardan kulağını açana ve müşâhede edene hidâyet olsun. ‘Huve’deki ‘ha’ harfi sabit manasını verir. ‘Vav’ ise duyulardan gâib olana işaretir. ‘Hâzâ (bu)’ ise duyuların yanında görülene işaret eder. Bu gayba işaret, kâfirlerin kendi ilâhlarından böyle bir işaret sözüyle bahsettikleri içindir. Dediler ki: ‘Bunlar bizim ilâhlarımızdır; gözlerimizle görmektediriz. Öyleyse ey Muhammed! Sen de kendi ilâhını işaret et, göster de görelim onu ve algılayalım, onun hakkında şaşkınlıkta kalmayalım.’ Bunun üzerine Allahu Teâlâ şunu indirdi: ‘*Kul Hüve...* (De ki O)’, ‘hâ’ sâbiti isbat eder; ‘vav’ da gözlerin idrâkinden ve duyuların dokunmasından gâibe işaret eder. O gözleri idrâk edendir ve duyuları yaratandır.”²⁹⁵

Hazreti Bâkır (a.s.) buyurdu: “Allah”ın anlamı ma’buddur ki yaratılmışlar onun hakikatini idrâk etmede ve O’nun keyfiyetini kapsamada acizdirler, şaşkındırlar. Arap, bir şeye şaşırdığı ve hayret ettiğinde ve bilgisi onu kapsamaktan aciz olduğunda “*velihe erracûl*” der. Yine korktuğu bir şeyden bir şeye sığındığı zaman ona “velihe” der. “El-ilâh” kelimesini de insanların duyusundan gizli olan için kullanır.”

Hazreti İmam Bâkır (a.s.) buyurdu: “Ehaddir, tektir. Ehad ve vâhid aynı manadadır. O bir ve tek olandır ki O’nun benzeri yoktur. Tevhîd, birliğe ikrardır. O tektir, vâhiddir; O ayrıdır, ama hiçbir şeyden kopuk değildir ve hiçbir şeyle de birlik halinde değildir. Sayıların temeli vâhiddir, ama o sayılardan değildir. Zira vâhid sayılmaz. Çünkü sayıya vâhid denilmez, iki taneye denilir. Öyleyse ‘Al-lahu ehad’in manası şudur: Mahlûkâtın hayranlıkta olduğu ma’bûd ilâhlıkta birdir ve yaratılmışların sıfatından yücedir.”²⁹⁶

Hz. Bâkır (a.s.) buyurdu: “Babamın bana aktardığına göre babası şöyle buyurdu: Samed odur ki boşluğu yoktur. Samed odur

²⁹⁵ *Et-Tevhîd*, s. 88, Bâb-ı tefsîr-i kulhüvallahu ehad, Hadis 1.

²⁹⁶ A.g.e.

ki onun efendiliği zirveye ulaşmıştır. Samed odur ki yemez, içmez. Samed odur ki uyumaz. Samed daimidir ki her zaman vardı ve her zaman olacaktır.”

H. Bâkır (a.s.) Muhammed bin Hanefiyye'ye derdi ki: “Samed odur ki zâtıyla kâimdir ve kendisinden başkasına muhtaç değildir, ganîdir”.

Başka hadiste diyor ki: “Samed bozulmaktan yücedir. Samed odur ki değişmez.”

Hazreti Bâkır (a.s.) buyurdu: “Samed itaat edilen büyüktür ki onun üstünde emreden ve nehy eden yoktur.”

Buyurdu: “İmam Zeynelâbidîn Ali ibn Hüseyin (a.s.)’a ‘Samed’in manası soruldu. Şöyle buyurdu: Samed o kimsedir ki ona şerik yoktur. Ona bir şeyi korumak zor ve ağır değildir. Ondan hiçbir şey örtülü kalmaz.”²⁹⁷

Veheb bin Veheb Kuraşî dedi ki: “Zeyd bin Ali şöyle dedi: Samed o zâttır ki bir şeyi irade ettiği zaman ona ‘Ol’ der, olur. Samed o zâttır ki eşyayı var eder. Mahlûkâtı birbirlerine zıt, benzer ve eş olarak yaratır; kendisi ise tektir. Ne zıddı vardır, ne benzeri, ne de eşi vardır.”²⁹⁸

İmam Muhammed Bâkır (a.s.)’dan “Samed” isminin harflerinin esrârı hakkında bir söz de naklediliyor. H. Bâkır (a.s.) şöyle buyurdu: “Allah’ın bana bağışladığı ilimden aktaracağım bir taşıyıcı bulsaydım muhakkak ‘es-Samed’den tevhid, İslâm, iman, din, şeriatı açardım, yayardım. Nasıl benim için böyle ise ceddîm Emîru’l-Mü’minîn de ilminin taşıyıcılarını bulamadı; ta ki dertli bir şekilde ah çekiyordu ve minberin üstünde buyuruyordu ki: Beni yitirmeden önce bana sorun. Benim göğsümde büyük ilim var, ah ah ki onu taşıyacakları bulamıyorum.”²⁹⁹

²⁹⁷ A.g.e. Hadis 3.

²⁹⁸ A.g.e. Hadis 4.

²⁹⁹ A.g.e. Hadis 6.

Hâtîme

Biz bu konuyu, bu mübarek sürenin faziletiyle ilgili hadisleri zikretmekle bitiriyoruz. Gerçi onun fazileti hakkındaki hadisler o kadar çoktur ki bu özet risaleye sığmaz.

El-Kâfi-i Şerif'te, Hazreti Bâkır'ı'l-Ulûm (a.s.)'dan şöyle naklediliyor: İmam buyurdu: "Kim '*Kul hüvallahû ehad*'i bir kere okursa ona mübarek olur. Her kim iki kere okursa kendisine ve ailesine mübarek olur. Her kim üç kere okursa ona, ailesine ve komşularına mübarek olur. Her kim on iki kez okursa, Allah onun için cennette on iki saray inşa eder. Hafızlar derler ki, bizi kardeşimiz falanın saraylarına götürün, görelim. Her kim yüz defa okursa yirmi beş yılının günahı, kan ve mal hakkı dışında bağışlanır. Dört yüz defa okuyan kimse için dört yüz şehidin sevabı vardır ki onların hepsinin atları yağ olmuş, hepsinin kanları dökülmüştür. Bir gece gündüz içinde bin kere okuyan kişi, kendi makamını cennette görmeden veya makamı kendisine görünene kadar ölmez." ³⁰⁰

Yine *el-Kâfi*'de İmam Muhammed Bâkır (a.s.)'dan şöyle naklediliyor: "Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Her kim yüz defa '*Kul huvalâhû Ehad*' okursa, yatağına uyumaya gidince Allah onun elli yıllık günahını bağışlar." ³⁰¹

Hazreti Sâdık (a.s.)'dan şu hadis rivayet edilmiştir: "Babam buyuruyordu: *Kul huvalâhû ehad* Kur'ân'ın üçte biri, *Kul yâ eyyuhe'l-kâfirûn* Kur'ân'ın dörtte biridir." ³⁰²

Yine Hazreti Sâdık (a.s.)'dan şöyle rivayet edilmiştir: "Peygamber (s.s), Sa'd ibn Muâz'ın cenaze namazını kıldı. Sonra buyurdu: 'Yetmiş bin melek geldi, Cebrâil de onların arasındaydı. Sa'd'ın cenaze namazını kıldılar. Cebrâil'e, 'Hangi şeyden dolayı Sa'd sizin onun namazını kılmanıza hak kazandı?' Dedi ki: 'Onun ayakta,

³⁰⁰ *Uşûl-ü Kâfi*, c. 4, s. 425, Kitâb-ı Fazlî'l-Kur'ân, Bâb-ı fazlî'l-Kur'ân, Hadis 1.

³⁰¹ A.g.e. Hadis 4.

³⁰² A.g.e. Hadis 7.

oturarak, binek halde, yürürken ve sefer halindeyken *Kul huvallâhu ehad* sûresini okumasından dolayı.”³⁰³

Vesâilu’ş-Şia’da, *Mecâlis* ve *Meâni’l-Ahbâr* kitaplarından kendi senedleriyle Hazreti Sâdık (a.s.)’dan şöyle naklediliyor: “Hazret değerli babalarından naklettiği bir hadiste Selmân (r.a.)’dan şöyle rivayet buyurdular: Resûlullah (s.a.)’dan işittim, şöyle buyuruyordu: ‘*Kul huvallâhu ehad*’i bir kere okuyan kimse Kur’ân’ın üçte birini okumuştur. İki kere okuyan kimse Kur’ân’ın üçte ikisini okumuştur. Üç kere okuyan kimse Kur’ân’ı hatmetmiştir.”³⁰⁴

Sevâbul-A’mâl kitabında şöyle buyuruyor: “Bir cuma geçip de *Kul huvallâhu ehad*’i okumayıp ölen kimse Ebû Leheb’in dini üzere ölür.”³⁰⁵

Müstedrekü’l-Vesâil kitabında, bu sûre-i şerif hakkında birçok hadis nakledilmiştir. İsteyen bu kitaba ve *Vesâil*’e müracaat etsin. Velhamdulillah.

Yedinci Fasıl:

Kadir Sûresi’nin Tefsirinden Bir Râyiha

“*İnnâ enzelnâhu fî leyleti’l-kadr*” ayetinde ulvî konular vardır. Onlardan bazılarına işaret etmemiz faydasız değildir:

Birinci konu: Bu âyet-i kerimede ve birçok âyet-i kerimede, Kur’ân’ın inişini Allah-u Teâlâ kendi mukaddes zâtına nisbet ediyor. Örneğin, şöyle buyuruyor: “*Biz onu mübarek bir gecede indirdik*”³⁰⁶, “*Şüphesiz o Zikr’i (Kur’ân’ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.*”³⁰⁷ Ve bundan başka ayetler.

Bazı ayetlerde Rûhü’l-Emîn olan Cebrâil’e nisbet verilmiştir: “*Onu Rûhu’l-Emîn indirdi.*”³⁰⁸

³⁰³ A.g.e. Hadis 13.

³⁰⁴ *Vesâilu’ş-Şia*, c.. 4, s. 868.

³⁰⁵ *Sevâbul-A’mâl*, s. 256.

³⁰⁶ Duhân 3.

³⁰⁷ Hicr 9.

³⁰⁸ Şuarâ 193.

Zâhir uleması derler ki bu, “*Ey Hâmân! Benim için yüksek bir kule yap!*”³⁰⁹ gibi mecazdır. İndirmenin Hakk Teâlâ’ya nisbeti o babbandır ki; Zât-ı Mukaddes, inmenin sebebi ve emredenidir. Veya indirmenin Hakk’a nisbeti hakikattir. Rûhu’l-Emîn vasıta olduğundan, ona nisbet vermek de mecâzen olmuş olur. Onun içindir ki bunu Hakk’ın fiilinin mahlûkâta nisbeti olarak zannettiler. Bundan dolayı Azrail’in ve Cebrâil’in Hakk Teâlâ’dan memuriyetlerini, Hâmân’ın Firavun’dan memuriyeti, ustaların ve inşaat işçilerinin de Hâmân’dan emir alması gibi görmüşlerdir. Bu çok yanlış ve tamamen yersiz bir kıyastır. Bu iki benzetmenin ve kıyasın hiçbir geçerliliği yoktur; bunlar farklı alanlardır. Mahlûkâtın Hakk’a nisbetini anlamak ve halk (yaratılan) ile Hâlık (Yaratıcı)’ın fiilini anlamak, ilâhî ma’ârifin ana konularından ve felsefî meselelerin ana temalarındandır ki birçok önemli konu bununla çözülür. O cümleden, cebr³¹⁰ ve tefvîz³¹¹ meselesi onun bölümlerindendir.

Yüce ilimlerde takrir ve sabit edilmiştir ki tüm tahakkuk yurdu ve varlık mertebeleri mukaddes feyzin sûretidir. Feyz-i mukaddes, Hakk’ın işrâkî tecellîsidir. İşrâkî izâfe mahz (sırf) rabt ve sırf fakrdir. Taayyünât ve sûretleri de mahz rabttırlar. Kendilerinden bir varlıkları, haysiyetleri ve bağımsızlıkları yoktur. Başka bir ibareyle tüm varoluş, tahakkuk evreni; zât, sıfat ve fiil itibariyle Hakk’ta fânîdirler. Zira, eğer varlıklardan bir varlık zâtî özelliklerinden bir tanesinde bağımsız olacak olursa; varlıksal hüviyetinde veya varlıksal özelliklerinde olsun, imkân alanından dışarı çıkmış olur ve vâcib Zât’a* dönüşmüş olur. Bunun bâtil olduğu açıktır. Bu ilâhî latife kalbde kökleştiğinde ve kalb onun zevkini gerektiği gibi

³⁰⁹ Mü’min 36.

³¹⁰ Kullanın işlediği hayır, şer, iyi, kötü vb. bütün işlerin onların kendi iradeleriyle yapılmadığı; aksine, insanın bütün yaptığı işlerin Allah’ın cebri ve zoruyla olduğu; bu hususta kulun hiçbir tercih, kabul veya reddetme hakkı ve gücünün olmadığı inancı.

³¹¹ İnsanın tamamen özgür olduğu, bütün işlerini kendisi yaptığı ve Allah’ın kullarını, yapacakları hakkında kendi hallerine bıraktığı inancı.

* Varlığı zorunlu olan, var olmak için hiçbir sebebe ihtiyacı olmayan zât.

algıladığında, ona “Kâdir”in sırlarından bir sır keşfolur. “İki olgu arasındaki olgu” hakikatinden bir latife keşf olur.

Kemâlî eserler ve fiilleri mahlûkâta nisbet edildiği gibi, aynı nisbetle Hakk’a da nisbet edilebilir. Bu, herhangi bir mecâzî söylem olmadan böyledir. Bu konu, vahdet ve kesret ve iki işin ortasının cem edilmesi nazarıyla gerçekleşir.

Nüzûlün (indirmenin) aynı anda Hakk’a ve Cebrâil’e nisbet edilmesi; diriltmenin İsrâfil’e ve Hakk’a, öldürmenin Azrail’e, görevli meleklerle ve Hakk’a nisbet edilmesi anlaşılmış oldu. Kur’ân-ı Kerim’de bu konuya çokça işaret edilmiştir. Bu, Kur’ân-ı Kerim’in ma’ârifinden biridir ki ondan önce hakîmlerin ve filozofların kitaplarında bundan eser yoktur. Beşer ailesi bu konuyu bu ilâhî sâhifeye borçludur.

İkinci konu şudur ki; “innâ” (biz) kelimesi çoğul zamirle ve “enzelnâhu” yine çoğul zamirle gelmiştir.

Bil ki bu konunun nüktesi, Hakk Teâlâ’nın makamının anlaşılması, bu kitabın indirilmesindeki başlangıç ve kaynak olmasıdır. Belki de bu çoğul isimlerin çoğulluğuna işaret olabilir. Şöyle ki; Hakk Teâlâ, isimlerinin ve sıfatlarının şuûnunun tümüyle bu kitap için kaynaktır. Bundan dolayı bu Kitâb-ı Şerif tüm isimlerin, sıfatların cem’inin birliğinin sûretidir. Tüm şuûn ve tecellileriyle Hakk’ın mukaddes makamının tanıtıcısıdır. Başka bir ifadeyle, kâmil insan nasıl ism-i a’zam ise, bu nûrânî sahife de ism-i a’zamdır. Bu ikisinin hakikati gayb hazretinde birdir. Ayrışma âleminde sûret olarak birbirinden ayrılırlar. Fakat yine de mana hasebiyle birbirinden ayrılmazlar. Bu, “İkisi (Kur’ân ve Ehl-i Beyt) havzda bana gelinceye kadar asla birbirinden ayrılmazlar”³¹²ın anlamlarından biridir. Hakk Teâlâ, celâl ve cemâl eliyle Âdem’in ve kâmil insanın toprağını yoğurdu. Aynı şekilde celâl ve cemâl eliyle kâmil kitabı, Kur’ân’ı indirdi. Bu cihetten dolayı ona Kur’ân denilmiştir. Birlik makamı, birlikte çokluğun birleştirilmesi makamıdır. Bu yüzden, bu kitap neshedilemez ve kesilemez. Zira o ism-i a’zamdır ve

³¹² *Usûl-ü Kâfi*, c. 1, s. 299, Kitâbu’l-Hucce.

onun tezâhürleri ezeli ve ebedidir. Tüm şeriatlar bu şeriata ve bu velâyet-i Muhammediyye'ye davet edilmektedir.

Belki, “*Onu biz indirdik*” âyetindeki çoğul zamirle ilgili nokta, “*Biz emaneti sunduk*” âyetindeki çoğul zamirde de geçerlidir. Çünkü emanet, bâtın hasebiyle velâyet hakikatidir. Zâhir hasebiyle de şeriat veya İslâm dini, Kur’ân veya namazdır.

Üçüncü konu; Kur’ân’ın inişinin niteliğiyle ilgili genel bir bakıştır. Bu konu da ilâhî ma’ârifin ve dinî hakikatlerin sırlarındandır; çok az kimse ondan bir râyihaya, ilmî yolla az bir bilgiye sahip olabilir. Evliyanın kâmillerinin dışında –ki onların birincisi Hz. Resûl-i Hatmi (s.a.)’nin mübarek varlığıdır; ondan sonra da, o hazretin sebebiyle evliyâ ve ma’ârif ehlidir– kimse keşif ve şuhûd yoluyla bu ilâhî latifeden muttali olamaz. Çünkü bu hakikatin müşâhadesi, vahiy âlemine vusûl ve imkânî âlemlerin sınırlarının ötesine geçmekle mümkün olur. Biz burada işaret ve şifre yoluyla bu hakikatten bir beyanda bulunacağız.

Birincisi; Allah’a yolculuğunu tamamlayanları ölüm bulur. Bu haldeyken cezbe, fenâ ve ölüm halinde kalırlar. Bunların eciri Allah’a aittir ve o Allah’tır. Bunlar, Allah’ın kubbesinin altında sevilen fânilerdir. Kimse onları tanıyamaz. Hiç kimseyle râbıta kurmazlar. Onlar da Hakk’tan başkasını tanımazlar: “Benim evliyâm benim kubbelerimin altındadır ve onu benden başkası tanıyamaz.”

İkinci taife onlardır ki, Allah’a seyir ve Allah’ta seyirden sonra kendilerine dönebilirler. Kendinden geçmekten sonraki ayılma hali onlara gelir. Onlar, “Kâdir’in sırrı” olan feyz-i akdes tecellisiyle istidadlarının takdiri yapılmış, kulların kâmilleştirilmesi ve beldelerin imanı için seçilmişlerdir. Onlar, bilgisel huzura varmaları ve a’yânın hakikatlerine dönüşten sonra, a’yânın seyrinin keşfinden ve hazreti kudse bağlanmalarından sonra halkı Allah’a sefer etmeye ve saâdete doğru yönelmeye sevk ederler. Onlar peygamberlik elbisesini giyerler. Bu keşif, Cebrâil’in vahiy âlemine inmesinden önceki ilâhî vahiydir. Bu âlemde daha aşağı âlemlere teveccüh ettikten sonra, yüksek iklimlerdeki ve kutsî levhalardakini ilmî yeterlilikleri ve kemâlî boyutları kadarıyla keşfederler. Şeriatların

ve peygamberliklerin derece farklılıkları, hatta tüm farklılıklar da bundan kaynaklanmıştır.

Burada bazen olur ki gaybî hakikat ve kutsî sır –ki bu ilim huzurunda ve yüce kalemelerde ve levhalarda şahit olunmaktadır–, canlarının gaybî ve ruhlarının sırrı yoluyla vahiy meleşî Hz. Cebrâil vasıtasıyla onların mübarek kalblerine iner. Bazen Cebrâil, misal huzurunda misâli şekil bulur. Bazen de mülkî şekil bulur. Gayb mümkünden o hakikat vasıtasıyla şehâdet aleminin şehâdet mahal-line zuhûr bulur ve o ilâhî latifeyi tenezzül ettirir, indirir. Boyutlardan her boyutta vahiy sahibi, bir tür ve şekilde idrâk ve müşâhede eder: ilmî hazrette bir şekilde, a’yânın hazretinde bir şekilde, kalemelerin hazretlerinde bir şekilde, levhaların hazretlerinde bir şekilde, misâl hazretinde bir şekilde, müşterek duyuda bir şekilde, mutlak şehâdetde de bir şekilde idrâk ve müşâhade edilir. İnişten bu yedi mertebe, Kur’ân’ın yedi harf üzere indirilmesi, bu konuya işaret etmiş olabilir. İnişten bu yedi mertebe konusunun, “Kur’ân, Bir’in indinde birdir” ile çelişkisi yoktur. Bu konunun ayrıntısı vardır ki burada onu anlatmak konumuzun dışındadır.

Dördüncü konu, “Onu biz indirdik”teki “o”nun anlamı hususundadır. Kur’ân bulunduğumuz boyuta inmeden önce, makamları ve gizlilikleri vardır. Onun ilk makamı, onun ilmî gizliliğidir. Gaybî hazretteki ilmî gizliliklerdir. Bu, zâtî tekellümle birlik cem’i yoluyla gerçekleşir. “O” zamiri belki buna işaret olmuş olabilir. Bu mananın ifadesi için gaybet zamiri kullanmıştır. Sanki şöyle buyuruyor: Bu Kur’ân Kadir Gecesi’nde inen o ilmî Kur’ân’dır; gizli sırda ve gaybdeki ilmî boyuttaki Kur’ân’dır. Onu o mertebelerden, zât makamından indirdik. Bu zâhir hakikat, o ilâhî sırrın aynısıdır. Bu kitap, cümleler ve lafızlar elbisesi giydirilmiş, zât mertebesinde zâtî tecelliler sûretinde, fiil mertebesinde fiilî tecellidir. Nitekim Emîru’l-Mü’minin (a.s.) şöyle buyurmuştur: “O’nun kelâmı, fiilidir.”

Beşinci konu, “Kadir Gecesi”dir. Bu hususta sayısız konular ve ma’ârif vardır. Büyük ulema kendi meşreb ve meslekleri esasınca bu konudan bahsetmişlerdir. Biz bu sayfalarda onlardan bazılarını

işaret yollu değineceğiz. Onların zikir buyurmadıkları bazı konulara da biz işaret edeceğiz.

Birincisi, Kadir Gecesi'nin isimlendirilmesi hakkında değişik görüşler öne sürmüşlerdir. Bazılarının görüşü şöyledir: Kur'ân yüksek dereceye ve şerefe sahip olduğu için, değerli Kur'ân, değerli bir melek vasıtasıyla, değerli bir elçiye, değerli bir ümmete indirildiğinden dolayı, ona Kadir Gecesi yani "değerli gece" denmiştir.

Bazıları demişlerdir ki: O geceye Kadir Gecesi denmesinin sebebi işlerin, ecellerin, rızıkların bu gecede takdir edilmesinden dolayıdır.

Bazıları da şöyle demiştir: Meleklerin çokluğundan dolayı yeryüzü dar geldiği için ona Kadir Gecesi denmiştir. Yani dar gelen anlamındadır. Bu görüşler üzerinde tahkikte bulunmak faydasız değildir.

Birinci konu, değerli bir dereceye sahip olmak anlamında kullanılmasıdır. Burada, zaman ve mekân hakkında, bazı zamanların değerli bazılarının değerli olmadığı; bazı zamanların kutlu ve uğurlu, bazılarının uğursuz olduğu; aynı şekilde mekânların da kutlu ve uğursuz olduğu söz konusu edilmektedir. Acaba bu, zamanın ve mekânın özünden ve özsel özelliklerinden mi kaynaklanmaktadır? Yoksa kendisinde olan değerli veya kötü bir olaydan dolayı mı bu özelliğe sahip olmaktadırlar? Gerçi bu konu çok önemli bir konu değildir ve bundan bahsetmenin de fazla faydası yoktur; fakat biz kısaca bahsedeceğiz.

Birinci ihtimalin tercih vechi şudur: Hadislerin ve âyetlerin zâhiri gösteriyor ki, zaman ve mekân için değerlilik ve uğursuzluk isbat eden onların kendi sıfatlarıdır, alakalı olduğu sıfattan dolayı değildir. Bunun aklî sakıncası olmadığından, zâhir anlamı böyledir.

İkinci ihtimalin tercih vechi şudur: Zaman ve mekânın hakikati birdir, hatta o ikisinin şahsiyetleri birdir. Bu cihetten dolayı, tek bir şahıs hükümde ayrı olması mümkün değildir. Bundan dolayı, zaman ve mekânın şerefliliği veya uğursuzluğu, hakkında vârid olmuş olan ve onlarda hâsıl olan olaylara yüklenir. Bu vecdin burhânı yoktur. Zira zaman tek bir şahıs olmasına rağmen,

uzunluğu ve miktarı hakikati olduğundan dolayı, bazı cüzlerinin diğer bazılarından hüküm ve eserde farklılık göstermesinde sakınca yoktur. Bir şahıstan iki hüküm ve iki eser çıkamayacağına bir delil yoktur. Örneğin; insanların her biri bir şahıs olmasına rağmen, organlarının ve bâtinî kuvvelerinin değeri farklı farklıdır. Mesela; kalb ve beyin en değerli organlardır. Bunun içindir ki bu insanlık âleminde birlik özelliği zâhirle değildir. Gerçi tek bir şahıs olsa dahi zâhiren çokluk özelliği vardır ve onun hükümleri de muhtelifdir.

Birinci ihtimalin tercih vechi, insanın içine sinen sahih bir vech değildir. Çünkü bu sözün kaynağı “zuhûrun asıllığı” ve “hakikatin asıllığı” ilkeleridir. Usûl ilminde anlatılmıştır ki, hakikatin asıllığı ve zuhûrun asıllığı, istenen sonuçta şek durumundan isteneni seçmek ve tayin etmek içindir; istenen hakkında bilgi sahibi olduktan sonra hakikati isbat etmek için değil. Öyleyse bu konu hakkında iyi düşün!

Dolayısıyla iki vech de mümkündür. Fakat ikinci vech, daha tercihe şayân geliyor. Bu bakımdan belki Kadir Gecesi, Hz. Hatm-i Nebî (s.a.)’nin visâl, buluşma gecesi; hakikî âşığın sevdiğine vuslat gecesi olduğundan değerlidir. Önceki bahislerde anlaşıldı ki meleklerin inmesi ve vahyin inmesi, fenâ halinin ve hakikî kurbun (yakınlığın) akabinde gerçekleşmektedir. Birçok âyetten ve hadis-ten anlaşılıyor ki, zamanların ve mekânların değerliliği, şerefi ile uğursuzluğu ve kötülüğü, onlarda olan olaylardan dolayıdır. Müracaat edince bu görülecektir. Gerçi onların bazılarında zâtî şeref de olduğu anlaşılmaktadır.

Kadir Gecesi’ne “kadir gecesi” denilmesinin sebebinin bir ihtimalinin de şu olduğunu söylemişlerdir: Onda yıl boyu gerçekleşecek işler takdir edilmektedir. Buna göre, bil ki kaza ve kaderin hakikati, onun niteliği ve onun zuhûr mertebeleri, ilâhî ilimlerin en şerefli ve en yüce ilimlerindenidir. Bu, çok ince ve latif konulardandır. Kaza ve kader konusuna çok dalmak, insanların bazen şaşkınlığına, kimi zaman ise sapmasına yol açar. Bu cihetten, bu hakikati şeriatın sırlarından ve nübüvvetin emanet bıraktıklarından saymak gerekir.

Biz bu konunun bir bahsine işaret edeceğiz. O da şudur ki işlerin takdiri Hakk Teâlâ'nın ezeli ilminde takdir edilmiş olmasına rağmen, her yıl belli bir gecede takdir edilmesinin anlamı nedir?

Bil ki kaza ve kader için dereceler vardır. Bu dereceler onların hükümlerinin mertebe ve boyutlarına göre değişir. Onun birinci mertebesi, feyz-i akdes tecellîsiyle ilim hazretinde isimlerin ve sıfatların zuhûruna tabi olarak takdir edilir ve ölçülendirilir. Ondan sonra yüce kalemlerde ve yüce levhalarda fiili tecelli ile takdir ve tahkîm edilir. Bu mertebelerde değişiklik ve tebdîl olmaz. Bu, asla değişmeyen a'yânın hazretlerinde olan mücerred hakikatlerdir. Hakikatin daha düşük mertebeleri, ondan sonra berzâhî ve misâlî sûretlerde, başka levhalarda da daha düşük âlemde zuhûr eder. Bu âlem ayrık hayâl ve küllî/muttasıl hayâl âlemidir.³¹³ İshrâkî filozoflar, bu âlemi askıdaki misaller olarak adlandırırlar. Bu âlemde mümkün olabilecek değişiklikler ve ihtilaflar olabilmekte ve olmaktadır. Ondan sonra tabiat âlemine ait takdirler ve ölçülendirmeler müvekkil melekler vasıtasıyla gerçekleşir. Bu ölçülendirme ve takdir levhası, devamlı değişiklikler ve tebdiller içerisindedir. Hatta kendisi de akan bir sûrete ve derecelenen bir hakikate sahiptir. Bu levhada hakikatler şiddet ve zayıflığa sahiptir. Hareketler sürat, yavaşlık, çokluk ve azlığa sahiptirler. Bununla birlikte Allah'ın fiili zuhûrunda ve fiili ilminde asla değişiklik olmaz.

³¹³ Bitişik (muttasıl) hayâl ile insanî düzey, ayrık (munfasıl) hayâl ile de ontolojik düzey kastedilmektedir. İbnü'l-Arabî, makul olan şeyleri sûretlere büründüren, duyumları da latif bir hale sokmak sûretiyle mücerred manalara yaklaştıran insanî yetiye bitişik (muttasıl) hayâl derken, Cebrâil (a.s.)'in Dihye sûretine bürünmesi gibi zâhiren husûle gelen hayâle de ayrık (munfasıl) hayâl demektedir. İbnü'l-Arabî, bitişik hayâl ile ayrık hayâl arasındaki farkı şu şekilde açıklar: bitişik hayâl, insan zihniyle alakalı bir durum olduğu için tahayyül edenle birlikte yok olur. Fakat ayrık hayâl ise, maddeden mücerred manaları ve ruhları sürekli kabul edebilen zâtî bir mertebedir. Dihye veya bir arabî sûretinde görünen Cebrâil (as.)'i hem Hz. Peygamber'in ve hem de etrafındakilerin görmesi hadisinde olduğu gibi ayrık hayâl, bizatihi hissî olarak zuhûr eder ve tahayyül eden şahıstan ayrı olarak idrâk edilir. Bu mertebede ruhlar ve manalar kendi özelliklerini yitirmeden somut bir hale gelebilmektedirler.

Sözün kısıası; tüm değişimler, ecellerin uzayıp kısalması, rızıkların takdir edilmesi, hakîmlerin yanında ilmî kaderdir ki misal âlemidir. Yazara göre, takdirlerin kendi mahalli olan aynı kader levhasında müvekkil meleklerin eliyle ona vaki olur. Buna göre Kadir Gecesi, kâmil velînin tam teveccüh gecesidir, onun melekûtî saltanatının zuhûrudur. Her asrın kâmil velîsi, her asrın imamı ve kutbu –ki bugün Hazreti Bakîyyetullah seyyidimiz, efendimiz, mevlâmız, imamımız, hâdimiz Huccet ibni'l-Hasan el-Askerî (ruhlarımız ayaklarının altına feda olsun)'dır. Vesilesiyle tabiat âleminde değişiklikler ve tebdiller gerçekleşir. O, tabiatla her türlü değişikliği gerçekleştirebilir; tıpkı müvekkil melekler gibi. Onların kendilerinden bağımsız olarak bir tasarrufları yoktur. İmam'ın iradesi Allah'ın iradesiyle gerçekleşir. Kendisinden zerre kadar bir tasarrufu söz konusu değildir. Varlığın tüm zerrelere Allah'ın tasarrufu altındadır: “Öyle ise *emrolunduğun gibi dosdoğru ol.*”³¹⁴

Diğer ihtimal, yani yeryüzünün meleklerin çok inmesinden dolayı dar gelmesi ihtimali uzak bir ihtimal olmasıyla birlikte, rivayetlerde Sa'd ibn Muâz (r.a.)'in cenazesinin teşyî gibi konulardan bahsedilmesi hususunda görüldüğü gibi, meleklerin mücerred olmasından dolayı yer kaplamaları söz konusu olamaz; misâli veya mülkî sûrete geçerek inmiş olmaları halinde yeryüzü dar gelmiş olur.

İkinci husus, Kadir Gecesi'nin hakikati hakkındadır. Bil ki her inceliğin bir hakikati, her mülkî sûretin bâtınî, melekûtî ve gaybî bir sûreti vardır. Ma'rîfet ehli derler ki, varlığın hakikatının iniş mertebeleri, hakikat güneşinin taayyünler ufkunda hicâbda kalma itibariyle gecedirler. Yükseliş mertebeleri ise, hakikat güneşinin taayyünler ufkundan çıkış itibariyle gündüzlerdir. Günlerin ve gecelerin şerefîlik ve uğursuzluğu bu beyan üzere açıktır.

Bir itibarla iniş yayı Muhammedî Kadir Gecesi'dir. Çıkış yayı ise Ahmedî kıyamet günüdür. Çünkü bu iki yay ucu, yaygın feyzin nurânî uzantısıdır. Bu da Muhammedî hakikattir. Tüm taayyünler ism-i a'zâmın ilk taayyünündendir. Vahdet nazarında âlem, Kadir

³¹⁴ Hüd 112.

Gecesi ve kıyamet günüdür. Tüm âlem bir gece gündüzden ibaret. Tüm tahakkuk yurdu budur; Muhammedî Kadir Gecesi ve Ahmedî kıyamet günüdür. Bu hakikate müteahhuk olan kişi, her zaman Kadir Gecesi'nde ve kıyamet günündedir. Birbiriyle birleşir.

Çokluk bakış açısıyla geceler ve gündüzler bulunur. Bazı gecelerin kadr u kıymeti vardır, bazılarının yoktur. Geceler arasında Ahmedî bünye ve Muhammedî (s.a.) taayyün mutlak Kadir Gecesi'dir. Muhammedî gün ise mutlak kıyamet günüdür. Varlık hakikatının nuru tüm şüunlar, isimler, sıfatlar ile, ışığın kemâliyle ve tüm hakikatiyle Hz. Muhammed'in taayyününün ufkunda batmıştır. Diğer geceler ve günler sınırlı, mukayyed geceler ve günlerdir. Kur'an'ın bu şerif bünyeye ve bu temiz, mutahhar kalbe inişi Kadir Gecesi'ne inmiştir. Öyleyse Kur'an, hem toptan olarak küllî mutlak keşif ile Kadir Gecesi'nde nazil olmuştur; hem de nücûmî (astro-nomik) olarak yirmi üç yıl sürede Kadir Gecesi'nde nâzil olmuştur.

Arif Şeyh Şahâbâdî (Allah sayesinde devam ettirsin) buyurdu ki; Muhammedî zaman Kadir Gecesi'dir. Bu iki itibarladır: Ya tüm varlık zamanları Muhammedî zamanlardır; ya da bu zamanda Muhammedî kâmil kutublar, masum hidâyet imamları kadir geceleridir. Bu ihtimale *Tefsîr-i Burhân*'da, *el-Kâfî*'den nakledilen uzun bir hadis delâlet etmektedir. Bu hadis-i şerifte, bir Hristiyan, Hz. Mûsâ ibn Ca'fer (a.s.)'a sordu: “*Hâ mîm. Apaçık olan Kitab'a and olsun ki, biz onu mübarek bir gecede indirdik. Şüphesiz biz insanları uyarmaktayız. Katımızdan bir emirle her hikmetli iş o gecede ayırt edilir*”³¹⁵ ayetinin bâtinî tefsiri nedir?” İmam şöyle buyurdu: “*Hâ mîm, Muhammed (s.a.)'dir. Apaçık kitap, Emîru'l-Mü'minin Ali (a.s.)'dir. Mübarek gece, Hz. Fâtıma (a.s.)'dir.*”

Bir hadiste Fecr Süresi'ndeki on gece “Hasan'dan Hasan'a” on temiz imam olarak tefsir edilmiştir. Bu, Kadir Gecesi'nin mertebelerinden biridir. Hz. Mûsâ bin Ca'fer (a.s.)'ın zikrettiği üzere, Kadir Gecesi tüm Muhammedî zamandır ki imamları da kapsamaktadır.

³¹⁵ Duhân 1-4.

Burhân Tefsiri'nde Hz. Bâkır (a.s.)'dan bir hadis rivayet ediliyor. Bu rivayet-i şerif çok değerli bir hadis olduğu için biz teberrükten o hadisi zikrediyoruz. Onda birkaç ma'ârifeye işaret buyurmuş, önemli sırları keşif buyurmuştur:

“Ali ve Fâtıma'nın evi Resûlullah (s.a.)'in odasıdır. Evlerinin damı, Alemlerin Rabbi'nin arşıdır. Evlerinin tabanında arşa açılan bir oluk vardır, vahiy mi'râcından perde kaldırılmıştır. Melekler onlara vahiyle sabah akşam ve her an, her göz açıp kapamayla onlara vahiy indirirler. Meleklerin iniş çıkış dalgası kesilmez; bir grup iner, bir grup yukarı çıkar. Muhakkak ki Allah Tebâreke ve Teâlâ, İbrâhîm (a.s.)'a gökleri açtı, arşı gösterdi ve Allah onun görüşünün kuvvetini artırdı. Ve muhakkak Allah; Muhammed, Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin (a.s.)'in bakışlarının kuvvetini artırdı; onlara arşı gösterdi. Onların evinin arştan başka çatısı yoktur. Evlerinin üstü Rahmân'ın arşıyla çatılanmıştır. Meleklerin ve ruhun yükselişi onların evindedir; Rablerinin izniyle her işten, esenliklidir.” Ravi dedi ki, “Her işten esenlik mi?” dedim. Buyurdu: “Her işten...”. Dedim ki “Bu tenzîl midir?” Buyurdu: “Evet”.³¹⁶

Bu hadis-i şerifte tedebbür etmek, ma'rifetten bazı kapılar ehline açar ve velâyetin hakikatinden bir râyiha, Kadir Gecesi'nin bâtınından bir ıtır keşf olur.

Üçüncü konu şudur: Bil ki Kadir Gecesi'nin hakikat ve bâtını olduğu gibi, tabiat âleminde de sûret ve mazharı, hatta mazharları vardır. Mazharlar eksiklik ve kemâle göre farklılık gösterebilir. Bu cihetten farklılık arz eden tefsirler ve rivayetler, Kadir Gecesi'nin mazharlarındanadır. Kadir Gecesi'nin zuhûrünün tamamı gerçekleşen o değerli gece ve Hâtem (s.a.)'in tam vuslat gecesi olan gece, yılın içinde veya ramazan ayında veya onun son on gününde veya son üç gecedен birinde gizlidir. Ehli Sünnet ve Şî'a'da da ihtilaflar vardır. Şî'a'nın rivayetlerinde on dokuzuncu, yirmi birinci veya yirmi üçüncü gecelerden biri olarak zikredilmiştir. Bazılarında yirmi birle yirmi üçüncü gecedен biri olduğu ihtimali verilmiştir.

³¹⁶ *Tefsir-i Burhân*, c. 10, s. 519. *Nûruş-Sakaleyn*, c. 5, s. 628, Kadir Sûresi, Hadis 71.

Şihâb ibn Abdurabbi diyor ki: “Hz. Sâdık (a.s.)’a, ‘Bana Kadir Gecesi’ni haber ver’ dedim. Buyurdu: ‘Yirmi birinci gece ve yirmi üçüncü gece.’”³¹⁷

Abdolvâhid ibnu’l-Muhtâr el-Ensârî der ki: “Hz. İmam Muhammed Bâkır (a.s.)’a Kadir Gecesi’ni sordum. Şöyle buyurdu: ‘İki geceden birindedir: Yirmi üçüncü gece ve yirmi birinci gece.’” ‘O ikisinden birini tek söyle’ dedim. Buyurdu: ‘Ne olur iki gecede de amel etsen; onlardan birisi Kadir Gecesi’dir.’”³¹⁸

Hasan ibn Ebî Ali diyor ki: “Hz. Sâdık (a.s.)’a Kadir Gecesi’ni sordum. ‘Onu on dokuzunda, yirmi birinde ve yirmi üçünde ara’ buyurdu.”³¹⁹

Âbid ve zâhid seyyid, Seyyid ibn Tâvûs (r.a.), *İkbâl* kitabında şöyle diyor: “Bil ki; bu ramazan ayının yirmi üçüncü gecesi, sarîh hadislerle beyan edilmiştir ki, bu gece kadir gecesidir mükâşefe ve beyan ile. O cümleden kendi senedimizle Süfyân ibni es-Seyt’e kadar senedi vardırıyoruz. Dedi ki: ‘Hz. Sâdık (as)’a, kadir gecesini bana tek olarak belirle dedim’. Buyurdu: ‘Yirmi üçüncü gece.’ O cümleden kendi senedlerimizle Zürâre’ye kadar rivayet ediyoruz. Abdolvâhid ibni el-Muhtâr Ensârî’den naklediyor. Dedi ki: ‘Hz. Bâkır (a.s.)’a kadir gecesini sordum.’ Buyurdu: ‘Allah’a and olsun ki sana haber veriyorum, senden gizlemiyorum. O son yedi geceden ilk gecedir.’ Ondan sonra Zürâre’den naklediyorlar ki o yıl Hazret’in belirlediği ay 29 gün çekti.³²⁰ Ondan sonra kadir gecesinin 23. gece olduğuna dair başka rivayetler naklediyorlar.

İrfânî Tenbih

Önceki iki sûre-i mübarekede de geçtiği gibi, zâhire daha yakın olan, her sûrenin başındaki bismillah o sûreye mütâallıktır (bağlantılıdır). Buna göre, Kadir Sûre-i Mübarekesi şöyle olur: Kur’ân’ın hakikat-ı şerifesi ve ilâhî mukaddes latifesini, Allah’ın

³¹⁷ *Mecma’u’l-Beyân*, c. 10, s. 519.

³¹⁸ *Bihâru’l-Envâr*, c. 95, s. 149.

³¹⁹ *Mecma’u’l-Beyân*, c. 10, s. 519.

³²⁰ *İkbâlul-A’mâl*, s. 20.

adıyla Muhammedî Kadir Gecesi'nde indirdik. O isim, isimlerin cem'iyetinin hakikati ve Rabb'in ism-i a'zamıdır. Mutlak Rahmânî ve Rahîmî rahmetle müteaayindir. Yani Kur'ân'ın zuhûru, ilâhiyyetin toplam zuhûrunun tâbisidir ve Rahîmiyyet ve Rahmânîyyet'in kabzu bastıdır. Kur'ân'ın hakikati, Rahmânîyyet ve Rahîmiyyet zuhûru ile hazreti ismullâh-i a'zamın zuhûr makamıdır. Cem' ve tafsîlin câmiidir. Bu cihetten, bu kitâb-ı şerif Kur'ân'dır ve Furkân'dır. Resûl-ü Hatmi (s.a.)'nin rûhâniyeti ve o serverin mukaddes velâyet makamı da Kur'ân ve Furkân'dır. Cem' ve tafsîl, birlik makamıdır.

Zât-ı Mukaddes bu ihtimale göre sanki şöyle buyurmaktadır: Biz ism-i a'zam makamına tecellî ederek –ki bu makam cem' ve tafsîl birliği makamıdır–, Rahmânî ve Rahîmî rahmet makamıyla Muhammedî Kadir Gecesi'nde Kur'ân'ı indirdik. Fark aleminde belki farkın farkı aleminde iki Kur'ân arasında; yani yazılmış, inmiş olan Kur'ân ile ilâhî kitab, Hakikat-i Muhammedî arasında ayrılık hâsıl olmuş; visâl gecesinde, iki Kur'ân arasında, iki Furkân arasında buluşma, birleşme olmuştur. Bu itibarla da bu gece Kadir Gecesi'dir. Fakat onun kadrini gerektiği gibi, asâlaten Hazreti Hatemü'n-Nebiyîn (s.a.)'dan ve tâbiyyeten Masum Vasîler (a.s.)'dan başkası bilemez.

Kadir Gecesi'nin Fazileti Hakkında Bazı Rivayetlerin Zikri

Ârif-i billah Seyyid ibn Tâvus (r.a.)'un değerli kitabı *İkbâl*'de nakil buyurduğu rivayetlerden bazıları şöyledir: “Ebu'l-Fazl ibn Muhammed el-Herevî'nin telif etmiş olduğu *Yevâkît* kitabında Kadir Gecesi'nin fazileti hakkında bazı hadisler buldum. Peygamber (s.a.)'den nakledilen bir rivayette şöyle diyor: “Mûsâ, ‘Allahım! Ben senin yakınlığımı istiyorum’ dedi. Allah buyurdu: ‘Benim yakınlığım kadir gecesi uyanık olan o kimse içindir.’ Mûsâ, ‘Senin rahmetini istiyorum Allahım.’ Allah buyurdu: ‘Benim rahmetim, fakirlere Kadir Gecesi merhamet edenleredir.’ Mûsâ dedi: ‘Allahım, ben sıratı geçmeyi istiyorum.’ Buyurdu: ‘Bu, Kadir Gecesi bir sadaka veren içindir.’ Mûsâ dedi: ‘Allahım, cennetin ağaçlarını ve onun meyvelerini istiyorum’. Buyurdu: ‘Bu, Kadir Gecesi bir

tesbihle beni tesbih eden içindir.’ Mûsâ dedi: ‘Allahım, kurtuluş istiyorum.’ Buyurdu: ‘Ateşten kurtuluş mu?’ ‘Evet’, dedi. Allah buyurdu: ‘Bu, Kadir Gecesi istiğfar edenler içindir.’ Dedi: ‘Allahım, senin rızanı istiyorum.’ Buyurdu: ‘Benim rızam Kadir Gecesi’nde iki rekat namaz kılan içindir.’”

Yine aynı kitapta, Hz. Peygamber’den şöyle nakledilmiştir: “Göklerin kapıları Kadir Gecesi açılır. O gecede namaz kılıp da Allah’ın, her secdesine cennette bir ağaç yazmadığı hiçbir kul yoktur; öyle ki bir binici onun gölgesinde yüz yıl gitse onu bitiremez. Her rükûya cennette elmastan, yakuttan, zebercedden, inciden bir ev; her âyete cennetin taclarından bir tac; her tesbîhe nefis kuşlardan bir kuş; her oturuşa cennetin derecelerinden bir derece; her teşehhüde cennet odalarından bir oda; her selama cennet süslerinden bir süs verilir. Sabahın nuru doğduğunda, Allah ona göğüsleri elbiselerinin altında belli olan seven kadınlar, tertemiz iyi huylu cariyeler, ebedî oğlanlar, güzel lezzetli kuşlar, çok güzel kokulu çiçekler, akan nehirler, hoşnut eden nimetler, hediyeler, elbiseler, ikramlar, canının istediği ve gözün zevk aldığı her şeyi verir. Bu nimetler ebedî olarak kalıcıdır da.”

Yine o kitapta, Hz. Bâkır (a.s.)’dan naklediliyor: “Her kim Kadir Gecesi’ni ihyâ ederse, gökteki yıldızlar kadar çok, dağların ağırlığı kadar ve denizlerin ağırlığınca dahi olsa günahları bağışlanır!”³²¹

Kadir Gecesi’nin fazileti bu sayfalara sığmayacak kadar çoktur.

*
**

“*Kadir gecesinin ne olduğunu sen nereden bileceksin?*”³²² aye-tine gelince: Bu cümle konunun önemini ve büyüklüğünü göstermek, hakikatin azametini bildirmek içindir. Özellikle söyleyen ve muhatab mülâhaza edildiğinde konunun azameti anlaşılır. Hak Teâlâ’nın söyleyen, Resûlullah (s.a.)’ın muhatab olması hasbiyle bu o kadar değerli ve büyük bir vakıâdır ki anlatması kelimelere sığmaz. Bu yüzden bu cümle kullanılır. Sanki şöyle bu-

³²¹ Bihâru’l-Envâr, c. 98, s. 168.

³²² Kadr 2.

yuruyor: Kadir Gecesi'nin ne kadar ne kadar büyük bir hakikat olduğunu bilmiyorsun. Onun hakikati beyan edilemez. Kelimeler, harfler onun hakikatini anlatamaz. Bu yüzden onun hakikatini beyan etmekten sarf-ı nazar ederek buyurmuştur: “*Kadir Gecesi bin aydan daha hayırlıdır.*”³²³ Böylece onun özelliklerini anlatmıştır. Çünkü hakikatin beyanı mümkün değildir. Buradan güçlü bir şekilde tahmin edilir ki Kadir Gecesi'nin hakikati, zâhirî sûreti ve zâhirinden ötedir.

Zikredilen ihtimale göre, yani Kadir Gecesi'nin bâtını Resûl-i Mükerrerem'in kendi hakikati ve bünyesi ise, o zaman nasıl, ‘Senin mülkî sûretin olan Kadir Gecesi'nin ne olduğunu sen ne bilirsin?’ denilebilir?

Bunun cevabı şudur: Bu konunun bir bâtını vardır “*şahit olarak kulak veren için.*”³²⁴ Ey aziz! Bil ki hakikî Kadir Gecesi'nin bâtında, yani Muhammed (s.a.)'in mülkî bünyesinde, sûretinde veya ayn-ı sâbitinde ism-i a'zamın tecellisi, Allah'ın birliğinin tecellisi vardır. Bu cihetten dolayı Allah'a sâlik kul yani Resûl-i Hatmi (s.a.) kendi hicâbındayken, o bâtını ve o hakikati müşâhede buyuramaz. Tıpkı Mûsâ bin İmrân (a.s.) hakkında Kur'ân-ı Kerim'de buyurduğu gibi: “*Beni katiyyen göremezsin.*”³²⁵ “*Daha sonra Rabbi dağa tecelli edince onu yerle bir ediverdi, Mûsâ da baygın düştü.*”³²⁶ Ve azimüşşan bir dua olan Semat duay-ı şerifindeki cümleler buna delildir. Buradaki nokta şudur: Ey Mûsâ! Mûsâlık hicâbında olduğun müddetçe, kendi hicâbında olduğun müddetçe müşâhede imkânı yoktur. Cemîlin cemâlini müşâhede etme, kendisinden çıkabilen kimse için mümkündür. Kendisinden çıkan, Hakk'ın gözüyle görür.

“*Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır*” buyruğuna gelince. Eğer Kadir Gecesi'nin zâhir mülkî sûretini mülâhaza edersek, bu konuda çeşitli rivayetler vardır. Bunlardan bazıları şöyledir: Kadir Gecesi, içinde Kadir Gecesi olmayan bin aydan hayırlıdır. Veya Kadir Gecesi ve

³²³ Kadr 3.

³²⁴ Kaf 37.

³²⁵ A'râf- 143.

³²⁶ A'râf 143.

onda ibâdet, İsrailoğulları'nın silah yüklendiği ve Allah yolunda cihad ettiği bin aydan hayırlıdır. Veya Kadir Gecesi, Benî Ümeyye'nin (Allah onlara lanet etsin) bin aylık saltanatından daha iyidir.³²⁷

Eğer Kadir Gecesi'nin hakikati mülâhaza edilecek olursa; bin ayın tüm varlıklardan kinaye olması mümkündür. Bu itibara göre, bin, kâmil sayıdır. Aydan maksad, türlerdir. Yani, Muhammed'in değerli bünyesi kâmil insanın bünyesidir ki o bin türden yani tüm varlıklardan daha üstündür. Bunu bazı irfan ehli söylemiştir.

Yazarın görüşüne göre başka bir ihtimal daha vardır. O da şudur ki, Kadir Gecesi ism-i a'zamın mazharına işaretidir. Yani tam Muhammedî (s.a.) aynadır. Bin ay ise diğer isimlerin mazharlarıdır. Hak Teâlâ'nın bin bir ismi olduğu için ve her bir isim gayb âleminde etkili olduğu için Kadir Gecesi de etki bırakandır. Muhammedî bünyenin Kadir Gecesi de etkileyen isimdir. Bu cihetten dolayı, bu etkileyen ismi Resûl-i Hatmi (s.a.)'nin mukaddes zâtından başkası bilemez.

İrfânî Tenbih

Bilinmelidir ki kâmil velî ve Hatmi Nebî (s.a.), ism-i a'zamın bâtınının onda olması hasebiyle Kadir Gecesi'dir. Hakk'ın hicâbda olması tüm şuûnu ile ondadır. Aynı şekilde yine O, hakikat güneşinin zuhûru ve câmi' ismin onun taayyün ufkunda ortaya çıkması itibariyle kadir günüdür. Kıyamet günü de o serverin kendisidir.

Sözün özü, o mukaddes zât, kadir gecesi ve gündüzüdür. Kıyamet günü de kadir günüdür. Bu bakımdan diğer mazharlardan “ay” olarak bahsedilmiş, bu tam mukaddes mazhardan ise “gece” olarak bahsedilmiştir. Belki de buradaki nükte, gece ve gündüzün ayların ve yılların kaynağı olmasıdır; bir'in sayıların kaynağı olması gibi. Efendimiz de hakikatin bâtını ile –ki ism-i a'zamdır, diğer isimlerin kaynağıdır–, kendi taayyünü ve ayn-ı sâbiti ile temiz ağacın aslı, kökü ve taayyünlerin kaynağıdır. Bu konu üzerinde iyi düşün, anla ve ganimet bil.

³²⁷ *Bihâru'l-Envâr*, c. 94, s. 8.

Allah-u Teâlâ Kadir Süresi'nde devamında şöyle buyuruyor: “*Melekler ve Ruh, onda Rablerinin izniyle her bir iş için inerler.*”³²⁸ Bu âyet-i kerimede ki birtakım hususlardan bazılarını genel olarak zikrediyoruz:

Birinci husus, meleklerin sınıfları ve onların hakikatiyle ilgilidir. Bil ki muhaddisler, muhakkikler arasında meleklerin mücerred veya cisim olduklarına dair ihtilaf vardır. Filozoflar, muhakkikler ve fakihlerin çoğu, onların nâlık nefis sahibi mücerred varlıklar olduğunu kabul etmişler, buna sağlam deliller getirmişlerdir. Rivayetlerin çoğundan ve âyet-i kerimelerden de onların mücerred varlıklar olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Allâme Meclisî'nin babası muhakkik muhaddis Mevlânâ Muhammed Takî Meclisî, *Şerh-i Fakih* kitabında bazı rivayetlerin açıklamasında, “Rivayetler, meleklerin nâlık nefsi olan mücerredliklerine delâlet etmektedir” diyor.

Değerli muhaddislerden bazıları ise, meleklerin mücerred olmadığını savunmuşlardır. Getirdikleri delillerin son noktası, tecerrüdün şeriatla çeliştiğine inanmalarıdır. Onlar, Allah'ın Zât-ı Mukaddesinden başka bir varlığın mücerred olamayacağını söylemişlerdir. Bu söz, çok zayıf bir sözdür. Çünkü onların görüşünün iki yönü olabilir. Birisi, âlemin zaman itibariyle hudûsu³²⁹ konusudur. Onlar, Hakk Teâlâ'dan başka bir varlığın mücerred olmasını, zaman itibariyle hudûsla çalışmakta olduğunu düşünmüşlerdir. İkincisi, Hakk Teâlâ'nın ihtiyar sahibi fâil olması konusudur. Bunun, akıl âleminin ve meleklerin tecerrüdüyle çeliştiğini zannetmişlerdir. Bu iki mesele de, yüksek ilimlerde ilgilenilen konular ara-

³²⁸ Kadr 4.

³²⁹ Sözlükte “sonradan meydana gelmek” anlamında masdar olan hudûs, kelâm literatüründe Allah'ın varlığını kanıtlamak üzere başvuru olan kozmolojik delillerden biri için kullanılan terim olarak bir varlığın, olayın, hatta bütünüyle evrenin mevcûdiyetine yokluğun tekaddüm etmesi, bunların bir zamanlar yokken sonradan var olması olgusunu ifade eder. Bu şekilde sonradan meydana gelen, dolayısıyla yaratılmış olan şeye hâdis, onun yaratıcısına da muhdis denir.

sındadır. Böyle meselelerin mücerredlikle çelişmediği o ilimlerde açıklığa kavuşmuştur. Hatta nâtik nefslerin, akıl âleminin ve meleklerin mücerred olmadığını söylemek, birçok ilâhî konu ve hak akâidle çelişmektedir. Bunları burada açıklama fırsatımız yoktur. Alemin zamansal hudûsu konusunun, bu grubun zannettiği gibi “zamansal hudûsun aslı”yla çelişkisi yoktur. Ayrıca bu düşünce birçok ilâhî kaideye terstir.

Yazarın görüşüne göre, hak akıl ve nakildedir. Orada buyuruyor ki: Meleklerin çok sınıfları vardır ki onların birçoğu mücerredir; birçoğu da berzâhî cismânîdirler. “*Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir.*”³³⁰ Onların, genel bir sınıflandırma ile ikiye ayrıldığı söylenmiştir. Birincisi, cisimler âlemi ile ilişkisi olmayanlar; diğeri de ilişkisi olanlar.

Birinci grup melekler iki sınıftır:

Birinci kısımdakilere, müheyyeme melekleri³³¹ denir. Onlar Cemil’in cemâlinde gark olmuşlar, Güzel’in güzelliğinde boğulmuşlardır. Celil’in zâtında hayrete düşüp kalmışlar, diğer mahluklardan gafilirdirler; başka bir varlığa teveccühleri yoktur.

Allah’ın evliyâsından bir taife de böyledir. Bizim tabiatın karanlık denizinde boğulmuş olduğumuz gibi; gayb âleminde, Zülcelâl’in zâtından tamamen gafil olduğumuz gibi, onlar da âlemden ve onda olanlardan gafilirdirler; Hakk’ı ve O’nun güzel cemâlini müşâhade ile meşguldürler. “Allah’ın öyle mahlukları vardır ki Âdem’in, İblis’in yaratıldığını bilmemektedirler” şeklinde hadis vardır.

İkinci kısım melekler de vardır ki, Allah-u Teâlâ onları varlığının rahmet vasıtaları karar kılmıştır. Onlar, varlıklar silsilesinin başlangıçları ve onların şevklerinin sonudurlar. Bu melekler

³³⁰ Müddessir 31.

³³¹ Bu gruba dâhil olan melekler, Allah aşkıyla mütemadiyen Hakk’ı müşâhade ile kendilerinden geçmiş bir halde olduklarından, ne varlık bilirler ne de yokluk. İbnü’l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*’de Müheyyeme meleklerinin Allah’ın cemâli karşısında her şeyi unuttuklarını, kendilerinden geçtiklerini, bu yüzden âlemi bilmediklerini, hatta Âdem’e secdeye çağırılmadıklarını söylüyor.

taifesine ceberût ehli derler. Onların önderleri büyük Ruh'tur. “*Melekler ve Ruh onda inerler*” ayet-i kerimesinde de belki bu taifeye işaret edilmiş olabilir. Ruh'un özellikle zikredilmesinin sebebi, onun büyüklüğünden dolayıdır. Nitekim, “*Ruh ve meleklerin saflar halinde duracakları gün*”³³² ayet-i kerimesinde de buna işaret edilmektedir. Başka bir itibarla “yüce kalem” de derler. Nitekim hadiste buyruluyor: “Allah'ın ilk yarattığı kalemdir.”³³³ Başka bir itibarla “akl-ı evvel”dir. Nitekim hadiste yine buyruluyor: “Allah'ın ilk yarattığı, akıldır.”³³⁴ Bazıları Cebrâil'in Ruh olduğunu söylemişlerdir. Filozoflar Cebrâil'i kerrübî meleklerin sonuncusu bilmektedirler. Onun Rûhu'l-Kuds olduğunu söylerler. Ruh'u ise kerrübîlerin ilki olarak nitelerler. Rivayet-i şeriflerde de büyük ruhun Cebrâil olduğu buyrulur. *El-Kâfi-i Şerif*'te Ebû Basîr'den şöyle naklediliyor: “İmam Sâdık (a.s.)'a şu âyet hakkında sordum: ‘*Sana ruh hakkında sorarlar; de ki Ruh Rabbimin işindedir.*’ İmam buyurdu: ‘Cebrâil'den ve Mikâil'den daha büyük bir mahluktur. O Resûlullah (s.a.) ile beraberdi, İmamlarla birlikte- dir. O meleküttandır.’”³³⁵ Bazı rivayetlerde “Ruh”un meleklerden olmadığı, onlardan daha büyük bir mahluk olduğu söylenmiştir.³³⁶

“Ruh”un Kur’ân ve hadislerde iki kullanımı vardır. Terminoloji de de çeşitli kullanımları vardır. Bir ruh, melekler sınıfındandır. Onun meleküttan olduğu buyrulmuştur. Bir ruh da hazreti evliyânın kendi ruhudur ki meleklerden değildir, onlardan daha büyüktür. Buna göre mümkündür ki Kadr Sûresi'ndeki ruh, Kadir Gecesi inmesinden dolayı Rûhu'l-Emin veya büyük ruhtur. “*Sana ruhu soruyorlar*” ayet-i kerimesindeki ise, Cebrâil'den ve diğer büyük meleklerden daha büyük olan, kemâl mertebesinde olan insan ruhudur. Emir alemindendir ki bazen meş'îyyetle birleşir. Meş'îyyet ise mutlak emirdir.

³³² Nebe' 38.

³³³ *Tefsîr-i Nûrûş-Sekaleyn*, c. 5, s. 389, Hadis 9.

³³⁴ *Bihâru'l-Envâr*, c. 1, s. 97.

³³⁵ *Usûl-ü Kâfi*, c. 2, s. 18.

³³⁶ *Bihâru'l-Envâr*, c. 25, s. 64.

Meleklerden başka bir grup da cismî varlıklara müvekkil ve müdebbir olan meleklerdir. Bu melekler içinde sayısız sınıflar ve telifeler vardır. Çünkü her yüksek veya aşağı varlık için bir melekûtî çehre vardır ki on çehre Allah'ın melekleri âlemi ve Allah'ın orduları ile bağlantılıdır. Hakk Teâlâ eşyanın melekûtuna ayet-i kerimde işaret ediyor: “Her şeyin melekûtu (hükûmrânlık ve mülkü) elinde bulunan (Allah) ne yücedir. Siz O'na döndürüleceksiniz.”³³⁷

Hazreti Resûl (s.a.), meleklerin çokluğu hakkında şöyle buyuruyor: “Gök bağırrı ve bağırması da haktır: hiçbir adım atma yeri yoktur ki onda bir melek secde veya rükû halinde olmasın.”³³⁸ Meleklerin çokluğuyla ve onların çeşitliliğiyle ilgili rivayet-i şerifler oldukça çoktur.³³⁹

İkinci husus, meleklerin veliyy-i emre inişlerinin niteliğinin açıklanmasıyla ilgilidir. Bil ki meleklerden daha üstün ve büyük bir mahlûk olan büyük Ruh, meleklerin ilk mertebesinde yer alır ve hepsinden daha değerli ve azametli olan varlıktır. Ceberût âlemindeki mücerred melekler kendi makamlarından ayrılmazlar. Onların iniş ve çıkışlarının, cisimlerin iniş çıkışı gibi olması imkânsızdır. Çünkü mücerred varlık, cisimlerin özelliklerinden arı ve münezzehtir. Öyleyse onların tenezzülü, inişi –kalb mertebesine, göğüs mertebesine veya velînin müşterek duyusuna olsun; yeryüzünün mübarek yerlerine, Kâ'be'ye, Allah Resûlü (s.a.)'in kabrinin etrafına veya Beytül-Ma'mûr'a olsun– melekûtî veya mülkî temessül (şekil alma) şeklinde gerçekleşir. Allahu Teâlâ, Hz. Meryem (a.s.)'a Rûhu'l-Emîn'in inişini anlatırken şöyle buyuruyor: “Ona düzgün bir beşer olarak temessül etti, göründü.”³⁴⁰ Evliyâ ve kâmillerin de melekûtî temessül ve ceberûtî ruhlanma ile görünmeleri mümkündür. Seyr u sülûk ile mülk ve melekûtta temessül şeklinde nüfuz edebilirler. Evliyânın kâmillerinin de melekût ve ceberûtta ruhlanma

³³⁷ Yâsîn 83.

³³⁸ İlmu'l-Yakîn, c. 1, s. 259.

³³⁹ Bkz: Bihâru'l-Envâr, c. 56, s. 144, Melekler babları.

³⁴⁰ Meryem 17.

ve zâhirden bâtına dönme ile girme güçleri vardır. Bu konunun tasdiki, melekûtî veya ceberûtî mücerredlerin hakikatini anlamış olanlar için kolaydır. Nâtık nefsler de ceberûtî ve melekûtî mücerredlerdendir. Bunları anlamış olan ve onların varlık merhalelerini ve mazharlarını idrâk etmiş olanların, zâhirin bâtına nisbetini ve bâtının zâhire nisbetini tasavvur etmiş olan kimse-lerin bunu tasdik etmesi kolaydır.

Bilinmelidir ki ceberûtîlerin ve melekûtîlerin, beşerin kalbinde, göğsünde ve duyusunda temessül etmesi mümkün değildir; ancak o beşerin beşerlik elbisesinden çıkıp o âlemlere uygun bir boyuta geçmesiyle bu mümkün olur. Nefs mülkî tedbirlerle meşgul olduğu sürece o âlemlerden gafildir; bu müşâhedeler ve temessüllerin ona görünmesi mümkün değildir. Evet, bazen bir velî, bir işaretiyle nefsi bu âlemden koparıp liyakati kadar gaybî âlemlerden manevî veya sûrî idrâkler elde edebilir. Bazen de bazı korkunç hadiselerle de tabiat âleminde kopuş gerçekleşebilir veya varlıklar gayb âleminde bir örnek idrâk edebilir.

Bazen kâmil evliyâ, âlemlerden geçtikten sonra büyük Ruh'u veya diğer melekleri kendi rûhî kuvvetiyle müşâhade ederler. Burada kendilerine gelirler ve gayb ve şehâdet huzurlarını korurlar. Bu durumda tüm boyutları aynı anda ceberûtîlerin hakikatini müşâhade ederler. Bazen kâmil velînin kendi kudretiyle meleklerin inişi hâsıl olur. Vallahu â'lem.

Üçüncü husus şudur: Bil ki Kadir Gecesi Allah Resûlü ve Hidâyet İmamlarının mükâşefe³⁴¹ gecesidir. Bu cihetten dolayı onlar için melekût gaybından tüm işler keşf olur. Müvekkil melekler, işlerden her işe, o Hazretler için, gayb boyutunda ve kalb âleminde zâhir olur. Yıl boyunca olacak tüm işler takdir edilir. Yüksek ve düşük levhalarda yazılı olan takdirler, melekûtî yazılarla onlara keşf olur. Bu mükâşefe, melekûtî mükâşefedir. Tabiat âleminin tüm zerrecelerini kapsamaktadır. Raiyyetin işlerin-

³⁴¹ Akıl ve duygular yoluyla erişilmesi mümkün olmayan maddî, mânevî ve ilâhî bilgileri kalb gözüyle keşfetme, bilme.

den hiçbir iş, Veliyy-i emre saklı kalmayacaktır. Onlar için bir gecede bir yılın takdiri, bir durumda zamanın tüm işleri, bir anda da tüm mülkî ve melekûtî mukadderâtın indirilmesiyle, tedricen tüm sene boyunca icmâlî ve tafsîlî olarak günlük takdirât keşf olmasının bir çelişkisi yoktur. Kur'ân'ın nüzûlünün niteliği hakkında geçen hadise göre, o bir defada Beytül-Ma'mûr'a, 23 yıl zarfında da Resûlullah'a inmiştir.³⁴² Beytül-Ma'mûr'a inmesi de Resûlullah'a inmesidir.

Sözün özü, veliyy-i emr, bazen mele'i a'lâ'ya ve yüce kalemlere, mücerred levhalara muttasıldır, bitişiktir. Onun için tüm mevcûdât, ezeli ve ebedî olarak tam mükâşefe olur. Bazen de daha düşük levhalara ittisâl hâsıl olur. Buna göre, bir müddet mukadderi keşf eder. Tüm varlık sahnesi de onun velâyet mahzarında hazırdır. Olan ve olacak her şey, onun nazarından geçer.

Hadislerde amellerin veliyy-i emr'e sunulduğu, her perşembe ve pazartesi amellerin Resûlullah'a ve Hidâyet İmamları (a.s.)'a sunulduğu buyrulmaktadır. Bazı rivayetlerde her sabah, bazı rivayetlerde her sabah ve akşam, kulların amellerinin sunulduğu ifade edilir. Bunların farklılığı da icmâl, tafsîl ve cem' ve tefrikten kaynaklanmaktadır. Pak Ehl-i Beyt'in bu konudaki rivayet-i şerifleri tefsir kitaplarında; *Tefsîr-i Burhân* ve *Tefsîr-i Sâfi* gibi kitaplarda yer almaktadır.³⁴³

*
**

“O gece, fecrin doğuşuna kadar esenliktir” âyetine gelince. Bu âyetin manası şudur: Bu mübarek gece fecrin doğuşuna kadar her türlü şeytânî şerlerden, belalardan, afetlerden esenliktir. Veya o, Allah'ın evliyâsına ve taat ehline esenliktir. Veya melekler onlarla buluştuğunda, fecrin doğuşuna kadar onlara Hakk Teâlâ tarafından selam verirler.

³⁴² *Usûl-ü Kâfi*, c. 4, s. 437, Kitâb-ı fazlî'l-Kur'ân, Bâbu'n-Nevâdir, Hadis 6.

³⁴³ Bkz. *Bihâru'l-Envâr*, c. 23, s. 338, 346, 347.

İrfânî Tenbih

Kadir Gecesi'nin hakikati hakkında daha önce beyan edildiği gibi, varlık mertebelerinden, gayb ve şuhûd taayyünlerinden hakikat güneşinin ufkunda hicâbda kalması gece olarak ifade edilmiştir. Bu bakımdan Kadir Gecesi, Hakk Teâlâ'nın tüm teklik sıfatlarıyla, isimlerin ve sıfatların toplanması ile –ki bu ism-i a'zamdır, hicâbda olduğu gecedir. O, kâmil velînin taayyünü ve bünyesidir. O kâmil velî, yaşadığı dönemde Resûlullah efendimiz, ondan sonra da birer birer, Hidâyet İmamlarıdır. Bundan dolayı Kadir Gecesi'nin sabahında, hakikat güneşi taayyünler hicâblarının ardından zâhir olur. Taayyünler ufkundan güneşin doğuşu kıyâmet gününün de şafağıdır. Batış müddetinden ve hakikat güneşinin kâmil evliyâların taayyün ufkunda hicâba girmesinden şafağın sökmesine kadar kadir gecesidir; o şerefli gece şeytanî tasarruflardan tamamen esenliktedir. Hicâba girmiş güneş bulanıklıktan arı bir şekilde ve şeytanî tasarruflardan esenlik içinde doğar. “*O gece, fecrin doğuşuna kadar esenliktir.*” Diğer geceler ise ya asla esenlik değildirler ve Benî Ümeyye ve onlar gibilerin geceleridir; ya da tam olarak esenliğe sahip değildirler ve onlar diğer insanların geceleridir.

Hâtime

İrfânî beyanlardan ve imânî mükâşefelerdendir ki bunlar ma'rifet ehlinin nurlu kalblerine, büyük evliyâ (a.s.)'ın yardımıyla zâhir olmuştur. Tevhid Süre-i mübarekesinin Hakk'ın (celle ve a'lâ) zâtına nisbet olması gibi, Kadr Sûresi de Ehl-i Beyt (a.s.)'a nisbettir. Bu konu, mi'râc hadislerinde vârid olmuştur:

Muhammed ibn Ya'kûb senediyle İmam Ca'fer Sâdık (a.s.)'tan, Nebî (s.a.)'ın İsrâ hadisindeki semadaki namazıyla ilgili şöyle naklediliyor. İmam buyurdu: “Sonra Allah (azze ve celle) ona şöyle vahyetti: Oku ey Muhammed, Rabbinin (Tebâreke ve Teâlâ) nisbetini: ‘Allah birdir, Allah sameddir, doğurmamış, doğurulmamıştır. Ve onun hiçbir eşi benzeri yoktur.’ Bu birinci rekattadır. Sonra Allah (azze ve celle) ona şöyle vahyetti: ‘Oku! Hamd Allah’a mahsustur.’ Okudu, önceki okuduğu gibi. Sonra Allah vahyetti: ‘Oku: Biz onu

indirdik.’ Muhakkak o sûre senin nisbetin ve senin Ehl-i Beyt’inin kıyâmet gününe nisbetindir.

**

Mübarek Kadr Süresi’nin faziletiyle ilgili hadisler oldukça fazladır. O cümleden *el-Kâfi-i Şerif*’teki bir rivayette Hz. Bâkır (a.s.) şöyle buyuruyor: “Her kim *innâ enzelnâhu fî leyleti’l-kadr*’i açıktan okursa, kılıcını Allah yolunda kınından çıkarmış gibidir. Her kim onu gizliden okursa, Allah yolunda kanına boyanmış gibidir. Onu kim on kere okursa günahlarından bin tane-sini siler.”³⁴⁴

Havassu’l-Kur’ân kitabında, Allah Resûlû’nden şöyle rivayet ediliyor: “Bu sûreyi okuyan kimseye, mübarek ramazan ayı oruç tutup Kadr Gecesi’ni idrâk eden kimsenin ecri verilir; onun için Allah yolunda cihad edenin sevabı vardır.”

Evvelde ve âhirde Allah’a hamd olsun.

Özür

Yazarın bu risalede kararı, genelin alışık olmadığı irfânî konulara girmemektir. Sadece namazın kalbî âdâbıyla yetinmeyi düşünmüştüm. Şimdi görüyorum ki kalem isyan etmiş, bu sûre-i şerifenin tefsirinde karar verilen mevzudan fazlasına geçmişim. Burada mü’min kardeşlerimden ve rûhânî arkadaşlarımdan özür dilemekten başka çarem yoktur. Bununla birlikte, eğer onlar bu risâlede kendi zevklerine uygun olmayan konular gördülerse, düşünmeden hemen bâtil sayıp atmasınlar. Çünkü her ilmin bir ehli, her yolun bir gideni vardır. “Allah o adama rahmet etsin ki kadrini bilir ve kendi haddini aşmaz.”³⁴⁵

Mümkündür ki bazıları hâlin hakikatinden gaflet edebilirler. Kur’ânî hakikatlerin ve ilâhî sünnetlerin inceliğinden habersiz olduklarından bu risâlenin bazı konularını re’y tefsiri (şahsî görüş tefsiri) zannedebilirler. Oysa bu fahiş bir hata ve fahiş bir iftiradır.

³⁴⁴ *Usûl-ü Kâfi*, c. 4, s. 427.

³⁴⁵ Hz. Ali (a.s.)’ın sözü. *Gururu’l-Hikem*, 3. fasl, Ra harfi, Hadis 1.

Çünkü:

Birincisi; bu konuların ve latifelerin hepsinde Kur'ân-ı şerif'ten ve hadis-i şeriflerden istifade edilmiştir. Bu konular için şahitler, deliller vardır. Onlardan bazıları bahislerin arasında zikredildi, çoğu ise kısa tutmak için zikredilmedi.

İkincisi; o konuların tümü veya çoğunluğu, akli veya irfânî delillerle muvâfıktır. Böyle bir olgu re'y tefsiri olarak nitelendirilemez.

Üçüncüsü; çoğunlukla bizim zikrettiğimiz konular veya âyet-i kerimelerin beyanında zikrettiklerimiz, anlamların mısdaqları kabilindendir. Misdakin (kıtasın) beyanı ve hakikatlerin mertebeleri tefsirle ilgili değildir ki re'y tefsiri olsun.

Dördüncüsü; tüm merhalelerden sonra biz dinde azamî ihtiyatı göstermek için, yeri olmamasına rağmen zarurî olmayan konuları ihtimal ve ihtimallerin beyanı şeklinde sunduk. Malumdur ki ihtimal kapısını kimse kapatmamıştır ve bu da re'y tefsiriyle alakası olmayan bir durumdur.

Burada başka konular daha vardır ki biz onları uzun olmasa için zikretmekten sarf-ı nazar ediyoruz.

Beşinci Bab

Rükû'un âdâb ve esrârından bir koku hakkında

Rükû'un âdâb ve esrârından bir koku hakkındadır; onda beş kısım vardır:

Birinci Kısım:

Rükû'dan Önceki Tekbir Hakkında

Zâhir şudur ki, bu tekbir rükû' ile ilgili bir ameldir. Namaz kılanın rükû' menziline hazırlanması içindir. Onun edebi şöyledir: Hakk'ın azamet ve celâl makamını, Rabb'in rubûbiyetinin üstünlük ve saltanatını nazara getirmeli; aynı zamanda da kendi kulluk makamının zayıflığını, acizliğini, aciziyetini, muhtaçlığını, fakrını, zilletini gözünün önünde tutmalıdır. Bu durumda Rabb'in izzetine

ve kulluğunun zilletine olan ma'rifeti ölçüsünce Hakk Teâlâ'yı vasfetmekten tekbîr etmelidir (O'nu tüm sıfatlardan ulu bilmeli ve tenzih etmelidir).

Sâlik kul, Hak Teâlâ'ya yaptığı tavsifi, tesbîhi ve takdîsi sırf emre itaat için Hak Teâlâ'nın verdiği izne dayanarak yapmalıdır. Yoksa Rabb'in huzurunda onun gibi zayıf bir kulun, hakikatte hiçbir şey olan birinin O'nu tavsif etmeye cüreti olamaz. Aslında onun tavsif ve ta'zîmi kuldân değil, Ma'bud'dandır. Hz. Ali bin Hüseyin (a.s.)'ın, o velâyet diliyle "Bu lal dille mi sana şükredeyim?"³⁴⁶ dediği yerde zayıf bir sinekten ne çıkar?!

Sâlik, rûkû' menziline gireceği zaman kendini bu menzile hazırlamalıdır. Eliyle, kendi tavsif, ta'zîm, ibâdet ve sülûkunu ardına atmalıdır. Ellerini kulak hizasına kadar kaldırmalı, boş ellerini kıbleye doğru yöneltmelidir. Boş bir elle, korku ve ümit dolu bir kalble, kulluk makamındaki kusur ve taksirinden korku ile, aynı zamanda Hakk'ın mukaddes makamına ümitle, rûkû' menziline gitmelidir. Eli bu şekilde kaldırmanın sebebi, belki bu kadar kıyâmın ve Hakk'ın karşısında durmanın terki olabilir ve kıyâm menziline azığı olmamasına işaret olabilir. Tekbîr ise kıyâm menzilinedeki tavsiflerden ta'zîm ve ululamaya (tekbîre) işaret olabilir. Ma'rifet ehlinin nezdinde rûkû', sıfatların tevhîd menzildir. Rûkû'un tekbîri ise bu tevhîdden tekbîrdir. Eli kaldırmak, mahlûkâtın sıfatlarının reddedilmesine işarettir.

İkinci Kısım:

Rûkû'da Eğilmenin Âdâbı Hakkında

Bil ki namazın halleri genel olarak üçtür ki diğer ameller ve fiiller, mukaddimeler ve hazırlayıcılardır. Birincisi kıyâm; ikincisi rûkû'; üçüncüsü sücûddur. Ma'rifet ehli bu üçünü, üç tevhîde işaret bilirler. Biz, *Sırr-ı Salât* kitabında irfânî zevke uygun olarak bu konuyu zikretmiştik. Şimdi umumun anlayışına uygun olması için başka bir dille bu menzilleri beyan edelim.

³⁴⁶ *Misbâhu'l-Müteheccid*, s. 534, Ebû Hamza Sumali duasından.

Namaz, mü'minin kemâlî mi'râcıdır ve takvâ ehlinin Hakk'a yakınlaştırıcısıdır. Bundan dolayı iki unsura dayalıdır. Bu iki unsurun biri, diğerinin mukaddimesidir:

Birincisi; bencilliğin, kendini görmek ve kendini istemeğin terk edilmesidir ki bu, takvânın hakikati ve bâtınıdır.

İkincisi; Allah'ı istemek, Allah'ı talep etmektir ki bu, mi'râcın ve kurbun hakikatidir. Bu sebepten dolayı rivayet-i şerifelerde buyurulmuştur ki: "Namaz her takvâlinın yakınlaşma vesilesidir."³⁴⁷ Nitekim Kur'ân-ı Kerim, hidâyet nurudur; ama muttakiler için hidâyet nurudur: "*Bu, kendisinde şüphe olmayan, muttakiler için yol gösterici bir kitaptır.*"³⁴⁸

Özetle; bu üç makamda yani kıyâm, rükû' ve sücûd makamında bahsedilen iki unsur tedricî olarak hâsıl olur. Kıyâm halinde benlik ve kendini görmek, fâiliyet hasebiyle terk edilir; Hakk'ın fâil oluşu ve Hakk'ın mutlak kayyûm oluşu görülür. Rükû' halinde sıfatlar ve isimler hasebiyle, benlik ve kendini görmek terk edilir; Hakk'ın isimleri ve sıfatları görülür. Sücûd halinde mutlak olarak benlik ve kendini görmek terk edilir; Allah'ı istemek ve Allah'ı talep etmek mutlak olarak gerçekleşir. Sâliklerin tüm menzilleri bu üç makamın şûnâtındandır. Bu konu basîret ehline, irfan ve sülûk ehline ağıttır.

Sâlik bu makamlarda şuna teveccüh eder: bu amellerin sırrı üç yöndeki tevhidlerdir. Bu makamlardan her biri daha ince ve daha latif ise, murâkabe etmesi sâlik için daha çok zarurîdir. Tabii ki daha yukarıdaki makamın tehlikesi daha çok ve kayması daha fazladır.

Öyleyse rükû' halinde sâlikin davası şudur ki varlık âleminde Hakk'tan başka ilim, kudret, hayat ve irade yoktur. Bu dava çok büyük bir dava ve çok ince bir makamdır. Bizim gibilerin bu davalarda boy göstermeye haddi yoktur. Bizler zâtımızın bâtınıyla Hakk'ın mukaddes dergâhına tazarru, yalvarış, meskenet, fakirlik ve zillet ile yönelelim. Eksikliğimiz, hatamız, taksirimiz için

³⁴⁷ *Furû-i Kâfî*, c.3, s. 265, Kitâbu's-Salât, Bâb-ı fazlî's-salât, Hadis 6.

³⁴⁸ Bakara 2.

özür dileyelim. Kendi eksikliğimizi, noksanlığımızı ayân gözüyle, vicdan şühûduyla bulalım, görelim. Belki Mukaddes Makam'dan bir teveccüh ve inâyet olur, ıztırâr ve muhtaçlık hâlimiz Zât-ı Mukaddes'in sebebi olur: "*Emmen yucibu'l-muztarra izâ deâhu ve yekşifu's-sû*" (Darda kalana, kendine yalvardığı zaman icabet eden ve sıkıntıyı gideren...)”³⁴⁹

Üçüncü Kısım:

Rükû'da Tesbîh, Ta'zîm ve Tahmîd Hakkında

Resûlullah (s.a)'in mi'râc namazında vârid olmuştur ki rükûdan sonra Aziz'in hitabı ulaştı: "Arşıma bak!" Resûlullah buyuruyor ki: "Bir azamete baktım ki canım gitti, kendimden geçtim. Sonra bana ilham edildi ve gördüğümün büyüklüğünden dolayı dedim ki: '*Sûbhâne rabbiye'l-azîmi ve bihamdih* (Azîm olan rabbimi hamd ile tenzîh ederim.)'. Bunu söyleyince kendimden geçmişlik halinden çıkmaya başladım. Ta ki onu peyderpey ilhamlarla yedi defa söyledim. Sonra kendime geldim ve önceki halime döndüm..."³⁵⁰

Ey azizim! Bak Küll'ün Efendisi, Yolların Hidâyetçisi (s.a)'in sülûkunun azamet makamına! Rükû' halinde arşın nurunu görüyor. Evliyânın nazarında arşın nuru Zât'ın tecellisi olduğundan aynasızdır; nefsin taayyünü yok olur ve kendinden geçmişlik, bayılma hali ortaya çıkar. Zât-ı Mukaddes ezeli inayetleriyle o değerli varlığın elinden tutmuş, sevgi ilhâmıyla tesbîh, ta'zîm ve hamd etmeyi telkin buyurmuştur. Yedi defa söyledikten sonra kendine gelmiştir. Sahv hali ona geldi ve tüm mi'râc namazı boyunca bu hal-ler devam etti.

Şimdi bizim üns halvetine yolumuz yoktur. Kuds makamında yerimiz yoktur. Acziyetimizi ve zilletimizi vuslata ulaşmak için sermaye edinelim. Maksûdun eteğinden el çekmeyelim. En azından, eğer kendimiz bu meydanın eri değilsek, hidâyet yolunun erlerinden isteyelim ve kâmillerin rûhâniyetinden yardım arayalım. Belki

³⁴⁹ Neml, 62.

³⁵⁰ *İlelu's-Şerâi*, s. 315, Salâtü'l-Mi'rac hadisinden.

ruhumuz ma'âriften bir koku alır. Letâiften bir nesîm, bizim ölü bedenimize eser. Zira Hakk Teâlâ'nın adeti ihsan, iyilik, lütuf ve nimet vermektir.

Bilinmelidir ki rükû', Rabb (celle ve a'lâ)'nın tesbîh, ta'zîm ve tahmîdini kapsamaktadır. Tesbîh, vasıflandırmadan tenzîh ve ta'rîf etmeden takdis etmektir. Ta'zîm ve tahmîd, teşbîh ve ta'tîl haddinden çıkmadır. Zira tahmîd (hamd etme), yaratılış aynasındaki zuhûru ifade etmektedir. Ta'zîm, sınırlamayı ve selbetmeyi ifade eder. O zâhirdir; âlemde hiçbir zuhûr ondan daha zâhir değildir. Yaratılmışların taayyünlerinin elbisesini giymiş değildir.

Dördüncü Kısım:

Rükû'da Edeb

Misbâhu's-Serî'a kitabından naklen, İmam Ca'fer-i Sâdık (a.s.) şöyle buyuruyor: "Kul, Allah onu nuruyla süslemedikçe, büyüklüğünün gölgesinin altına almadıkça ve seçilmişlerinin elbisesini giymedikçe hakikat ile rükû' etmez. Rükû' birincidir, secde ikinci. Birincisini mana ile yaparsa ikincisi salâh olur. Rükû'da bir edeb vardır, secdede ise yakınlık. Edebi güzel yapmayanın yakınlık için salâhiyeti olmaz. Öyleyse kalbiyle Allah'a derin saygı duyanın rükûsuyla rükû' et; O'nun saltanatının altında zelil olarak, ürpererek, O'nun karşısında tüm uzuvlarıyla alçalarak, rükû' edenlerin fâidesinden yitirdiklerine hüznlenen korkanların alçılmasıyla alçalarak (rükû' et)! Nakledilmiştir ki Rabi' bin Hu-seym bir rekâtla geceyi fecr vaktine vardiyyordu. Sabah olunca doğruluyor ve şöyle diyordu: 'Ahh! Muhlisler öne geçtiler; biz kesildik, geri kaldık.'

Sırtını düz tutarak rükû'nu yerine getir. O'nun yardımı olmadan O'nun hizmetine kıyam etmek himmetinden vazgeç (yani O'nun yardımı olmadan O'na hizmet etmen mümkün değildir.) Kalbinle şeytanın vesveselerinden, onun hile ve aldatmalarından kaç. Muhakkak Allah-u Teâlâ kullarını, kendisine duydukları

tevazuları ölçüsünce yüceltir. O'nun azametinde sırlarının muttali olduğu ölçüde onları tevazu ve huzû'un usûllerine hidâyet eder.”³⁵¹

Bu hadis-i şerifte birtakım işaretler, müjdeler, edebler ve düsturlar vardır. Allah'ın behâsının, zerâfetine nuruyla süslenmek; Allah'ın büyüklüğünün gölgesi altına girmek; Allah'ın seçilmişlerinin elbisesini giymek isimleri öğrenme makamına ulaşmaya, “Âdem'e tüm isimleri öğretti” makamına müjdedir. Sıfatı fenâ makamında tahakkuk bulma ve bu makamdan geçme hâlinin hâsıl olmasıdır. Zira Hak'ın, kulunu behâsının nuruyla müzeyyen etmesi, onu isimlerin makamına ulaştırmasıdır ki bu, Âdem'e isimlerin öğretilmesi makamıdır. Onu, esmâ-i kahriyyesinden olan büyüklüğünün (kibriyasının) gölgesi altına alması, onun (kulun) kendi benliğini yok etmesidir. Bu makamdan sonra onu seçilmişlerin (esfiyânın) kisvesi altına alması, fânî kılmaktan sonra bâkî kılmasıdır. Buradan anlaşılıyor ki sücûd, ma'rifet ehlinin buyurdıkları gibi zâtî fenâdır. Zira rükû' öncedir ve bu makamlardır. Sücûd ikincidir; o da zâtî fenâdan başka bir şey değildir.

Yine malum oldu ki, secdede hâsıl olan mutlak kurb (yakınlık), hakikat üzere yapılmış bir rükû'un hâsıl olmasıyla mümkün olur. İkincisine salâhiyet bulmak isteyen kişi, rükû'daki kurbu ve onun âdâbını elde etmesi gerekir.

Rükû' ve sücûdun latifelerini ve sırlarını beyandan sonra orta seviyedekiler için kalbî âdâbını beyan buyurmuştuk. O, bazı genel konulardır ki biz onları mukaddimede zikretmiştik. Bazıları da rükûya özeldir. Bu konuların çoğu açıklandığı için ayrıntılı açıklamadan sarf-ı nazar ediyoruz.

Beşinci Kısım:

Rükû'dan Baş Kaldırmak Hakkında

Onun sırrı, isimlerin çokluğunda durmaktan dönmektir. Nitekim buyuruyor ki: “Tevhîdin kemâli, O'ndan sıfatları nefyetmektir.” Zira isimlerin çokluğu fenâsından geçme hali hâsıl olduktan

³⁵¹ Misbâhuş-Şerîa, s. 12; Bihâru'l-Envâr, c. 82, s. 108.

sonra, sâlik kul kendi eksikliğini ve kusurlarını müşâhede eder. Çünkü Âdem'in günahının kaynağı, isimlerin çokluğuna teveccüh etmektir ki ağacın bătınıdır. Onun soyunun bunu telafi etmesi gerekiyor. Kendi günahı onun soyudur. Âdem'in günahı kendisinin aslıdır. İnsanoğlu bu günahı idrâk ettiği zaman, tezellül ve kendi eksiklik makamını idrâk ettiği zaman ve günahını ortadan kaldırmaya hazırlandığında, Hazreti Kibriyâ'nın hazretinde kanatlarını indirmeye yönelir. Rûkû'dan sonra tekbirle isimlerin çokluklarından kurtulur. Sıfır bir elle zilletini, miskinliğini, fakirliğini ve aslının topraklığını fark eder.

Buranın önemli âdâbı, bu makamın büyüklüğünün tehlikesinin farkında olmak; tam bir tezekkür ve anma ile kalbe bu büyüklüğü tattırmak; Zât'ın hazretine teveccüh etmek ve dikkat edip yönelmede tam bir mücâhede ile kendine teveccühü terk etmek; hatta kendi zilletine dahi teveccüh etmeyi terk etmektir.

Ey aziz! Bil ki, Hakk'ın hazretine tam teveccüh ve kalbin bătınının O Mukaddes Zât'a muklak teveccühü, kalbin bătın gözünün açılmasına sebep olacaktır. Bununla da evliyânın göz nuru olan likâullah hâsıl olacaktır: *"Bizim yollarımızda cihad edenleri mutlaka biz yollarımıza erİştiririz."*³⁵²

Altıncı Bab

Secdenin Sırları ve Âdâbına Genel Bir İşaret

Birinci Fasil:

Secdenin Cümle Sırrı Hakkında

Bu, irfan ashâbının ve kalb erbâbının yanında kendini terk etmek, O'ndan gayrısına gözünü kapatmak, balığın karnına girme-siyle hâsıl olan Yûnus'un mi'râcına mütehakkık olmaktır; başı toprağa koymanın sırrı, toprağın kalbinin bătınında ve tabiat aleminin aslında Cemîl'in cemâlini görmeye işarettir.

³⁵² Ankebût 69.

Kalbî âdâbı ise, kendi hakikatini ve varlığının kökünün aslını bulmak, nefsin saltanatının merkezi olan ve ruhun arşı olan başın en üstünü, kuds makamının en aşağı eşiğine koymak ve toprak âleminin, mülklerin sahibinin eşığı olduğunu görmektir.

Demek ki secdenin biçimsel sırrı, kendi benliğinden gözü yukamaktır. Baş toprağa koymanın biçimsel edebî ise, kendini yukarıda görmemek ve topraktan daha aşağı görmektir. Eğer kalbde namazın bu biçimsel eylemlerinin işaret ettiği manalardan bir sakatlık ve illet olursa, ma'rifet ehlinin yanında bu nifaktır. Bu makamın önem derecesi en üst düzeyde olduğu için, sâlik-i ilallah özünü vererek, zâtî cibilliyeti ve kalbî fitratıyla Hakk celle ve a'lâ'nın inâyetine yapışmalı, zillet ve meskenet ile kusurlarının affını dilemelidir. Çünkü bu makam tehlikeli bir makamdır; bizim gibilerin uhdesinden gelebileceği bir makam değildir.

Biz *Sırr-ı Salât* risalesinde bu makamları tafsilâtlı bir şekilde zikrettiğimizden dolayı bu risalede anlatmıyoruz. Secdenin âdâbı için *Misbâhu's-Şeria* kitabındaki hadis-i şerifi görmekle yetiniyoruz.

İkinci Fasıl:

Secdenin Âdâbı

Misbâhu's-Şeria'da şöyle naklediliyor: İmam Sâdık (a.s.) şöyle buyurdu:

“Allah’a yemin olsun ki; ömründe bir kere dahi olsa, secdenin hakikatini yerine getiren kişi zarara uğramaz. Öte yandan böyle bir halde Rabbiyle halvet halindeyken kendini aldatarak (hakikî secde edene) benzeten ve Allah’ın secde edenlere vaad ettiği tez zamandaki (dünyadaki) ünsten ve geç zamandaki (âhiretteki) rahatlıktan gafil olarak ve boş vererek (secde eden) kurtuluş bulamaz.

Secdede O’na yakınlaşmasını güzelleştiren kişi asla Allah’tan uzaklaşmaz. Secde halinde kalbini O’ndan başkasına bağlayarak edebini kötüleştiren ve O’nun hürmetini zayi eden ise asla O’na yakınlaşmaz. Öyleyse Allahu Teala’ya mütevazî ve zelilin secdesiyle, mahlûkâtın çiğnediği bir topraktan yaratıldığını bilen, herkesin pis

gördüğü bir nutfeden yaratıldığını bilen, hiçbir şey iken var edildiğini bilen bir kişinin secdesiyle secde et.

Allah, secdenin manasını kendine kalb, sır ve ruh ile yaklaşma sebebi karar kılmıştır. O'na yaklaşan gayrısından uzaklaşır. Görmüyor musun zâhirdeki secde halin, her şeyden saklanarak ve gözlerin gördüğü her şeyden hicâba girerek gerçekleşiyor. İşte bâtın da böyledir. Öyleyse kalbi, namazında Allahu Teâlâ'dan başka birisine bağlı olursa, o şeye yakın; Allah'ın, kendisinin namazında istediği hakikatten ise uzaktır. Allah azze ve celle şöyle buyuruyor: “Allah bir adamın göğsünde iki kalb yaratmamıştır.” Ve Resûlullah (s) şöyle buyuruyor: Allahu Teâlâ buyurdu: “Ben kulun kalbinden tam olarak haberdarım: onun kalbindeki benim için ve benim rızamı kazanmak için olan ibâdetindeki ihlas sevgisini biliyorum. Böylece onun işini ve yönetimini üstlenirim. Benden başkası ile meşgul olan ise kendisiyle alay etmektedir ve ismi ziyan edenlerin listesine yazılır.”³⁵³

Bu hadis-i şerifte sırlar ve edebler birlikte zikredilmiştir. Onda tefekkür, Allah'a giden sâlikin yüzüne ma'rifetten yollar açar, inkârcıların inatlarını ve çekinmelerini kırar. İrfan evliyâsını ve yakîn ashâbını teyit etmekte ve şevklendirmektedir. Hakk ile üns ve halvetin, Hakk Teâlâ'dan gayrısını terkin hakikatini bildirmektedir.

Üçüncü Fasil:

Secdenin Sırları

Bir hadise göre, “*Şu halde azîm/büyük Rabbini ismiyle tesbih et!*”³⁵⁴ ayeti kerimesi inince Allah Resûlu şöyle buyurdu: “Bunu rûkûya koyun!”. Allah'ın “*Rabbini yüce ismini tesbih et!*”³⁵⁵ ayeti nazil olunca da “Bunu secdenize koyun!” buyurdu.³⁵⁶

³⁵³ *Misbâh'sh-Şerîa*, 16. Bab, Secde hakkında.

³⁵⁴ Vâkıa 74.

³⁵⁵ A'lâ 1.

³⁵⁶ *Mecmau'l-Beyân*, c. 9, s. 224.

El-Kâfi'de geçen bir hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor: "Allah'ın kendine verdiği ilk isim el-Aliyyü'l-azîmdi." Muhtemelen "el-Aliyy" ismi zâtî isimlerdendir, "el-Azîm" ismi de sıfatiyye isimlerdendir.

Bil ki sücûdda, namazın sair şekilleri gibi bir şekil, hal, zikir ve sır vardır. Bu konuların kâmil evliyâ için olan derecelerini bu risâlede ayrıntılı şekilde açıklamak uygun değildir. Genel olarak işaret edilmiştir. Orta derecede olanlar için şöyledir: Secdenin biçimsel olarak hey'eti tevazu, yere kapanmak, toprağa düşmek; büyülenmenin, bencilliğin, kendini görmenin terk edilmesidir. Secdenin müekked müstehablarından olan, hatta terk etmek ihtiyata uygun olmayan burnu toprağa koymak kendini aşağılamanın, tevazunun, tezellûlün, alçak gönüllülüğün en son noktasıdır; ayrıca kendinin aslına teveccüh etmek ve kendisinin topraktan olduğunu hatırlamaktır. İdrâk mahalli, hareket ve kudretin zuhûru olan baş uzuvları, yani secdede yere konan yedi veya sekiz uzvu, aşağılık mezellet zeminine, meskenet toprağına bırakmak tam teslimiyet ve tüm kuvvetlerin takdim edilmesi, sunulmasıdır; Âdemiyet günahından çıkmaktır.

Bu manalar kalbde güçlenince yavaş yavaş kalb ondan etkilenerek bir hale bürünecektir ki bu hal, kendinden kaçma ve kendini görmeyi terk etme halidir. Bu halin sonucu üns halinin hâsıl olmasıdır. Onun ardından tam halvet hâsıl olur ve külli sevgi ortaya çıkar.

Secdenin zikrine gelince; tavsîften tenzîh ve emre kıyam edebilmekten tenzîhi içermektedir. Ya isim çokluğundan (esmâi kesret) tenzîh veya tevhîdden tenzîhtir. Çünkü tevhîd birlemektir. Çokluktan birliğe gitmektir ve bu, teksîrden (çok bilmekten) ve teşrîkten (şirk tutmaktan) şaibelidir. Nitekim zâtî yüceliği tavsif etmek ve hamd etmek de bu manalardan boş değildir.

"El-Aliyy", zâtî isimlerdendir. *El-Kâfi*'nin rivayetine göre, Hakk'ın kendine aldığı ilk isimdir; yani zâtın kendine ilk tecellisisidir. Sâlik kul, bu makamda kendinden fânî olduğu zaman; âlemi ve onda olan ne varsa terk ettiği zaman bu zâtî tecelliye mazhar olur.

Bil ki rûkû‘ birinci, secde ikinci olduğu için tesbîh ve hamd etmek bu ikisinde farklıdır. Ayrıca “rab” kelimesinin manası da farklıdır. Çünkü ma‘rifet ehlinin söylediği gibi “rab”, üç itibara göre zâtî, sıfatî ve ef‘âlî isimlerdendir. Dolayısıyla “rab” isminin, “*Hamd âlemlerin rabbi olan Allah’a mahsustur*” ayetinde kıyâm makamıyla münasebetinden dolayı fiilî isimlerden olması mümkündür. Bu, ef‘âlî tevhîd makamıdır. Rûkû‘da, rûkû‘un sıfatlarının tevhîd makamı olmasından dolayı sıfatî isimlerdendir. Secdede ise, secdenin zâtın tevhîdî makamı olmasına uygun olarak zâtî isimlerdendir. Tesbîh ve tahmîd de makamların her birinde o makamın münasebetiyle ilgilidir.

Dördüncü Fasl:

Secdede Seyir Dairesi

Mirâc namazında anlatıldığı gibi kendinden geçme, bayılma secdesi, Hakk’ın azametinin nurlarını müşâhade neticesinde olmuştur. Kul kendinden geçtiğinde ve mahv ve bayılma hali onu bürüdüğünde, ezeli inayet onun hâline şâmil olur ve gaybî ilham ile ilhamlanır.

Secdenin zikri ve onun tekrarı kendine gelme hâlini hâsıl etmek içindir. Kendine geldiği zaman Hakk’ın nûrunun müşâhadesinin iştîyak ateşi kalbinde yanar ve secdeden başını kaldırır. Kendinde enâniyetten, benlikten kalıntılar görünce, eliyle onları atmaya işaret eder. Sonra azamet nuru ikinci olarak ona tecellî eder. Kalan benliği de yakarak fenâdan fânî olur. Tekbîr diyerek mutlak küllî mahv ve tam hakikî kendinden geçmişlik hali (sekr) onun için hâsıl olur. Sonra gayb eli ona zikirler ilhâm ederek onu makamda sağlam tutar. Burada kendine gelmişlik (sahv) hali gelir. Bu makam, velâyet makamı kendine gelmişliğidir. Her türlü mahlûkât hicâbından ve bulanıklığından münezzehtir, arınmıştır. Çokluğun hükümlerinden olan teşehhüd ve selam hali de, kendinden geçmekten sonraki kendine gelme (mahv’dan sonraki sahv) halidir. Burada insanın seyir dairesi tamamlanmış olur.

Yedinci Bab Teşehhüdün Genel Âdâbı Hakkındadır ve İki Kısımdır

Birinci Kısım:

Teşehhüdde Şehâdet

Bil ki; vahdâniyete ve risâlete ezan ve kâmette şehâdet etmek, namazın müteallıklarından ve hazırlıklarındandır. Teşehhüd ise fenâdan bekâya; vahdetten kesrete çıkıştır ve namazın sonundadır. Teşehhüd, sâlik kulu, namazın hakikatının ve hakikî tevhîdin elde edilmesi olduğu hususunda uyarır. Vahdâniyete şehâdet, kapsayıcı makamlardandır. Namazın evvelinden sonuna kadar onunladır. Ayrıca onda Hakk'ın ilk ve son oluşunun sırrı vardır. Yine onda büyük bir sır, sâlikin Allah'tan Allah'a yolculuğu sırrı vardır: "Başladığınız gibi dönersiniz." Öyleyse sâlik tüm makamlarda bu maksada tevecüh etmelidir. Hakk'ın vahdâniyetinin ve ulûhiyetinin hakikatini kalbe ulaştırmalıdır. Kalbini bu mi'râc yolculuğunda ilâhî etmelidir. Ta ki şehâdeti hakikat bulsun ve nifak ve şirkten temizlensin.

Risâlete şehâdetde de belki şuna işaret olabilir: Mutlak velî ve Hatmi Nebî (s.a.)'nin bu sülûk mi'râcında sâlikin elinden tutması kapsayıcı makamlardandır ki sâlik tüm makamlarda ona teveccüh etmelidir. İlklik ve sonluğun zuhûrunun sırrı, velâyetin makamlarındandır. Bu konu ehline açıktır.

Bilinmelidir ki namazın başındaki şehâdetle teşehhüddeki şehâdet arasında fark vardır. Çünkü o sülûktan önceki şehâdetdir ve taabbudî veya aklî şehâdetdir. Bu ise döndükten sonraki şehâdetdir ve tahakkukî veya temekkünî şehâdetdir. Öyleyse şehâdetin büyük hassasiyeti vardır. Çünkü onda tahakkuk ve temekkün davası vardır. Hicâbsız olarak çokluğa dönüş davası vardır. Bu yüksek makam bizim gibiler için hâsıl olmadığından, hatta bu halimizdeyken bizden beklenir dahi değildir; Hazreti Bâri' Teâlâ'nın huzurundaki edeb odur ki kendi kusur, zillet, eksiklik, acziyet ve çaresizliğimizi

nazarda tutalım ve utanır halde kuds dergâhına yönelerek şöyle arz edelim:

İlâhî! Bizim evliyânın makamlarından, esfiyânın derecelerinden, muhlislerin kemâlinden, sâliklerin sülûkundan birkaç lafızdan başka hazzımız ve elde ettiğimiz bir şey yoktur. Tüm makamlardan, sadece sözlere kanaat ettik. Ondandır ne bir keyfiyet hâsıl olur, ne de bir hâl. Allahım! Dünya sevgisi ve onun bağlantıları bizi senin kudsi dergâhından ve üns mahfilinden uzak tutmuş, hicâbda kılmıştır. Ancak sen gizli lütfunla biz düşkünlerin elinden tutasın, geçmişî telâfi buyurasın. Belki gaflet uykusundan uyanırsın ve kuds mahzarına bir yol buluruz.

İkinci Kısım:

Teşehhüdün Âdâbı

Misbâhu's-Şerîa'dan naklen İmam Sâdık (a.s.) şöyle buyuruyor: "Teşehhüd Allah Teâlâ'ya senâdır. O'na tıpkı sözde ve iddiada kul olduğun gibi; sırrında (içinde) kul ol, fiilinde saygılı ol. Dilinin doğruluğunu, içinin doğruluğunun safâsına bağla. Zira O, seni kul olarak yaratmıştır ve O'na kalbin, dilin ve organlarıyla kulluk etmeni emretmiştir. O'na olan kulluğunu, O'nun senin Rabbin olmasıyla gerçekleştirmeni emretmiştir. Tüm mahlûkâtın alnının ipi onun elinde olduğunu bilmeni emretmiştir. O'nun kudreti ve istemesi olmadan tüm mahlûkât için hiçbir nefes ve var olacak hiçbir an yoktur.³⁵⁷ Onlar, O'nun mülkiyetinde, O'nun izni ve iradesi olmaksızın en küçük şeyi dahi yerine getirmekten acizdirler. Allah azze ve celle şöyle buyuruyor: "*Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer; seçim onlara ait değildir. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir, yücedir.*"³⁵⁸ Allah'a fiilinde şükreden bir kul ol; tıpkı sözle iddiayla onu zikreden bir kul olduğun gibi. Dilinin doğruluğunu, içinin safâsıyla birleştir. O seni yaratmıştır; öyleyse O'nun iradesi

³⁵⁷ Hud Sûresi 56. âyet: *O'nun, alnından yakalayıp-denetlemediği hiçbir canlı yoktur.*

³⁵⁸ Kasas 68.

ve istemesi (meş'iyeti) olmadan hiç kimse irade edemez ve istemez. O'nun hükmüne rıza göstermede, O'nun emirlerini yerine getirmede ibâdetle amel et. O sana, Peygamberine (s.a.) salavât göndermeyi emretmiştir. Öyleyse O'na salâtını, (Peygamber'e) salavâtınla; O'na itaatini, (Peygamber'e) itaatini; O'na şehâdetini, (Peygamber'e) şehâdetinle birleştire. Dikkat et; Peygamber'e hürmetin ma'rifetinin bereketlerinden mahrum kalmayasın da böylece salavâtın faydasından, (Allah'ın ona) sana mağfiret dilemeye emretmesinden ve sana şefâat izni vermesinden mahrum olmuş olmayasın. Emir ve nehiyde, sünnetlerde, edeblerde vâcibini yerine getirdiğine dikkat et; onun (Peygamberinin), Allah (azze ve celle) katındaki yüce mertebesini bil.”³⁵⁹

Bu hadis-i şerifte ibâdetin kalbî edeblerine, hakikatlerine ve sırlarına işaretler vardır. Buyuruyor ki, “Teşehhüd, Hakk (celle ve a'lâ)'ya senâdır.” Önceden de işaret edildiği gibi, mutlak olarak ibâdetler Hakk'a senâdır; bir isme veya isimlere veya tecellilerden bir tecelliye veya hutta O'nun zâtına senâdır.

Hadis-i şerifte âdâba şu şekilde işaret ediliyor: Zâhirden Allah'a kulluk ettiğin ve kulluk iddiasında olduğun gibi, sırrında (içinde) da kulluk et; ta ki kalbî ve sırrî ubûdiyyet, uzuvlarının amellerine de sirâyet etsin; amel ve söz, bânî ve sırrın göstergesi olsun. Ubûdiyyetin hakikati, zâhirî olsun bânî olsun varlığının tüm cüzlerine sirâyet etmelidir. Uzuvların hepsi, her biri tevhîdden bir haz ve nasip almalıdır. Zâkirin dili, zikrini kalbine ulaştırmalıdır. Muhlis muvahhidin kalbi, tevhîdi ve ihlâsı dille ifade etmelidir. Böylece ubûdiyyetin hakikatinden Rabbi talep etmelidir. Benpe-restlikten çıkmalı, Hakk'ın ulûhiyetini kalbe ulaştırmalıdır. Bilmelidir ki kulların alnı, Hakk Teâlâ'nın elindedir. Nefes alıp vermeye ve bakmaya güçleri yoktur; her bir hareketi ancak Hakk Teâlâ'nın kudret ve istemesiyle gerçekleşebilir. Onlar Hakk'ın memleketinde (sahip olduğunda) hiçbir tasarrufta bulunamazlar; hatta küçük bir tasarruf olsa dahi: ancak O Mukaddes Zât'ın izin ve iradesiyle bu

³⁵⁹ *Misbâhu's-Şerîa*, 17. Bab, Teşehhüd.

olabilir. Ayet-i kerimede buyurduğu üzere: Allah-u Teâlâ sadece yaratır ve ne isterse ihtiyar eder. Hiç kimsenin bağımsız olarak ihtiyarı yoktur. Allah-u Teâlâ mülk âleminde herhangi bir tasarrufta ortaktan münezzehtir. Bu latifeyi kalbe ulaştırdıysan, Hakk'a şükürün hakikat bulur. Şükürün, uzuvlarına ve amellerine sirâyet eder. Kullukta dille kalb beraber adım atmalıdır. Fiili tevhîdde de dilin doğruluğu kalbin sırrının safâsıyla birleşmelidir. Zira Hakk celle ve a'lâ, yaratıcıdır; O'ndan başka müessir yoktur; tüm iradeler ve istemeler O'nun önceden irade ve istemesinin gölgesi altındadır.

Hakk'ın vahdâniyyetine ve ulûhiyyetine şehâdetten sonra mutlak kul ve Hatmi Resûl (s.a.)'ün mukaddes makamına teveccüh etmelidir. Kulluk makamının peygamberlik makamından önce gelmesinden anlamalıdır ki, kulluk adımı sâliklerin tüm makamlarının mukaddimesidir. Risâlet ubûdiyyetin şubesidir. Resûl-i Hatmi (s.a.), Hakk'ta fânî hakikî bir kul olduğundan, O'na itaat Hakk'a itaattir. Onun peygamberliğine şehâdet, Allah'ın birliğine şehâdete bağlanmaktadır. Sâlik kul kendisini murâkabe etmeli, dikkat etmelidir ki Resûl'e itaatte kusur etmesin. Çünkü ona itaat, Allah'a itaattir ki sakın ola ona itaatsizlikle, Mutlak Velî'nin elinden tutmasından mahrum kalarak kuds dergâhına vuslat olan ibâdetin bereketlerinden mahrum kalmaya! Bilmelidir ki nimetlerin velîsi Resûl-i Ekrem (s.a.)'in yardımı olmadan, kudsî dergâha ulaşması ve üns mahalline varması mümkün değildir.

Sekizinci Bab

Selâmın Âdâbı Hakkında

Bu bab iki kısımdır:

Birinci Kısım:

Selâmın Âdâbı

Bil ki sâlik kul, sırrı fenâ olan sücûd makamından kendine geldiği zaman ve halktan (mahlûkâtan) gaybet halinden huzur haline döndüğü zaman, seferden ve gaybetten dönmüş birinin

selamıyla varlıklara selam verir. Yolculuktan dönüşün başında Nebiyy-i Ekrem'e selam verir. Çünkü vahdetten kesrete döndüğü zaman önce hakikat, velâyetin hakikatının tecellîsidir. "Biz ilkeliz ve önde gidenleriz." ³⁶⁰ Ondan sonra mevcûdâtın diğer ayânına tafsîl ve cem' ile teveccüh eder.

Namazda mahlûkâtta gâib değildiyse ve Allah'a yolcu olma-dıysa, onun için selamın bir hakikati yoktur; dilin oynamasından başka bir şey değildir. Öyleyse selamın kalbî edebi, tüm namazın edebine bağlıdır. Eğer bu namazda bir yükseliş hâsıl olmadıysa ve nefis evinden çıkmadıysa, onun selamının bir anlamı yoktur. Ayrıca bu yolculuğunda şeytanın tasarruflarından ve nefs-i emmâreden selâmette kaldıysa, bu hakikî mi'râcda kalbde bir illet, hastalık oluşmadıysa onun selamının hakikati vardır; yoksa onun selamının bir hakikati yoktur. Evet, Nebî (s.a.)'e selam bu şartlarda hakikat üzere selamdır. Zira o, bu mi'râcî yolculuğunda ve bu Allah'a giden seyrinde yükselirken de inerken de esenlikte ve selâmettedir. Seyrin tümünde Hakk'ın gayrisının tasarruf ve sultalarından arı ve beridir. Bu hususa "innâ enzelnâ" sûre-i mübarekesinde işaret etmiştik.

İkinci Kısım:

Selamın Manası

Misbâhu's-Şerîa kitabından:

İmam Sâdık (a.s.) şöyle buyurdu: "Her namazın ardındaki selamın manası emandır. Yani Allah'ın emrini ve O'nun Nebîsinin (s.a.) sünnetini, O'ndan kalbi huşû ederek yerine getiren için dünya belasından eman ve âhiret azabından beraat vardır. Selam, Allah-u Teâlâ'nın isimlerinden bir isimdir. Mahlûkâtının arasına koymuştur ki alış verişlerde, emanetlerin korunmasında, birbirleriyle ilişkilerinde, doğru arkadaşlıkta, sağlıklı muâşeretle kullansınlar. Eğer selamı kendi mahalline koymak ve manasını eda etmek istiyorsan Allah'tan korkmalısın; dinin, kalbin ve aklın senden selamette olmalıdır. Onları günahların karanlığına

³⁶⁰ *Bihârul-Envâr*, c. 15, s. 15.

bulaştırmamalısın. Koruyucu meleklerini emanda tutman, onlara eziyet etmeyip sıkılmaman gerekir; kötü amelinle onları kendinden uzaklaştırmamalısın. Sonra dostun, sonra düşmanın da aynı şekilde senden taraf emanda olmalıdır. Her kimin yakınları ondan emanda olmazsa, kesinlikle yabancılar da ondan emanda olmayacaktır. Selamı bu yerlerde yerine getirmezse onun selamı ne selamdır ve ne de teslim. O, insanların içinde böyle gösterse de selamında yalancıdır.”³⁶¹

Hadis-i şerifte buyuruyor ki, selamın manası emandır. Yani Allah'ın emirlerini ve Peygamber'in sünnetlerini kalbî huşû ile yerine getiren kişi, dünya belasından ve âhiret azabından emanda olur. Yani dünyada şeytanın tasarruflarından emanda olur. Çünkü Allah'ın emirlerini kalbî bir huşûyla yerine getirmek, şeytanın tasarrufunun kesilmesine sebep olur: “*Muhakkak ki namaz, fahşâ ve kötülükten alıkoyar.*”³⁶²

Ondan sonra selamın esrârından bir sırâ işaret buyuruyor ve diyor ki: Selam Allah'ın isimlerinden bir isimdir ki Allah-u Teâlâ varlıklarda bırakmıştır. Bu anlam, varlıkların Allah'ın isimlerinden mazhariyetleri olduğuna işarettir. Sâlik kulun, zâtının bâtınında ve içsel hamurunda bırakılmış bu ilâhî latifeyi izhâr etmesi, açığa çıkarması gerekmektedir. Bu ilâhî latifeyi tüm ilişkilerinde, alış ve rişlerinde, muâşeretlerinde, emanet ve irtibatlarında kullanmalıdır. Onu bâtın ve zâhir memleketine de sirâyet ettirmelidir. Hakk ile ve Hakk'ın diniyle davranışında selamla (esenlikle) amel etmelidir ki Allah'ın bıraktığı emanete hıyânet etmemiş olsun. Öyleyse selamın hakikatini tüm mülkî ve melekûtî kuvvelerine sirâyet ettirmeli; tüm alışkanlıklarında, itikadlarında, huylarında, amellerinde tezâhür ettirmelidir ki tüm tasarruflardan sağlam ve esenlikte kalsın. Bu esenliği elde etmenin yolu takvâdır.

Bilinmelidir ki takvânın mertebeleri ve menzilleri vardır:

³⁶¹ *Misbâhu's-Şerîa*, 18. bab, Selam babı; *Bihâru'l-Envâr*, c. 82, s. 307.

³⁶² Ankebût 45.

Zâhirin takvâsı, zâhiri biçimsel günahların karanlığından ve pislîğinden korumaktır. Bu, genelin takvâsıdır.

Bâtının takvâsı, bâtını ifrattan ve tefritten korumak ve temizlemek; ahlâkta ve rûhî özelliklerde itidal haddine tecâvüz etmekten korumak ve temizlemektir. Bu, hasların takvâsıdır.

Aklın takvâsı, akli gayri ilâhî ilimlerde sarf edilmesinden korumak ve temizlemektir. İlâhî ilimlerden maksad, dinî ilimlerdir; bu bağlamda, Hakk’a yönelten, O’nun mezâhirini tanımak için olan tüm tabîî ilimler de bu sınıfa girer. Eğer bunun için olmazsa, hatta yaratılış ve meâd ilmi dahi olsa ilâhî değildir. Bu, ehass-ı havassın takvâsıdır.

Kalbin takvâsı, Hakk’tan gayrısını müşâhade ve zikirden kalbi korumaktır. Bu, evliyânın takvâsıdır. Hakk Teâlâ’nın buyurduğu, “Benimle oturanla otururum.” hadis-i şerifi, bu kalbî halvetir. Bu halvet, halvetlerin en güzelidir. Diğer halvetler, bu halvetin husûlü için mukaddimedir.

Bu takvâ mertebelerine muttasıf olan kimsenin din, akıl, ruh ve kalbi; tüm zâhir ve bâtın kuvveleri esenlik olur, selâmette olur. Onun koruyucu ve müvekkil melekleri de esenlikte olurlar. On dan sıkılmaz, rahatsız olmazlar. Davranışlarında, ilişkilerinde, muâşeretlerinde dost ve düşmanına karşı selamla hareket eder. Hatta düşmanlık kalbinden sökülüp atılmıştır; insanlar ona düşmanlık beslese dahi. Selâmetin tüm mertebelerine ulaşmamış olan kişi, aynı oranda selâmın feyzinden mahrum kalır. Aynı oranda nifak ufkuna yakın olur. Bundan Allah’a sığınırız. Vesselam.

KİTABIN SONU

Namazın Dâhilî ve Hâricî Amellerinden Bazısının Âdâbı Hakkında

Onda birkaç kısım vardır:

Birinci Fasil

Tesbîhât-ı Erbaa'nın sırları ve kalbî âdâbı hakkında

Tesbîhât-ı erbaa dört rüküne dayanmaktadır:

Birinci rükün, tesbîhtir. Tesbîh, hamd etme ve “lâ ilâhe illallah” demekle tavsîften tenzîh etmektir. Kapsayıcı makamlardandır. Sâlik kul tüm ibâdetlerinde buna dikkat etmelidir. Kalbini Hakk'ı vasfetme, O'nu senâ etme iddiasından korumalıdır. Kul, ubûdiyyetin hakkını verebilmenin mümkün olabileğini zannetmemelidir. Rubûbiyyetin hakkını vermek nerede, o nerede! Kâmil evliyânın ümit gözleri bundan kesilmiştir. Ma'rîfet ehlinin büyüklerinin tamah eli O'nu tanımada kısadır. “Anka kimsenin avı olmaz, tuzağını geri topla!”¹ Bu yüzden buyurmuşlardı ki ma'rîfet ehlinin kemâli, kendi aczini tanımaktır.

Evet, Hakk celle ve a'lâ'nın rahmeti biz zayıf kullarının haline şâmil olduğundan, geniş rahmetiyle biz çaresizlere hizmet

¹ Hâfız.

yükü yüklemiş, böyle mukaddes ve münezzeh bir makama giriş izni vermiştir. Bu, Veliyy-i nimet Zât-ı Mukaddes'in kullarına bahşettiği en büyük nimetlerindendir. Ma'rifet ehli, kâmil evliyâ ve ehlullah onun kadrini ma'rifetleri ölçüsünce bilmektedirler. Biz hicâbda kalmışlar, mahcublar, her türlü makamdan mahrum kalmışlar, her türlü ma'rifet ve kemâlden uzak düşmüşler ise ondan tamamen gafiliz. İlâhî emirler, hakikatte sonsuz büyük nimetlerin en üstünüdür. Bizler bu büyük nimetleri külfet olarak görmekte, sıkıntıyla, tembellikle, bıkkınlıkla onları yerine getirmekteyiz. Bu cihetten dolayı onun nûrâniyyetinden tamamen mahcubuz ve mahrumuz.

Bilinmelidir ki "tahmîd" ve "tehlîl", fiilî tevhîdi içerir. Onda sınırlama ve eksik bırakma şaibesi vardır. Hatta teşbîh ve karıştırma şaibesi de olabilir. Sâlik kul ona hazırlanırken, tesbîh ve tenzîhin kalesine kendini sokmalıdır. Kalbinin bâtınına anlatmalıdır ki Hakk (cellet azametuhu) yaratılmışlık taayyünlerinden, çokluk elbise-lerini giymekten münezzehdir. Böylece hamd etmesi kesret (çok yapma) şaibesinden tenzîh olmuş olsun.

İkinci rûkûn "tahmîd (hamd etme)"dir. Ve o, fiilî tevhîd makamıdır. Kıyam haline de uygundur, kırâat haline de. Bu bakımdan bu tesbîhat, namazın son rekatlarında Hamd Sûresi'nin yerine okunur. Namaz kılan, ikisinden birini okuyabilir. Fiilî tevhîdi, Hamd Sûresi'nde zikredildiği gibi, hamdin Hakk Teâlâ'ya hasredilmiş olmasından istifade ederiz. Kulun elini, tüm övgülerden kısa biliriz.

"O iltir, sondur, zâhirdir, bâtındır"ı kalbimizin kulağına ulaştıralım. "Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı"yı² ruhumuza tatturalım. Bencilliği, benliği, kendini beğenmeyi sülûk ayağının altına alalım; ta ki kendi tahmîd makamımıza ulaşalım ve kalbimizi mahlûkâtın minnet yükünün altından çıkaralım.

Üçüncü rûkûn, "tehlîl (lâ ilâhe illallah demek)"dir. Onun makamları vardır:

² Enfâl 17.

Birincisi, fiilî ulûhiyyet makamının Allah'tan gayrısından nefy edilmesidir. “Varlıkta Allah'tan başka müessir yoktur”un bir başka ifadesidir. Bu, hamd etmenin Allah'a mahsus edilmesinin tekit edici, hatta sebebidir. Çünkü imkânî varlıkların mertebeleri, Hakk (cellet kudretuhu) varlığın hakikatının gölgesidir; sadece rabttır. Varlıkların hiçbirisinin bağımsız bir şekilde kendisine kayyümiyeti* yoktur. Bu cihetten var edecek tesir, hiçbir sûrette onlara nisbet edilemez. Çünkü var etmenin bağımsızlığında tesir etmek ve var etmede bağımsızlık, varlıkta bağımsızlık anlamına gelir. Ehl-i zevkin ifadesiyle, gölgesel varlıkların hakikati, Hakk'ın kudretinin yaratılmışlar aynasında zuhûrudur. “Lâ ilâhe illallah”ın manası, Hakk'ın fâiliyetinin ve kudretinin mahlûkâtta müşâhadesi ve yaratılışsal belirlenmenin reddidir. Onların fâiliyet makamlarının ve tesir ediciliklerinin Hakk'ta yok bilinmesidir.

Bir diğeri de Hakk'tan başka ma'bûd makamının nefy edilmesidir. “Lâ ilâhe illallah”, yani Allah'tan başka ma'bûd (tapılan) yoktur. Buna göre “tehlîl” makamı “tahmîd” makamının neticesidir. Çünkü, eğer övgü Hakk'ın mukaddes zâtına mahsus ise kulluk da yükünü o mukaddes makama bırakır. Mahlûkun mahlûka ettiği tüm kullukların hepsi nefyedilmektedir. Dolayısıyla sâlik sanki şöyle demektedir: Tüm övgüler Allah'a mahsus ve münhasır olduğundan, kulluk da O'na yapılmaya mahsus ve münhasırdır. O tek ma'bûddur, bütün putlar kırıılır. “Tehlîl” için başka makamlar da vardır ki bu makama uygun değildir.

Dördüncü rûkûn, “tekbîr”dir. O da vasfetmekten tekbîrdir (Onu tüm sıfatlardan yüce ve münezzeh bilmektir). Sanki kul, hamd etmeden ve “lâ ilâhe illallah” demeden önce vasfetmetken tenzîh eder. Sonra bu ikisini söyledikten sonra vasfetmekten tekbîr eder ki tahmîd ve tehlîli, tezellül ve kusur ettiğini belirtmeye bürünsün. Belki de tekbîr, tahmîd ve tehlîlden tekbîr olabilir. Zira onda çokluk şaibesi vardır. Belki tesbîhde tekbîrden tenzîh ve tekbîrde de tenzîhten tekbîr olabilir. Böylece kulun iddialarının hepsi sâkıt olmuş olsun ve fiilî tevhidî

* Varlığı kendinden olma, başka varlıktan çıkmamış olma durumu.

sağlamlaşsın; Hakk üzere olmak kalbde meleke olsun; renkten renge bürünmekten çıksın ve temkîn, sebât hâli hâsıl olsun.

Sâlik kul, ma'ârifin ruhu olan bu zikir-i şeriflerde yakarma, alçak gönüllülük, kopuş, tezellül halini kalbinde elde etmelidir. Çokça devamlılıkla kalbin bâtınına zikir sûreti vermelidir. Zikrin hakikatini kalbin bâtınında sağlamlaştırmalıdır. Böylece kalb, zikir elbisesini giyinmelidir. Uzaklık elbisesi olan benlik elbisesini teninden çıkarmalıdır. Böyle yaptıktan sonra kalbi ilâhî ve hakkânî olur. “Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır”³ hakikatini ve ruhunu kendinde tahakkuk ettirir.

İkinci Fasıl

Kunutun Kalbî Âdâbı Hakkında

Bil ki kunut, müekked sünnetlerdendir. Terk edilmesi uygun değildir. Hatta onu yerine getirmek ihtiyata uygundur. İmâmiyye arasında belli bir keyfiyette yapılır. Eller yukarı semâya bakar durumda yüz hizasına kaldırılır. Onda nakledilmiş veya nakledilmemiş dualar okunur. Her dilde dua etmek caizdir. Arapça veya başka dilde olabilir. Arapça olması daha ihtiyatlı ve daha faziletlidir.

Fakihler buyurmuştur ki kunutta “ferec”⁴ duasını okumak en faziletli duadır.

Kunut esnasında, çok faziletli olan duây-ı şeriflerden ve kul ile Hakk'ın münâcât âdâbını kapsayan dualardan, Allah'ın kâmil ihsanlarını kapsayan dualardan okumak çok uygun ve iyidir. Kunut Hakk ile münâcât ve Hakk'a inkıta (kopuş) halidir. Büyük meşâyihden bazılarının (rh.a.) devamlı okudukları, arşın hazinelerinden olan “Ya men ezharâ'l-cemîl” duası, Hakk'ın Resûlü'ne hediyesidir; her bir cümlesi için çok büyük faziletler ve sevaplar olan

³ Tevbe 111.

⁴ “Lâ ilâhe illallâhu'l-halimu'l-kerîm...” *Vesâilu's-Şia*, c. 4, s. 906.

bir duadır. Bu duayı okumak çok iyidir. Bu duayı Şeyh Sadûk (r.a), *Tevhîd* kitabında bu fazilet ve sevapları sıralamıştır.⁵

Ubûdiyyet edebinde, kunut halinde tümüyle kulluğu izhâr etmek, senâ etmek daha iyidir. Bu halde Hakk celle ve a'lâ, münâcât ve dua kapısını kulunun yüzüne açmış, onu şerefleştirmiştir. Sâlik kul da Rabbin mukaddes makamının edebini korumalıdır. Dualarının, Hakk Teâlâ'nın tesbîh ve tenzîhini, zikrini ve yâdını kapsamasına dikkat etmelidir. Bu halde, Hakk'tan ilâhî ma'ârif türünden, münâcât, üns, halvet ve O'na doğru inkıtayı talep etmelidir. Dünyalık şeyleri ve hayvânî, şehvî arzuları istemekten sakınmalıdır. Kendini pakların huzurunda başını aşağı eğdirecek şeyleri istemekten, iyilerin mahfilinde değersizleştirmekten sakınmalıdır.

Ey aziz! Kunut Hakk'tan gayrısına aldırmamak, Rabbin izzetine tam bir yöneliştir. Boş bir elle Mutlak Zengin'in dergâhına el açmaktır. Bu Rabbe kopuş halindeyken karından, ferdan bahsetmek, dünyadan bahsetmek, eksikliğin, hüsrânın son noktasıdır.

Ey can! Şu anda sen vatanından uzak düşmüşsün; hürlerin yakınlığından hicrandasın, çok zahmet ve meşakkatli mihnetsiz karanlık diyarına giriftar olmuşsun. İpekböceği gibi kendi etrafını ağlarla örme.

Azizim! Rahmân olan Allah senin hamurunu ma'rifet nuruyla, aşk ateşinin fitratıyla yoğurmuştur. Peygamberler gibi nurlarla ve evliyâ gibi âşıklarla sana yardım etmiştir. Bu aşk ateşini aşağılık dünyanın toprağıyla, külüyle söndürme. O nuru, uzaklık diyarı olan dünyaya yönelme karanlığıyla ve bulanıklığıyla bulandırma. Olur ki eğer aslı vatana bir teveccüh edersen; Hakk'a doğru her şeyden koparsan; hicran, uzaklık ve mahrumiyet durumunu dertli bir dille O'na açarsan; çaresizliğini, kimsesizliğini, fakirliğini, giriftarlığını O'na izhâr edersen; gaybî bir yardım sana ulaşır, batını bir el yardımına gelir ve eksiklikleri telafi eder: "Çünkü O'nun adeti iyilikte bulunmaktır ve bağış onun davranışındandır."

⁵ Et-Tevhîd, Bâb-ı esmâullah teâla, Bab 29, Hadis 14.

Münâcât-ı Şa'bâniyye'den bazı cümleleri kunutta okursan, bu hale çok uygundur. Münâcât-ı Şa'bâniyye, muttakîlerin imamı ve Mü'minlerin Emîri ve onun masum evlatları olan ma'ârif ve hakikat imamlarının münâcâtıdır. Özellikle *"İlâhî heb lî kemâle'l-inkutâi ileyk: İlahi! Sana doğru kopuşun kemâlini bana bahşet..."* kısmını yakarış, ızdırar ve tazarru haliyle okursan çok uygun olur; kalbin, yazarın ölü kalbi gibi olmasın.

Özetle, kunut makamı yazarın nazarında sücûd makamı gibidir. O, kulluğun zilletine teveccüh etme ve O'na yöneliş, Rabbin izzetini tezekkürdür. Bu ise Rabbin izzetine yöneliş, kulluğun acziyet ve zilletini tezekkürdür. Bu orta seviyedekiler içindir. Ama kâmiller için nasıl ki secde kulun fenâ makamı, gayrının ve gayrılığın terki ise, kunut da Hakk'tan gayrısından kopuşun ve gayrısına güvenmenin terk edilmesidir. Bu, tevekkül makamının ruhudur.

Kıyâm, fiilî tevhîd makamıdır. İkinci rekat, bu makamın sağlamlaştırılmasıdır. Kunut da onun neticesinin izhârıdır ki dilencilik mendilini Hakk'ın önüne götürmek, mahlûkâtan kopup kaçmaktır.

Üçüncü Fasil Namazın Takibâtı

Takibât, müekked müstehablardandır. Terk edilmesi mekruhtur. Sabah ve ikinci namazlarında daha çok tekid edilmiştir. Nakledilmiş takibâtlar oldukça çoktur; bu cümleden, bitirme tekbirleridir.

Büyük ulema iftitah tekbiri gibi bitirme tekbirlerinde de elleri kulak hizasına getirip elin içini kibleye doğru açmanın müstehab olduğuna kâildirler. Eğer büyük ulemanın buyurduğu gibi üç kere tekbir söylemenin müstehab oluşu olursa daha önce zikrettiklerimiz sırların sağlamlaştırılması olabilir. Belki de ucb ve kendini beğenme kalbe yol bulmasın diye kendi ibâdetini ve namazını tard etmeye işaret olabilir.

Üç tekbir, belki namazın ruhunu kavileştiren üç tevhîde işaret olabilir. O zaman bu tekbirlerin kalbî edebî şöyledir: Her elini kaldırdığında üç tevhîdden bir tevhîdi, kendisinin yaptığı tevhîdden daha büyük saymalıdır. Hakk celle ve a'lâ'yı, kendisinin yapmış

olduğu tevhiidden ve tavsîfden tekbîr ve tenzîh etmelidir. Aczini, zilletini, kusur ve taksîrini, Hakk'ın mukaddes huzuruna sunmalıdır. Biz, *Sırr-ı Salât* risalesinde bu tekbirlerin ve eli kaldırmanın sırlarını ince bir şekilde zikrettik. O, Hakk Teâlâ'nın bu miskine lütuflarındandır. Ona şükür ve hamd ediyorum.

Değerli takibâtlardan bir diğeri de Sıddıkay-ı Tâhire Fâtumatü'z-Zehra (a.s.) tesbîhidir. Bu tesbîhâtı Resûlullah (s.a.), o büyük zâta öğretmiştir. Takibatların en faziletlisidir. Hadiste buyuruyor ki, “Eğer ondan daha faziletli bir şey olsaydı, Allah Resûlü (s.a.), Fâtuma (a.s.)’a onu verirdi.”⁶ Hz. Sâdık (a.s.)’dan şöyle rivayet edilmiştir: “Bu tesbîhâtı her gün her namazın ardından okumak, benim yanımda her gün bin rekattan daha sevimlidir.”⁷

Onun kalbî âdâbı tesbîhât-ı erbaada zikredildi. İlave olarak şunları söyleyebiliriz: Bu zikr-i şerifler namazdan sonra vârid olmuştur. Tesbîhi, kulluğun hakkını vermekten tenzîh ve tekbîrdir. Bu tenzîh ve tekbîr, O’nun huzurunda ibâdete liyakatten tenzîh ve tekbîrdir. Aynı zamanda O’nu tanımaktan tenzîh ve tekbîrdir. Bu, ibâdetin son noktasıdır. Öyleyse sâlik kul, namazın takibâtında kendi eksikliğini, ibâdetindeki ve huzurdaki gafletlerini biraz düşünsün. Aslında böyle bir huzura çıkış, aşk ve sevgi mektebinde bir günahdır. Hakk'ın (celle celâluhu) mukaddes huzurunun ve mahzarın hazarından ve nasiblerinden mahrumiyetini nazarına getirsin. Takibât, eksikliklerini telafi edebilsin diye bizzat Hakk Tebâreke ve Teâlâ'nın rahmetinden açılmış başka bir kapıdır. Bu zikr-i şerifleri kalbe ulaştırsın ve kalbini onlarla diriltsin. Belki sonu iyilik ve saâdet olur.

Hz. Fâtımay-ı Sıddıka (a.s.)’ın tesbîhatının hamdinde, bu övgüyü de, bu ubûdiyete kıyâmı da Allah’a ait bilmelidir. Kulluğunu, O’nun zât-ı mukaddesinden gelen bir te’yîd, tevfiq, yardım, güç ve kuvvetle yerine getirildiğini bilmeli ve böyle saymalıdır. Bu olguların hakikatlerini kalbin sırrına ulaştırmalıdır. Bu latifelerin

⁶ *Furû-u Kafi*, c. 3, s. 343.

⁷ *Bihâru'l-Envâr*, c. 83, s. 332.

sırlarını gönlünün damağına tatrımalıdır. Böylece kalb, Hakk'ın zikriyle dirilsin. Yüreğı Hakk'ın izniyle ebedi bir hayat bulsun.

Sabah vakti, çokluklarla iştigale başlangıç ve dünyaya giriştir. Bu vakitte mahlûkâtla karışıp Hakk'tan gaffet tehlikesiyle karşı karşıyadır. Uyanık sâlik insan, bu vakitte bu karanlık diyara girmekte olduğu için Hakk'a yönelmeli, O'na doğru rücu etmelidir. Kendisinin O'nun huzûr-u şerifine girmeye yüzünün suyu olmadığını gördüğünden, evliyâyâ, zamanın iftiharlarına, insan ve cinlerin şefâat edicilerine; yani Resûl-ü Hatmi (s.a.) ve Masum İmamlar (as)'a tevessül etmeli ve o zât-ı şerifleri şefâatçi ve aracı kılmalıdır. Her gün için bir iftihar veren ve ecir veren vardır. Cumartesi günü Allah Resûlü (s.a.)'e aittir; pazar günü Hz. Emîrül-Mü'minin (a.s.)'a, pazartesi günü iki büyük imam Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (a.s.)'a; salı günü Hz. Seccâd, Hz. Bâkır ve Hz. Sâdık (a.s.)'a aittir. Çarşamba Hz. Kâzım, Hz. Rıza, Hz. Takî ve Hz. Nakî (a.s.)'a; perşembe Hz. Askerî (as)'a, cuma günü de Hz. Veliyy-i Emr'e (Allah zuhûrunu çabuk etsin) aittir.⁸ Sabah namazının takibâtında bu helâk edici karanlık dünya denizine dahil olmadan önce, o güne iftihar veren Masum (a.s.)'a tevessül etmek, onlara mütevessil olmak münasibdir. Onlar kuds dergâhının mukarrebleridirler. Üns perdesinin ardındaki mahremlerdir. Onların şefâatiyle Hakk Teâlâ'dan, şeytanın ve kötülüğü emreden nefsin şerrinden korunmayı isteyelim. Eksik ibâdetlerimizin kabulünde ve tamamlanmasında ve lâıyk olmayan menâsıkımızda o büyüklerimizi vasıta karar kılalım. Elbette Hakk (Teâlâ şa'nuhu), nasıl ki Muhammed (s.a.) ve O'nun Âl-i Beyt'ini hidâyet vesilelerimiz, rehberlerimiz karar kıldıysa ve onların sayesinde ümmeti dalâletten ve cehâletten kurtardıysa, onların şefâatiyle de bizim kusurlarımızı onarır, eksikliklerimizi tamamlar, naçiz itaat ve ibâdetlerimizi kabul buyurur. O lütuf ve nimet velisidir.

Nakledilmiş takibâtlar dua kitaplarında zikredilmiştir. Herkes kendi haline uygun olanlarını seçsin ve bu kutlu yolculuğı hayır ve saâdetle sonlandırsın inşallah.

⁸ *Bihârul-Envâr*, c. 24, s. 239, *el-Hısâl*'dan c. 2, s. 395, Bab 7.

Hatim ve Dua

Burada namazın manevî engelleri yani riya, ucb gibi manevî engeller hakkında bilgi vererek bu risaleyi bitirmek daha uygun idi. Fakat *Kırk Hadis Şerhi* adlı kitabımızda, bazı hadislerin şerhinde bu konuları şerh ettiğimizden dolayı yoğun meşguliyetten ve fikrî kuvvetlerin dağınlığından dolayı bu hizmetten mazurum. Bu yüzden bu sayfaları eksikliğini ve taksirimi itiraf ederek bitiriyorum. Pak görüş sahiplerinden hatamın affedilmesini diliyorum. Onların hayır dualarına ve değerli nefeslerine ihtiyacım var.

Allahım! Biz zayıf kullarına herhangi bir hizmet ve taat sabı-kamız olmadan, veya kulluğa ve ibâdete ihtiyacın olmadığı halde bağışın, lüfun, inayetin ve sırf rahmetin ve kerâmetinle varlık el-bisesi giydirdin. Çeşit çeşit rûhânî ve cismânî nimetlerle, her türlü bâtınî ve zâhirî nimetlerle iftihar buyurdun. Bizim yokluğumuzla senin kudret ve kuvvetine herhangi bir halel gelmeyeceği gibi, bizim olmamızla senin azamet ve haşmetine de bir şey eklenmez.

Şimdi senin rahmâniyyet pınarın kaynamıştır. Senin güzel cemâlinin güneşinin gözü parlamıştır. Rahmet denizlerin bizi boğ-muştur. Cemâl nurların bizi aydınlatmıştır. Kusurlarımızı, eksiklikle-rimizi, hata, günah ve taksirâtımızı da senin bâtınî tevfiik nurunla ve sırrî hidâyet ve yardımınla telafi et. Kalbimizi baştan aşağı dünyevî alakalardan ayır. Kendi izz-i kudsine alakayla bağlanmakla süsle.

İlâhî! Biz nacizlerin ibâdet ve itaatından senin mülkünün genişliğine bir şey hâsıl olmaz. Bizim isyankârlığımız senin memleketinde bir eksiklik meydana getirmez. Günahkârların azabı sana bir fayda sağlamaz. Düşkûnlere bağış ve rahmet, senin kudretine bir eksiklik getirmez. Günahkârların ayn-ı sâbiti rahmetinin tâlibidir. Eksigin fitratı, tamamlanmayı isteyendir. Sen genel lütfunla bize davran; bizim kötü kabiliyetimize bakma!

“İlâhî! Eğer senin rahmetinin ehli değilsem, sen geniş fazlınla bana cömertlik etmeğe ehilsin. İlâhî! Sen dünyada benim günahlarımı örttün; onları âhirette örtmene daha çok ihtiyacım var. İlâhî! Bana sana doğru kopuşun kemâlini bağışla ve kalb gözlerimizi sana bakmanın nuruyla aydınlat; ta ki kalb gözleri nur hicâblarını yırt-sın ve azamet madenine varsın.”¹

Buraya kadar Allah celle ve a'la'nın takdiriyle sözümüz bitti. O'nun nimetlerine hamd ve şükür ediyorum. Muhammed ve Ehl-i Beyt'ine salavât gönderiyorum.

2 Rabîu's-sânî, 1361 hicrî kamerî.

¹ Mûnâcât-ı Şa'baniye'den.